

GIORGIO BASTA HADTUDOMÁNYI MŰVEI

Emlékirata Rudolf császárhoz
A könnyűlovasság vezetéséről
A tábornagy

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

GIORGIO BASTA
HADTUDOMÁNYI MŰVEI

Sorozatszerkesztő

Padányi József

A *Pro Militum Artibus* sorozatban eddig megjelent művek:

TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.):

A kínai hadtudomány klasszikusai

(Budapest: Dialóg Campus, 2018)

Raimondo MONTECUCCOLI:

A magyarországi török háborúkról

(Budapest: Dialóg Campus, 2019)

PERJÉS Géza:

Tiszt – Képzés

(Budapest: Ludovika, 2020)

CSOMA Mózes:

Rákosi Mátyás Kórház, Észak-Korea

(Budapest: Ludovika, 2021)

SÜLI Attila (szerk.):

Jakkó László huszárcapitány hadtudományi munkái

(Budapest: Ludovika, 2021)

HAUSNER Gábor (szerk.):

Hadik András válogatott hadügyi írásai

(Budapest: Ludovika, 2021)

MARKÓ Árpád:

Kossuth Lajos hadtudományi munkálatai

törökországi emigrációja alatt (1850–1851)

(Budapest: Ludovika, 2022)

GIORGIO BASTA HADTUDOMÁNYI MŰVEI

Emlékirata Rudolf császárhoz
az állandó hadsereg ügyében

+

A könnyűlovasság vezetéséről

+

A tábornagy

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

A fordítás alapjául szolgáló művek forrása
az egyes fejezetek elején olvasható.

Szerkesztette
Padányi József

Fordította
Nagy Levente

A fordítást szakmailag lektorálta,
a bevezető tanulmányt és jegyzeteket írta
Négyesi Lajos

Képszerkesztés
Nagy András

Kiadja a Nemzeti Közszerkesztési Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: Csinta Áron
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt
Korrekter: Tomka Eszter

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: <https://doi.org/10.36250/01108>
ISBN 978-615-6598-23-3 (nyomtatott)
ISBN 978-615-6598-31-8 (ePDF)
ISBN 978-615-6598-32-5 (ePub)

ISSN 2630-9386

Szerkesztés © Padányi József, 2023
Hungarian translation © Nagy Levente, 2023
Előszó, jegyzetek © Négyesi Lajos, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

TARTALOM

<i>Giorgio Basta, a tudós katona</i>	II
A németalföldi háború	II
Első tapasztalatai a török háborúban	13
Az erdélyi háború	15
Bocskai ellenében	23
Basta hadtudományi munkássága	24
Hatása kora hadtudományára	25
I. Basta emlékirata Rudolf császárhoz állandó hadsereg ügyében 1599 februárjában	27
II. A könnyűlovasság vezetéséről	33
Előszó	35
Első könyv	39
I. fejezet – A tisztekről általában	40
II. fejezet – A lovassági főszemlélőről	45
III. fejezet – A kapitányokról	49
IV. fejezet – A században szolgáló alantas tisztekről	51
V. fejezet – A hadbiztos	55
VI. fejezet – A lovasság romlásának kezdete	56
VII. fejezet – A lovasság megreformálásáról és megjobbításáról	59
VIII. fejezet – A katonáról, annak fegyverzetéről és lováról	61
Második könyv – A lovasság elszállásolásáról	69
I. fejezet – Kinek a feladata az elszállásolás?	70
II. fejezet – A szálláshelyek (kvártélyok) kiosztása	71
III. fejezet – A szálláshelyek védelmének felette szükséges voltáról	72
IV. fejezet – Arról, hogy miben is áll a szálláshelyek biztonsága	73
V. fejezet – A tábor védelméről	74
VI. fejezet – Az alakulótérrel	76
VII. fejezet – Az őrhelyek biztosítása	78

VIII. fejezet – Az őrszemekről	78
IX. fejezet – A felderítőkről	80
X. fejezet – A szálláshelyek védelme szokatlan és különleges esetekben	87
IX. fejezet – A szálláshelyek megtámadásáról	93
Harmadik könyv – A lovasság menetéről	101
I. fejezet – Hogyan szerezzünk információkat a menetvonalról?	101
II. fejezet – Hogyan „fogjunk nyelvet”?	102
III. fejezet – A sereg felállítása az alakulótéren	104
IV. fejezet – A málha elhelyezése a menetoszlopban	105
V. fejezet – A katonák elsődleges csoportosítása a menethez	106
VI. fejezet – A katonák beosztása a menethez szükséges csapatokba	107
VII. fejezet – A felderítőkről	107
VIII. fejezet – A csapatok menete nappal, nyílt terepen	110
IX. fejezet – A csapatok menete éjszaka, nyílt terepen	111
X. fejezet – A csapatok menete szűk terepen	113
XI. fejezet – Néhány szó a szabálytalan menetről	120
Negyedik könyv – Amelyben arról lesz szó, hogy miként kell a könnyűlovasságot csatarendbe állítani, és egy másik könnyűlovas sereg ellen ütközetre vezetni	121
I. fejezet – A csapatok csatarendbe állításáról	122
II. fejezet – A csapatok felállítása félholdalakzatba	126
III. fejezet – A félholdalakzatba való felállás kapcsán felmerülő esetleges ellenvetések és az ezekre adott válaszaim	130
IV. fejezet – A hadsereg-főparancsnok, annak helyettese, valamint a lovassági főszemlélő helye és feladata a csata során	131
V. fejezet – Az egyes századokat vezető kapitányok helye és feladata a csata során	135
VI. fejezet – A zászlós helye és kötelessége	136
VII. fejezet – A vértések és a kopjások összehasonlítása	139
III. A tábornagy	149
A Giorgio Basta által írt <i>A tábornagy mestersége</i> című értekezés tárgya	151
Első rész – A tábornagi rendfokozat fontosságáról és arról, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkezzen a tábornagy	153
I. fejezet	153
II. fejezet – Miként biztosítsa a tábornagy a hadsereg ellátását?	157
III. fejezet – Az élelmiszerek árának megállapítása és az élelmiszerek elosztása	158

TARTALOM

IV. fejezet – A tábornagyi rendfokozat tekintélye és fontossága	159
V. fejezet – Miként viselkedjen a tábornagy olyan helyzetekben, amikor katonai kérdésekben a hadsereg főtisztjei között nézeteltérések vannak?	161
VI. fejezet – Miként használja a szolgálatában álló kémeket a tábornagy?	163
VII. fejezet – Az ellenség kémeiről	165
VIII. fejezet – A kalauzokról	166
Második rész	169
I. fejezet – Miként készülődjön a tábornagy a menethez?	169
II. fejezet – A menetről	170
III. fejezet – Jó-e az, ha a sereg három részét a parancsnokok felváltva vezetik?	171
IV. fejezet – A sereg három főrészének tagokra bontása	174
V. fejezet – A felderítők szerepe a sereg menete során	175
VI. fejezet – A málha elhelyezése a menetoszlopban	176
VII. fejezet – A málha mozgatása a tábor bontásakor	177
VIII. fejezet – Arról, hogy miként szervezze meg a tábornagy a sereg átkelését a szűk szorosokon, átjárókon és hidakon olyan esetekben, amikor az ellenség közel van	180
IX. fejezet – Miként kell menetelni akkor, ha az ellenség közel van, de mégsem szeretnénk harcba bocsátkozni vele?	184
X. fejezet – A csatarendben álló ellenség elől veszélyes visszavonulni	185
Harmadik rész – A táborozásról	187
I. fejezet – Mire kell szorgalmasan vigyáznia a tábornagynak a sereg táborozásakor?	187
II. fejezet – Arról, hogy miért téves az a vélemény, hogy a tábor körülsáncolását ne az utászok, hanem a katonák végezzék	188
III. fejezet – A tervezett táborhely felderítése és kijelölése	189
IV. fejezet – Miként kell kijelölnie a tábornagynak a szálláshelyeket a táborban?	190
V. fejezet – Arról, hogy milyen okokból szükséges a hadseregnek táborozni	190
VI. fejezet – Az egyes szálláshelyek kijelölése	192
VII. fejezet – A főszállásmester feladatai a szálláshelyek kiosztásában és az elszállásolás megszervezésében	193
VIII. fejezet – Miként ossza ki a főszállásmester a kvártélyozásra szolgáló területeket?	194

IX. fejezet – A tábor körülsáncolásáról	196
X. fejezet – Miként szervezze meg a tábornagy a táboron belüli és az azon kívüli őrseget?	200
XI. fejezet – Mit tegyen a tábornagy abban az esetben, ha a tábort nem sikerült teljes mértékben körülsáncolni?	201
Negyedik rész – Az ostromról, avagy néhány megjegyzés az erősségek megvételeéről	203
I. fejezet	203
II. fejezet – Miként készüljön a tábornagy az ostromra?	204
III. fejezet – Milyen módszerekkel kémlelheti ki a tábornagy a megostromlandó erődítmény állapotát?	205
IV. fejezet – Hozzáfogván a tábornagy egy erősség ostromához miként sáncolja azt körül?	206
V. fejezet – Mit tegyen a tábornagy abban az esetben, ha nem sikerül az erődítmény körül minden oldalról sáncokat és futóárkokat építeni?	210
VI. fejezet – Mit kell tennie a tábornagynak akkor, ha a sáncokban és az árkokban dolgozó utászokat és árkászokat a védők folyamatosan lövik vagy más egyéb módon zaklatják?	211
VII. fejezet – Az árkokról és az ütegekről	212
Ötödik rész – A rohamról	216
I. fejezet – Hogyan készüljön a tábornagy a rohamra, és milyen intézkedéseket kell meghoznia a roham megindítása előtt?	216
II. fejezet – Milyen céljai lehetnek a rohamnak?	217
III. fejezet – Minden roham nagyon veszélyes és sok áldozattal jár	217
IV. fejezet – Arról, hogy milyen hasznos lehet a kapa és a lapát az erődítmények megvívásakor	218
V. fejezet – Arról, hogy mennyire káros lehet az, ha egy erődítményt csupán rohammal akarunk bevenni, és arról, hogy mit kell tennie a tábornagynak, miután elfoglalta az ostromlott erődítményt	220
Hatodik rész – Az ütközetről	221
I. fejezet – Milyen általános tényezőket vegyen figyelembe az ütközetre készülő tábornagy?	221
II. fejezet – Arról, hogy felettébb veszélyes lehet az, ha a tábornagy csakis a lovasság segítségével szeretné kivívni a győzelmet az ütközet során	221

TARTALOM

III. fejezet – Arról, hogy milyen veszélyes a török sereggel nyílt mezőn megütközni, és arról, hogy miként érdemes felkészülni eme sereggel való megütközésre	223
IV. fejezet – Miként lehet legkönnyebben vegyes csatarendbe állítani a lovasságot és a gyalogságot, hogy legyőzhessük a törököket?	225
V. fejezet – Milyen arányban és alakzatban álljon fel vegyes csatarendben a gyalogság és a lovasság?	228
VI. fejezet – Hová helyezzük el a málhát, ha a fent említett módon állítjuk csatarendbe a sereget?	229
VII. fejezet – Miként készüljünk nyílt mezőn a törökök elleni ütközetre, és miként lehet biztonságosan harcolni ellenük?	229
VIII. fejezet – Miként támadjuk meg, és győzzük le a törököket saját állásaikban?	231
IX. fejezet – Miként biztosíthatja a tábornagy a szárnyakat, miközben meg szeretné támadni a törököket?	232
<i>Felhasznált irodalom</i>	237

Pugnando ob patriam patientes vulnera, Ductor.
 Inter es egregios, strenuus BASTA, Duces.
 Hinc, tua traxe verpus dudum qui sentit et horret
 Inclyta pugnaci facta patrita manu;
 Hungarico, æternam segetem, fugiurus ab Istro
 Præbet laudi materiemque tuæ.

GIORGIO BASTA, A TUDÓS KATONA

A NÉMETALFÖLDI HÁBORÚ

Giorgio Basta 1544-ben született Itáliában, a monferratói tartományban fekvő Ulpianóban. Apja, Demetrio Basta az albániai arberesek (*arbëreshë*) népéből származó hűbéres nemesember volt, aki számos társával együtt a török hódítás elől települt át Apuliába. Új hazájában a Nápolyi Királyságot uraló spanyol király szolgálatába lépett albán lándzsás lovasszázadával. 1542-ben Piemontba rendelték a franciák elleni háborúba. Itt feleségül vett egy előkelő alessandriai hölgyet, akitől hamarosan több gyermeke született. Giorgio nevű fia 14 éves koráig Astiban nevelkedett, azonban mikor Demetriót Flandriába vezényelték, hogy Alba hercegének seregében harcoljon, fiait is magával vitte, ezért Giorgio elhagyta az iskolát, és a hadjáratokban ismerkedett meg a katonai mesterséggel. Apja halála után bátyja, Niccolò Basta csapatában szolgált. 1568 júliusában a Bergen op Zoom¹ ellen küldött csapatban harcolt, majd négy évvel később Haarlem ostrománál,² s alig 20 lovas élén hősies harcban visszaszerezte bátyja századának zászlóját, amely a langestraati összecsapásban a megölt zászlós kezéből kiesett. Harcolt Bommel szigetén,³ részt vett a híres mooki győzelemben,⁴ a Duiveland sziget⁵ elleni támadásban, majd 1576 őszén Antwerpen körülzárásában. Csapatával áttört az ellenség sorain a gembloux-i ütközetben⁶ 1578-ban, majd fontos szerepet játszott Antwerpen második ostromában⁷ 1584-ben,

¹ Antwerpentől 30 kilométerre északra fekvő város.

² A nyolcvanéves háború idején a spanyol sereg 1572. december 11. – 1573. július 13. között csak hét hónapos ostrom után tudta elfoglalni a várost.

³ Antwerpentől 50 kilométerre északra fekvő terület.

⁴ A csatában a spanyol erők 1574. április 14-én legyőzték a német zsoldosokból álló holland erőket a nyolcvanéves háború alatt Mook falu és a Meuse folyó közelében, nem messze a gelderlandi Nijmegenről.

⁵ A spanyol csapatok 1575 októberében foglalták el az Antwerpentől északra fekvő szigetet.

⁶ 1578. január 31-én a Don Juan de Austria herceg által vezetett spanyol sereg jelentős győzelmet aratott a németalföldi felkelők felett. A csata felgyorsította a lázadó tartományok egységének felbomlását, és a Brüsszeli Unió végét jelentette.

⁷ A spanyol sereg 1584 júliusában kezdte ostromolni a várost, és közel egyéves blokád után a védők 1585. augusztus 17-én adták meg magukat.

ahol sikerrel akadályozta meg, hogy a várost védők segítséghez jussanak. 1588-ban, Bonn elfoglalásakor⁸ már magas beosztást töltött be, amit jelez, hogy személyesen levelezett Alessandro Farnese parmai herceggel. A következő évben gróf Karl von Mansfeld Hulst⁹ ellen vonuló 15 századnyi lovasságát Basta vezényelte főszemléltői rendfokozatban. Ez az év jelentős változást hozott magánéletében is, ugyanis feleségül vette Anne de Liedekerke de Gavre nemes hölgyet, Antoine de Liedekerke, Bailleul vikomtja és Mouscron urának lányát, aki három gyermeket szült neki: Ferdinandot, Nicolast és Alexandrine-t. 1590-ben Franciaországba ment a parmai herceggel, aki a Katolikus Liga megsegítésére sietett 500 főnyi könnyűlovásával. A csapat augusztus 22-én Meaux alatt táborozott, majd Breda ostrománál¹⁰ a főszerepet biztosítva eredményesen verte vissza a városi polgárok kirohánásait. Basta katonai pályafutásában nagy jelentősége volt Alessandro Farnese parmai hercegnek, ugyanis ő volt az, aki felismerte a fiatal Basta parancsnoki tehetségét, és lehetőséget adott neki, hogy kidolgozza a könnyűlovasság hatékony alkalmazásának módját, és bevezesse az ezt biztosító új rendszabályokat.

Következő hadi sikerét Lagnynál¹¹ érte el, amikor csapatával megállította báró Biron lovasrohamát, és ezzel megmentette a spanyol sereget. Érdemeiért 1592-ben már az összes franciaországi spanyol lovashadak parancsnokává nevezték ki. Szerencsétlenségére ekkor elkapta a háborús idők egyik gyakori fertőzését, a *morbus hungaricus* (magyar kór), azaz a kiütéses tifuszt. Hónapokig tartott, mire a szervezete legyőzte a főként szennyezett ivóvízzel terjedő elősködőt, de 1593-ban már ismét szolgálatba állhatott Mansfeld seregében, és részese lehetett Noyon ostromának. 1594 októberében 1000 lovassal Frigyes Henrik – Orániai Móriscs testvére – elfogatására küldték, de nem sikerült a vállalkozása. Ekkorra már tapasztalt parancsnokként tartották számon, és 1596-ban Hulst ostrománál¹² bevonták a haditanács munkájába. Ezzel párhuzamosan neki kellett megszervezni, hogy élelmiszert juttassanak be a IV. Henrik által ostromlott La Fère-várba. Basta egy francia lakáj útján érintkezett a védőkkel, és kerülő úton egy nagy mocsáron át 800 lovon vitetett be nekik gabonát olyan ügyesen, hogy egyetlen emberét sem vesztette el. Ezzel az élelemmel még két hónapig tarthatták magukat a várbeliek, mialatt Albert főherceg Calais városát elfoglalta. Ebben Basta 600 lovasával támogatta a főherceget, 1596. március 5-én

⁸ Az 1583–1588 között vívott és a katolikus erők győzelmével végződő kölni háború során került sor a város elfoglalására.

⁹ A nyolcvanéves háború során a spanyol erők fontos bázisa volt az Antwerpentől nyugatra fekvő város, amelyet 1591-ben sikerült elfoglalni a felkelőknek.

¹⁰ 1590. március 4-én a felkelők egy kis csapata tözeget szállító uszályokon bejutott a várba, és meglepetésszerű támadással elfoglalta. Nyár végén Mansfeld blokáddal próbálta kiéheztetni a várost, de kudarcot vallott.

¹¹ 1590. szeptember 7-én az Alessandro Farnese által vezetett csapatok meglepetésszerűen megrámták Lagny erődjét.

¹² A felkelők által védett város ostroma 1596 júliusának közepén kezdődött, és végül augusztus 18-án a spanyolok győzelmével ért véget.

indulva Douay felé. A korabeli források kiemelik Bastáról, hogy illőbb engedelmességet, nagyobb titoktartást és szorgalmat nem láttak még hadvezérben, míg kortársa, Sirtori személyes bátorságát dicséri, számos oly vitézi tettet sorolva fel, amelyekben 16–20 lovas-sal vágta magát keresztül az ellenségen, vagy fogta el annak valamely vezérét. Érdemei elismeréséül Geldern tartomány kormányzójává nevezték ki, míg a spanyol királytól a flandriai Sult birtokát kapta, spanyol lovagi címmel.¹³

ELSŐ TAPASZTALATAI A TÖRÖK HÁBORÚBAN

A Magyarországon zajló tizenöt éves háború 1596-ban a keresztény erők szempontjából kedvezőtlen fordulatot vett. A mezőkeresztesi csatában elszenvedett vereség után várható volt, hogy a törökök a következő évben Bécs ellen vonulnak. Rudolf császár tisztaban volt azzal, hogy a hadsereg hatékony alkalmazásához tapasztalt vezetőkre van szükség. Testvérétől, Albert főhercegtől kért segítséget, aki Németalföldön a spanyol király helytartója volt, hogy keressen számára olyan tapasztalt katonai vezetőket, akik hajlandóak lennének részt venni a török elleni harcokban. A választás Bastára esett, aki tapasztalt lovassági parancsnok volt, és komolyan érdekelte a török elleni harc. Rudolf császár 1597. február 15-én írt levelében hívta meg Bastát prágai udvarába, aki II. Fülöp spanyol király engedélyével márciusban kelt útra Brüsszelből, és április 4-én érkezett Prágába.

Rudolf császár kitüntető módon fogadta, és Károly burgauai örgróf parancsnok-helyettesévé nevezte ki. Először Bécsbe küldték Mátyás főherceg, magyarországi katonai kormányzó mellé, ahol megismerkedett a katonai helyzettel. Valószínűleg Bécs város katonai felkészítését kapta feladatul, amelynek kapcsán emlékiratot nyújtott át Miksa főhercegnek a török elleni harcra vonatkozóan. Azon az állásponton volt, hogy minden-áron támadólag kell fellépni, s harcra kényszeríteni az ellenséget, hogy egyetlen helyet se tudjon megtartani vagy megtámadni csata nélkül. A főherceg, figyelembe véve javaslatát, augusztus közepén a Nádasdy Tamás és Basta parancsnoksága alatt álló 10 ezer zsoldossal magyaróvári táborából Pápa felé indult, és augusztus 20-án sikerült elfoglalnia annak várát. A táborban kiütött pestis miatt azonban már másnap továbbindultak a Duna vonalán. Basta azt javasolta, hogy próbálják meg visszafoglalni Győrt, ugyanis májusban gróf Pálffy Miklósnak sikerült meglepetésszerű petárdás támadással birtokba venni Tata várát, és ezzel elvágta Győr legfontosabb utánpótlási útvonálát. Ez kedvező lehetőséget teremtett a támadásra, azonban a rendelkezésre álló keresztény sereg ehhez nem volt elégséges. Miksa hadjárata Vácnál ért el sikert, ahol a várat felgyújtották, és a török katonaságra Basta magyar hajdúival – akiknek vitézségéről azt

¹³ Basta életrajzi adatainak elsődleges forrása dr. Veress Endre műve: VERESS 1909: xxvii–xxxii (Bevezetés). Legutóbb Bagi Zoltán Péter foglalta össze és értékelte Giorgio Basta életművét: BAGI 2017.

írja, hogy olyat más nemzeteknél soha még nem látott – háromórás kemény harcban vereséget mért. A várat azonban nem sikerült visszafoglalni, és a keresztény csapatok a tél beálltával széteszlottak. Basta Bécsen át Prágába vonult, ahonnan 1598. újév után haza akart menni Németalföldre, mivel annyira elkeserítették az elmúlt hadjárat során tapasztaltak. A császár azonban nem engedte, hanem megbecsülése jeléül február 16-án aransarkantyús lovaggá avatta, és kinevezte a könnyűlovasság generálisává. Ezzel sikerült maradásra bírni és visszaadni a kedvét a török elleni harcok folytatására. Három hónap szabadságot kapott, hogy Németalföldön hagyott családját meglátogathassa.

Valószínűleg ekkor írta *A könnyűlovasság vezetéséről* című művét, amelyben utalásokat találhatunk az elkészítésének időpontjára vonatkozóan. Mindjárt a mű elején két helyen is hivatkozik a katonai szolgálatban addig eltöltött éveire: „Jómagam immár 40 éve forgolódok különböző harctereken”¹⁴ és „[é]letem során mintegy 40 évig tevékenykedtem a lovasság kötelékében.”¹⁵ Figyelembe véve 1544-es születési dátumát és azt, hogy 14 évesen, tehát 1558-ban vonult először hadba, az 1598-as évet kapjuk. Később a lovassági főszemlélővel kapcsolatban megjegyzi, hogy az „elnevezés eredetét a 40 évvel ezelőtt történt eseményekben kell keresnünk. Ekkor ugyanis don Ferrante Gonzaga a milánói állam hadseregének főkapitánya volt.”¹⁶ Ferrante Gonzaga 1546 és 1554 között volt Milánó kormányzója, tehát itt 1586–1594 közötti időpontra utalhat. A harmadik utalás szerint a lovassági főszemlélői tisztszen „13 évig minden akadály és gáncsoskodás nélkül tölthettem be hivatalomat a németalföldi és a franciaországi hadjáratokban. Sőt az utóbbi négy évben, főleg a második franciaországi hadjárat során.”¹⁷ Basta 1580-ban volt először lovassági főszemlélő, majd ezt követően 1590-ben, 1592-ben és 1593-ban. A második franciaországi hadjárat az 1595–1598 közötti négy évben volt. A 13 év az 1580–1593 közötti időszakra vonatkozik. A három adatot összevetve a mű nagy valószínűséggel 1598-ban íródott, amikor Rudolf császár kinevezte a könnyűlovasság generálisává. Három hónap szabadságot kapott, hogy családját meglátogathassa. Valószínűleg ebben az időben írta le németalföldi tapasztalatait, és így készült fel a magyarországi könnyűlovasság vezetésére. Visszatérésekor azonban azzal kellett szembesülnie, hogy a sereg főparancsnoka Adolf Schwarzenberg lett, akivel nem akart együtt szolgálni. Ekkor a császár tábornagynak nevezte ki, a tüzérség tábornokának. Valószínűleg ez inspirálta a tüzérség irányításáról szóló művének megírására. Amikor Báthory Zsigmond lemondott Erdélyről, és a császár Habsburg Miksa főherceget nevezte ki kormányzónak, szükség volt egy képzett katonára, aki majd az erdélyi hadakat irányítja. Basta számára ez kedvező lehetőség volt az előrelépésre. Ekkor írhatta *A tábornagy* című művét, amelyben németalföldi tapasztalatait

¹⁴ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Előszó, 4. bekezdés.

¹⁵ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, Ezen értekezés tárgya.

¹⁶ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, II. fejezet. A lovassági főszemlélőről. 3. bekezdés.

¹⁷ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, II. fejezet. A lovassági főszemlélőről. 8. bekezdés.

alapján összefoglalta az új beosztásának ellátásához szükséges ismereteket. Erre utalhat az a megjegyzése, amely szerint a mű megírásakor Magyarország határán volt („Most azonban, mivel Magyarország határain tartózkodom [...]”¹⁸).

AZ ERDÉLYI HÁBORÚ

Az erdélyi helyzet azonban gyorsan változott. Báthory visszatért, és 1598. augusztus 20-án bevonult Kolozsvárra. A császári biztosokat hazaküldték, és Erdély ura ismét Zsigmond lett. A szultán, kihasználva a zavaros helyzetet, jelentős létszámú sereget indított Várad elfoglalására. Miksa főherceg a török-tatár hadak közeledése hírére Bastát a Tisza vonalának védelmére Tokajra küldte, maga pedig Kassán tárgyalt a felső-magyarországi főurakkal Várad felmentéséről és a török elleni hadjárat folytatásáról. Basta Tokajról két csapatot küldött Várad megsegítésére, de a szoros török ostromgyűrű miatt nem tudtak bejutni a várba. Végül egész seregével megindult, és október 20-ra átkelt a Tiszán, majd tábornok üggyel Rakamaznál. Innen egy hét múlva alig 7000 főnyi sereggel indult tovább, de amikor a török november 2-án végre felhagyott a vár lövetésével, Basta még csak Piskoltnál volt, mintegy 80 kilométerre Váradtól. Végül Miksa főherceg visszarendelte Kassára, mivel úgy határozott, hogy visszatér Prágába, és Felső-Magyarország kormányzását Bastára hagyja, aki december elején foglalta el új hivatalát. Két hét múlva a főherceg utasítására Váradra ment, ahol a várat megrongált állapotban, őrseit fegyelmetlenül találta, mivel a katonák nem kapták meg zsoldjukat, és ezért sokan elhagyták a szolgálatot. Az újsztendőt is Váradon töltötte, és csak 1599. január közepére ért vissza Kassára. Februárban bejárta a rábizott vidéket, és ennek során Lőcsén fogalmazta meg és küldte el az uralkodónak azt az emlékiratát, amelyben a Magyar Királyság védelmének hatékonyabb módját vázolta fel. Nem tudjuk, hogy a javaslattal foglalkozott-e a császár, de az akkori magyar közéletben ismert lehetett, hiszen még Szamosközy István is részletesen idézi történeti munkájában.¹⁹

1599. október 5-én a havasalföldi Mihály vajda (a forrásokban gyakran Vitéz Mihály) támadást indított Erdély ellen 20 ezer fős seregével, amelyhez tömegesen csatlakoztak a székelyek, akiknek szabadságot ígért. Október 28-án a Szeben melletti Sellenberk falunál vereséget mért Báthory András seregére, és november 1-jén császári kormányzóként bevonult Gyulafehérvárra.

Vitéz Mihály igyekezett egész Erdélyt az uralma alá hajtani, de a magyar nemesiség jelentős része nem támogatta, mivel velük szemben inkább a székelyeknek kedvezett. A hadsereg fenntartása miatt kivetett adók fokozták az általános elégedetlenséget, és idővel

¹⁸ A tábornagy. VI. rész, I. fejezet.

¹⁹ SZILÁGYI 1880: 159–160.

egyre nyilvánvalóbb lett, hogy Mihály Erdélyt nem kívánja átengedni Rudolf császárnak. Az erdélyi nemesség lassan szerveződő ellenzékének vezére, Csáky István Giorgio Bastához fordult segítségért. 1600 szeptemberének elején a császári had átlépte a tartomány határát, 18-án pedig az erdélyi felkelőktől támogatva Miriszló községnél legyőzte Mihály vajda hadait.

Erdély „három nemzete” 1600 októberének végén hűséget fogadott Rudolf császárnak. Csáky István azonban csak meg akart szabadulni Vitéz Mihálytól, de nem akarta Erdélyt Habsburg-birtokká tenni. Annak ellenére, hogy Basta megteremtette a belső stabilitást, a függetlenségpárti főurak Báthory Zsigmond visszatérésén dolgoztak. 1601. január 21-re országgyűlést hívtak össze Kolozsvárra, ahol hosszas tárgyalások után a főurak többsége a Habsburgokkal való szakítás mellett döntött. Basta mint kormányzó ekkor Kolozsváron tartózkodott, és a békés rendezés reményében zsoldosainak jelentős részét korábban elbocsátotta, csak testőrsége volt vele. Éjfél után Csáky emberei egy csapat hajdúval lefegyverezték az őrséget, majd elfogták Bastát, hasonlóan több más Habsburg-párti főúrhoz és Baba Novachoz, Vitéz Mihály főemberéhez, akit később a város főterén megégettek. A rendek február 4-én Báthory Zsigmondot fejedelemmé választották, és a török szövetség megújítása mellett döntöttek. Bastát is igyekeztek az oldalukra állítani.²⁰ Azt ígérték, „nagy úrrá teszik és jószágot adnak Erdélyben neki, maradjon benn az országban; de Básta azt csak megneveté a dolgot. Azután egy arany pohárba ezer aranyat téven, kínálták véle, de azt is csak pökte és azt mondotta: »Én nem leszek hamis hitű – mint ti – az én uramhoz a római császárhoz, legyen tiétek a ti aranyotok és pohárotok s mind pedig jószágotok.« Mivel látták, hogy nem sikerül rábírní az árulásra, Báthory megérkezése után láncra verve, tömlőcben tartották, azonban végül elengedték. Amikor szekéren vitték ki a város utcáján a közép-kapuhoz közelgetett volna Básta ugyan felállott, jobb kézre a szekeriben hátra fordulván és ujjával fenyegetvén mond: »Meglássátok azt, hogy jótétemért megtréfálátok, de én is esztendőre adok néktek oly pohárt igen jó teli mértékkel, hogy meg nem ihatjátok. Várjátok el csak!«”²¹ Valószínűleg ez a megaláztatás mély nyomot hagyott Bastában, és jelentősen befolyásolta az erdélyiekkel szembeni magatartását.

Rudolf császár azonban nem akart lemondani Erdélyről. Basta seregét újjászervezték, és a támogatására visszahívták Vitéz Mihályt is. Közös katonai fellépésük célja a császári hatalom visszaállítása volt Erdélyben. Ehhez először le kellett győzniük Báthory seregét, és folyamatosan fenntartani a megszállást, amelynek része volt a Habsburg-ellenes szervezkedések felszámolása is. Nem lehetett cél azonban a terület elpusztítása és a lakosság terrorizálása, elidegenítése. Emellett katonai feladatot jelentett egy esetleges török támadás elhárítása is. Az erdélyi helyzet rendezését jól vezetett hadsereggel lehetett volna megoldani, amely a fegyveres ellenséggel szemben határozott katonai erőt tud alkalmazni, a megszállást pedig szervezettségével és fegyelmével képes teljesíteni. Ezzel

²⁰ GÖMÖRY 1897: 65–69.

²¹ Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memoriáléja, in MIKÓ 1855: 59.

szemben a Habsburg-érdekeket képviselő sereget előnytelen kettősség jellemezte. A vezetésben hiába képviselte Basta a megfontolt katonai szakmaiságot, ha mellette azonos joggal hozott döntéseket az öntörvényű Vitéz Mihály, a maga hadúri mentalitásával. Basta reguláris zsoldos katonasága mellett a császári sereg részét képezte Mihály vajda hajdúkból, rácokból, oláhokból, bolgárokból és kozákokból álló hadi népe, amelyben a vezető hatalmát nem a fegyelem és a szabályok (a regula) biztosította, hanem a közös érdek, a személyes kapcsolatok és a vezértől való félelem. Ez még a középkor világát idézte, ahol a társadalmi rendszereket az informális érdekkapcsolatok, a viszonzott szívességek működtették. Az újkor hajnalán a zsoldosok megjelenésével azonban eltűntek a személyes érzelmek, a katonai vezető és alárendeltjei közötti viszony alapja a pénz, valamint az erre alapuló szerződés lett. Basta *A tábornagy* című munkájában a katonai munkavállalókból álló szervezet hatékony fenntartását és működtetését írja le a németalföldi háborúban szerzett tapasztalatai alapján. A több ezer ember együttélését biztosító tábor fenntartása a feladatkörök megosztásával, de a vezetés centralizálásával oldható meg. Mivel a katonai vezetői beosztáshoz a hatalom birtoklása és érvényesítésének joga kapcsolódik, a társadalom előkelői jogot formáltak annak betöltésére. Basta azonban több helyen is hangsúlyozza, hogy a katonai vezetés sajátos szakmai ismereteket követel, amelyeket a gyakorlatban lehet elsajátítani, és hosszú évek tapasztalata érlel meg. *A tábornagy* című művében írja: „nem a díszes öltözet és a karácsonyi díszkivilágításhoz hasonló pompa, hanem a véres ütközetek megvívása során szerzett tapasztalat és gyakorlat az, ami alkalmassá teszi az embert arra, hogy tudjon parancsolni és győzelemre vezetni egy sereget.”²² A mű alapvetése, hogy a hadsereg mint szervezet működtetése érdekében olyan vezetői státuszt kell rendszeresíteni, amely közvetlenül a hadsereg főparancsnoki tisztje után következik, de betöltése katonai szakmai képzettséghez kötött. A tábornagy státusza nem rangként jelenik meg, hanem a katonai vezetés egyik felső szintjét jelző rendfokozatként. Hasonló megfontolásból a lovasságnál is szükségesnek tartja a lovassági főparancsnoki tisztjét ellátó lovassági tábornokot követő vezetői lépcsőként a lovassági főszemlélő beosztás működtetését. Tekintve, hogy az előkelők inkább lovassági szolgálatra töreksenek, és elvárják a nemesi címüknek megfelelő parancsnoki beosztást, szükség van arra, hogy mellettük megfelelő hatáskörrel rendelkező, katonailag képzett vezetők is legyenek. Ezt jelzi a következő gondolata: „a lovassági főszemlélői beosztást nem a főparancsnok helyettesének kell ellátni, ahogy néhány esetben magam is tapasztaltam, hanem a lovasság legöregebb kapitányának. És amikor azt mondom, hogy öreg, nem az életkorára, hanem a lovasság irányításában szerzett tapasztalatára gondolok.”²³ A hadsereg részben feudális hierarchiájában feszültséget okozott, hogy közrendű ember pusztán tapasztalata és tudása folytán előjáró legyen. Basta erre is utal

²² *A tábornagy*. I. rész, I. fejezet, 4. bekezdés.

²³ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, II. fejezet. A lovassági főszemlélőről. 16. bekezdés.

írásában: „Egyesek azt akarták, hogy a lovassági főszemléltői rendfokozat az őrnagyi rendfokozatnak feleljen meg, jöllehet az inkább a tábornagyi ranggal volt egyenlő, amely egyben a lovasság esetében a harmadik legfontosabb rendfokozat. Mivel nem illik, hogy alacsonyabb beosztást jelentő rendfokozattal magasabb beosztást betöltőt illessenek, ezért találtak ki új elnevezést (tiszteletben tartva egyúttal az alezredes rendfokozatát is), tudniillik a lovassági főszemléltőt.”²⁴

Basta hadtudományi műveinek megírásával azt hangsúlyozza, hogy a kor háborúiban, a hadsereg vezetésében a katonai szakmai tudásnak kell hangsúlyt kapnia, és ennek a parancsnoki rendszerben is meg kell jelennie. Nem mondja ki, hogy a hagyományosan nemesi ranghoz kötött vezetői beosztások betöltését kellene katonai képzettséghez kötni, nem alkalmaz nyílt kritikát, hanem köztes megoldásként felvázolja a különböző szintű katonai szakmai ismeretekhez kötött parancsnoki beosztások rendszerét, és megjelöli a státuszt kifejező rendfokozatokat. Ezek nem a társadalmi státusból származó rangok katonai megfelelői, hanem a katonák rendjében a képességeknek és a képzettségeknek megfelelő vezetői szintek fokozatai, a rendfokozatok.

A zsoldos katona státusza új minőséget jelent a fegyveres erőszak alkalmazói között. A vezető iránti lojalitás, a parancs iránti engedelmesség itt nem szubjektív, hanem objektív kategória. A hűség alapja nem az érzelmi alapokon nyugvó emberi kapcsolatok hálója, hanem a szerződés, amely lefekteti az elvárásokat és az ezért járó fizetséget. A kötelezettségek megtartására a katona esküt tesz. Amíg az előljáró biztosítja a vállalt feltételeket, a katona köteles végrehajtani a parancsot, ellenkező esetben a katonai vezetőnek joga van büntetni. A hűségnek kiemelt jelentősége van ebben a helyzetben, hiszen a zsoldos számára az lenne észszerű, hogy elhagyja megbízóját, ha kedvezőbb ajánlatot kap, azonban becsülete és esküje kötelezi. Emellett természetesen szerepet kap az a meggyőződés is, hogy az ellenség a rossz oldalon áll, és jogosan harcol ellene. A magyarországi hadszíntéren ez a határvonal világosan meghúzható volt a keresztény és az oszmán fél között. Az erdélyi viszonyok között azonban ezek a határok sokszor elmosódtak. Basta számára a legbiztosabb támpont Rudolf császárhoz való hűsége volt. Kolozsváron inkább választotta a rabságot, mint az árulást. Katonáitól ugyanezt várta el, és igyekezett biztosítani a serege működéséhez szükséges feltételeket.

Basta és Mihály vajda háborúja Báthory ellen Rudolf császár érdekében folyt, de míg Basta valóban a császár hatalmáért harcolt, addig Mihály a saját érdekeiért. Ennek megfelelően hadi népe sem illeszkedett Basta seregébe, hanem saját szabályai szerint működött. Augusztus 3-án, amikor szembekerültek Báthory seregével Goroszlónál, a két seregrész külön állt csatarendbe, azonban a manőverek során Basta katonai tudása érvényesült, és ez vezetett a győzelemhez. Vitathatatlan, hogy a sikerhez szükség volt

²⁴ A könnyűlovasság vezetéséről. Első könyv, II. fejezet. A lovassági főszemléltőről. 2. bekezdés.

Mihály harcosaira, azonban fosztogatásaik és kegyetlenkedéseik a császári hatalommal és az azt képviselő Bastával fordították szembe az erdélyi népet. Basta világosan látta, hogy a helyzet normalizálásának legnagyobb akadálya maga Mihály vajda és fegyelmetlen hadi népe.

Basta, miután a fosztogatásokat és a kegyetlenkedéseket nem tudta tovább tolerálni, és több figyelmeztetést is kapott, miszerint a vajda kapcsolatot keres a törökkel és a lengyelekkel, hogy Erdélyben a hatalmat megszerezze, augusztus 18-án a Torda melletti táborba ment, ahol magához kérette. „Basta megüzeni Mihálynak, hogy az várost ne égettesse, mert az császárnak nem azért vették volna meg ez országot, hogy eléggessék és elpusztítsák; ha az ellenséget kiverték ez országból, az országbeli nép ne vesszen el. Mihály erre azt feleli, hogy az császárnak elég országa vagyon, nem szűkölködik Erdély nélkül, az a rajta tött bosszúságot meg akarja vindicálni. Ezeket így szenvén Mihály vajda, mindenféle hajdúit kibocsátta, és égetett étellel, dulatott, Fejérvárat Rác György által és Enyedet és minden helyeket iszonyú pusztításokkal emberölésekkel deformálta.”²⁵ Basta elhatározta, hogy a vajdát elfogatja, ezért másnap két zászlóalj vallon és két zászlóalj német muskétást küldött a táborába, hogy azok testőrség gyanánt a haditanácsba kísérjék. Mihály azonban ismét megtagadta az engedelmességet, és szablyával támadt a császári muskétásokat vezénylő Beauri Jakab kapitányra. Ekkor az egyik vallon altiszt átdőfte az alabárdjával, egy német zsoldos pedig lefejezte. A vajda harcosai ezután nem tanúsítottak ellenállást, és a császári zsoldosok kifosztották táborukat.²⁶ Basta fegyelmet követelt a seregtől. Nagy Szabó Ferenc írja visszaemlékezésében: „Basta a hajdúkat hozzája hivatván, megparancsolta, hogy az országot ne pusztítsák, hanem a táborban legyenek. És más kapitányt és generalist rendele nekik – a nagyságos Senyéi Miklóst, hogy legyen generalissok az egész hajdúságnak. Ezen a hajdúk a vajda halálán oly igen megrendültek vala, hogy fegyvert akarnak fogni; de Basta e hadait mellette tartja vala, és semmit nem mert a hajdú indítani, [...] hanem lesüték a fejeket, s azután nem égettek s kóborlottak oly szabadosan az országban.”²⁷

Októberben Báthory Zsigmond negyedszer is visszatért Erdélybe, és ezúttal török és tatár segédhadakkal próbálta visszaszerezni a hatalmat. Basta serege megint csak harc nélkül kivonult az országból, átengedve a terepet a tatároknak és a pestisnek. Zsigmond, beavatkozása eredményét látva, pár hónap múlva ismét összeomlott, s ezúttal végleg távozott tönkretett államából. A magukra hagyott erdélyiek megpróbálták ellenállni a visszatérő császári seregeknek.

Basta továbbra is nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy zsoldosai között a rendet és a fegyelmet fenntartsa, azonban az erdélyi állapotok között ez egyre nehezebb volt. Ezt

²⁵ SZILÁGYI 1880: 147.

²⁶ GÖMÖRY 1897: 235–236.

²⁷ Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memoriáléja, in MIKÓ 1855: 61.

jelzi a beszercei eset, amikor a császári sereg 22 napos sikertelen ostroma után az őrség szabad elvonulás fejében átadta a várost. Február 24-én 300 fő vonult ki szekerekkel egy oszlopban. Basta megtiltotta, hogy katonái elhagyják szállásukat a kivonulás alatt. Ennek ellenére néhány száz zsoldos kiszökött, és a szekerek üldözésére indult. Mikor utolérték, könyörtelenül lemészárolták és kifosztották a menekülőket. Ezt látva az oszlop védelmére rendelt császári katonák is fellázadtak, és kíméletlen fosztogatásba és gyilkolásba kezdtek. Több tisztet megsebesítettek, aki megpróbálta megfékezni őket. Basta, amikor tudomást szerzett az esetről, elrendelte a bűnösök felkutatását és szigorú megbüntetését.²⁸

1602. július 2-án Tövisnél a császári sereg Basta vezetésével megverte az erdélyi hadakat, és sikerült ismét ellenőrzése alá vonnia a fejedelemséget. Székely Mózes 1603 áprilisában zászlót bontott a császár ellen, és török-tatár segédcsapatokat hívott be az országba. Május 8-án fölvette a fejedelmi címet, de a székelyek nem támogatták. Végül július 17-én a Brassó mellett vívott vesztés csatában elesett. Basta visszatért, és a császár uralma megszilárdult, azonban serege fenntartására jelentős adókat vetett ki, és rendszeresen megszarolta a városokat is. A nép egyre inkább elszegényedett, amit az irreguláris csapatok fosztogatásai súlyosbítottak, akik fölött Bastának nem volt hatalma. A kortárs szemtanú így írt erről: „Menten ment a sok panaszló szegény ember Bástára panaszkodni Kolosvárra és egyebüre is, de csak azt kérdezte a nagy jámbor: »Magyar-é aki azt mivelte?« s azt mondták néki: »Magyar nagyságos uram.« Arra azt mondotta: »Oh uram Istenem! vagyon é ennél a világon gonoszabb nemzetség?« [...] Mondotta szegény panaszló: »Mikor német jó, az mégis hagy valamit, de a magyar semmit nem hagy, mind elviszi.« Ezen sírt a szegény panaszló ember, és vélte Básta is sírt. Mert ő eleibe egy koldus is bemehetett – egyébbel nem bocsátotta el, hanem csak azt mondotta: »hogya ha bolon vagy német volna, bizony bírnék aval, s megbüntetném, de magyarral nem tudok bírni.« Küldött ugyan hogy valamint oltalmazza őket, de annak csak kevés haszna volt.”²⁹

Hazai történetírásunkban Basta megítélése erősen negatív. Erdélyi kormányzósága idején a fejedelemségben eluralkodott a bizonytalanság és a terror. A néphagyományban az ember által vont kétkerekű taliga mint „Basta szekere”, a kapa pedig mint „Basta ekéje” őrzi az általános nyomor emlékét, amikor igavonó állatok hiányában minden munkát emberi erővel kellett végezni. Az egykorú források éhínségről és emberhúsevésről is megemlékeznek.

Basta, amikor 53 évesen Magyarországra érkezett, jó hírnévnek örvendett. Amit elért, saját tehetségének és munkájának köszönhetette, nem pedig előkelő származásának. Nagy elismerésnek tekinthető, hogy Rudolf császárnak is felkeltette figyelmét, udvarába hívta, gazdag katonái és igazgatási tapasztalatainak megfelelő feladatokkal bízta meg. Amennyiben Basta gátlástalan zsoldosvezér lett volna, erre nem kerülhetett volna sor.

²⁸ GÖMÖRY (1897): 251-252.

²⁹ Maros-vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz memoriáléja, in MIKÓ 1855: 86-87.

A könnyűlovasság vezetéséről írott munkájában olvashatjuk: „Minden emberi tökéletességnek az alapja és eredete az istenfélelem. A hadvezér tulajdonságai közül is ennek kell a legfontosabbnak lenni, és nemcsak a külsőségekben, hanem a lélekben is, mert semmi sem nagyobb ellensége az igazi nagyságnak, mint a mardosó lelkiismeret.”³⁰ Ez Basta önvallo-mása, hiszen a könyvben a katonai szakmai kérdések kapnak hangsúlyt, mégis fontosnak tartotta kiemelni a keresztény hit és erkölcs megtartását mint alapvető követelményt. Önmagával szemben is ez lehetett az elvárása. Ezt erősíti a mű egy másik részlete: „Tudnia kell minden tisztnek azt – legyen az zászlós, kapitány vagy zsoldosvezér –, hogy a legbizto-sabb út előmeneteléhez az, ha minden cselekedetét a tisztesség és a becsület vezérli. Ha ezt tartja szem előtt, akkor a legszilárdabb alapra épít, mert a becsület a legjobb ösztökélő erő az előmenetelre.”³¹ Műveinek megírásakor az 54 éves hadvezért 40 évnyi háborús tapasztalat után istenfélelem, tisztesség és becsületesség jellemezte. Erdély kormányzójaként azonban olyan feladattal találta magát szemben, amelynek ellátása katonai vezető számára a legnehezebb. Politikai válság által sújtott terület katonai megszállása, annak irányítása, béketeremtés és -fenntartás, a különböző politikai érdekek egyeztetése ritkán hozt valós sikert. A tizenöt éves háború utolsó szakaszának erdélyi és magyarországi helyzete sokban hasonlít az elmúlt évek afganisztáni válságához. A nagyhatalmi érdekek ütközőzónájába került területen a belső hatalmi játszmákban eligazodni és az irányítást kézben tartani jóval több, mint amit egy kiválóan képzett katonától is elvárhatunk. Míg a németalföldi hábo-rúban jól felismerhető volt a két szemben álló erő, addig az erdélyi konfliktus nem annyira a keresztény és az oszmán erők küzdelméről, hanem inkább érdekcsoportok és hadurak hatalomért folytatott harcáról szólt. Basta végig hű maradt a császárhoz, és minden cseleke-detével azon volt, hogy Erdélyben a Habsburg-császár hatalmát fenntartsa. Ehhez szüksége volt szövetségesekre, de nem talált olyan valakit, akiben megbízhatott volna. A szükséges katonai erőt serege jelentette, azonban a bécsi udvar nem biztosította a fenntartásához szükséges pénzt és ellátmányt. Tisztában volt ennek hatásával, amelyet leírt *A tábornagy* című munkájában: „Semmi sem lehet szűgyenteljesebb egy tábornagy számára, mint az, ha a katona kénytelen éhesen avagy megfelelő felszereltség nélkül harcolni, mert ez általá-ban a sereg teljes széttűlléséhez vezet.”³² A könnyűlovasságról szóló munkájában három helyen is visszaköszön ez a gondolat: „De nincs olyan kiváló hadvezér, aki meg tudná tartani a rendet egy, a zsoldjától és juttatásaitól megfosztott seregben. Nem a levegőbe beszélek, hanem a Németalföldön látott és megélt tapasztalatok alapján.”³³ Máshol így ír: „Azt mond-ják egyesek, hogy a hadi fegyelmet leginkább az elégtelen fizetés rontja meg. Épp ezért a nagy hadvezérek úgy reformáltak meg már-már széteső seregeket, hogy biztosították a katonák

³⁰ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, I. fejezet. A tisztekről általában, 17. bekezdés.

³¹ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, I. fejezet. A tisztekről általában, 6. bekezdés.

³² *A tábornagy*. I. rész I. fejezet 10. bekezdés.

³³ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, VI. fejezet. A lovasság romlásának kezdete. 4. bekezdés.

számára az elegendő mennyiségű zsoldot. Nekem is az a véleményem, hogy a hanyagság vesztessé, a szorgalom pedig győztessé tesz minket. Azt láttam Németalföldön is, hogy a lovasság romlásának az oka a fizetések elmaradása volt.”³⁴ A következő szövegrészletben szinte az erdélyi állapotokra ismerhetünk. Fontos hangsúlyozni, hogy itt nem erdélyi emlékeiről ír, hanem németalföldi tapasztalatai alapján fontos szabályt fogalmaz meg, amelyet annak ellenére, hogy felismert, és óvott tőle, mégis kénytelen volt elszenvedni: „a legderekből és legbátrabb katonák, látva, hogy a ranglétrán nem tudnak előrejutni, kevés zsoldjuk miatt pedig csak úgy tudják fenntartani magukat, ha rablásra adják a fejüket, inkább elhagyják a sereget. Akik meg maradnak, azok teljes egészében a rablásnak adják fejüket, annyira, hogy már csak nevükben katonák, valójában pedig közönséges rablók, akik kimondhatatlan kárára vannak a hadseregnek. És hiába tiltanak meg nekik a rablást, mert a szükség úgyis rávinné őket, ezért aztán a katonák lázadását megelőzendő a főtisztek inkább elfordítják a fejüket, és hallgatólagosan elnézik nekik ezt a szégyenteljes tevékenységet.”³⁵

Giorgio Basta erdélyi működésének objektív értékelését Nagy László, a korszak hadtörténelmének kiváló kutatója végezte el 1983-ban, aki a következőket írja: „az Erdélyben kialakult, valóban súlyos viszonyokért helytelen elsősorban és személy szerint Bastát felelőssé tenni. Az előidéző okokat sokkal inkább abban kell keresnünk, hogy a gazdaságilag még Magyarországnál is fejletlenebb Erdély nem tudta nagyobb megrázkódtatások nélkül elviselni a rázúduló háborús terheket. Basta írja egyik jelentésében: Erdélyből nem jön be évente százezer forintnál több állami jövedelem, ugyanakkor a fejedelemség török elleni védelmét szolgáló katonai kiadások meghaladják az évi 300 000 forintot! Ez az egyetlen adat is kellő bizonyosság lehet arra, hogy az erdélyi lakosságra kivetett különadók és egyéb terhek nem Bastának valamiféle »magyar-ellenes« szándékaiból eredtek, hanem a hadiszükséglet kényszerszüleményei voltak. A tábornagy ilyen érzelmeit cáfolja többek között az a tény is, hogy éppen ő szorgalmazta többször is nagy létszámú magyar sereg felállítását a török ellen, kiemelve és meleg szavakkal méltatva a magyar katonaság harci erényeit. Azt is tudjuk, nagyrészt ő fegyverzett fel és képzett ki több ezer székelyt és hajdút éppen ezen időszak alatt. Mindez arra kell intsen bennünket, hogy felül kell vizsgálnunk a Basta magyar történelmi szerepéről kialakított és meggyökereztetett képet, mert az nem a valóságot tükrözi, hanem elfogultság és bűnbakkeresés szüleménye. Basta nyugat-európai hivatásos zsoldostiszt volt, aki tőle telhetően igyekezett teljesíteni a kapott parancsokat, rendelkezéseket. Vitathatatlan tény, hogy a machiavellista politikai gyakorlatot követő magyar kortársaihoz hasonlóan, ő sem habozott bármilyen eszközt igénybe venni céljai megvalósításához! A történetírói objektivitás azonban azt követeli, hogy ezeket a cselekményeket ugyanolyan mércék alapján ítéljük meg, mint a korszak magyar politikusaíét vagy katonáiét.”³⁶

³⁴ A könnyűlovasság vezetéséről. Első könyv, VI. fejezet. A lovasság romlásának kezdete. 2. bekezdés.

³⁵ A könnyűlovasság vezetéséről. Első könyv, VI. fejezet. A lovasság romlásának kezdete. 6. bekezdés.

³⁶ NAGY 1982: 673.

BOCSKAI ELLENÉBEN

Bastát 1604 nyarán visszavezényelték a magyarországi hadszíntérre, ahol szeptembertől az Esztergomot oltalmazó seregben harcolt, majd a törökök elvonulása után november 4-én Bocskai ellen indult. Az első összecsapásra Osgyánnál került sor, ahol Németi Balázs próbálta megállítani a császáriakat. Bastának sikerült szétverni a felkelők csapatát, és néhány nappal később Edelénynél Bocskai főerőivel került szembe, akik a török segélyhadakkal együtt túlerőben voltak. Basta minél előbb Szendrőhöz akart vonulni, de Edelénynél kénytelen volt letáborozni, hogy pihentesse a seregét. Bocskai azonnal támadásba lendült, de Bastának sikerült szervezeten végrehajtani a visszavonulást. Először a málhát indította útnak, azonban a szekérszlop rossz irányba fordult, és az Edelénytől keletre fekvő dombok völgyeibe kényszerült. Végül a ládbesnyői völgybe jutottak, amelynek kijárait Bocskai csapatai lezárták. Ciro Spontone szemléletesen írta le az eseményeket, amikor a reménytelen helyzetből sikerült győzelemre vezetni a császári csapatokat. A támadás előtti estén Basta kijelentette, hogy „[l]e kell csökkenteni a málha mennyiségét, mert ha ilyen sokat cipelünk magukkal akkor csak nagy veszteségek árán tudunk innen kitörni. – Ez különösen a németeknek nem tetszett, mivel mindenféle holmit magukkal cipeltek, hogy szinte városi kényelmet biztosítsanak maguknak a táborban. Annak ellenére nem értettek egyet, hogy valójában a számukra értékes holmikat a lovakon is magukkal tudták volna vinni. Basta erre azzal nyugtatta őket, hogy az ellenségtől majd szerezhetnek maguknak mindent, amit most elvesztenek. Az elégedetlenkedők akkor hallgattak el, amikor látták, hogy a vallo-nok vezére, Camillo gróf, aki a tábornok testőrségét vezette, a tanácskozó mellett tűzbe dobta annak a szekérnek a kerekeit, melyen a sebesültek utaztak. Ezután a táborban nagy tüzeket raktak a többi szekérből veszekedések közepette. Mikor az ellenség ezt meglátta, főleg azok, akik egy muskétalövésre voltak az erdőben, elkezdtek kiabálni a császáriaknak, hogy éhen fognak halni – ami igaz is volt –, és bizonyosan azért égetik el a szekereket, hogy könnyebben el tudjanak menekülni. Még azt is kiabálták, hogy nem fognak a kezeik közül kiszabadulni, mert ehhez még Basta hadicselei sem elegendőek, akit egyébként éppen ezért neveztek egymás között a nagy varázslónak.”³⁷

Az edelényi csatában kialakult kritikus helyzetet a nagy mennyiségű málha okozta, amely lelassította és akadályozta a csapatok mozgását. Basta több helyen is felhívta a figyelmet hadtudományi munkáiban erre a problémára. Már az 1597-es dunai hadjáratban tapasztalataiból levonta a következtetést, amely szerint: „ebben a rendben nincs hely 8-10 ezer szekérnyi málhának, amennyivel általában a magyarországi hadszíntereken felvonulnak. Ugyanakkor azt is meg kell érteniük az ittenieknek, hogy ha sikerrel akarjuk felvenni a harcot a törökkel, akkor le kell mondani arról, hogy megszámlálhatatlanul sok

³⁷ NÉGYESI 2004: 1300.

asszonyt és szolgálót vigyünk magunkkal a hadjáratokra, mivel elsősorban ezek miatt nő a málha mértéke elviselhetetlenül nagyra. Ha nem csökkentjük a málha mennyiségét, akkor mindig a vesztesek oldalán maradunk, ahogy ezt a törökökkel vívott eddigi háborúk is bizonyítják.”³⁸ A könnyűlovasság vezetéséről írott munkájában még kategorikusan kijelentette, hogy „[a] sok málha nagyon megnehezíti a lovasság mozgását, ezért egyetlen katona sem hozhat nőt (legyen az a felesége, avagy nem) a hadjáratra”³⁹ – azonban a magyarországi hadszíntér valósága még a tapasztalt hadvezért is kompromisszumokra kényszerítette.

BASTA HADTUDOMÁNYI MUNKÁSSÁGA

1606-ban, amikor a zsitvatoroki béke után visszavonult, lényegében derékba tört a karrierje. Prágában telepedett le, azonban az udvar jelentős zsolddal tartozott neki, amelyet nem is fizetett meg. Valószínűleg ekkor adhatta el a velencei könyvkiadónak 1598-ban készült kézíratait, részben a hírnév, részben anyagi okán.

Bastáról az első nyomtatott könyv 1601-ben jelent meg, amelyben Achille Tarducci, a császári szolgálatban álló itáliai hadmérnök írta le az 1597-es váci és az 1600. szeptember 18-i miriszlói csatát.⁴⁰ A két szöveg Tarducci hadigépekről szóló írásával egy kötetben jelent meg Giovanni Battista Ciotti kiadásában Velencében.⁴¹ Ciotti a kor nemzetközi viszonylatban is jelentős könyvkiadója volt, aki saját nyomdával rendelkezett. Basta hadtudományi munkáinak első kiadásai nála jelentek meg. *A tábornagy*⁴² és *A tüzérség irányítása*⁴³ 1606-ban, *A könnyűlovasság vezetéséről*⁴⁴ pedig 1612-ben.

A könyvnyomtatás elterjedése tette lehetővé az írott művek viszonylag nagy példányszámban való reprodukálását. A korábban kézzel másolt, drága luxuscikknek számító könyvekkel szemben a nyomatokhoz az olvasók szélesebb köre fért hozzá.

³⁸ *A tábornagy*. II. rész, VI. fejezet. Hová helyezzük el a málhát, ha a fent említett módon állítjuk csatarendbe a sereget? 1. bekezdés.

³⁹ *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, VII. fejezet. A lovasság megreformálásáról és megjobbításáról. 6. bekezdés.

⁴⁰ TARDUCCI 1601.

⁴¹ LAMAL 2015: 235.

⁴² *A tábornagy (Il mastro di campo generale)* című könyve először olasz nyelven Velencében jelent meg 1606-ban. Ezt követte ugyanitt egy-egy újabb kiadás 1612-ben és 1626-ban. 1618-ban kiadták a munka rövid összefoglalóját is. Franciául 1617-ben jelent meg Frankfurtban, németül szintén 1617-ben Oppenheimben. Utoljára Milánóban jelent meg olaszul 1625-ben (MAZZUCHELLI 1758: 537).

⁴³ *A tüzérség irányítása (Del governo dell'artiglieria)* című műve olaszul 1606-ban Velencében (ILARI 2011), franciául 1616-ban Ruenben, németül pedig 1614-ben Oppenheimben jelent meg (BREMÁN 2002: 42).

⁴⁴ *A könnyűlovasság vezetése (Il governo della cavalleria leggiera)* című könyvét olasz nyelven 1612-ben Velencében, 1612-ben Frankfurtban, németül 1614-ben Oppenheimben, franciául 1627-ben Rouenben, spanyolul 1614-ben Brüsszelben, végül olasz nyelven 1625-ben Milánóban adták ki (MAZZUCHELLI 1758: 537).

A klasszikus művek mellett megjelentek a friss tudományos eredményeket tartalmazó művek is, amelyek az ismeretek széles körben való elterjedését tették lehetővé. Kialakult a könyvgyártás ipara és az ehhez kapcsolódó kereskedelem, amelyben a szerzők kapcsolatba kerültek a kiadóval, aki ha üzletet látott a kéziratban, akkor vállalta kinyomtatását, majd terjesztését, ami a hasznot hozta. Kialakult a könyvpiac, amelynek egyik patinás színhelye Frankfurt lett, ahol 1462-től tartottak nemzetközi könyvvásárt. A kézirat kinyomtatását finanszírozhatta a szerző, ha volt rá elég pénze. Ekkor a kiadói joggal is ő rendelkezett és a könyv általában reprezentációs célokat szolgált. Ebben az esetben nem volt jelentősége, hogy a nyomdász, aki az esetek többségében egyben könyvkiadó is volt, látott-e fantáziát a könyvben kereskedelmi szempontból. Más volt a helyzet, ha a szerzőnek nem volt pénze a kiadásra. Ekkor meg kellett győzni a kiadót, hogy a könyvre lesz fizetőképes kereslet. Ha ez sikerült, a kiadó vállalta a nyomtatást, és a kézirat jogdíjaként meghatározott számú nyomtatott könyvvel fizetett. Ha a szerző ismert volt, vagy a mű kurrens témát dolgozott fel, a kiadó megvásárolta a kéziratot, és ezzel jogtulajdonos lett. A szerző és a kiadó szempontjából az első kiadás aktusa volt a meghatározó, hiszen a későbbi utánnyomásokhoz a szerzőnek általában nem volt köze.⁴⁵ Basta esetében az a tény, hogy 1606-ban jelent meg az első két műve Ciottinál, majd 1612-ben szintén nála a harmadik, arra enged következtetni, hogy a kiadó megvásárolta mind a három mű kéziratát 1606-ban. Tarducci könyvének kiadása után Ciottinak valószínűleg nem volt ismeretlen Basta neve. A két piacképesebb művet még abban az évben kiadta, majd ezek sikerét tapasztalva Basta halála után hat évvel ismét kinyomtatatta *A tábornagyot*, és mivel *A tűzérség irányítása* nem hozta meg a várt sikert, a kéziratban nála levő *A könnyűlovasság vezetéséről* címűt is kiadta.

HATÁSA KORA HADTUDOMÁNYÁRA

Basta katonai karrierje a magyarországi hadszíntéren jutott a csúcra, ahol szinte mind-egyik összecsapásból győztesen került ki. Ez megalapozta hírnevét, amit bizonyít, hogy a magyarországi török háború két neves hadtudósa, Raimondo Montecuccoli és Zrínyi Miklós is megemlíti írásaiban. Montecuccoli *A magyarországi török háborúkról* című művében a lándzsás lovassággal kapcsolatban hivatkozik a könnyűlovasság vezetéséről szóló munkájára, illetve más helyen példaként említi a Basta által irányított hadmozdulatokat. Zrínyi Miklós könyvtárában Basta *A könnyűlovasság vezetéséről* és *A tábornagy* című művének több kiadása is megvolt és a bejegyzések tanúsága szerint olvasta is őket.⁴⁶ Virgilio

⁴⁵ VILTSEK 2016: 36.

⁴⁶ KLANICZAY 1991: 234–236.

Malvezzi könyvébe írt széljegyzetében is felbukkan Basta neve.⁴⁷ Jól azonosítható, hogy Zrínyi *Tábori kis tracta* című munkájának egyik forrása is Basta könyve⁴⁸ volt. Legutóbb Hausner Gábor tekintette át a *Tábori kis tracta* keletkezésével kapcsolatos nézeteket, és fogalmazta meg saját véleményét, amely szerint Zrínyi 1663-ban írta hadseregszervezésről szóló munkáját, amikor a dunántúli nemesi felkelő hadak vezéréként tábornoki feladatot kellett ellátnia.⁴⁹ A *Tábori kis tracta* lényegében a költő és hadtudós gróf felkészülése során készült jegyzet, amely az akkor rábízott konkrét feladathoz kapcsolódott. Ezzel a metódussal találkozunk Bastánál is, aki 1598-ban egy-egy konkrét kinevezéséhez kapcsolódóan a feladatra való felkészülése során írta három hadtudományi munkáját. Zrínyi valószínűleg hasznosította Basta gondolatait *Vitéz hadnagy* című művében is, sőt a generálist a 94. aphorizmusában név szerint említi annak példaként, hogy a fegyelmezetlen katonákat célszerű eltávolítani a seregből. Itt egy olasz könyvre hivatkozik forrásként, amelyben arról olvasott, hogy Basta a moldvai vajdának elküldte katonái egy részét, hogy segítséget nyújtson a tatár támadás ellen. A hivatkozott könyv *Ciro Spontone Historia della Transilvania* című műve, amely szerepelt Zrínyi könyvtárában.⁵⁰ A történetet valóban leírta Spontone, azonban a segítségküldés nem a moldvai, hanem a havasalföldi vajdának történt. A mű említése bizonyítja, hogy Zrínyi olvasta Spontone könyvét, ami érdekes következtetésre adhat okot. Spontone ugyanis részletesen idézi könyvében Basta emlékiratát, amelyet 1599 februárjában írt Lőcséről az uralkodónak, és ebben javaslatot tett négy ezred magyar lovasból és négy ezred magyar gyalogosból álló állandó hadsereg felállítására.⁵¹ Elképzelhető, hogy Basta javaslatát továbbgondolva fogalmazta meg Zrínyi *Az török áfium ellen való orvosság* című művében a magyar állandó hadsereg gondolatát. Ez indokolta, hogy a javaslat szövege is helyet kapjon jelen kötetben.

Giorgio Basta közel négy évszázaddal ezelőtt vetette papírra gondolatait, ennek ellenére vezetéssel, szervezéssel kapcsolatos tanácsai ma is hasznos ismeretet jelentenek. A hadtudomány művelői számára különösen megszívlelendő alábbi figyelmeztetése: „A katonai szakírók, akik dicsérik a múltbeli eseményeket, amelyeknek nem is voltak részesei, és szidják a jelent, amelyet nem is ismernek rendesen, leginkább a hadművészet tárgyában képesek kitalálni szörnyeszülött gondolatokat. Ennek leginkább az oka, hogy a hadművészetről mélyreható tapasztalat és sok éves gyakorlat nélkül nem lehet érdemben beszélni.”⁵²

⁴⁷ A Zrínyi-könyvtár 163. számú kötetében (*Discorsi sopra Cornelio Tacito del marchese Virgilio Malvezzi. Al serenissimo Ferdinando II. gran duca di Toscana* [1635]. Venetia: Presso Marco Ginammi) a 316. lapon olvasható a bejegyzés (KLANICZAY 1991: 208).

⁴⁸ HAUSNER 2013: 130–134.

⁴⁹ HAUSNER 2013: 135.

⁵⁰ KLANICZAY 1991: 173.

⁵¹ SPONTONE 1638: 83–86.

⁵² *A könnyűlovasság vezetéséről*. Első könyv, VI. fejezet. A lovasság romlásának kezdete. 1. bekezdés.

I.

BASTA EMLÉKIRATA
RUDOLF CSÁSZÁRHOZ
ÁLLANDÓ HADSEREG
ÜGYÉBEN
1599 FEBRUÁRJÁBAN

Szent Császári Felség!

Császári Felséged minden évben arra kényszerül, hogy egy regiment német gyalogot és lovasat küldjön Felső-Magyarország megvédésére. Ez hihetetlen költségekkel, de ugyanakkor kevés haszonnal jár. Elsősorban azért, mert a hosszú út során a sereg egyharmada elpusztul még mielőtt megérkezne rendeltetési helyére. Ennek főleg a zord időjárás, valamint az az oka, hogy számos haszontalan szájat (akiket a katonák magukkal visznek) kell etetni az út során. Mivel ezen a vidéken szinte nincs hajózható folyó, ezért az élelem-utánpótlást nehezen lehet megoldani. Ezért aztán az éhes katonák úgy szereznek maguknak élelmet, ahogy tudnak, sokszor felprédálva a vidéket. Jól megmutatkozott ez a probléma a váradi hadjárat során is, amikor mindent szekerekkel kellett szállítani.

Véleményem szerint egyszerűen és kevés költséggel úgy lehetne rendezni ezt a helyzetet, ha Felséged felállíttatna ezen a területen egy magyar gyalogosokból és lovasokból álló sereget, amely közvetlenül a tartomány (azaz Felső-Magyarország) főkapitányának lenne alárendelve. Ezáltal minden olyan esetben, ha az ellenség fenyegetné a tartományt, ez a sereg ellenállásra kész lenne. Sőt, ha kedvező alkalom adódna, akkor ő maga is kezdeményezhetne hadi vállalkozásokat ellenséges területen.

Mert mi történik most? Ha netán olyan helyzet adódik, hogy meg lehetne támadni az ellenséget, akkor a vármegyéktől kell kikönyörögni a katonákat, a vármegyék pedig egy tapodtat se mozdulnak a mágnások és a grófok engedélye nélkül. Azok pedig, kiváltságaikat mintegy pajzsul maguk előtt tartva, általában minden katonai segítséget megtagadnak. Emögött valójában az a csalárd szándék húzódik meg, hogy mialatt ők az ellenséges betörésektől biztonságos kastélyaikban védve vannak, aközben az ellenség a környéket pusztítja, és így a veszteséget elszenvedő nép utálata ne rájuk, hanem a császári miniszterek, a kormány, sőt egyenesen Felséged felé irányuljon. Ennek igazolására elég felhoznom a velem nemrégiben megtörtént alábbi esetet. Miután visszatértem Váradra, azt a hírt kaptam, hogy Erdélyben valami mozgolódás támadt, de mivel nem tudtam pontosan, hogy mi történik, azért úgy gondoltam, hogy jobb elővigyázatosságból készenlétbe állni. Írtam hát egy Tisza melletti főúrnak, hogy szólítsa hadba vármegyéje katonaságát. Azt a választ kaptam, hogy ha ő ezt megtenné, akkor az a kiváltságaik megsértése lenne. Hasonló eset történt velem akkor is, amikor Kassából a Szepességbe készültem menetelni, és hírt kaptam arról, hogy az ellenség arra készül, hogy egri élelmiszerkészleteit feltöltse. Gyanítottam, és nem minden ok nélkül, hogy ennek

érdekében a törökök portyázásra indulnak. Nyomban erőfeszítéseket tettem annak érdekében, hogy a vármegyék katonáik egy részét a rendelkezésemre bocsássák, mert úgy véltem, hogy saját egységeimet azokkal, valamint a határőrökkel kiegészítve sikeresen megakadályozhatom a törökök portyázásait. Ki ilyen, ki olyan kibúvókat keresett, és volt olyan is, aki teljes rossz szándékkal viseltetett irántam. Egyszerűen semmilyen segítséget nem kaptam a vármegyéktől, véleményem szerint a fent említett okok miatt.

Visszatérve immár az előbb felvetett javaslatomra, azt mondom tehát, hogy állítsasson fel Felséged négy magyar ezredes vezetése alatt egy 4000 magyar gyalogosból álló sereget. Ezeket a katonákat körültekintően kell kiválasztani, és elsősorban arra kell figyelni, hogy jó arkebúzosok legyenek. Az ezredeseknek meg kell hagyni, hogy minden hónapban legalább egyszer gyakorlatoztassák őket. Amúgy otthonaikban maradhatnak, csak álljanak készen mindig arra, hogy gyorsan hadba vonulhassanak, és oda siethessenek, ahol épp szükség van rájuk. Az otthon tartózkodás ideje alatt is kapjanak zsoldot, csak az legyen kevesebb annál, mint amit hadba vonuláskor kapnak. A jól megtermett és fiatal katonák közül kell kiválasztani a sereg embereit, mert azok bírják a fáradtságot, akár egy szelet kenyérrel is beérik, és kevés poggyászt visznek magukkal. Emellett jól ismerik a vidéket, hozzá vannak szokva az ott uralkodó éghajlathoz (amely a mieinket rendszerint megtizedeli). Ugyanígy kellene felállítani a lovasságot is.

Az a véleményem, hogy ezekkel a csapatokkal sokkal hatékonyabban lehetne megvédeni az adott tartományt, mint a német katonákkal. Ezek hatékonyságát ugyanis több tényező is akadályozza. Először is túl sok szolgálot visznek magukkal, akik túl sok lovat lefoglalnak. A német katonák hamar elfáradnak és védekező fegyverekkel csak gyengén vannak ellátva, ezért a rohamoknak csak korlátozottan tudnak ellenállni. A lándzsás lovasok nehézkesen mozognak, csak az első és a második sor tud vágtaiba fogni, az utánuk következő sorok csak ügetnek, vagy megállnak, és szétnyílnak, ezáltal hosszasan elnyújtott, és épp ezért gyenge arcvonalat alkotva. Ez csak fokozza a zűrzavar kialakulásának lehetőségét.

Vannak, akik erre azt mondják, hogy de hát a törökök is hasonló módon hadakoznak. Ők viszont nem veszik figyelembe azt, hogy a törököknek sokkal több, és talán még jobb katonájuk is van, mint nekünk, ezért a lovas mezei ütközetek alkalmával a nagyobb erő elsöpri a kisebbet. Ezt a magyarok az elmúlt években sokszor megtapasztalhatták. Épp ezért a hiányzó erőt tudománnyal (hadművészettel) kell helyettesíteni, meg kell találni a legelőnyösebb hadakozási módot, a lovasságot és a gyalogságot úgy kell hadrendbe állítani, hogy egymást segíteni tudják, a terep adta lehetőségeket pedig maximálisan ki kell használni. Az én véleményem szerint céljaink megvalósítására a legalkalmasabbak az arkebúzosok lennének, akiktől a törökök és a tatárok is a leginkább tartanak. Először is ki kell válogatni a legjobb lovasokat. Egy részük lándzsás, a másik részük pedig arkebúzos legyen. Sűrű gyakorlatoztatás során ki kell őket képezni.

Semmi kétségem afelől, hogy így a legrövidebb idő alatt ugyanolyan jó katonák válnának a magyarokból is, mint bármely más nemzet fiaiból. A tartomány (Felső-Magyarország) 3000 lovast tud kiállítani. Ennek fele legyen lándzsás, fele pedig arkebúzos. Ehhez kellene még Felséged részéről 1000 katona. Egy ilyen sereg kiállítása sokkal kevesebb kiadással jár, ugyanakkor sokkal nagyobb hasznot hoz, mint az eddigi módszerek. Ez lenne tehát a tartomány saját hadserege (*militia ordinaria*), amelyért a tartomány főkapitánya vállal kezességet. A sorozás nem okozna gondot, mivel a tartomány sűrűn lakott. A más nemzetbeli katonákat ezáltal nem kellene a törökök ellen vezényelni, hanem más hadjáratokban lehetne hasznukat venni.

Ha Felséged azt kérdezi tőlem, hogy megéri-e ezekből az emberekből katonákat faragni, mindent mérlegre vetve az a válaszom, hogy igen. Mert ha az ország erősségeit német helyőrséggel töltjük fel, akkor egyetlen keresztény uralkodó sem meri megtámadni azt. De mi van akkor, ha az ellenség már az ország határain belül van, ahogyan ez a törökök esetében történik? Akkor úgy kell felvenni vele a harcot, ahogyan az a legelőnyösebb a számunkra, és minél kevesebb költséggel és veszteséggel jár. Az én végső következtésem tehát az, hogy Felséged minden lehetséges módon azon legyen, hogy a javasolt hadsereg Felső-Magyarországon felállíttassék.

Meg kell említenem Felségednek azt is, hogy Debrecen városa igen sok kárt okoz nekünk, ahogyan ez megmutatkozott a váradi ostrom esetében is. A város elég gazdag ahhoz, hogy salétrommal és minden egyéb csempészáruval ellássa a törököket, amit meg is tesz. Nem mondom azt, hogy le kellene rombolni a várost, mert az ellenkező az államérdekkel, de azt javaslom, hogy mindenképpen szoros felügyelet alá kellene vonni. Ennek érdekében olyan erődítményt vagy redutot kellene építeni mellé, amely képes lenne annyi lovast befogadni, amennyi sikeresen ellenőrizhetné a városba vezető csempészútvonalakot, és ezáltal megakadályozhatná azt, hogy a törökök Debrecen révén biztosítsák maguknak az utánpótlást.

Ez hát alázatos javaslatom Felséged számára, amely, remélem, elnyeri Felséged tetszését, és a legalázatosabban kérem Felségedet, hogy fogadja el hűséges alattvalójának jókívánságait.

II.

A KÖNNYŰLOVASSÁG VEZETÉSÉRŐL

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Giorgio BASTA (1625):

Il governo della cavalleria leggiera.

Milano: Bidelli.

ELŐSZÓ

Nem győzők eleget csodálkozni azon, hogy a hadtudomány szabályairól oly nagy szorgalommal értekező régi és mai szerzők közül egy sem akadt, aki önálló traktátust szentelt volna a lovasság vezetésének. Egész könyveket írtak a gyalogságról, amelyekben azonban egyáltalán nem, vagy csak alig tettek említést a hadsereg eme részéről, tudniillik a lovasságról, amely ugyanakkor a hozzáértők szerint annak egyik legnemesebb és legfontosabb alkotóeleme. Még ennél is fontosabb azonban azt megemlítenünk, hogy a lovasságot a legnehezebb vezérelni. A lovasság ugyanis nem olyan egységes, mint a gyalogság, ugyanakkor nagyobb mozgásokat kénytelen végezni annál, ami igencsak megnehezíti az irányítást, és épp ezért a lovassággal a hadműveletek során gyakran történnek váratlan és különös fordulatok.

[Annak okai, hogy eddig miért nem írtak
a lovasság vezetéséről]⁵³

Véleményem szerint ennek legfőbb oka a világ legkiválóbb ókori görög és római szerzőinek abban a rosszhiszeműségében keresendő, amellyel ezek az írók a lovasság iránt viseltettek, és úgy vélték, hogy a hadsereg tartóoszlopa a gyalogos katona. A rómaiaknál például egy légió 5000 vagy 6000 gyalogosból és mindössze 300 lovasból állt. Ennek az volt a legfőbb oka, hogy a rómaiak nem lettek volna képesek olyan sok lovas megfelelőképpen ellátni, mint gyalogost, akik az idők folyamán viszont olyan tapasztalatra és ügyességre tettek szert, hogy még a lovasság szempontjából a rómaiakénál erősebb hadseregeket is képesek voltak legyőzni. A sok saját külön törvénnyel rendelkező kis államokba szétaprózódott görögök között pedig nem akadt egyetlen olyan hadvezér sem, aki ütőképes lovas hadsereget tudott volna kiállítani. És mindemellett a görögök legfontosabb hadjárataikat tengeren vezették, ezért minden tudományukat a gyalogság, és nem a lovasság fejlesztésére fordították.

⁵³ A szögletes zárójelben szereplő részek az eredeti kiadásban a lapszélen az adott szövegrészhez fűzött megjegyzések, amelyek általában összefoglalják az illető bekezdés lényegét, ezért sok esetben önisméltések.

[A szerző saját véleménye: a régiek nem ismerték
a hadtudománynak ezt a részét]

Szabad legyen azonban megfogalmaznom ezzel kapcsolatban azt a saját véleményt, hogy a régiek nem ismerték a lovasságban rejlő erőt, valamint vezetésének művészetét. Mert ezek a kengyel, zabla és nyereg nélküli lovasok ugyan milyen ellenállást tudtak volna kifejteni a hajítódárdák avagy még csak egy gyenge lándzsa ellenében is? Avagy hogyan tudtak volna egységesen fellépni lovasroham során, amikor a gyalogosok közé keverve kellett harcolniuk? Avagy a legnagyobb szükségben, amikor beszorították őket, és ki kellett volna törniük, azt olvashatjuk, hogy azt a parancsot kapták, hogy dobják a gyeplőt a lovak közé, és teljesen rendezetlenül vessék magukat az ellenségre. A legreménytelenebb helyzetre nem volt más megoldásuk a régieknek, mint megparancsolni a lovasoknak, hogy szálljanak le a lóról, és gyalogsként harcoljanak. Nos, mindez azt bizonyítja, hogy a rómaiak a lovasság vezetésének művészetét nem ismerték. És ez még akkor is így van, ha a barbárok betörései okán a Római Birodalom végnapjaiban a lovasság nagy hírnévre és becsületre tett szert a rómaiak szemében. De még ekkor sem akadt olyan, aki a népek e nagy keveredéséből kiemelkedett volna, és a lovasságot a hadtudomány szabályai és keretei közé szorította volna. Így aztán továbbra is a gyalogság maradt a hadakozás legfontosabb eleme, ahogy ez Franciaország királyával, VIII. Károllyal is történt, akinek Itáliába betörő seregében sokkal több gyalogos volt, mint lovas.⁵⁴ Olvasván az akkori hadi írók beszámolóit csak nevetni tudok azokon a vitákon, amelyek arról szóltak, hogy inkább a védekezéshez építsenek-e sōvényt, avagy inkább a támadásra készüljenek-e. A néhány évvel ezelőtti történet piemonti harcokban⁵⁵ már részt vett ugyan a könnyűlovasság, de azt kérdezhetnénk, hogy ugyan minek, ha egyszer nem látott el más feladatot, mint hogy csapdákat állítson az ellenségnek, megtámadjon néhány előőrsöt, kémkedjen avagy elfogja az ellenség kémeit. Egyszóval csupa olyan hadműveletben vett részt, amelynek semmi köze a szabályos csatához és ütközethez.

⁵⁴ VIII. Károly (1470–1498) 1494–1495-ben vezette itáliai hadjáratát, amelynek eredményeképpen VI. Sándor pápa kinevezte Szicília, Nápoly és Jeruzsálem királyává. Ezenkívül átadta Károlynak Dzsem herceget is, II. Bajazid szultán testvéröccsét, akit előtte azonban még megmérgezett, s aki ezt követően 1495 februárjában Nápolyban meghalt. Dzsemet korábban Mátyás király is próbálta megszerezni.

⁵⁵ Valószínűleg a IV. Henrik francia király és I. Carlo Emanuele di Savoia herceg között folyt harcokra utal, amelyek eredményeképpen Piemonte hercegségét az 1601. évi lyoni békeszerződés értelmében a Savoiai Hercegséghez csatolták.

[D'Alba, Németalföld hercege⁵⁶ próbálta meg
elsőként szabályozni a könnyűlovasság vezetését]

Nagy hírnévre tett szert d'Alba herceg azáltal, hogy a németalföldi hadjáratok során azért, hogy ne legyen kénytelen minden évben felállítani egy-egy új lovas hadsereget, mindent megtett azért, hogy a könnyűlovasságot olyan szabályok szerint állítsa fel, és olyan csapattestekbe ossza be a lovasokat, hogy azoknak az ütközetek során is hasznát vehesse. Az állandó lovas hadsereg felállítása, valamint a hasonló fegyverzetű erős ellenség ellen vívott hosszú háborúban szerzett tapasztalatok annyira kifinomulttá tették a háborúskodás művészetét, hogy bizton állíthatom, hogy a mai hadművészet minden említésre méltó eleme ezekből a németalföldi hadjáratokból veszi eredetét. Jómagam immár 40 éve forgolódom különböző harctereken: egyszerű zsoldos katonaként kezdtem, és végigjárva a különböző rendfokozatokat lovassági főparancsnok lettem. Ezért aztán néhányan a barátaim közül unszolni kezdtek, hogy írjam le e mesterség oly hosszú időn át általam is gyakorolt szabályairól tett észrevételeimet. Annak ellenére, hogy nem vagyok az emelkedett írói stílus nagy mestere, mégsem tudtam ellenállni kérésüknek. Munkám során az a vágy vezérelt, hogy nyilvánosságra hozzam azokat az észrevételeimet, amelyek segítségével a hadseregnek ezt az oly nemes és méltán híres egységet irányítani lehet. Remélem, hogy az utánam jövő hadvezéreknek segítségére lesznek az általam leírt szabályok, akik alkalomadtán majd ki is egészíthetik azokat.

[Giorgio Basta elsőként írja le a könnyűlovasság vezetésének szabályait]

Én megelégszem azzal a szerény dicsőséggel, amely abból fakad, hogy elsőként foglalhattam⁵⁷ össze és írhattam le a könnyűlovasság vezetésének szabályait. Írásomban mindvégig

⁵⁶ Fernando Álvarez de Toledo, III. duca d'Alba (1507–1582) spanyol hadvezér 1567–1573 között volt Németalföld spanyol kormányzója. Németalföldi hadjáratai során elkövetett kegyetlenkedései miatt a holland protestánsok flamand mészárosnak nevezték. Donizetti operát írt róla.

⁵⁷ Basta valószínűleg nem ismerte Xenophón (i. e. 434/427–355) munkásságát, aki *A lovassági parancsnok feladatairól* (XENOPHÓN 2003: 593–618) címmel önálló értekezést írt a témában. Ezért írhatta „hogy a hadtudomány szabályairól oly nagy szorgalommal értekező régi és mai szerzők közül egy sem akadt, aki önálló traktátust szentelt volna a lovasság vezetésének”. A hangsúly az ókori hadtudósokon van, ugyanis a kora újkor csatáiban egyre nagyobb szerepet játszó gyalogság harcászataira nagy hatást gyakorolt a görög–római hadművészet szabályainak tanulmányozása. A gyalogság szervezése, vezetése, csatarendje és alakítása terén az ókori hadtudományi írárok megfelelő alapot jelentettek. Ennek köszönhetően kialakult az a nézet, amelynek Basta is hangot ad: „ennek legfőbb oka a világ legkiválóbb ókori görög és római szerzőinek abban a rosszhiszeműségében keresendő, amellyel ezek az írók a lovasság iránt viseltettek, és úgy vélték, hogy a hadsereg tartóoszlopa a gyalogos katona.” Xenophón munkája nem kapcsolódik a hagyományos görög hadművészethez, ahol az athéni, spártai, thébai seregben a gyalogság volt a csatadöntő elem, azonban Arisztotelész felismerte, hogy Xenophón munkái hasznos tudást adhatnak tanítványának, Nagy Sándornak és a makedón lovasságnak. A bizánci

elsősorban a már említett németalföldi hadjáratok során alkalmazott módszereket és taktikákat tartottam szem előtt. Nem kevés örömömre szolgál az, hogy értekezésemben előadhatom azokat az emlékeztető méltó dolgokat, amelyek az én időmben történtek, és amelyeket dicséretre méltó személyek vittek véghez. Ezt már csak azért is fontosnak tartom, mert ugyan nem tudom, mi okból, de az írók nagy része csak az események legnagyobb és legfontosabb szereplőit nevezi meg, és ha nem is a legalacsonyabb, de még a közepes szinten lévőkről sem emlékeznek meg, jóllehet sok esetben a sikerek nem a fő-, hanem a mellékszereplőknek köszönhetőek. Nagy a gyanúm, hogy mindezt csupán a nagyok iránti hízelgés és az azoktól való függőség, semmint azoknak igazi érdemei okán teszik. Ezért aztán az eseményeket sokszor zavarosan és meghamisítva, épp az általuk szolgált nagyok vélt vagy valós érdekeinek megfelelően, adják elő. Mások, akiket nem szeretnék most megnevezni, nemzetük dicsőségét féltve napjaink háborúinak eseményeit úgy írják le, ahogyan azok sohasem estek meg a valóságban. Amit írtam, én a magam kedvére írtam, és ha majd egyszer kiadják, azok a személyek, akikről szólok írásomban, és közülük, akik még akkor is életben lesznek, mikor írásom megjelenik, igazolni tudják majd, hogy minden igaz, amit leírtam. Arra kérem ugyanakkor a kegyes olvasót, hogy ha netán soknak találja írásomban a személyemre vonatkozó utalásokat, azokat ne tulajdonítsa személyes becsvágyamnak és saját magam dicsőítésének, hanem csak annak, hogy az elsősorban Németalföldön velem történt hadi eseményeket méltónak tartottam arra, hogy nyilvánosságra hozzam őket, és megosszam azokat olvasóimmal.

hadtudomány szintén nagy figyelmet fordított a lovasság szervezésével, vezetésével és harcával kapcsolatos tapasztalatok írásba foglalására. Maurikiosz császár (539–602) *Sztratégikon* (MAURIKIOSZ 2023), míg VI. Bölcs León (866–912) *Taktika* című művében (VÁRI 1898) foglalkozott a lovassággal.

ELSŐ KÖNYV

[Ezen értekezés tárgya]

Életem során mintegy 40 évig tevékenykedtem a lovasság kötelékében, ennek ellenére nem fogok a lovasság minden neméről és fajtájáról beszélni jelen írásomban, hanem csupán a könnyűlovasságról.

[A könnyűlovasságról szóló értekezésben egyáltalán nem lesz szó a gyalogságról]

A hadsereg eme egységét a többi egységtől teljesen elkülönítve fogom majd tárgyalni, így értekezésemben egyáltalán nem esik majd szó a gyalogságról. A könnyűlovasság a lovasági főszemlélő parancsnoksága alá tartozik. Ugyanakkor annak hadrendbe állítása és ütközetre vezetése a tábornagy feladata.

[E könyv szerkezete]

A könnyűlovasságról szóló értekezésem négy fő téma köré csoportosítható, amelyeket az alább következő négy könyvben fogok részletesen tárgyalni.

1. A sereg felállítása
2. A menet szabályai
3. A táborozás szabályai
4. A csata és az ütközet megvívásának szabályai

Két szempontot kell figyelembe vennünk a sereg felállításánál: egyrészt a tisztek, másrészt a katonák kiválasztását. Ami a tisztek kiválasztását illeti, előbb a tisztekkel szemben támasztott általános, majd speciális követelményekről fogok beszélni, kiemelve azt, hogy a különböző rendfokozatok milyen képességeket kívánnak meg. A katonák esetében pedig arról fogok beszélni, hogy milyen testi, lelki képességekkel, valamint fegyverhasználati ismeretekkel és lovaglótudással kell bírnia a jelöltnek.

I. FEJEZET

–

A TISZTEKRŐL ÁLTALÁBAN

[Az ember természeténél fogva szeret uralkodni másokon]

A természet oltotta belénk önmagunk szeretetét és becsülését. Ezért aztán sokan, akik a politika mesterségét űzik, meg vannak győződve arról, hogy mindenféle előzetes tapasztalat nélkül képesek másokat irányítani. Felettébb különös dolog ez, már csak azért is, mert nincs még egy olyan mesterség, amelyben nem lenne szükség arra, hogy az ember mielőtt elkezdené azt valóban gyakorolni, ne kényszerülne arra, hogy jó és hiteles mesterek keze alatt tanuljon. Ha szükségünk van valamire, akkor inkább olyan emberhez megyünk, aki szakértője annak a dolognak, amelyet szeretnénk saját magunknak megszerezni. Még a tábornagy se tud lovat patkolni, csak attól, hogy ő tábornagy, ha előtte nem tanulta meg a patkolás mesterségét a kovácstól. Mégis sokan, akik a hadakozás nehéz mesterségét űzik, rögtön kapitányok akarnak lenni, anélkül, hogy egyszerű katonák lettek volna. Nyomban parancsolni szeretnének, anélkül, hogy megtanultak volna előbb engedelmeskedni a kiadott parancsoknak. Ahogy én meg tudom ítélni, ez a magatartás nem másból, mint minden tévedés anyjából, azaz a tudatlanságból fakad.

[A hadseregre nemcsak az ellenség, hanem sok más veszély is leselkedik]

A fent említettek azonban nem így cselekednének, ha végső céljuk a becsület lenne, és tudnák azt, hogy a katona állapota mennyire törekeny, hisz a hosszú évek által gondosan felépített hírnevet egyetlen pillanat alatt el lehet veszíteni. Más mesterségektől eltérően a háborúban a hibát nem lehet helyrehozni, mert az elkövetett hiba következményei könyörtelenül be fognak következni, és a vétekre elkerülhetetlenül büntetés a válasz. Magam is sok olyan tisztet láttam, akit becsületétől megfosztva és megszégyenítve űztek el a hadseregtől, nem is beszélve azokról, akik a hóhér kezei közt veszítették életüket. Mindez megtanított arra, hogy csak szorgalmas és kitartó tanulás után érdemes hozzálátni egy olyan veszélyes mesterséghez, mint amilyen a hadvezetés.

[A nemesi származás más érdemek nélkül nem elég egy tiszt számára]

Különösen könnyelműnek mutatkoznak ezen a téren azok, akiknek egyetlen kiválóságuk nemesi származásuk, és ezért úgy gondolják, hogy érdemi tettek nélkül is kijár nekik minden tisztelet. Ahogy azok is, akik az asztal mellett szép szónoklatokat tartanak,

és peckesen vonulnak le-fel az utcán, és rögtön azt gondolják, hogy ez már feljogosítja őket arra, hogy a hadseregben tisztek legyenek. Nem tagadom, hogy valamely polgári hivatal esetében ezek a kvalitások kölcsönözhetnek olyan tekintélyt, amely az adott személy számára szükségeltetik a szóban forgó hivatás gyakorlásához. De ahhoz, hogy valaki parancsolni tudjon a háborúban, és vezetni tudja a katonákat a harcok során, más dolgokra van szüksége. Először is tapasztalatra, ügyességre és fegyelemre azért, hogy fokról fokra kitartóan végigjárhassa a tisztnek készülő személy a számára kijelölt utat, amely egyenesen a dicsőség palotájába vezet. Ezen az úton azonban igencsak sok az akadály és a szakadékba vezető mellékösvény.

[Aki parancsolni akar, annak előbb
meg kell tanulni engedelmeskedni]

Az engedetlenség feltüzeli a természet által belénk plántált szenvedélyeket. Különösen igaz ez a fiatalokra, akik ezáltal merészebbek lesznek, ami egy hadvezér esetében különösen veszélyes lehet.

[A veszélyhez szokott katona megbízható
és jó döntéseket tud hozni]

Ezzel szemben az engedelmesség kitartóvá teszi az embert, hozzászoktatja a veszélyhez, így higgadt marad, nem veszti el a fejét, és kilátástalan helyzetben is tud jó döntéseket hozni, amely képesség igencsak szükséges egy tiszt számára. Aki végigjárja a tiszti ranglétrát, és jól kitanulja a különböző tiszti beosztások mesterségét a zászlóstól a kápláron és a hadnagyon át a kapitányig, abból lesz a legjobb parancsnok. Az ilyen ember megtanulja elviselni a fáradságot, az éhséget, a szomjúságot, az esőt, a szelet, a jeget, megtanulja, hogyan kell a katonákkal bánni, hogyan kell őket lelkesíteni, hogyan kell őket megtanítani arra, hogy szorgalmasan és pontosan végrehajtsák feljebbvalóik parancsait. Az ilyenek közül érdemes kiválasztani a haditanács parancsait végrehajtó tiszteket is, de ehhez gyakorlott szem és jó érzék szükségeltetik.

[Minden tiszttel végső célja a becsület
és a még magasabb rendfokozat elérése]

Tudnia kell minden tisztnek azt – legyen zászlós, kapitány vagy zsoldosvezér –, hogy a legbiztosabb út előmeneteléhez az, ha minden cselekedetét a tisztesség és a becsület vezérli. Ha ezt tartja szem előtt, akkor a legszilárdabb alapra épít, mert a becsület a legjobb ösztökélő erő az előmenetelre.

[Kockázatvállalás nélkül nem lehet nagy dolgokat véghez vinni]

A tisztnek mindig figyelnie kell arra, hogy ne vigye túlzásba a vigyázást, de arra is, hogy a figyelme se lankadjon túlságosan. Mindezt azért, hogy a kínálkozó lehetőséget megragadhassa, mivel mindig keresnie kell a jeles tettek véghezviteléhez szükséges alkalmat. Ezért folyton figyelnie kell az ellenséget, és ki kell fürkésznie szándékát, hogy felkészülhessen az ellenség manővereinek kivédésére. Ugyanakkor folyton azon kell gondolkodnia, hogy miként tudná megtámadni, vagy miként tudna valamilyen más módon ártani az ellenségnek. Tudnunk kell azonban azt, hogy csak kockázatvállalás és szorgos vigyázás által lehet ezeket a dolgokat megvalósítani.

[A hadvezér sohase bízson túlságosan saját ítéletében,
mindig konzultáljon más tisztekkel is!]

A hadvezérnek úgy kell óvakodnia attól, hogy túlságosan is megbízson saját ítéletében, mint a pestistől. Éppen ezért mindig kérje ki tisztjei véleményét, és legyen azon, hogy jól megismerje beosztottjait!

[A hadvezérnek ismernie kell beosztottai jellemét és tulajdonságait]

Semmi sem értékesebb és fontosabb a jó hadvezetéshez, mint az, hogy a hadvezér tudja tisztjeiről, hogy ki mennyit ér, kiből mennyire bízhat, kinek milyen a természete, és milyenek a hajlamai. Mert van, aki abban jó, hogy nyelveket fogjon, de nem ért a csatához vagy a felderítéshez. Vannak, akik a visszavonuláshoz, és vannak, akik a portyázáshoz, megint mások meg az ütközet vezetéséhez értenek. Minél inkább a természetéhez és képességeihez illőbb feladatot kap a tiszt vagy a katona, annál nagyobb az esélye annak, hogy hadi vállalkozásunk sikeres legyen.

[Miért érdemes néha a hadvezérnek konzultálni
az öreg és tapasztalt közkatonákkal is?]

A tiszteken kívül a hadvezérnek érdemes néha konzultálni az öreg és tapasztalt katonákkal is, akiből szinte mindegyik században található egy-néhány. Nemcsak azért hasznos ezeknek a katonáknak a véleményét kikérni, mert tapasztalataik révén még a hadvezérnek is szolgálhatnak jó tanáccsal, hanem azért is, mert ha a hadvezér szóba áll ezekkel a katonákkal, akkor ők ezt nagy megtiszteltetésnek érzik, és még nagyobb szeretettel és elkötelezettséggel viseltetnek hadvezérük iránt, akinek parancsait még nagyobb lelkesedéssel hatják végre.

[A jó katonákat a hadvezér segíti
és támogatja, ha bajban vannak]

Mindezen szorgos vigyázások mellett a hadvezérnek arra is legyen gondja, hogy a jó magatartású és bátor katonákat szükségükben megsegítse, és alkalmat adjon nekik a tisztességes és becsületes előmenetelre, ugyanakkor az érdemteleneket megvesse, mert ezáltal tekintélye és személye nagyot fog nőni a katonák szemében, akik nem fogják szem elől téveszteni a kínáló alkalmat arra, hogy hadvezérük előtt kitűnjenek, akár még túlzott vakmerőség árán is!

[Milyen bajokkal jár, ha egy tiszt
csak saját előmenetelét tartja szem előtt?]

Ugyanakkor, ha egy tiszt saját érdekeit és előmenetelét mindenekfelett valónak tartja, nincs annál nagyobb becsületenség. Ha mindent csak azért tesz, hogy saját magát segítse, és hogy csak ő egyedül tűnjön ki a többiek közül, és semmilyen egyéb más tiszti kvalitása nincs, és csak a törtetés által kívánja megőrizni és növelni hírnevét, nos, ez nem fog neki sikerülni. Ebben a természetellenes erőfeszítésben egyes hadvezérek annyira elgyengülnek és lustává válnak, hogy csak magukkal törődnek, ezért hivatalukat elhanyagolják, így irányításuk zavaros és kiszámíthatatlan lesz.

[A fősvény hadvezért a katonák utálják]

Így aztán katonáik szemében elvesztik megbecsültségüket és tiszteletüket (jóllehet épp azt szerették volna megőrizni, sőt mi több, megnövelni), de azért, hogy továbbra is saját karrierjüket építhessék, fősvénnyé avagy egyéb kegyetlen és romlott szokások rabjaivá válnak, ami a beosztottakban utálatot és megvetést vált ki irántuk. Mérlegelje hát ki-kik magában, hogy megéri-e, ha saját önzősége és törtetése miatt elveszti megbecsültségét és tiszteletét a katonák előtt! Semmi sem gyűlöletesebb ugyanis a katonák előtt, mint egy tisztnek a fősvénysége és nagyvonalúságának a hiánya.

[A hadvezérnek nem díszes öltözetre,
hanem jó lóra és jó fegyverekre van szüksége]

Még utálatosabb a katonák számára az a hadvezér, aki a katonák zsoldját dézsmálja meg, hogy aztán esetleg azt díszes és drága ruhákra költse. A jó hadvezérnek ugyanis nem a ruha, hanem a fegyverzete és a lóva a legfőbb dísze, mivel ezek nemcsak tisztességet szereznek neki, hanem sokszor az életét is megmentik.

[A hadvezér legyen mértékletes!]

Legyen tehát a hadvezér a költekezésben józan és mértékletes, ugyanakkor szabad legyen neki annyit költeni, amennyi hivatalának méltóságteljes ellátásához szükségeltetik! És ami a legfontosabb: katonái számára legyen mindig és mindenben példakép, mivel általában azt tapasztaljuk, hogy amilyen a parancsnok, olyan a beosztottja is!

[A hadvezér gyengeségeit
a katonák is átveszik]

A katonák azonban nemcsak a jót, hanem a rosszat is átveszik a hadvezértől. Épp ezért például, ha az elmerül a dőzsölésben, és a borivásnak adja magát, akkor a katonák sem fogják magukat ettől megtartóztatni, mivel azt fogják gondolni, hogy ugyan milyen alapon tilthatná meg nekik parancsnokuk azt, amit ő maga is megcselekszik. És valóban, az ilyen esetekben a parancsnok már csak a saját magával való ellentmondás elkerülése végett sem tiltja meg katonáinak a dőzsölést.

[A hadvezér mindenekelőtt
legyen istenfélő]

Minden emberi tökéletességnek az alapja és eredete az istenfélelem. A hadvezér tulajdonságai közül is ennek kell a legfontosabbnak lenni, és nemcsak a külsőségekben, hanem a lélekben is, mert semmi sem nagyobb ellensége az igazi nagyságnak, mint a mardosó lelkiismeret.

[Veszélyhelyzetben a rossz lelkiismeret
növeli a félelmet]

Minden ember kívánja az üdvösséget és tudja, hogy egyetlen elkövetett bűn sem maradhat büntetlenül. Épp ezért vajon kiben ne tombolna a félelem akkor, amikor élete veszélybe kerül, és még valamilyen elkövetett bűn miatt is furdalja a lelkiismerete? Emberelje hát meg magát minden tiszt, mert ezáltal a katonái is jól fogják magukat viselni, és minden tettüket becsülettel és tisztességgel fogják véghez vinni!

II. FEJEZET

—

A LOVASSÁGI FŐSZEMLÉLŐRŐL⁵⁸

A tiszti rangok közül a lovassági főszemlélői az egyik legfontosabb rendfokozat a hadseregben, mivel ő az, aki biztosítja a hadsereg különböző tagjai közt az összeköttetést és az együttműködést. Igaz ugyan, hogy nem ő a legmagasabb rendfokozatú tiszt a lovasságnál, hisz a lovassági tábornok és altábornagy alá tartozik, de ő az, aki ez utóbbiak parancsait végrehajtja, és ugyanakkor ő az, aki a lovassági századokat vezénylő kapitányoknak parancsol, akik szintén a lovassági főszemlélőnek tartoznak jelenteni az eseményekről. Épp ezért a valóságban a lovassági igazi parancsnoka a lovassági főszemlélő.

[A lovassági főszemlélőről általában]

A lovassági főszemlélői feladat és rendfokozat régen nem létezett a hadseregben, és még az utóbbi időkben is igencsak bizonytalan volt annak státusza. Egyesek azt akarták, hogy a lovassági főszemlélői rendfokozat az őrnagyi⁵⁹ rendfokozatnak feleljen meg, jóllehet az inkább a tábornagyi⁶⁰ ranggal volt egyenlő, amely egyben a lovasság esetében a harmadik legfontosabb rendfokozat. Mivel nem illik, hogy egy alacsonyabb beosztást jelentő rendfokozattal egy magasabb beosztást betöltőt illessenek, ezért találtak ki új elnevezést (tisztetlően tartva egyúttal az alezredes⁶¹ rendfokozatát is), tudniillik a lovassági főszemlélőt.

[A lovassági főszemlélő elnevezés eredete]

Az elnevezés eredetét a 40 évvel ezelőtt történt eseményekben kell keresnünk. Ekkor ugyanis don Ferrante Gonzaga⁶² a milánói állam hadseregének főkapitánya⁶³ volt. Ebben a minőségében a katonaság elszállásolása volt a feladata. Az arra vonatkozó parancsait, hogy ki melyik katonai egységet hol szállásolja el, írásban adta ki a kapitányoknak és a városok előljáróinak. Ezért ragadt rá később a lovassági főszemlélő elnevezés.

⁵⁸ *A commissario generale*, németül: *General-Kommissar*.

⁵⁹ *Sergente maggiore* (Obristwachtmeister).

⁶⁰ *Ma(e)stro di campo*, a katonai szótár szerint (GDTM: s. v. *maestro del campo*) a mai tábornoki rendfokozatnak felel meg. A tábornagy (*maestro di campo*) vezérlete alatt akár 6000 gyalogos vagy lovas is lehetett.

⁶¹ *Luocotenente generale* (Feldobristler-Leutnant).

⁶² Ferrante Gonzaga (1507–1557) itáliai hadvezér, V. Károly német-római császár híve, 1546 és 1554 között Milánó kormányzója volt.

⁶³ *Capitano generale*.

[Ki volt az első lovassági főszemlélő?]

Később, néhány az V. Károly államaiban nem igazán jelentős hivatallal együtt a lovasság vezetését Gonzaga átadta egyik bizalmas emberének, a „Római” ragadványnévvel illetett Giovanni Battista Croccianónak, akinek elsősorban a lovasszázadok elszállásolása és irányítása volt a feladata. Ezért aztán őt is lovassági főszemlélőnek kezdték nevezni, és ez a rendfokozat később is megmaradt, jóllehet ezt a feladatot békeidőben a hadbiztos látta el. 1603-ban a nagyon fiatal pescarai márkiból tábornok lett. A márki teljes mértékben megbízott Croccianóban, aki addigra már nagy katonai hírnevet szerzett magának. Crocciano tanácsára, mivel a márkinak nem volt helyettese, Croccianót a lovassági főszemlélői címének meghagyása mellett főparancsnoki tisztségbe emelte. Magam is láttam és olvastam a Croccianónak adott instrukciót, amelyben a márki felhatalmazta őt arra, hogy parancsolhasson a kapitányoknak, hogy összeállíthassa a századok névjegyzékét, hogy kijelölhesse a csapatok számára a felvonulási és gyülekezési helyeket, hogy bárkit felvehessen vagy elbocsájt hasson a seregből, akinek nem volt megfelelő a fegyverzete vagy a lova (aminek a spanyol zsoldosvezérek és katonai felügyelők nem nagyon örvendtek). A kvártélyozási helyek kiválasztásában és a katonaság elszállásolásában is teljesen szabad kezet kapott Crocciano.

[A második lovassági főszemlélő]

A „Rómait” az unokája, Ottaviano Crocciano követte, de neki már nem volt sem akkora tekintélye, sem akkora hatalma, mint nagyapjának. D’Alba herceggel előbb Németalföldre ment, de onnan négy év után visszatért Itáliába, ahol nemsokára meg is halt.

[A harmadik lovassági főszemlélő]

Ezután Németalföldön a spanyol Don Adriano di Garát nevezték ki lovassági főszemlélőnek. Az ő idejében súlyos csorba esett e tisztségben.

[A negyedik lovassági főszemlélő]

A következő lovassági főszemlélő Medina volt, akinek idejében még jobban megromlott ennek a rendfokozatnak a becsülete. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy Medina átruházta autoritását két kapitányra. Az egyik don Bernardino di Mendoza volt, aki a spanyol, a másik Giovanni Battista del Monte, aki pedig az olasz lovasságot vezényelte. A lovasság igazi parancsnokai tehát ők voltak, és nem Medina, aki egy Maastricht melletti éjszakai rajtaütés során életét vesztette. Őt követte Antonio d’Olivera, akinek sok

vita után sikerült kieszközölnie a parmai hercegnél, hogy a Giovanni Battista Crocciano által felállított kopjásszázad helyett egy arkebúösszszázadot állítson fel.

[Hogyan erősítette meg ennek a rendfokozatnak a becsületét
Giorgio Basta, a hatodik lovassági főszemlélő?]

A fent említett századnál d'Oliverát jómagam követtem. Kezdetben a kapitányok nem akartak nekem engedelmeskedni, de a herceg kijelentette, hogy a lovasságnál a lovassági főszemlélő rangban a harmadik helyet foglalja el a főparancsnok és a főparancsnok-helyettes után. Ezek után 13 évig minden akadály és gáncsoskodás nélkül tölthettem be hivatalomat a németalföldi és a franciaországi hadjáratokban. Sőt az utóbbi négy évben, főleg a második franciaországi hadjárat során, mivel lovasságunknak nem volt sem főparancsnoka, sem főparancsnok-helyettese, a herceg főparancsnoki hatáskörrel ruházott fel: jogomban állt a századok kapitányait leváltani, és újakat kinevezni helyettük, a tiszteket letartóztatni és a katonák fölött ítélni.

[Ha rossz helyen táborozik a lovasság, a lovassági főszemlélő tiltakozhat
a tábornagnynál, és kérheti azt, hogy a lovasságot helyezték át]

És ha erre valaki netán azt mondaná, hogy egy hadseregben a kvártélyozás és a parancsok kiadása, valamint más hasonló dolgok terén a lovassági főszemlélő a tábornagnak van alárendelve, arra én azt válaszolom, hogy jelen esetben nem az egész hadseregről, hanem annak csak egy részéről, azaz csakis a lovasságról van szó, és a lovasság esetében a lovassági főszemlélőnek szabad keze van a különböző egységek elrendezésében. Épp ezért, ha a lovassági főszemlélő úgy látja, hogy a tábornagy rossz helyet választott a lovasság számára, akkor joga van tiltakozni, és kérni a lovasság áthelyezését, hiszen ő lenne a felelős az esetlegesen bekövetkezendő károk miatt. Ilyen esetekben a lovassági főszemlélő már-már a főparancsnok, de leginkább a főparancsnok-helyettes hatáskörével rendelkezik.

[Milyen képességekkel rendelkezzen
a lovassági főszemlélő?]

A lovassági főszemlélői rendfokozatnak tehát igen nagy a tekintélye és a fontossága, mivel a hadseregnek az egyik legelőkelőbb részét (a lovasságot) érinti, ezért ma már nagyon odafigyelnek arra, hogy ezt a tisztséget a legkiválóbb tisztek töltsék be. A franciaországi hadjáratok során számos olyan kapitányt láttam, aki alkalmas lett volna e tisztség betöltésére. E tapasztalatok alapján azt mondhatom, hogy lovassági

főszemlélőnek olyan személy alkalmas, aki tapasztalt katona, de legfőképpen nagy okossággal, ügyességgel és körültekintéssel bír. Emellett az is fontos, hogy jól tudjon uralkodni az érzelmein, mivel általában különböző nemzetekből származó tiszteknek kell parancsolnia, akik mindannyian kényesek és büszkék származásukra, ezért nehéz őket összehangra bírni.

[A lovassági főszemlélő ne legyen részrehajló]

Épp ezért jól kell ismernie tisztjei természetét és szeszélyeit, mert csak így tud mindenkinek a kedvében járni, és elkerülni azt, hogy részrehajlással vádolják. Ha ugyanis a részrehajlásnak a legkisebb jelét is észlelik, akkor semmi sem mentheti meg a lovassági főszemlélőt attól, hogy általános utálat tárgyává váljon. Mivel a legnehezebb dolog úgy cselekedni, hogy azzal mindenki elégedett legyen, ezért a lovassági főszemlélő tartsa szem előtt, hogy ha valakit egyszer sérelem ért, akkor a következő alkalommal őt valamiképpen kompenzálja ezért. Ha például egyszer valaki a kvártélyozás során rossz helyet kapott, akkor a lovassági főszemlélő figyeljen arra, hogy a következő alkalommal ő kapja a jó helyet, és biztosítsa az illetőt arról, hogy mindez nem a részrehajlás, hanem a szükség miatt történt így.

[A lovassági főszemlélőnek tudnia kell,
hogy mit gondolnak róla beosztottjai]

Alkalmazzon a lovassági főszemlélő egy-két bizalmas személyt – de vigyázzon, hogy olyanokat válasszon, akiket nem lehet a többiek részéről hízélgéssel vádolni – arra, hogy kikémleljék azt, hogy miként vélekednek róla beosztottjai. A legegyszerűbben ezt úgy teheti meg, ha kémeit titokban valamelyik őrcsapatba osztja be, mivel az unalom és a fáradtság előzése végett az őrség tagjai előszeretettel pletykálnak a tisztekről és a parancsnokokról. Arra viszont nagyon kell figyelni, hogy ha arról értesül, hogy egyesek rosszakat beszélnek róla, akkor ne lépjen fel rögtön a bosszú eszközével az elégedetlenkedők ellen.

[A hadizsákmány elosztásakor a lovassági főszemlélő
nagy körültekintéssel járjon el]

Mindenképpen szükségeltetik az, hogy a lovassági főszemlélő jól ismerje a háború szokásait a hadizsákmány elosztását illetően. Számos ilyen dologban egyedül is dönthet, főleg, ha előtte türelmesen végighallgatta a zsákmány elosztásában érdekelt feleket, és ha döntéseivel a többség is elégedett.

[A főparancsnok általában nem mond ellent a lovassági főszemlélő döntésének a zsákmány elosztásáról]

Ha viszont bonyolultabb ügyről van szó, amely alkalmat adhat az elégedetlenségre, az irigyledésre és a széthúzásra, akkor jobb, ha a lovassági főszemlélő a bírósági üléshez hasonló nyilvános meghallgatást tart, ahol a felállított katonai bizottság az érvényben lévő jogszabályoknak megfelelően dönt, majd ezt a döntést saját támogató vagy ellenző véleményével együtt jóváhagyásra a főparancsnok elé terjeszti, aki általában nem szokott ellentmondani a lovassági főszemlélő javaslatának.

[Mikor dönthet egyedül a lovassági főszemlélő?]

Előfordulhat azonban olyan eset is, amikor a főparancsnok nincs a lovassági főszemlélő közelében (például azért, mert épp hadjáratot vezet), ezért főleg, ha olyan helyzet alakul ki, amely valamilyen nagyobb szerencsétlenség bekövetkeztével fenyeget, akkor a lovassági főszemlélő egyedül is dönthet, akár még a halálbüntetés ügyében is. Döntéséről azonban később a főparancsnokot is értesíteni kell.

[A lovassági főszemlélői hivatalra az öreg kapitányok a legalkalmasabbak]

Az a véleményem, hogy a lovassági főszemlélői beosztást nem a főparancsnok helyettesének kell ellátnia, ahogy néhány esetben magam is tapasztaltam, hanem a lovasság legöregebb kapitányának. És amikor azt mondom, hogy öreg, nem az életkorára, hanem a lovasság irányításában szerzett tapasztalatára gondolok. Mert igaz ugyan, hogy a tapasztalatok szerzéséhez idő is kell, de legalább ennyire fontos az is, hogy az illetőben meglegyenek azok a képességek, amelyekről fentebb már szóltam. Az idő, a tapasztalat és a képességek felnőtté nevelik az ilyen tisztet, akinek, mivel igazán ért mesterségéhez, még akkor sem szégyen engedelmesskedni, ha netán fiatalabb beosztottjainál. Akik, látván fiatal parancsnokuk sikerét, szintén úgy érezhetik, hogy számukra is van remény elérni azt a rendfokozatot.

III. FEJEZET

—

A KAPITÁNYOKRÓL

A régi szabályok és előírások mára már elvesztették érvényüket a kapitányi kinevezések tekintetében. Ennek elsősorban az az oka, hogy a lovasság olyan hírnévre

és megbecsültségre tett szert, hogy még a legnagyobb lovagok és fejedelmek sem szégyellik, hanem inkább nagyon is óhajtják azt, hogy akár csak egy lovasszázadot is irányíthassanak.

[A kapitányokat a hadsereg főparancsnoka nevezi ki]

Ezért aztán azt látjuk, hogy a hadsereg főparancsnoka akár grófokat és márkákat is kinevez lovassági kapitánynak. Így történt ez például Németalföldön is, ahova a spanyol udvartól küldtek kapitányokat. De ez történt a mi időnkben is, amikor Pescara örgrófja, Francesco Ferrante d'Ávalos a milánói könnyűlovasság főparancsnokaként, valamint Parma hercege, élve kiváltságaival, saját embereit nevezte ki lovassági kapitánynak.

[Milyen kellemetlenség származhat abból, ha előkelők
közül nevezünk ki kapitányokat?]

Két nagyon nagy veszélyt rejt magában az a gyakorlat, hogy a lovasszázadok vezetését valamely előkelőségre bízuk. Az egyik az, hogy az irányítást így fiatal és tapasztalatlan emberek kapják meg. A másik pedig az, hogy a kipróbált, gyakorlott és tapasztalt hadnagyok, látva, hogy semmi reményük az ilyen kinevezési módszerek miatt az előmenetelre, és sohasem lehetnek kapitányok, inkább otthagyják a hadsereget. Oh, hány kiváló katonát veszítettünk már el így!

[A kapitánynak jogában áll saját századában tiszteket kinevezni és leváltani]

A kapitány teljes szabadsággal rendelkezik abban, hogy saját tisztjeit (zászlóst,⁶⁴ káplárt⁶⁵) kinevezze és leváltsa, de mindezt a lovassági főszemlélő tudomására kell hoznia.

[A főtisztek visszaélései]

Nem hallgathatom el itt azt sem, hogy egyes főtisztek, visszaélve hatalmukkal, néha beleavatkoznak a kapitány alá tartozó tisztek kinevezésébe. Igaz, nem úgy, hogy közvetlenül ők neveznék ki vagy váltanák le ezt és ezt a tisztet, hanem úgy, hogy megpróbálják befolyásolni a kapitányt, hogy az a nekik kedvező döntést hozza meg. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy ha a kapitány enged a nyomásnak, és arra érdemtelent léptet elő, megsértve ezzel az arra érdemes személyt, akkor a katonák közt megvetés tárgyává válhat, mivel azt láthatják, hogy előmenetelük nem érdemeik szerint történik.

⁶⁴ *Alfiero*.

⁶⁵ *Furiero*.

[Ha a kapitány a főtiszték nyomására érdemteleneket
nevez ki, akkor kellemetlenségei lesznek]

Az ilyen kinevezésekből sok kellemetlensége származik a kapitánynak, ugyanis ha felsőbb nyomásra olyan személyt nevez ki, akit amúgy nem tart arra érdemesnek, akkor az illető személy (mivel a kapitánynál nagyobb rendfokozatú támogatója van) nem fogja tisztelni a kapitányt, és elég, ha megnyer magának néhány embert, máris kialakulhat a kapitány elleni áskálódás.

[Szabadságot kell adni a kapitánynak
a tisztjei kiválasztásában]

Az ilyen esetekből szokott aztán bekövetkezni a lehető legrosszabb dolog, amely katonai egységnél megtörténhet: a pártoskodás és a lázongás. Épp ezért az a legtisztességesebb és legbiztonságosabb, ha hagyjuk, hogy a kapitány arra érdemes beosztottjai közül azokat válassza ki bizalmasainak és tisztjeinek, akiket csak akar.

IV. FEJEZET

—

A SZÁZADBAN SZOLGÁLÓ ALANTAS TISZTEKRŐL

Tudnia kell a kapitánynak azt, hogy jóllehet az alantas tiszték kiválasztásában teljes szabadságot élvez, mégis nagy körütekintéssel kell meghoznia ilyen jellegű döntéseit, ugyanis az alantas tiszték hálózata olyan a hadsereg számára, mint a csontváz a test számára vagy a mestergerenda az épület számára.

[A tapasztalat mellett milyen más szempontokat kell
figyelembe venni az alantas tiszték kinevezésekor?]

Az alantas tiszték kiválasztásában az alábbi általános szabályokat érdemes alkalmazni: először vizsgáljuk meg, hogy mennyire tapasztalt katonáról van szó. A második kritérium: az életkor, általában ugyanis mindig a rangidős katonát érdemes előléptetni. A harmadik kritérium a fokozatosság: fokról fokra, azaz rendfokozatról rendfokozatra léptetünk elő, nem ugorjuk át a különböző rendfokozatokat, így a legöregebb zászlóst káplárnak, a legöregebb káplárt pedig hadnagynak nevezzük ki. Külön nehézség azonban az, hogy nem elég csupán ezeket az általános szabályokat alkalmazni, hanem figyelembe

kell venni azt is, hogy a különböző tiszti beosztások különböző képességeket követelnek meg, épp ezért nem minden katona képes adott tiszti feladatok ellátására.

[A kapitánynak figyelnie kell
az öreg katonák pártoskodására]

Vannak ugyanis olyan intrikus öreg katonák, akik igyekeznek maguk mellé állítani a fiatalokat, és a kapitány ellen szervezkednek. Az ilyen mozgolódásokat és pártoskodásokat a kapitánynak időben észre kell vennie, és fel kell számolnia.

[A kapitány után rendfokozatban
a hadnagy következik]

Ha a kapitány hiányzik, akkor a hadnagy veszi át a század parancsnokságát. A kapitánynak és a hadnagynak mindig szorosan együtt kell működni, így aztán idővel a hadnagy lesz az, aki a legjobban ismerni fogja a kapitány szokásait.

[A hadnagyról általában]

A század második embere a hadnagy, és mint ilyen nemcsak hogy ráhárul a kapitányi hivatal terhei egy részének viselése, hanem a kapitány hiányában tudnia kell egészen ellátni annak feladatait.

[Milyen legyen a hadnagy?]

A hadnagy legyen derék ember, és szükség esetén legyen képes a kapitány helyére állni, tudjon a katonáknak parancsolni, a katonák bízzanak meg benne, és legyenek olyan tulajdonságai, amelyeknek köszönhetően a katonák felnézhetnek rá. Épp ezért inkább meglett felnőtt, semmint fiatal katona alkalmas erre a tisztségre.

[Milyen legyen a zászlós?]

A zászlós legyen szenvedélyes, dicsőségre vágyó, egyszóval olyan, aki lelkesíti és magával ragadja a többieket. Épp ezért jó, ha a hadnagynál fiatalabb, mert a fiatalok szabadosága tetszik a katonáknak, és így a fiatalokkal könnyebben alakítanak ki bajtársiasságot. A katonák a legközelebbi és a legközvetlenebb viszonyban általában a zászlóssal állnak. Épp ezért a zászlósnak is felelősségteljesen kell viselkednie és tudatában kell lennie beosztásának fontosságával.

[A zászlós feladata a katonák elszállásolása,
a hadnagyé a katonák hadjáratra vezetése]

A zászlós feladata a lovassvadron vezetése, az őrség felállítása, a helyőrség és a csapat elszállásolásának megszervezése, egyszóval csupa olyan feladat, amelyet a hadjárat során a hadnagynak kell elvégeznie. Manapság a zászlósi tisztségbe általában fiatal nemesúrfikat neveznek ki, akik általában ebben a minőségükben szereznek először háborús tapasztalatokat.

[A szállásmesteri hivatal nem lebecsülendő]

Sokan a szállásmester tisztségét hitványnak tartják, és ezért úgy gondolják, hogy bármelyik katona képes annak ellátására. De ezt csak olyanok mondhatják, akik nem ismerik ennek a hivatalnak a természetét, és fogalmuk sincs arról, hogy milyen képességek szükségeltetnek annak ellátásához.

[A szállásmester állapítja meg a jelszavakat]

A szállásmester legyen óvatos és okos, hogy legyen képes jól megjegyezni és beszámolni pontosan minden dologról. Ő adja ki a jelszót, amelyet sokszor csak szóban, és nem írásban lehet közölni.

[Jobb, ha a zsoldot a szállásmester osztja ki]

Szintén ő gondoskodik a katonák kaszárnyákba való elszállásolásáról is. Hogy milyen elővigyázatosság szükségeltetik az ilyen művelethez, arról később még szólni fogok, itt csak azt szeretném megemlíteni, hogy számtalan bosszúság történhet amiatt, hogy a katonák zsoldját nem a szállásmester, hanem a hadnagy osztja ki. Sok olyan, az utóbbi időkben történt esetről tudok, amikor a katonák zúgolódtak zsoldjuk miatt, és szeretnék volna újra meg újra átnézni elszámolásukat, amelynek elfogadásában a szállásmesterben jobban megbíznak, mint a hadnagyban, hisz a káplár jobban ismeri őket, és jobban tudja, hogy ki mit csinált, és azért kinek mennyi zsold jár, mint a hadnagy. Épp ezért jobb, ha a hadnagy csak jóváhagyja a zsold kifizetését, amelyet aztán a valóságban a káplár oszt szét.

[A kürtösnek nemcsak a hangszerhez kell értenie, hanem alkalmasnak
kell lennie arra is, hogy követségbe menjen az ellenséghez]

Egyesek még a szállásmesternél is jobban lebecsülik a kürtös tisztségét. Úgy vélik, hogy aki néhány hangot le tud fogni a hangszeren, az már alkalmas is e hivatal ellátására.

Oh, mily vakmerő tévedésben leledzik az a kapitány, aki ezt gondolja! Kétségtárgy a jó kürtös a század díszére válik, de nemcsak abban áll a feladata, hogy jól tudja fújni hangszerét, hanem képesnek kell lennie arra is, hogy követségbe lehessen küldeni az ellenséghez. Ehhez kivételes ügyesség és okosság szükségeltetik, mert az ellenség rögtön észreveszi azt, ha valaki ügyetlen és könnyen befolyásolható. Az ostoba követet az ellenség az orránál fogva vezeti, és így követünk az ellenség eszközévé válhat, és ahelyett, hogy a mi érdekeinket képviselné, akaratlanul is az ellenség malmára fogja hajtani a vizet. Bizony akadtak olykor-olykor olyan bölcs és okos kürtösök is, akik amellett, hogy becsülettel elvégezték a rájuk bízott követi feladatokat, még arra is képesek voltak, hogy úgy megoldják az ellenség nyelvét, hogy az fontos információkat fecsegtessen ki, avagy képesek voltak megfigyelni és lejegyezni az ellenség állásait, sáncait és egyéb hasonló dolgokat, amelyekről általában csak nagy nehézségek árán lehet pontos információkat szerezni.

[Az őrségben részt vevő katonákat a kürtös tartja nyilván.
Nem kell a katonák zúgolódásait mindig a kapitány tudtára hozni]

A kürtös feladata még nyilvántartani az őrségben részt vevő katonákat és lebonyolítani az őrségváltást, amelyet ha nem szép renddel végez el, akkor okot ad a katonáknak a morgásra és a kellemetlenkedésre, de ezeket a zúgolódásokat nem tanácsos mindig a parancsot kiadó kapitány vagy egyéb tiszt tudomására hozni.

[Hány kürtöst kell tartani?]

Egy századnál legyen két kürtös: az egyik a kapitány, a másik pedig a zászlós mellett. A kürtösök, hacsak nincs valami különös elfoglaltságuk, tartózkodjanak mindig a számukra kijelölt helyen, hogy könnyen megtalálhatók legyenek.

[A káplár és a patkolómester]⁶⁶

Szintén a század altisztjei közé tartozik a káplár és a patkolómester is. Az ő hivataluk és feladatuk annyira közsímet, hogy szinte felesleges is róla beszélni. Az a hadvezér, aki nem törekszik arra, hogy kiváló patkolómestere legyen, az nem tudja, hogy miben is áll a lovas hadakozás.

⁶⁶ *Capo di squadra, maresciallo.*

[A század patkolómestere legyen kiváló szakember]

Tudnunk kell azt, hogy a lovasszáadban a ló megvásárlása és fenntartása nagyon sok pénzbe kerül. De ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a katona élete és becsülete sokszor csak a lován múlik. Gondoljuk csak meg, hogy mennyi betegség fenyegeti a lovat, mennyit kell fáradozni a betanításán, mennyit kell gyakoroltatni azért, hogy engedelmeskedjen mindenben a gazdájának, és ne akkor egyen, igyon, pihenjen, amikor arra neki épp kedve szottyan. Egy egyszerű szög, egy megázás, a nagy meleg vagy a szokatlan megerőltetés elég ahhoz, hogy a ló elpusztuljon. Mindezekre a patkolómesternek kell felügyelnie, épp ezért a patkolómestert legkiválóbb emberei közül válassza ki a kapitány, és néha-néha akár még különböző előnyöket és kedvezményeket is biztosítson neki azért, hogy a századot szépen rendben tarthassa.

V. FEJEZET

—

A HADBIZTOS⁶⁷

Németalföldön hadbiztosnak, Itáliában *barigellónak*, Németországban pedig *profossnak* nevezik azt a tisztet, aki a tábor működéséért felel.

[A hadbiztos feladatai]

A hadbiztos gondoskodik arról, hogy a sereg számára megfelelő mennyiségű élelmiszer álljon rendelkezésre, hogy megfelelő számú és helyismerettel rendelkező kalauz legyen. A hadbiztosnak kell távol tartania a csavargókat, gyilkosokat és tolvajokat a seregtől. Járjon mindig nyitott szemmel, és legyen képes észrevenni a legkisebb kihágást vagy rendetlenséget is!

[Mindig küldje ki embereit a vásárterekre!]

Az ő feladata nyomon követni a piaci árakat, és beszámolni azokról a lovassági főszemlélőnek azért, hogy az eldönthesse, hogy érdemes-e az árut a sereg számára megvenni, vagy sem. A vásárláskor neki kell figyelni arra, hogy a hadsereget ne érje kár, és hogy a kereskedő ne csaphassa be, ezért mindig küldje ki embereit a piacokra, hogy tájékozott legyen az árak és a mértékek tekintetében! Így könnyen elkerülheti azt, hogy erőszak

⁶⁷ *Capitano di campagna.*

és veszekedés kísérje a vásárlást, ami márpedig elég gyakran előfordul a vevők és az eladók között. Táborozáskor és a hadsereg menetekor a hadbiztos felügyeli a málhát.

[A kapitány ne mulassza el megbüntetni a hadbiztost sértegető katonákat!]

A hadbiztosnak munkája végzéséhez sok kisegítőre van szüksége. Mivel a hadbiztos a katonák által az egyik leginkább gyűlölt hivatalt viseli, ezért erre a tisztségre olyan személy alkalmas, aki okos, elővigyázatos, ravasz és jól bírja a fáradságot. Nem szabad hagynia, hogy a katonák lenézzék és megvessék. Ha ezt tapasztalja, akkor ne ő rendszabályozza meg a katonákat, hanem jelezze mindezt feletteseinek, akik azonban soha ne mulasszák el megbüntetni a hadbiztosbal szemben zavargó katonákat!

[A hadbiztos soha ne veszítse el az ezred marsallbotját!]

A legfontosabb azonban az, hogy a hadbiztos soha nem veszítse el az ezredet és a katonai igazgatást jelképező marsallbotot, mivel ezért a tévedésért bárki, bárhol, a büntetéstől a legcsekélyebb mértékben se tartva megölheti őt!

Ennyit szerettem volna szólni a tisztek hivataláról, amelyről még sokat lehet olvasni más könyvekben is. Ezért aki még többet szeretne tudni erről a tárgyról, az keresse meg ezeket, jómagam nem szeretném már többször elmondott dolgok ismétlésével untatni az olvasót. A továbbiakban arról fogok szólni, hogy miként züllött le a lovasság, és hogyan lehetne megreformálni azt.

VI. FEJEZET

—

A LOVASSÁG ROMLÁSÁNAK KEZDETE

A katonai szakírók, akik dicsérik a múltbeli eseményeket, amelyeknek nem is voltak részesei, és szidják a jelent, amelyet nem is ismernek rendesen, leginkább a hadművészet tárgyában képesek kitalálni szörnyszülött gondolatokat. Ennek leginkább az oka, hogy a hadművészetről mélyreható tapasztalat és sokéves gyakorlat nélkül nem lehet érdemben szólni. Ha a lovasság romlásának okait keressük, mélyre kell ásunk, és vissza kell mennünk az alapokig.

[A németalföldi lovasságnak nem fizettek elég zsoldot]

Azt mondják egyesek, hogy a hadi fegyelmet leginkább az elégtelen fizetés rontja meg. Épp ezért a nagy hadvezérek úgy reformáltak meg már-már széteső seregeket, hogy

biztosították a katonák számára az elegendő mennyiségű zsoldot. Nekem is az a véleményem, hogy a hanyagság veszteség, a szorgalom pedig győztessé tesz minket. Azt láttam Németalföldön is, hogy a lovasság romlásának az oka a fizetések elmaradása volt. Nos, ami most már a mi tárgyunkat illeti, az a véleményem, hogy a katona, ahogy minden ember, vagy saját hasznát, vagy becsületét tartja szem előtt, avagy mindkettőt egyszerre. Hiba lenne azonban azt gondolni, hogy a katona számára fontosabb a becsület, mint az anyagi haszon. Oh, hány nagy és híres lovagot láttam, aki zsoldos katonaként hajhászta a tiszti hivatalokat, és koldusként könyörgött némi jutalomért! Ha még egy lovag is ezt teszi, akkor miért ne tenné ezt az egyszerű katona is, aki épp katonáskodása révén szeretne valamicske vagyont gyűjteni öregségére? A katona rendszeres juttatása a zsold, kivételes jövedelme pedig a jutalom, amely nemcsak hasznát, hanem becsületét is növeli.

[Hogyan tették győzedelmessé és kiválókká az ókori rómaiak katonáikat?]

Az ókori római katona messze nem kapott annyi juttatást, mint a mostani. Róma városának megalapítása után mintegy 340 évig a római katonák nem kaptak zsoldot, mivel a közösség látta el őket a szükséges dolgokkal. Emellett részt kaptak a zsákmányból, és ki-ki némi járadékot az általa betöltött tiszti hivatal után. Az idők változásával később aztán bevezették a zsoldot, amely azonban nagyon szerény mértékű volt: napi két obulust kapott a gyalogos, négyet a *centurio* és hatot a lovas katona. Hat obulus ért egy mai dénárt. Emellett a római katonák kaptak még, legalábbis ha hihetünk Polübiosznak, árpát és búzát, valamint kölcsönbe fegyvereket, lovat és sátrat. Rómában ingyen megszállhattak, és a lovagok rangban egyenlőek voltak a szenátorokkal. A zsákmányból mindig meghatározott részt kaptak, és az újonnan meghódított területeken minden évben mértek ki a katonáknak földeket. Emellett az árpát és a búzát, ahogyan a szenátorok, ők is nyomott áron vásárolhatták. Ezt a megbecsülést pusztán katonai mivoltuk miatt érdemelték ki, a köztársaság érdekében tett szolgálataikért. Ahogy nőtt a köztársaság dicsősége, úgy nőtt a katonáké is.

A császárok idejében drágulás következett be, épp ezért a katonák zsoldját is megemelték, később meg is duplázták. Ezek után a gyalogos napi egy, a *centurio* napi kettő, a lovas pedig napi három dénárt kapott. Ez a zsold nemhogy elég volt szükségleteik fedezésére, hanem még bőven meg is haladta azt, ezért a katonák minden hónapban zsoldjuknak egy részét félre tudták tenni a katonai kincstárban, ahonnan leszerelésük alkalmával fel tudták azt venni. És mindezek mellett a római katonák a különböző hősies cselekedetekért különböző jutalmakat is kaptak, amelyeket díszes külsőségek között nyilvánosan adtak át nekik. Azt is pontosan szabályozták az állománytáblában, hogy milyen szolgálatért milyen jutalom jár, és hogy hány megszerzett jutalom után milyen rendfokozatra lehet a katonát előléptetni. Ha a tribunus netán mégsem léptette elő az arra érdemes katonát, akkor az a consulhoz fordulhatott panaszával. Bárcsak ilyen jól

ellátott hadseregem lenne, bárkinek megmutatnám, hogy az ilyen hadseregben meg lehet őrizni a katonai fegyelmet és rendet! De nincs olyan kiváló hadvezér, aki meg tudná tartani a rendet a zsoldjától és juttatásaitól megfosztott seregben. Nem a levegőbe beszélek, hanem a Németalföldön látott és megélt tapasztalatok alapján.

[Mennyi zsoldra lenne szüksége a mai katonának?]

Ma egy könnyűlovas katona általában 7 Fülöp-tallért, azaz 70 réal⁶⁸ zsoldot kap. Amikor ezt néhány hónap után kézhez kapja, látnia kell, hogy ez az összeg egyáltalán nem elég saját maga, két lova, valamint szolgálója fenntartására. És akkor még nem beszéltem arról, hogy a katonának egyenruhát is kell csináltatnia, vagy ha az egyik lova elpusztul, akkor másikat kell vásárolnia. Néhány évvel ezelőtt ahhoz, hogy egy katona kényelmesen fedezni tudja költségeit, elég lett volna 20-25 tallér, most azonban, amikor háromszorosára drágult minden, legalább 50 vagy 60 tallérra lenne szükség mindehhez. Azt mondhatná erre valaki, hogy ilyen zsold mellett egy lovas katona fenntartására még három-négy birtok jövedelme sem lenne elég. Nem lenne jobb, ha a katona hősiessége révén tenne szert több jutalomra, és így az előmenetellel lehetne őt kárpótolni? Erre az a válaszom, hogy sajnos nem, mert a jelenlegi viszonyok közt, amikor a főtiszti rangokat a nemesifjaknak osztogatják, a derék katonáknak esélyük sincs arra, hogy valaha kapitányok legyenek. Épp ezért, ha szeretnék megreformálni a könnyűlovasságot, akkor elsőként ezt a szokást kellene megváltoztatni. Emellett sokszor előfordul az is, hogy gyalogoskapitányt neveznek ki a lovasság élére is, mintha a két fegyvernem között nem lenne semmi különbség.

Az imént felsorolt okok nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a lovasság sokat veszített értékéből és hírnevéből, mivel a legderekabb és legbátrabb katonák, látva, hogy a ranglétrán nem tudnak előrejutni, kevés zsoldjuk miatt pedig csak úgy tudják fenntartani magukat, ha rablásra adják a fejüket, inkább elhagyják a sereget. Akik meg maradnak, azok teljes egészében a rablásnak adják fejüket, annyira, hogy már csak nevükben katonák, valójában pedig közönséges rablók, akik kimondhatatlan kárára vannak a hadseregnek. És hiába tiltanak meg nekik a rablást, mert a szükség úgyis rávinné őket, ezért aztán a katonák lázadását megelőzendő a főtisztek inkább elfordítják a fejüket, és hallgatólagosan elnézik nekik ezt a szégyenteljes tevékenységet. Az csak tetőzte a bajt, hogy sokszor a lovasság nagyobb részének a szabad ég alatt, lakott területektől távol jelölték ki téli szálláshelyét, ahol a katonák bandákba verődve portyázták végig a környéket zsákmány és élelem után kutatva. A közérkölcsök és a fegyelem romlása miatt a katonák magukhoz vették feleségüket és gyerekeiket, ezáltal olyan málhamennyiség halmozódott fel a lovasszázadoknál, hogy azt már szinte lehetetlen volt kezelni és szállítani. A szüntelen portyázások, valamint a szabad ég alatt

⁶⁸ *Reale*: spanyol aprópénz.

való táborozás miatt az esőben, szélben, jégben és hidegben tartózkodó lovak nagy része megbetegedett, és elpusztult. Így aztán pusztult a környék – sok helyen egészen a gyűjtőgatásig fajultak a dolgok –, és pusztult a katonák erkölcsé is, akiknek folyton csak feleségük, gyermekeik és málháik körül járt az eszük, és kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, mint hogy az ellenségre menjenek. A romláshoz az is nagymértékben hozzájárult, hogy még egyes kapitányok is „korpa közé keveredtek”, és beálltak a fosztogató katonák közé.

És mindehhez még hozzájött az is, hogy napjaink egyes tábornokai túlságosan is igénybe vették a seregeket, és arra kényszerítették a katonákat, hogy a leszerződött időn túl is vegyenek részt a hadjáratokban, ami nem csak a katonákat, hanem lovaikat is tönkretette. Épp ezért, amint említettem már, D’Alba herceg színre lépéséig úgy a nehéz-, mint a könnyűlovasság sok derék katonát veszített el, mivel azok, akik nem tudtak megbékélni a fentebb leírt viszonyokkal, elhagyták a hadsereget. D’Alba herceg volt az első, aki megpróbálta a lovasságot megreformálni és szép renddel igazgatni. Remélem, sikerült meggyőzőnöm az olvasót arról, hogy a túlságos igénybevétel és a kevés zsold az, ami tönkreteszi a katonákat, és megrontja a hadi fegyelmet, jóllehet egyesek ezt épp fordítva gondolják.

VII. FEJEZET

–

A LOVASSÁG MEGREFORMÁLÁSÁRÓL ÉS MEGJOBBÍTÁSÁRÓL

A napnál is világosabb tehát számomra az, hogy azok, akik úgy gondolják, hogy a háború költségeit csökkenteni kellene, óriási tévedésben vannak. Ezeknek azt tanácsolnám, hogy igazítsák inkább a régi rómaiak gyakorlatát a mai időkhöz, és fizessék meg rendesen a katonát, hogy az ne szenvedjen semmiben szükségét, mert csak így várható el tőle az engedelmesség és a katonai fegyelem megőrzése. Ennek érdekében nyugodtan vegyék számba a tisztek katonáikat, és vizsgálják meg azok alkalmasságát, és ha szükséges, nyugodtan bocsássák el az alkalmatlanokat, mert ezáltal a maradéknak több zsoldot lehet fizetni. Ezt már csak azért is megtehetik, mert a háború egyik axiómája az, hogy nem a katonák száma, hanem azok minősége és fegyelmezettsége számít.

[Giorgio Basta javaslata: a századok számát annyira kell csökkenteni, hogy a katonákat jól meg lehessen fizetni, és kényelmes téli szállásokon lehessen elhelyezni őket]

A Németalföldön rosszul fizetett századok számát le kell csökkenteni annyira, hogy a katonákat jól meg lehessen fizetni, és hogy a városok és a falvak képesek legyenek nekik

feleségükkel, gyermekeikkel és málháikkal egyetemben téli szálláshelyet biztosítani, mert így a katonák sem fognak elkóborolni és zsákmány után kutatni. Azt tanácsolom hát, hogy a kapitányok ne habozzanak d'Alba herceg példáját követni, és kezüket mélyebben a pénzeszsákba süllyeszteni, mert ez nem megvetendő, hanem inkább dicsérendő cselekedet! Egy kis többletköltséggel hatalmas nyereséget lehet elérni a katonai fegyelem terén, és emellett még a vidék kifosztását is meg lehet akadályozni.

[A jól megfizetett katonát könnyű szigorúan fegyelmezni]

Ilyen módon nem nehéz a katonákat irányítani, hisz azok semmilyen kifogást nem tudnak felhozni engedetlen és fegyelmezetlen viselkedésükre, ezért könnyen el lehet érni náluk az egyik legfontosabb dolgot, tudniillik az engedelmességet. Így aztán a tisztek sem lesznek kénytelenek helyt adni semmilyen kifogásnak avagy tiltakozásnak, amelyet ha megtesznek, és ha egyes katonák kifogásait orvosolni igyekeznek, nyomban a részrehajlás vádjával illethetik őket, minél magasabb rendfokozatban vannak és minél több nemzetből álló sereget vezetnek, annál inkább.

[A könnyűlovasságra vonatkozó katonai szabályok és rendelkezések]

A megalkotott szabályoknak és a kiadott rendelkezéseknek a katonai fegyelmezés összes kérdését tárgyalniuk kell. Ezek azonban leírva túl hosszúvá nyújtanák értekezésünket, ezért csak a lovasságra vonatkozó legfontosabb szabályokat fogom az alábbiakban felsorolni. Nem foglalkozom itt a tábori káplánra tartozó dolgokkal sem, akinek elsősorban az isteni törvények közvetítése, valamint a katonák erkölcsének nemesítése a feladata. (Például hogy a katonák ne adják fejüket szerencsejátékokra, és ezáltal ne vesztegensék el feleslegesen pénzüket!)

1. A kapitány csak a másik század kapitányának beleegyezésével fogadhasson be századába más századból való katonát! Amelyik kapitány ezt a szabályt megszegi, keményen meg kell büntetni. A kapitány csak a főparancsnok engedélyével nevezhesen ki új tiszteket, és csak azután, hogy körültekintően tájékozódott a kinevezendőök tulajdonságairól és minőségéről! A század öreg és fáradt katonáit küldje valamelyik vár helyőrségébe, és az utánuk járó zsoldot adja a fiatalabb katonáknak, mivel így azokat lelkesíteni tudja a katonáskodás mesterségében és a fejedelmek szolgálatában!

2. A sok málhá nagyon megnehezíti a lovasság mozgását, ezért egyetlen katona sem hozhat nőt (legyen az a felesége avagy nem) a hadjáratra. Minden katonának csak egy szolgálati lóva lehet, amelyet a málhá szállítására használhat. Ha olyan fontos személyről van szó, akinek szüksége lehet két szolgálati lóra is, az csak a lovassági főszemlélő engedélyével tarthat két lovat. Ezeket az eseteket és a lovak számát a lovassági főszemlélő tartsa nyilván! A kapitányon kívül más tiszt nem vihet saját málhaszállító szekeret a hadjáratra.

3. A bátor és derék katonák számára állapítsanak meg jutalmakat, a gyávák számára pedig büntetéseket! Ezek megállapításában különösen figyelni kell arra, hogy melyik katona az, aki követi a lovassági zászló, valamint a kürt jeladásait, és melyik az, aki ezeket figyelmen kívül hagyja. Azt, aki a kitűzött lovassági zászlót elhagyja, halálra kell ítélni. Aki nem követi a csatában a zászlóval és a kürttel a gyülekezésre vagy a visszavonulásra adott jeleket, azt tetszőleges büntetéssel sújtsa a kapitány! A zászló őrzését a kapitány köteles időről időre ellenőrizni.

4. A tisztek mindig tartózkodjanak a századuknál, és csak a kapitány tudtával és engedélyével hagyják el azt! Azt a katonát, aki engedély nélkül elhagyja századát, ítéljék halálra! A századnak a hadjárat során mindig mindenre készen kell állnia.

5. A katonák a zsákmánynak mindig nagyon örülnek, ezért annak elosztása törtenjén mindig pontos szabályok szerint! Először is a csata napján mindenki szabadon zsákmányolhat. Utána azonban a zsákmányt csak azok közt osztjuk fel, akik azt megszerezték, arányosan elosztva mindent aszerint, hogy ki milyen mértékben vette ki részét a győzelemre vívó csatából. Utána kárpótoljuk azokat, akik elvesztették lovukat, vagy megsebesültek! Azt, aki a zsákmányból lop, halálra kell ítélni. Azt a katonát, aki tud a lopásról, de nem jelenti azt feljebbvalóinak, meg kell fosztani a zsákmány rá eső részétől.

6. Az utóbbi időkben egyre gyakrabban fordulnak elő lázadások, elsősorban a lovasság közt. Épp ezért, ezeket a leghatározottabban és a leggyorsabban meg kell akadályozni. Azt a katonát, aki bármely lázongásban részt vett, nyilvánosan meg kell szégyeníteni, a hadseregéből ki kell zárni és a nevét rendelet révén közölni kell az Őfelsége birodalmában lévő összes tartomány katonai vezetőjével.

7. Nagyon kell figyelni arra, hogy a kapitány, a hadbiztos és a többi tiszt tekintélye ne csorbuljon a katonák előtt. Ha a kapitány vagy egy tiszt parancsot ad arra, hogy valamelyik katonát fogdába kell zárni, akkor a parancsot rögtön végre kell hajtania a hadbiztosnak. Azt a katonát, aki ellenkezik, nyilvánosan meg kell szégyeníteni. A tisztek tekintélyének megőrzése végett a hadbiztos csak a tisztek tudtával menjen be letartóztatni a vétkes katonákat az egyes körletekbe! Ugyanakkor a tisztek minden akadékoskodás és gáncsoskodás nélkül adják ki a hadbiztosnak a gonosztevőket!

VIII. FEJEZET

—

A KATONÁRÓL, ANNAK FEGYVERZETÉRŐL ÉS LOVÁRÓL

Beszéltem már másutt a különböző lovassági alakulatok eredetéről, és megállapítottam, hogy minden egység, aszerint, hogy milyen célra használjuk azt a csaták avagy

a hadjáratok során, különböző tulajdonságú embereket és lovakat, valamint különböző fajtájú és minőségű fegyverzetet követel meg. Ami az egyik egységnél hasznos és használható, a másik egységnél egyáltalán nem biztos, hogy szintén az.

[Hol és miért alkalmazták először
az arkebúzos (karabélyos) lovas katonát?]

Az arkebúzos lovas katonákat először Piemontban alkalmazták, elsősorban a rajtaütések során az ellenség táborozásának megzavarására, szálláshelyéről való elmozdításának szándékával. Az arkebúzos lovas katonák által végrehajtott hadmozdulatok jó részét valójában gyalogosan kell végezni. Ilyenek például: átjárók és szorosok elfoglalása vagy védelme, portyázás, felderítés, a csatából menekülő ellenséges katonák üldözése stb. Csupa olyan feladat, amely gyorsaságot és ügyességet követel meg.

[Az arkebúzos lovas katona fegyverzete]

Az arkebúzos lovas katona fegyverei az alábbiak: rövid kard, legalább három láb hosszú arkebúz, amely alkalmas az egyunciás ólomgolyó kilövésére. Tölténytáska helyett legyen a jobb combjához kötött bőrtokja, ahogyan azt a patkolókovácsoknál is láthatjuk, amelyben legyen 12 töltés, golyókkal együtt. Egy másik, a nyeregállványra felfüggesztett bőrtokban pedig legyen hat töltés. A manetta (tartóvas)⁶⁹ szolgáljon a puskapor tárolására. Így az arkebúzos lovas katona könnyebben át tudja magát verekedni a zsinórok bozótján, és gyorsabban le tud szállni a lóról. Arkebúzá is könnyebben tudja majd kezelni, és könnyebben vissza tud fordulni az őt támogató egyéb egységek (például kopjások) fedezékébe.

[Az arkebúzos csak szükség esetén
használja kardját!]

Az arkebúzosnak a leghatározottabban meg kell tiltani, hogy karddal hadakozzon. Csak szélsőséges esetben, ha másképp nem tudná magát megvédeni, avagy az ellenséget megtámadni, akkor használhatja a kardját!

⁶⁹ *La chiave* (fr. *la clef*, nt. *Verschlusßhebel*): manetta. A *Gran dizionario teorico-militare* (GDTM: s. v. *chiave*) szerint olyan vasszerkezet, amelyben egy vasnyelv forog, amely zárja vagy nyitja a szerkezetet. Azaz egyszerűbben adagolóval ellátott löporszaru.

[Az arkebúzosnak nem szükséges a mellvért⁷⁰ és a tarajos sisak⁷¹]

Egyesek az arkebúzos lovas katonákat mellvérttel és sisakkal is felfegyverzik azért, hogy megvédjék őket a lándzsáktól és a pisztolygolyóktól. Az a véleményem azonban, hogy akik így cselekszenek, azok összekeverik a különböző fegyvernemekre vonatkozó szabályokat, és ezáltal az arkebúzos lovast a rá leginkább jellemző és a tőle leginkább elvárható tulajdonságoktól fosztják meg, tudniillik az ügyességtől és a gyorsaságtól. Az arkebúzos lovasnak ugyanis gyorsan kell tudni nyargalni, leszállni meg visszaszállni a lóra, valamint újratölteni fegyverét.

[Mikor érdemes néhány arkebúzost mellvérttel és sisakkal felfegyverezni?]

Való igaz azonban, hogy ha egy helyőrségben van 100 arkebúzos, akkor nem árt 40-et belőlük mellvérttel és sisakkal is felfegyverezni, hogy egyfajta védelmi egységet képezve fedezzék a többieket addig, amíg újratöltik fegyverüket.

[Az arkebúzos lova legyen jó]

Vannak, akik úgy gondolják, hogy az arkebúzosnak megfelel egy olcsó és szerény képes-ségekkel bíró ló is, mert ha drága és jó lóval menne csatába, akkor a katona inkább tartaná szem előtt lova épségének megőrzését, mint az ellenség legyőzését. Nevetségesen buta gondolkodás ez, amely azt feltételezi, hogy a seregbe csak olyan katonákat veszünk fel, akiket a tisztességnél és a becsületnél jobban érdekel saját hasznuk. És aki így vélekedik, arra azt kell mondanom, hogy az nagyon is tudatlan a hadakozás művészetében, mert még azt sem tudja, hogy az arkebúzos lovas katonákat elsősorban felderítésekre és „nyelv-fogásra” használjuk, ezért kevés az esélye annak, hogy lova súlyos sérüléseket szerezzen, de annál fontosabb, hogy okos és jó ló legyen. Biztosan állíthatom, hogy a lovassági szolgálat sikeressége nagy részben a ló minőségén múlik. Épp ezért a lóra nagyon kell vigyázni, és ezt a jó katona pontosan tudja is, mivel még életét is sok esetben lovának köszönheti, ezért úgy annak élelmezésére, mint felszerelésére különös gondot visel.

[Az arkebúzos legyen fiatal és robusztus.

A vallonok és a burgundiak a legjobb arkebúzosok]

Térjünk immár a lóról a lovasra! Az a véleményem, hogy a robusztus termetű fiatalból lesz a legjobb arkebúzos lovas katona. Ebben is a legjobbak a vallonok és a burgundiak,

⁷⁰ Pettone.

⁷¹ Morione, németül: Morion.

mert nemcsak testalkatuk, hanem fegyverzetük is olyan, hogy gyorsan és ügyesen tudnak mozogni. A spanyolok és az olaszok olyan nagy becsben tartják a gyalogságot, hogy szinte csak akkor hajlandók felülni a lóra, amikor már holtfáradtak, mivel azt gondolják, hogy a lovaglás a nehéz felszereléssel való menet után nem más, mint kellemes kis pihenés. Nem csoda hát, ha nem fejlődött ki igazán az olaszok között a lovas harcművészet. Ezzel szemben a vallonok és a burgundiak már a kezdetektől fogva inkább a lovas egységekben szolgáltak. Nemcsak hogy egész ifjan beállnak lovas katonának, hanem e fiatalok között sok a nemes származású is.

[Milyenek legyenek a kopjások?]

A kopjások feladata támadni és megbontani az ellenséges század sorait. Ehhez gyorsaság és ütőképes erő kell. Ezt viszont csak úgy lehet elérni, ha a kopjások a legkiválóbb és legdrágább lovakon ülnek. Amíg a katonákat rendesen megfizették, addig a kopjások között is csupa derék és nemes katona szolgált, akik hajlandók voltak pénzt áldozni egy jó ló megvételére. Most azonban, amikor a kevés fizetség miatt jórészt csak a kalandorok maradtak a zsoldos katonák közt, nemcsak a lovak, hanem a kopjások fegyverzetének minősége is sokat romlott. Így aztán a kopjások felszerelésének egyes elemeit már nem is használják. Ilyen például a térd- és lábvért, jóllehet tudnunk kell, hogy a combot sohasem szabad védtelenül hagyni, mivel a comb a testnek az a része, amely a legkönnyebben és a legsúlyosabban (sokszor bizony halálosan is) megsérülhet, akár még egy pisztolygolyótól is.

[Milyen kardot viseljen a kopjás?]

A könnyűlovas kopjás katona kardja ne legyen se túlságosan széles, se túlságosan keskeny, a hossza nagyjából legyen akkora, mint egy spanyol kardé, a hegye pedig legyen az átlagosnál jobban lekerekítve, de csak annyira, hogy legyen képes átszúrni a bivaly- vagy szarvasbőrből készült mellvértet! Egy övvel a combhoz erősítve kell hordani, úgy, hogy futás és mozgás közben a kard ne essen ki hüvelyéből, és ha a katona ki akarja rántani azt, akkor hüvelyével együtt ne csúszhasson hátra.

[Hogyan használja a kopjás a kardját?]

A kopjás lovas katona ne úgy használja támadásra a kardot, mint a gyalogos, karját és testét ne fordítsa teljesen el, mivel főleg, ha még zárt sisakot is visel, akkor rosszul fogja felmérni a közte és az ellenség között lévő távolságot! A kardot használja úgy, mint a kopját: célozza meg az ellenséget, és szúrjon úgy, mint a kopjával! A kardot csuklóból

tartsa mereven, mint egy kopját, és amint kinézte az ellenséges katonát, lovát ügetésre kényszerítve támadja meg azt! Így az ütés nagyobb és erősebb lesz, mintha azt a gyalogos-hoz hasonló karkörzéssel mérné az ellenségre. Azért is érdemes így használni a kopjának a kardot, mert ezáltal a lovát is védi.

[Az ellenség lovának megsebesítése]

Ha az ellenség lovát támadjuk, figyeljünk arra, hogy úgy tegyük harcképtelenné a lovat, hogy az ne veszítsen sok vért, mivel az ütközet során keletkezett keveredésben a sok kifolyt vér nehezíti a lovak mozgását! A piemonti háború során Demetrio kapitány, az én apám úgy képezte ki katonáit, hogy az ütközetben ilyen módon támadják a lovakat, és bizony ezáltal jelentős károkat is okoztak az ellenség soraiban.

[Hogyan kell használni a kopját?]

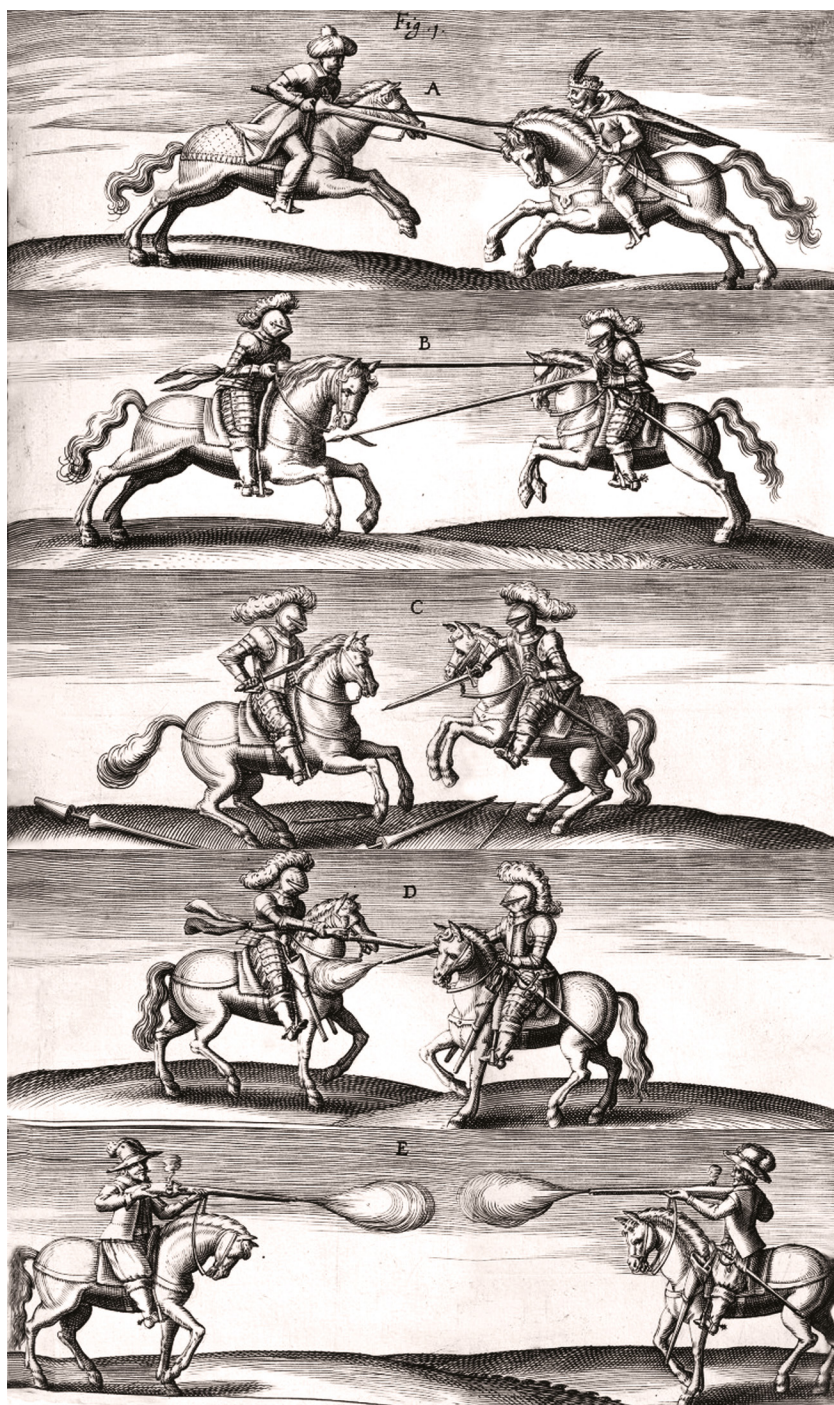
A kopja megfelelő és eredményes használatához ügyességre és sok gyakorlatozásra van szükség. A kopját a ló nyaka mellett, a bal fülénél nyújtsuk előre, és ne a manapság már jól felvértezett lovast célozzuk meg vele, hanem annak lovát! Nem a homlokát kell támadni a lónak, mert az túlságosan is kicsiny célpont, hanem a bal szügyét, mivel itt a célpont nagyobb, és könnyebb is a földre teríteni a lovat, ha ott éri testét a kopja találata.

[Miben hasonlít egymásra a kopjás
és az arkebúzos lovas katona,
és miben különbözik a magyar
és a török kopja a többitől?]

Amint említettem, a kopjával a ló bal oldalán kell támadni az ellenséges katonát és annak lovát, ahogyan az arkebúzos lövéseit lova nyakának bal oldaláról adja le. Ez teljeséggel ellentétes a pisztoly, valamint a magyar és török kopja használati módjával, amelyekkel a ló nyakának jobb oldalán kell támadni.

[Mire használja a kopjás a pisztolyát?]

A kopja és a kard mellett a kopjának legyen pisztolya is! És nem azért, mintha azzal helyettesíteni tudná a kopjájával kiváltott hatást, vagy netán érdemes lenne vele az ellenségre támadnia, hanem azért, mert a pisztoly nagyon jó szolgálatokat tehet visszavonulás alkalmával, avagy akkor, ha a lovas leesik lováról, és helyet kell csinálnia magának a visszazálláshoz avagy a meneküléséhez.

1. ábra

Magyarázat az 1. ábrához:*

*A lovasság különböző fegyvernemeihez tartozó katonák
öltözete, fegyverzete, lova és hadmozdulata*

Forrás: BASTA 1614: 34

- A: Magyar és török kopjás katona harca, lándzsájukkal a jobb oldalukról támadva.
- B: Talpig páncélba öltözött lovasok harca. A kopjások lovai legyenek kiválóak! A lovasok vágtnak, lándzsáikkal bal oldalról támadják egymást. Leggyakrabban az ellenfél lovának szügyét vagy nyakát érdemes támadni.
- C: Lándzsájukat elvesztve a lovasok karddal támadják egymást (balról). Kissé behajlított karral a kardot egyenesen tartva és az ellenfél lovának a szügye felé irányítva galoppban támadnak.
- D: Vértések fegyverderékban. A lovak a kopjások lovainál testesebbek, a katonák ügetve közelítik meg egymást, majd a lehető legközelebről az ellenfél jobb combjára célozva elsütik pisztolyukat.
- E: Miként tartsa az arkebúzos karabélyát harc közben? Lova minősége: középserű.

* Az ábrák az olasz kiadásban is megvoltak, de a fordításhoz használt példányból kitépték azokat. Ezért az ábrákat és azok magyarázatát a korabeli francia fordítás (*Le gouvernement de la cavalerie légère*, Hanau, 1614) alapján közöljük. Az ábrákat Théodore de Bry (1528–1598) rézmetsző készítette, aki főként az amerikai indiánokról és azok kannibalizmusáról készített metszetei révén vált ismertté.

[Néhány szó a vértés lovasokról⁷³]

Úgy vélem, nem árt, ha ismerjük más fegyvernemek tulajdonságait is, mert az segít minket abban, hogy jobbá tegyük saját fegyvernemünk használatát. Épp ezért, jöllehet nem tartozik szorosan a tárgyunkhoz, szólok néhány szót a vértés lovasokról is. A hadsereg legnehezebb fegyverzetű lovasait az ellenség csapatainak szétzúzása használták, épp ezért nagy lökő- és ütközőerőt képviseltek. Gyors mozgásra nem képesek, ezért leginkább a galopp és az ügetés jellemző rájuk. Lovaik nagyok, testesek és nehézkesek azért, hogy elbírják nehéz lovasukat. A vértés lovasoknak is van pisztolya, de lövést csak nagyon közélről adnak le vele. Lándzsájukkal általában az ellenséges katona felsőtestét támadják. De legyen elég itt erről ennyit mondani! Azzal fejezném be ezt a részt, amelyben a katonák állításáról volt szó, hogy vértés lovasokat találni és katonának fogadni nem olyan nehéz, mint a több lovas fegyvernem esetében, elsősorban azért, mert a vértés lovas számára megfelel a közepes képességű ló is, olyan, amilyent könnyen találni bárhol. Épp ezért általában könnyebb vértés lovasokat toborozni, mint kopjásokat.

⁷³ Corrazze: kürasszír (nt. *Kürassier*), vértés lovas.

MÁSODIK KÖNYV

A LOVASSÁG ELSZÁLLÁSOLÁSÁRÓL

Miután a katonákat besoroztuk és a sereget felállítottuk, gondoskodni kell annak elszállásolásáról. Ezt a feladatot a tiszteknek kell végezni, azaz nekik kell gondoskodni a szálláshelyek kijelöléséről, azok védelméről, valamint szükség esetén az ellenség szálláshelyeinek megtámadásáról.

[A lovasság elszállásolását úgy kell megoldani,
ahogyan az Németalföldön történt]

Nos, ami a lovasság elszállásolását illeti, előre kell bocsátanom, hogy arról a gyakorlatról fogok az alábbiakban szólni, amelyet Németalföldön és Franciaországban alkalmaztunk. Ezeknek az országoknak a területi jellegzetességei nagymértékben megkönnyítik a lovasság kényelmes elhelyezését. A gazdag és füves mezőket számtalan folyó és csatorna szeli át, amelyeken csak a szűk hidak és gátak segítségével lehet átkelni. Akik még soha életükben nem láttak ilyent, azok nagyon csodálkoznak azon, hogy miként is lehetne ilyen területen a lovasságot elszállásolni, és nagy ostobaságnak tartják azt, ha valaki máshol is hasonló szálláshelyet keresne a lovas katonáknak.

[Ki volt az a két híres hadvezér, aki napjainkban
javította a lovasság elszállásolásának módját?]

Véleményem szerint ostoba az, aki ezt mondja, ugyanis az utóbbi időkben nem találtattott még két olyan tapasztalt és szorgos hadvezér, mint IV. Henrik, Franciaország királya és Alessandro Farnese, Parma hercege. Mindketten számos ponton megújították a hadakozás művészetét, így nem utolsósorban az elszállásolás területén is. Talán nem felesleges hangsúlyoznunk azt, hogy ők is a fent említett jellegzetességgel bíró területeken szállásolták el lovas katonáikat, és Németalföldtől Párizsig, majd Párizstól Németalföldig végigvonultak seregeikkel úgy, hogy közben az ellenség mindig a nyomukban volt,

de elszállásolási módszereikkel mindvégig meg tudták őrizni a sereg számát és el tudták kerülni annak pusztulását.

I. FEJEZET

—

KINEK A FELADATA AZ ELSZÁLLÁSOLÁS?

[A szálláshelyeket a lovassági főszemlélő
választja ki és osztja el]

Semmi kétség nem lehet afelől, hogy a szálláshelyek kiválasztása és szétosztása a tábor-nagyi feladatokat is ellátó lovassági főszemlélő dolga, akinek szigorúan ellenőrizni kell azt is, hogy elszállásolásra vonatkozó parancsait pontosan hajtják végre, mert ha a sereg rossz helyen, rosszul táborozik le, az később akár végzetes következményekkel is járhat.

[A lovassági főszemlélő mellé a főparancsnok
főszállásmestert (főfuriert)⁷⁴ nevez ki]

Mivel a lovassági főszemlélőnek számos egyéb elfoglaltsága is van, ezért az elszállásolás levezénylésében a főszállásmester segíti, akit ő választ ki, és a főparancsnok nevez ki. A szállásmester feladata felmérni a terepet és arról jelentést tenni a lovassági főszemlélő-nek, majd végrehajtani ez utóbbi elszállásolásra vonatkozó parancsait. A terepfelmérés nehéz mesterség, ezért különös képességet igényel, főleg a lovassági főszemlélő részéről, aki saját szemével sokszor nem is tekinti meg a főszállásmestere által kiválasztott helyet. Azért, hogy a lovassági főszemlélő dolgát a főszállásmester megkönnyítse, az általa kiválasztott helyről készítsen rajzot, és azon mutassa be a hely előnyeit és hátrányait!

[A terepfelméréshez nem elég csak a térképeket használni,
meg kell kérdezni a helyi lakosokat is]

Abban az esetben, ha hosszabb és sok menetet igénylő hadjáratról van szó, akkor érdemes az adott országról vagy területről készült általános térképeket is megnézni. Az egyes településekre és vidékekre vonatkozó információk tekintetében azonban nem szabad túlságosan megbízni ezekben a térképekben, mert számos esetben hamis vagy félrevezető információkat tartalmaznak. Épp ezért minden esetben a hadbiztos kérdezze meg

⁷⁴ *Foriero maggiore.*

a környék lakóit is az adott vidék jellegzetességeiről, és a lakóktól kapott információkat hasonlítsák össze a térképeken szereplőkkel!

[A főszállásmester osztja be az őrséget
és ő adja ki a jelszót]

A főszállásmester mint a lovassági főszemléző segédje osztja be az őrséget, és listát vezet az őrséget ellátó katonákról. A lovassági főszemléző tudtával és beleegyezésével ő állapítja meg és adja ki az őrség által használt jelszót, amelyet a szállásmesterek közölnek az őrség katonáival.

[A szállásmestereknek a főszállásmester
mutatja meg a szálláshelyeket]

A főszállásmester egy vagy két katona kíséretében megmutatja a szállásmesternek a különböző egységek szálláshelyeit, ezután a szállásmesterek a század katonáit szétosztják a főszállásmester által kijelölt helyekre. Ha az elszállásolás éjszaka történik, a szállásmesterek különös figyelemmel járjanak el, mert a sötétben az egységek könnyen eltéveszthetik a számukra kijelölt helyet!

[A hadbiztos embere kísérje el a főszállásmestert
a szálláshelyek kijelölésekor]

A hadbiztos jelöljön ki egy embert, aki mindenhol elkíséri a főszállásmestert a szálláshelyek kijelölésekor. A hadbiztos embere jegyezze meg jól (akár írja is fel), hogy melyik egységet hová szállásolták el, valamint azt, hogy hol tárolják a málhát! A főszállásmesterrel együtt derítse fel a környék lakott településeit, és az onnan érkező kereskedők és árusok részére jelöljék ki a katonai szálláshely közelében az árusításra alkalmas helyet! Különösen figyeljenek arra, hogy a kereskedők szekerei ne torlaszolják el az utakat, mert esetleges riadó esetén az nagyban megnehezíti a katonák mozgását!

II. FEJEZET

—

A SZÁLLÁSHELYEK (KVÁRTÉLYOK) KIOSZTÁSA

A szálláshelyek kiosztásakor a tisztek járjanak el nagy körültekintéssel, és igyekezzenek személyre szabottan elosztani azokat úgy, hogy mindenkinek kényelmes hely jusson!

[Hogyan lehet mindenkinek a kedvében járni a szálláshelyek elosztásakor?]

Nyilvánvaló, hogy sohasem lehet úgy elosztani a szálláshelyeket, hogy azokkal mindenki teljesen elégedett legyen. De azért, hogy a főszállásmestert ne vádolhassák részrehajlással, igyekezzen figyelni arra, hogy az, aki egyszer jó szálláshelyet kapott az a következő alkalommal kapjon rosszabbat, aki pedig rosszát, az kapjon jobbat!

[Az élelmiszerek elhelyezése]

Az élelmiszereket az alakulótér mellett a tábor közepén helyezzük el! Így mindenki számára könnyen megközelíthető és az ellenség ellen is jól védhető. Emellett nagyon gondosan őriztessük éjjel-nappal!

[Az arkebúzosok és a kopjasok elhelyezése]

Szintén az élelmiszerek és az ellátmány ellenségtől való megvédése érdekében az arkebúzosokat és a kopjasokat helyezzük el az alakulótér mellett lévő kvártélyban!

III. FEJEZET

—

A SZÁLLÁSHELYEK VÉDELME FELETTE SZÜKSÉGES VOLTÁRÓL

[A kapitány ne higgye el magát soha és ne becsülje le az ellenséget!]

Semmivel sem csaphatja be magát jobban a tapasztalatlan és önhitt hadvezér, mint azzal, ha azt gondolja, hogy ha több embere van, mint az ellenségnek, avagy hogy az ellenség messze van, avagy hogy jó helyen ütötte fel táborát, és ezért az ellenség nem támadhatja meg, elhanyagolja a szálláshelyek védelmének megszervezését. Az ilyen elbizakodott magatartásra rendszerint keserű csalódás a válasz, mert az ellenség mindig akkor támad, amikor a legkevesbé számítunk rá, és ilyenkor a legnehezebb megfelelő választ adni a támadásra. Különösen igaz ez az éjszakai támadások, valamint a lovasság esetében, hisz ilyen rajtaütés során a lovasnak sokkal több idő kell ahhoz, hogy hadrendbe álljon, mint a gyalogosnak. A lovasnak ugyanis szüksége van inasra, aki segít neki felölteni fegyverzetét, felnyergelni és felszerszámozni a lovát, ami mind időt igényel. Ráadásul gyakran megtörténik az, főleg az éjszakai zűrzavarban és sötétségben, hogy a lovas és inasa annyira összezavarodik, hogy nem találja sem a lámpást, sem a nyeret, sem a kantárt, és mire

felocsúdnának, már ott is van az ellenség a nyakukon, és a katonának még arra sincs ideje, hogy lóra szálljon, és csatlakozzon a többiekhez. Számos ilyen esetet lehetne felhozni a hadakozások történetéből, itt legyen elég csak annyit megemlíteni, hogy lehet valaki kiváló hadvezér, de lovaskapitány és lovaskapitány között a megfelelő szálláshely kijelölése és védelmének megszervezése teszi a legnagyobb különbséget.

[A kapitány mindig fordítson különös gondot
a szálláshely védelmére]

Akármilyen sok emberünk is van és akármilyen jó helyen ütünk is táborn, mindig cselekedjünk úgy, mintha az ellenség a közvetlen közelünkben lenne, és épp arra készülne, hogy ránk törjön! Ha mindezek ellenére mégis valami szerencsétlenség történne az ellenséges rajtaütés során, akkor is Isten és az emberek előtt tisztán állhatsz meg, mert nyugodtan mondhatod, hogy minden tőled telhetőt megtettél a baj megelőzése érdekében. És legalább a katonáidat is fegyelemre szoktattad, ami akkor is a hasznukra vált, ha minden elővigyázatosság ellenére bekövetkezett az ellenség sikeres támadása.

IV. FEJEZET

—

ARRÓL, HOGY MIBEN IS ÁLL A SZÁLLÁSHELYEK BIZTONSÁGA

A szálláshelyek biztosításának megszervezésekor a legfontosabb cél, amelyet szem előtt kell tartanunk, az idő: az ellenségnek teljen sok időbe a tábor megközelítése, és ne tudjon meglepetésszerűen rajtunk ütni, mi pedig legyünk képesek minél hamarabb felfegyverkezni, lóra szállni, összegyűlni és hadrendbe állni.

[Mik nehezíthetik meg azt, hogy az ellenség megközelítse a szálláshelyet?]

Azt, hogy az ellenség gyorsan megközelíthesse a szálláshelyet, a terepviszonyok akadályozhatják meg. Épp ezért a szálláshely kiválasztásánál figyelembe kell venni azt, hogy sík- vagy hegyvidékről van-e szó, vannak-e dombok, hegyek, szorosok, folyók, erdők, ligetek, azaz mennyire zárt avagy mennyire nyitott az adott vidék. Ezen általános jellemzők után meg kell vizsgálni külön-külön az egyes elemek sajátosságait: milyen távolságra vannak egymástól az átjárók, vannak-e töltések, sáncok, árkok, hogyan helyezkedik el a lakott település, amely mellett, vagy amelyben fel szeretnénk állítani a táborn? Mindezek figyelembevételével nagy akadályokat állíthatunk az ellenség azon szándéka elé,

hogy rajtaütésszerűen megtámadja szálláshelyünket. A szálláshely védelme érdekében meghozandó intézkedéseket a szálláshely középpontjától kifele haladva az alábbi három szint szerint fogom tárgyalni: a tábor, az azt körülvevő alakulótér,⁷⁵ valamint az azon kívül lévő őrhelyek biztosítása.

V. FEJEZET

—

A TÁBOR VÉDELMÉRŐL

[Miért érdemes tábort verni?]

Elsőként d’Alba herceg táboroztatta a németalföldi hadjáratok során lakott területen (elsősorban falvakban) a sereget. A lovasság szempontjából ez azért különösen előnyös, mert a szabad mezőn való táborozás a lovak számára nagyon veszélyes lehet. Nem kell, csak egy kis hőség vagy hideg vagy eső vagy jég és hó, a ló máris megbetegszik, vagy akár el is pusztul. A lakott területen lévő táborok azonban télen és nyáron is védelmet nyújtanak a lovas katonáknak.

[Miért volt könnyű a táborok védelmét biztosítani Németalföldön?]

A németalföldi falvakat általában széles árkokkal körülhatárolt és tartós sövényvel megerősített kerítések veszik körül, amelyeket csak keskeny utakon lehet megközelíteni. Ezeket épphogy elfér egy szekér. Épp ezért ezeket az utakat néhány szekérrel és vastag rönkkel nagyon könnyen el lehet torlaszolni, főleg a lovas katonák támadása elől. Néha a falut övező terep is olyan, hogy akár néhány gerenda is elég az utak elzárásához. Épp ezért az ilyen falvakban felütött katonai tábor védelmét is könnyű biztosítani.

[A nyitott tábor védelme]

Ha olyan táborról van szó, amelyet semmi sem véd, és így azt az ellenség teljes egészében körbe tudja keríteni, főleg éjszaka, akkor a táborba vezető összes utat le kell zárni. A kertekben és a ligetekben titkos utakat kell vágni, amelyeket az ellenség nem ismer, és ezeken őrszemeket kell elhelyezni, akik az ellenség mozgását figyelik. Ezeket úgy kell kialakítani, hogy szükség esetén, ha az őrszemeknek el kell hagyniuk a helyüket, lehessen az utakat könnyen lezárni.

⁷⁵ *Piazza d’armi* (fr. *place d’armes*): az a terület, ahol a sereg gyakorlatozik és harc esetén csatarendbe áll.

[Az arkebúzos és a kopjás őrségek elhelyezése]

A torlaszok mellé arkebúzos, a nyitva hagyott utak és sík területek mellé kopjás őrséget helyezünk. Egyesek az arkebúzos és kopjás öröket a tábori védműveken kívül helyezik el, de véleményem szerint észszerűbb azokat a védműveken belül elhelyezni. Elsősorban azért, mert így az öröket nem érheti váratlan támadás, és nem kell éjjel-nappal felszerszámozva és felkantározva tartani a lovakat, ami igencsak kényelmetlen a lovak számára. Ha a védműveken belül vannak az örök, akkor elég, ha csak éjszaka vannak felfegyverkezve, lovaik pedig felkantározva. Az éjszakai őrség során igyekezni kell, hogy úgy a lovak, mint az emberek a legnagyobb csendben legyenek.

[Az arkebúzos őrségparancsnok kötelességei]

Az arkebúzos őrség tagjai legyenek gyalogosan, és csak riadó esetén avagy külön engedéllyel, az őrségparancsnok beleegyezésével üljenek lóra. Tudatosítani kell az őrség tagjaiban, hogy ők a szálláshely védelmére, és nem az ellenséggel való harcra állítottak fel, ezért semmilyen körülmények között nem mozdulhatnak el kijelölt helyükről. Akik ennek ellenére netán elmozdulnának, azoknak halálbüntetés jár.

[Mit kell tennie riadó esetén az őrségparancsnoknak?]

Egyetlen esetben lehet kivételt alkalmazni a fenti szabály alól, éspedig akkor, amikor riadót fújnak. Ilyen esetben az őrségparancsnok értesíti a hadsereg főparancsnokát, majd öt-hat lovast elküld megnézni, hogy melyik őrszemtől, és miért jött a riasztás. Az őrszem és az odaküldött lovasok elmozdulhatnak őrhelyükről azért, hogy megnézzék az ellenség esetleges mozgását, de sohasem annyira, hogy szem elől tévezzék a kijelölt őrhelyt.

[Az őrségparancsnok soha ne hagyja el a helyét!]

Abban az esetben, ha az ellenség észreveszi, hogy az őrség felfedezte őt, és ezért futásnak ered, és menekülni kezd, az őrségparancsnok ne induljon az ellenség üldözésére azzal az esetleges céllal, hogy foglyokat ejtsen, avagy lekasabolja az ellenséget, mert sok esetben csupán az ellenség által felállított csapdáról van ilyenkor szó!

[Az őrségparancsnok feladata ellenséges támadás esetén]

Amikor az őrségparancsnok azt látja, hogy az ellenség biztosan a szálláshely megtámadására készül, vegye figyelembe, hogy az ő feladata elsősorban az, hogy pihenő

társait védelmezze! Éppen ezért amennyire csak tudja, igyekezzen minden eszközzel feltartóztatni és a tábortól távol tartani az ellenséget, még akkor is, ha a rendelkezésre álló emberek száma kevesebb, mint a támadó ellenségé! Az ellenséges támadás kivédésére formáljon az őrségek katonáiból annyi szakaszt vagy csapatot, ahány őrszemtől riasztás érkezett, akik harcoljanak egészen addig, amíg az egész lovasság hadrendbe nem állt!

VI. FEJEZET

—

AZ ALAKULÓTÉRŐL

Az alakulótér a táboron kívül helyezkedik el, és a sereg gyülekezésére, valamint az ellenség megtámadására alkalmas csatarendbe való felállítására szolgál. A hely kiválasztásánál az időtényezőt kell szem előtt tartanunk, éspedig azt, hogy a sereg minél hamarabb és könnyebben összegyűlhessen, és hadrendbe állhasson. Emellett a tér kiválasztásánál még a következőket kell figyelembe venni: szűk avagy széles-e a terep; alkalmas-e úgy a nappali, mint az éjszakai felvonulásra; csak egy vagy több tábor alakulótéréről van-e szó; hány ember befogadására kell alkalmasnak lennie, csak a lovasság avagy a lovasság és a gyalogság együtt fog rajta gyülekezni?

[Az éjszakai alakulótér legyen a tábor mögött!]

Noha nem tartozik szorosan a tárgyunkhoz, meg kell említenem, hogy a gyalogság táborait a lehetséges ellenséges támadásnak leginkább kitett helyeken állítsuk fel, mivel a gyalogság gyorsabban csatarendbe tud állni, mint a lovasság! A lovasság éjszakai alakulótérét semmiképp se helyezzük a tábor elé, ott ugyanis az ellenség könnyen elfoglalhatja azt, és az oda érkező katonákat könnyen levághatja! Ebben az esetben azon se kell különösen aggódni, hogy a málha az ellenség kezére jut, mert az akár még jól is jöhet nekünk, hogy a rablásba belefeledkező ellenség soraiban zűrzavar támad.

[A nappali alakulótér legyen a tábor előtt!]

Abban az esetben, ha az ellenség nappal támad, akkor az alakulótér legyen a tábor előtt kijelölve! A katonákat ugyanis ilyenkor még az is lelkesíti, hogy megvédjék málháikat is. Abban az esetben, ha a tábor sík terepen található, és ezért az ellenség bármelyik oldalról könnyen megtámadhatja azt, legjobb, ha éjszakára az egész sereget kivezényeljük a táborból az alakulótérre.

[Nagyszámú lovas esetén
az alakulótér legyen közepén!]

Ha a hadseregben olyan nagyszámú lovas van, hogy őket csak több táborba szétosztva lehet elszállásolni, akkor arra kell törekedni, hogy a táborok lehetőleg folyókra és csatornákra támaszkodjanak úgy, hogy csak egy oldalról lehessen őket megtámadni. Ebben az esetben minden tábornak legyen külön alakulótére, de legyen egy fő alakulótér is, amelyet közepén kell elhelyezni úgy, hogy minden táborból könnyen meg lehessen azt közelíteni! A táborokat úgy kell elhelyezni, hogy egymást védjék, azaz az ellenség ne tudjon egyszerre több táborra is megtámadni, hanem csak egyet, az pedig szolgáljon mindig a mögöttes táborok mintegy védelméül. Riadó esetén minden táborból a katonák menjenek saját táboruk alakulótérére – nappal a tábor előttre, éjszaka pedig a tábor mögöttre –, és azok, akik ellenséggel találkoznak, vegyék fel vele a harcot, ugyan ne túlságosan nagy elánnal, csak annyira, hogy fedezzék a többi tábor katonáit, amíg azok összegyűlnek a fő alakulótéren! Amikor már mindenki a fő alakulótérre ért, a harcolók is vonuljanak vissza, és menjenek oda! Abban az esetben, ha tábor nyílt mezőn található, és az ellenség bármelyik irányból megtámadhatja, akkor is minden katonának úgy kell viselkedni, ahogyan azt fentebb leírtam, annyi különbséggel, hogy ilyen esetben mindenki gyűljön össze a saját táborára előtt lévő alakulótéren, majd egyszerre vonuljanak a fő alakulótérre, és onnan induljanak egységesen ellentámadásra.

[Az alakulótéren minden századnak legyen kijelölt helye;
riadó esetén a lovassági főszemlélő,
a főszállásmester és beosztottjai menjenek
leghamarabb az alakulótérre!]

Az alakulótéren a harcrend megalakítását vagy felvételét a szállásmesterek végzik a lovassági főszemlélő és a főszállásmester vezényletével. Minden századnak és csapatnak megmutatják, hogy hol helyezkedjen el az alakulótéren, hogy merre nézzen az arcvonal, és más, a harcrendbe álláshoz szükséges parancsokat osztanak. Legfontosabb feladatuk az, hogy megakadályozzák a fejtelenséget és a zűrzavart, különösen az éjszakai támadás során. Épp ezért riadó esetén ezeknek a tiszteknek kell a leghamarabb megérkezni az alakulótérre, és szigorúan ellenőrizniük kell, hogy a kiadott parancsokat a katonák pontosan hajtsák végre. A lovassági főszemlélő tájékoztassa mindenről a századok kapitányait, akik adják ki menetire és harcra vonatkozó parancsaikat! Amint fentebb említettem, tárgyunk harmadik elemét képezik az őrhelyek, amelyek a szálláshely legkülső részét képezik, az alábbi fejezetben erről fogok szólni.

VII. FEJEZET

—

AZ ŐRHELYEK BIZTOSÍTÁSA

A szálláshelyeken való rajtaütések megakadályozásának legjobb módja az őrség megfelelő helyen és módon való felállítása. Az a kapitány, aki ezt jól oldja meg, számos kellemetlen meglepetéstől óvhatja meg seregét.

[Az őrség és az őrszemek]

Az öröket nemcsak a tábor peremén és sáncain, hanem azokon kívül is el kell helyezni. A távolságot úgy kell felmérni, hogy az örök ne legyenek túl messze a tábortól, ugyanakkor könnyen és időben vehessék észre az ellenséget. Azt is figyelembe kell venni, hogy ellenséges támadás esetén gyorsan tudják értesíteni a tiszteket, hogy azoknak legyen idejük felállítani a sereget a védelemre. Az őrségtől⁷⁶ nagyjából 200-300 méterre kell elhelyezni az őrszemeket. A tábortól lévő legtávolabbi helyeket (utakat, szorosakat, átjárókat) őrizze néhány gyorsan mozgó, felderítőknak nevezett lovas katona!

VIII. FEJEZET

—

AZ ŐRSZEMEKRŐL

Az őrség tagjai nem ülhetnek éjjel-nappal lovon, ahogy a lovakat sem lehet folyton felkantározva tartani. Ezért találták ki azt, hogy az őrségtől nem nagyon messze őrszemeket állítsanak azért, hogy szükség esetén azok figyelmeztethessék az őrséget az ellenség megjelenéséről, és az őrségnek legyen ideje felkészülni annak fogadására.

[Az éjszakai és nappali őrszemekről]

Az őrszemeket a táboron kívül kell elhelyezni. Az éjszakai és a nappali őrszemek különbözöek, de mielőtt ennek az ismertetésére térnék, jelzem, hogy az őrszemek száma legyen mindig kettő. Ha valamit észlelnek, akkor az egyik hagyja el őrhelyét, és számoljon be az őrségparancsnoknak mindarról, amit láttak vagy hallottak, a másik azonban maradjon továbbra is a helyén, és kísérje figyelemmel az eseményeket!

⁷⁶ *Corpo di guardia*: az őrség katonáinak tartózkodási helye.

[Az őrsemek elhelyezése]

Az őrsemek közötti távolság legyen nagyjából 300 lépés, és olyan helyekre állítsuk fel őket, ahol a tábor megközelítését lehetővé tevő utak és ösvények összefutnak! Minden őrségnek legyen a kettős őrsemein kívül egy egyszemélyes őrseme is, aki legyen az őrséghez közelebb, mint a kettős őrsem. Ennek a magányos őrsemnek nincs más feladata, mint szemmel tartani a kettős őrsem mozgását. Abban az esetben, ha a kettős őrsemet olyan távol kell felállítani, hogy a magányos őrsem nem láthatja, akkor fel kell állítani még egy magányos őrsemet, aki a kettős őrsemet szemmel tarthatja, és tud kommunikálni a másik magányos őrsemmel.

[Az őrsemek feladatai]

Az őrsemnek tudnia kell, hogy az ő legfontosabb feladata szemmel tartani és figyelni mindent, ami körülötte történik, és azt jelenteni az őrség parancsnokának. Őrhelyét ok nélkül nem hagyhatja el, még akkor sem, ha ellenséget észlel. Ha ezt teszi, az főbenjáró bűnnek számít. Az őrsemeknek a következőképpen kell cselekedniük, ha bármi szokatlant észlelnek: az egyik őrsem elhagyja őrhelyét, és jelenti az őrparancsnoknak a látottakat, a másik pedig, ha az ellenség által nagyon szorongatott helyzetben van, fokozatosan visszahúzódva az ellenség elől szintén csatlakozik az őrséghez. Az őrség ideje alatt az őrsem maradjon mindig nyeregben, csak természetes szükségletei elvégzése végett szálljon le a lóról.

[A nappali őrsem elhelyezése és feladata]

A nappali őrsemet olyan magasabban fekvő helyre kell felállítani, ahonnan jól belátja a környéket, ugyanakkor a táborba vezető főbb útvonalakat is szemmel tudja tartani. Az ellenség kémei ugyanis könnyen elvegyülhetnek az úton közlekedő emberek vagy a takarmányt és más ellátmányt szállítók között. A nappali őrsemet tehát állítsuk a fontosabb útvonalak mellett lévő dombra vagy kiemelkedésre azért, hogy szükség esetén meg tudja akadályozni azt, hogy bárki idegen bejuthasson a táborba!

[Az éjszakai őrsem elhelyezése és feladata]

Az éjszakai őrsemet alacsonyabban fekvő helyre állítsuk, ugyanis az éjszakai sötétben így jobban láthatja az arra járókat, mintha magasabban fekvő helyen állna! Mindenkit, aki a táborból kimegy, vagy a táborba bejön, tartóztasson fel, és ne engedje magához közelebb, mint 30-40 méter, ezután az őrsem társa hívja oda az őrség parancsnokát, aki csak azután engedje útjára a feltartóztatott személyt, ha ellenőrizte, hogy tudja-e a jelszót, és kikérdezte, hogy miért jár arra épp az adott időben!

[Az őrszemek váltása]

Az őrszemeket meghatározott időnként le kell cserélni. Amikor eljön az őrségváltás ideje, az őrségbe induló lovakat el kell látni és fel kell szerelni. Ezután a katonák egy része a hadnaggyal, a másik része pedig egy öreg és tapasztalt katonával elindul felváltani a többieket. Mindkét őrségváltó csapat egy-egy kürtössel elindul ellenkező irányba egyenként leváltani az őrszemeket egészen addig, amíg össze nem találkoznak. Azért érdemes az őrségváltás során ezt a módszert alkalmazni különösen éjszaka, mert ha az ellenség netán épp ekkor szeretne rajtaütést szervezni, akkor a lovak mozgását látva és a kürtöszót hallva nem tudná pontosan felmérni a helyzetet, és azt hihetné, hogy épp a támadás kivédésére készülődnek, ezért amíg felkészülne az erőteljesebb támadásra, addig az őrszemek vissza tudnak vonulni, és riasztani tudják a többieket.

[A kapitány és a hadnagy
csak kivételes esetben menjen őrzárra!]

Az őrzárat ellenőrzi az őrszemek éberségét. Az őrzáratot általában egy öreg, tapasztalt katona vagy a zászlós vezeti. Leginkább azért, mert a katonák a kiképzésük során velük érintkeznek a legtöbbit, és így ők ismerik legjobban a katonákat. Különleges esetben, ha nagy éberségre van szükség, akkor a hadnagy és a kapitány is járőrözhet. Az őrszemeknek meg kell tanítani azt, hogy a legkisebb hanyagság és figyelmetlenség esetén is nemcsak saját életüket, hanem az egész sereg megmaradását kockáztatják.

IX. FEJEZET

—

A FELDERÍTŐKRŐL

A szálláshely elrendezése és a tábor felállítása után a lovassági főszemlélő felderítőket küld ki. Nélkülük a szálláshely biztonsága érdekében hozott intézkedések nem sokat érnek.

[A kiküldendő felderítők száma]

A szálláshelyre vezető minden útra ki kell küldeni négy vagy öt lovast. Közülük legalább az egyik legyen arkebúzos, aki visszatérve a táborba beszámol mindarról, amit láttak és hallottak, vagy szükség esetén riaszt.

[A felderítők parancsnoka
és a felderítők feladatai]

A felderítőket az adott viszonyoknak megfelelően a gyakorlott és ügyes katonák közül válasszuk ki! Parancsnokunknak tapasztalt tisztet nevezünk ki! Ne gyalog, hanem lovon menjenek, de vigyázzanak arra, hogy ne csapjanak nagy zajt! Folyton figyeljenek, és főként füleljenek, mert a hadsereget leginkább az általa keltett zaj árulja el, kiváltképpen éjszaka! Ha ellenséget észlelnek, akkor vigyázzanak arra, hogy továbbra is észrevétlenek maradjanak, majd a parancsnok küldje az egyik felderítőt vissza a táborba! Amikor a parancsnok úgy véli, hogy már eltelt annyi idő, hogy a küldönc megérkezett a táborba, küldje oda ismét egy másik felderítőjét is, hogy az megerősítse az ellenség érkezését! Ezalatt a felderítők kezdjenek el lassan-lassan visszavonulni, de úgy, hogy az ellenséget ne tévesszék szem elől, és igyekezzenek megállapítani azt, hogy hány lovasból áll az ellenséges sereg! Ezt hallás után, a lovak lábainak dobogása alapján jobban fel lehet mérni, mint szemrevételezéssel, amely ráadásul azzal a veszéllyel is járhat, hogy az ellenség észreveszi felderítőinket. Ha az ellenség felfedezte felderítőinket, akkor a tiszt nyomban küldjön a felderítők közül egy arkebúzost a táborba, és az riassza a sereget!

[Az ellenség sokszor csak cselből közelíti meg
a táborn és színleli a támadást]

A sereg riasztásánál vegyük figyelembe azt, hogy az ellenség legtöbbször csak színleli a támadást, és az a szándéka, hogy a riasztással és a folytonos készenlétre kényszerítéssel kifárasssa katonáinkat! A sok színlelt támadás ugyanakkor könnyelművé is tehet, hisz azt hihetjük, hogy az ellenség ismét csak színből támad, holott lehet, hogy nem.

[Hogyan védekezzünk a színlelt támadások ellen?]

A kapitány a riadót csendben és kürtölés nélkül, csakis üzenetek révén, titokban rendelje el! Ez megrázkóztató és elbizakodottá teheti az ellenséget, mivel ha az nem hall semmilyen harcra készülő zajt (parancskiadást, kürtöt stb.), akkor azt hiheti, hogy alvó hadseregre támad, de annál nagyobb lesz a meglepetése, mikor ennek az ellenkezőjét tapasztalja. Ezzel ugyanakkor a kapitány elkerülheti azt is, hogy a katonák körében pánik törjön ki, akik így a harci kiáltások, valamint a kürtész közepette még a tisztjeik által kiadott parancsokat se hallják meg, és azzal se lehetnek tisztában, hogy az ellenség a táboron kívül avagy azon belül van.

2. ábra

Magyarázat a 2. ábrához:

*A tábor, azon részlete, ahol lovas katonák vannak elszállásolva
a Németalföldön és Franciaországban alkalmazott módszer szerint,
valamint a tábor biztosítása és őrzése éjszaka*

Forrás: BASTA 1614: 47

- A: Öt-öt arkebúzosból álló felderítőcsapat, amely a tábor elején és oldalánál járőrözik.
- B: Minden irányból az ellenség esetleges érkezését figyelő őrszemek.
- C: A táborból kimenőket és a táborba bemenőket ellenőrző őrszemek.
- D: Egy hadnagy vezetése alatt álló arkebúzos őrcsapat, készen arra, hogy szükség esetén az ellenségre támadjon.
- E: A táborba vezető főútvonalak elzárására szolgáló szekerek, amelyeket gyalogos arkebúzosok őriznek.
- F: Három gyalogos őrcsapat, amely a szekerekből álló barikádot őrzi.
- G: Öt kopjás őrcsapat, amely a tábor nyitott részeit őrzi.
- H: A lovassági főszemlélő ellenőrzi a tábori őrseget.
- I: A főszállásmester és segédje ellenőrzi a tábori őrseget.
- K: A szállásmester írásban kiadja az elszállásolásra és az őrzésre vonatkozó parancsokat.
- L: A szállásmesterhez az írásbeli parancsok átvételére érkező káplár.
- M: A tábor mögött lévő alakulótér.
- N: A tábor előtt lévő alakulótér.
- O: Az alakulótér mellett elhelyezett gyalogos arkebúzos katonák.
- P: A lovasság málhája.
- Q: A tábornagy kijelöli a málha helyét.
- R: Piac tér.
- S: A kopjások szálláshelye.
- T: Az arkebúzosok szálláshelye.

3. ábra

Magyarázat a 3. ábrához:

A lovasság egészének avagy nagy részének elszállásolása öt táborba a 2. ábrán bemutatott módszer alapján, és annak illusztrálása, hogy miként állnak csatarendbe a lovasok ellenséges támadás esetén

Forrás: BASTA 1614: 52

- A: Főút.
- B: A folyó, amelyre a három tábor támaszkodik.
- C: A folyóba ömlő patak.
- D: A málha elhelyezésére szolgáló tábor.
- E: Általános alakulótér.
- F: Az általános alakulótérre vezető híd.
- G: Az egyes táborok saját alakulóterei.
- H: Őrszemek, akik közül egyesek épp riasztanak.
- I: Tisztjük vezetésével az arkebúzosok a riasztó őrszemhez mennek, hogy ellenőrizzék a történeteket, az őrszem jelentést tesz nekik.
- K: Őrszemeket visszahívó tiszt.
- L: Gyalogos arkebúzos őrcsapat, amely beszakadt hidat őriz.
- M: A főparancsnok az alakulótéren kiadja a szükséges parancsokat.
- N: A főparancsnok helyettese.
- O: A táborba vezető nyitott utat őrző kopjások kivonulnak az ellenség fogadására.
- P: A kopjások mellett vonuló arkebúzoscsapat, amely a kopjások előtt támadja meg az ellenséget.
- Q: Az alakulótétről az ellenség fogadására kivonuló kopjáscsapat.
- R: A kivonuló kopjások helyét elfoglaló arkebúzos őrcsapat.
- S: A táborba vezető nyitott utat védelmező kopjáscsapat előreszegezett lándzsákkal.
- T: A riasztás után a lovassági főszemlélő a legtrávolabbi alakulótérre indul.

[Mit kell tenni az őrszemeknek és a felderítőknak akkor,
ha az ellenség nem színből, hanem valóban megtámadja a tábort?]

Nem árt tudni azonban azt, hogy az ellenség nem mindig csak színből ólálkodik a tábor körül, hanem bizony sok esetben valóban rajtaütést tervez. A legnagyobb hatása annak van, ha nem hagy időt sem a felderítőknak, sem az őrszemeknek arra, hogy figyelmeztessék a táborat, éppen ezért arra törekszik, hogy a támadás olyan gyors legyen, hogy az ellenséges katonák a felderítőkkal és az őrszemekkel együtt, azokkal összekeveredve érkezzenek a táborba. Ebben az esetben nincs idő a titkos riasztásra, épp ezért a felderítők és az őrszemek fussanak gyorsan a táborba, és ott hangos kiáltásokkal és karabélylövésekkel adják tudtára mindenkinek, hogy ellenséges támadás történt! Figyeljenek arra, hogy ne a megszokott utakon, hanem rejtett és titkos ösvényeken menjenek a táborba, mert így az ellenség nem tudja őket követni, és nem találja meg ezeket a táborba vezető titkos utakat! A legfontosabb, hogy valamiképp figyelmeztessék a táborat.

[Mit kell tenni ahhoz, hogy a titkos riadóztatás
a legjobb hatást váltsa ki?]

Amikor a támadás nem meglepetésszerűen történik, és van idő a titkos riasztásra, akkor a következőképpen lehetünk a leghatékonyabbak. Ha már van valami információ az ellenség számáról, és azt is tudjuk, hogy számbeli fölényben van hozzánk képest, akkor a felfegyverkezést és a lóra szállást a lehető legnagyobb csendben végezzük el. A lovasokat az ellenség várható érkezésének helyén úgy állítsuk fel, hogy oldalról és hátulról támadhassák meg azt! Az ellenség megtévesztése érdekében a várható támadási helyről az őrszemeket ne hívjuk vissza, hanem hagyjuk meg nekik, hogy amint az ellenség már közel ért, hatalmas zajt csapva adjanak riadót! Az ellenség ezt meghallva minden erejével rá fog rontani az őrszemekre, hogy velük összekeveredve a táborra támadhasson. Látván, hogy milyen könnyen bejutottak a táborba az ellenséges katonák, nem fogják tudni magukat visszafogni (kiváltképpen, ha éjszakai támadásról van szó) a fosztogatástól. A hátul jövők szintén részesülni szeretnének a zsákmányból, ezért a kapitányok nem fogják tudni megakadályozni azt, hogy soraik össze ne zavarodjanak. Az így keletkezett zűrzavart kihasználva kell az ellenségre támadni oldalról és hátulról, akit biztosan meg fog lepni az, hogy alvó tábor helyett harcoló katonákkal találja szembe magát. És ha úgy ítéljük meg, hogy az ellenség túlerőben van, és ezért nem érdemes vele felvenni a harcot, akkor szervezetten vissza kell vonulni. Legfeljebb csak a málha vész oda, a sereg viszont megmenekül. A németalföldi háborúban mi is számos esetben hagytuk odaveszni a málhát annak érdekében, hogy a sereg megmeneküljön.

[A tábortól milyen távolságra érdemes kiküldeni a felderítőket?]

A felderítők ügyére immár visszatérve azt mondhatom, hogy abban az esetben, amikor a sereg olyan nyílt mezőn táborozik, ahol nincs sem híd, sem szoros, amelyen az ellenségnek át kellene kelnie ahhoz, hogy a táborhoz jusson, a felderítőket érdemes olyan messzire kiküldeni, amennyire csak lehetséges. Ha a tábor fallal körülkerített településen található, akkor a kapukhoz is állítsunk felderítőket! Ha az ellenség csak valamilyen hídon vagy szűk szoroson átkelve közelítheti meg szálláshelyünket, akkor ezekhez állítsunk arkebúzos őröket, akik lövéseikkel figyelmeztetni tudják a többieket az ellenség közeledtére! Érdemes az ilyen helyekre egész őrcsapatot állítani, mert az (a hely adottságai folytán) nemcsak egy lovasszázad, hanem akár az egész hadsereg biztonságát is tudja garantálni. Azt mondhatom tehát, hogy átlagos esetben a szálláshelyek védelme érdekében elég, ha felállítjuk az őrséget, amelynek parancsnoka őrszemeket és felderítőket küld ki. Vannak azonban különleges helyzetek is, amelyek különleges intézkedéseket kívánnak. Az alábbiakban ezekről szeretnék beszélni.

X. FEJEZET

—

A SZÁLLÁSHELYEK VÉDELME SZOKATLAN ÉS KÜLÖNLEGES ESETEKBEN

A hadviselés során előfordulhatnak olyan helyzetek is, amikor kénytelenek vagyunk az általános elméleti előírások és szabályok alkalmazásától eltérni. Ilyenkor nincs más választásunk, mint hogy a gyakorlat során szerzett jó tapasztalatokat és szabályokat alkalmazzuk. Az alábbiakban néhány ilyen gyakorlatról, valamint egy-két híres hadvezér által alkalmazott módszerről szövegek.

[Mit tegyünk, ha nincs időnk kijelölni az őrség helyét?]

Sokszor előfordulhat az, hogy a szálláshelyre éjszaka vagy rossz időjárási körülmények között érkezünk meg. Ilyen esetben a lovassági főszemlélő gondoskodjon személyesen az őrség felállításáról! Jelölje ki a szükséges őrségek és őrszemek helyét és számát úgy, hogy adjon minden lovasosztály mellé 10 lovas őrségnek, akik legyenek állandó készenlétben! Ezeknek adja parancsba, hogy amint ellenséges támadást észlelnek, lendüljenek a leghatározottabban ellentámadásba, nem törődve az ellenség erejével, mivel a hadviselés során fel kell vállalni a nehéz és kilátástalan helyzeteket is, mert sok esetben azok hozzák meg a sikert és a dicsőséget! A történetírók számtalan ilyen esetet jegyeztek fel, én most csak néhány olyant eleveníték fel, amely a közelmúltban velem történt meg.

4. ábra

Magyarázat a 4. ábrához:

*Miként kell biztosítani a minden oldalról nyitott szálláshelyet éjszaka
úgy, hogy csak kevés emberünk van, és az ellenség közel?*

Forrás: BASTA 1614: 59

- A: Ellenséges helyőrség.
- B: Az ellenséges helyőrséget annyira megközelíti az arkebúzoscsapat, hogy nyomban észlelhesse, ha az ellenség elhagyja helyét.
- C: A minden irányba kiküldött kopjás és arkebúzos felderítők, akik amint észreveszik az ellenség közeledtét, mindannyian arra a helyre vonulnak, ahol az ellenség megjelent.
- D: A jobb kéz irányába a tábor körül lovagló arkebúzos őrszemek.
- E: A bal kéz irányába a tábor körül lovagló arkebúzos őrszemek.
- F: A kopjások hadnagya, amint őrszemet vált.
- G: Az őrszemet váltó csapatot vezérlő káplár. A váltás során az M őrszem előremegy a D helyére, aki visszavonul, mert leváltják.
- H, I: Két egy időben, de ellentétes irányba elinduló őrcsapat, amely körüljárja a tábort.
- M, N: A fenti két őrcsapat előtt lovagló kürtös, aki szükség esetén riadót fúj.
- O: A táborba vezető széles útvonalat védő kopjás őrcsapat.
- P: A táborba vezető keskenyebb útvonalat védő arkebúzos őrcsapat.

[Giorgio Basta visszaverte az oosterhouti táborát megtámadó ellenséget]

Egyszer Németalföldön a Breda melletti Oosterhoutnál táboroztam 100 lovassal, mivel a többieket másik hadműveletre küldtem. Lovassági főszemlélőként megtudtam egy elfogott „nyelvtől”, hogy az ellenség éjféltől 400 gyalogossal meg fogja támadni a táborunkat. Miután riasztottam a katonákat, az őrséghez mentem, amely két csapatból állt: az egyiknek Antonio Olivera, a másiknak pedig Alfonso Mondragone volt a vezére. Ők azonban más hadműveletben vettek részt, ezért altisztjeik helyettesítették őket: Mondragonét Soria hadnagy, Oliverát pedig Spada zászlós. Velük egyeztettem stratégiámat, és így nemcsak megállítottuk az ellenséget, hanem még visszavonulásra is kényszerítettük. Az ellenség azonban később rendezte sorait, és újra támadást indított. Ekkor azonban a Guasto márkai századából való gróf Decio Manfredi zászlós lovasaival találta szembe magát, aki a parancsomra olyan határozottsággal és lendülettel támadt az ellenségre, hogy teljesen szétverte azt, és holtan maradt a csatatéren több mint 200 ellenséges katona. Szinte hihetetlen dolog az, hogy éjszaka ilyen szűk helyen ilyen kevés lovas katona ilyen fényes győzelmet tudott aratni, és ilyen nagy kárt okozni az ellenségnek.

[Giorgio Basta 16 lovassal a lagnyi táborba betörő d’Humiers seregét visszaverte]

Történt egyszer, hogy Parma hercege a franciaországi katolikusok megsegítésére küldött 17 svadron lovas katonával. Umena hercegének parancsára Noisiel ostromára készültünk, és én négy svadronnal Lagny-sur-Marne mellett táboroztam. A lagny-sur-marne-i helyőrség parancsnoka, d’Humiers nagyszámú lovassal megtámadta a táborunkat, és annyira jutott, hogy már az őrségünket is szétverte. Jómagam a tábor melletti alakulótéren tartózkodtam, és hallva a riadót összegyűjtöttem annyi lovast, amennyit csak tudtam, de így is mindössze 16-ra rúgott a számuk. Velem volt a nápolyi Giovanni Battista Appiano, aki épp azon az éjszakán érkezett a táborba, valamint helyettesem, az igen tehetséges fiatal katona, Tomasso Ruthen is. Az ellenség feltartóztathatatlanul közeledett felénk, de mi 16-an olyan erővel lendültünk ellentámadásba, hogy megfutamodásra kényszerítettük d’Humiers katonáit, akik még zsákmányuk egy részét is kénytelenek voltak hátrahagyni. Öt vagy hat katonájukat levágtuk, sokat megsebesítettünk, maga d’Humiers is megsebesült a vállán egy karabélygolyótól, és csak gyalog tudott elmenekülni. Mivel a támadáskor jómagam félreeső helyen tartózkodtam, és a helyzet is reménytelennek tűnt, az elméleti szabály szerint el kellett volna menekülnöm, hogy figyelmeztethessem a többi szomszédos tábor a veszélyre. Biztos vagyok benne, hogy sokan semmi kivétnivalót nem találtak volna abban, ha így cselekszem, és sokan ezt is tették volna. Én az általános szabály ellenére mégis úgy döntöttem, hogy nem menekülök el a veszély elől, hanem vállalva a kockázatot inkább szembeszállok az ellenséggel.

[A nyergelésre hívó kürtjelet
csak jelentős okok alapján adjuk ki!]

Vannak olyan parancsnokok, akik, ha veszélynek kitett helyen táboroznak, azért, hogy a sereget folyton készenlétben tartsák, az éjszaka közepén is megfújjatják a nyergelésre hívó kürtjelet. Ha valóban azt gyanítjuk, hogy az ellenség támadásra készül, vagy ha mi szeretnénk valahová elindulni, akkor egyszer-kétszer lehet alkalmazni ezt a módszert. De vigyázzunk nagyon arra, hogy ne vigyük túlzásba, mert ha túl sokszor alkalmazzuk csak azért, hogy a katonákat készenlétbe helyezzük, utána viszont az ellenség nem támad, és mi sem kelünk útra, akkor a következő alkalommal a katonák nem fognak nyergelni, vagy ha igen, csak lassan, még akkor is, ha valóban támad az ellenség!

[A sok veszélynek kitett hely biztosítása]

Amikor a sereg olyan helyen táborozik, ahol sok veszélynek van kitéve, a kapitány a szálláshely védelme érdekében csak a lényegre, és ne a mellékes dolgokra figyeljen! A legfontosabb a biztonság, és nem a kényelem. Ezért ilyen esetben a kapitány engedélyezzen egy-két óra pihenést, de utána némi zabbal és egyéb ellátmánnyal felszerelve vezényelje ki a katonákat a táborból a mezőre, mit sem törődve azok morgásával és elégedetlenségével! Ezek után helyezze el az őrséget és az őrszemeket legjobb tudása szerint a legmegfelelőbb helyekre!

[A sok veszélynek kitett hely biztosítása akkor, ha
a katonákat nem lehet kivezényelni a mezőre]

Előfordulhat az is, hogy bizonyos körülmények (eső, vihar stb.) miatt a kapitány az emberek és a lovak védelme érdekében nem vezényelheti ki a katonákat a táborból. Ekkor állítsa fel az őrséget, küldje ki az őrszemeket és a felderítőket, majd minden lovasosztály mellé rendeljen ki 10 lovasból álló különleges őrséget! Jelöljön ki néhány tisztet, akik bizonyos időközönként járják végig a szálláshelyeket, ébresszék fel a katonákat, és adják ki a parancsot, hogy nyergeljék fel a lovakat! Kis idő elteltével néhány másik tiszt menjen végig ismét a szálláshelyeken, és ellenőrizze, hogy valóban fel vannak-e nyergelve a lovak! Azt a katonát, aki nem teljesítette a parancsot, büntessék meg! A főszállásmester és segédei szintén látogassák végig időnként a szálláshelyeket! Cselekedjenek hasonlóképpen a főtisztek is! Beszélgessenek el a katonákkal fennhangon, és menjenek lovon, hogy a katonák láthassák és hallhassák azt, hogy a tisztek is éberen vigyáznak, mert így a katonának is nagyobb kedve lesz készenlétben állni! Előfordulhat az is, hogy nyitott és széles mezőn kell tábort verni, amelyet az ellenség minden oldalról

könnyen meg tud közelíteni. Ilyen esetben szinte lehetetlen az összes, táborba vezető utat megfelelően ellenőrzés alatt tartani, épp ezért ilyenkor érdemes a megszokottól eltérő módszerekhez folyamodni.

[Milyen különleges módszereket alkalmazott
a nyitott mezőn elhelyezkedő táborok védelmére Giorgio Basta?]

Különösen sok nyitott és széles terület található az artois-i grófságban, valamint Franciaország Champagne nevezetű tartományában, ahol az elmúlt években jómagam is hadakoztam. Ezért alább az általam itt alkalmazott módszerekről szeretnék szólni. Az őrszemeket a tábortól 200-300 lépésnyire állítottam fel, így azok mintegy körgyűrűt vontak a tábor köré. Az őrszemeknek elrendeltem, hogy ne csak az utak mellett járőrözzenek, hanem legyenek folyamatos oda-vissza mozgásban, és lovagoljanak egymás felé úgy, mintha helyet akarnának cserélni. Így szemmel lehet tartani az egész térséget, és meg lehet akadályozni azt, hogy az ellenség váratlanul támadjon a táborra, avagy annak kémei észrevétlenül bejuthassanak a táborba. Az utakra felügyelőknek meghagytam, hogy néha távolodjanak el helyüktől 300 lépésnyire, és járják körbe a mezőt, közben figyelve, hogy nem látnak-e vagy hallanak-e az ellenség közeledtére utaló jeleket.

[A gyalogság és a lovasság együttes elszállásolásáról]

Ugyan nem tartozik a tárgyunkhoz, de néhány szót szólnom kell az olyan helyzetről is, amikor a gyalogságot és a lovasságot együtt kell elszállásolni. Ilyen esetekben az őrséget a tábornagy szervezi meg elsősorban *raiterek*ből,⁷⁷ de ha azok nincsenek, akkor a könnyűlovas katonákból. A lovassági főszemlélő ne szóljon bele a tábornagy őrségsszervező munkájába, hanem csupán segítse azt úgy, hogy rendelkezésére bocsátja az őrséghez szükséges lovasokat! Ha a sereg több napig is egy helyben táborozik, akkor a lovassági főszemlélő járja végig az őrségeket, és ellenőrizzé azokat! Ha hiányosságokat talál, azokat nyomban jelentse a kapitánynak, a tábornagyot pedig utasítsa a hiányosságok megszüntetésére! Ennyit szerettem volna szólni a szálláshelyek biztosításáról és védelméről. Térjünk immár át ennek az ellenkezőjére, és beszéljünk a szálláshelyek megtámadásáról és elfoglalásáról!

⁷⁷ *Raiter, raitro*: puskával vagy hosszú pisztollyal felszerelt német lovas katona, akit elsősorban a 16. század végi németalföldi és franciaországi háborúk során alkalmaztak. Ők lehettek az első olyan lovas katonák, akik rövid löfegyvereket is használtak. GDTM: s. v. raitro.

IX. FEJEZET

—

A SZÁLLÁSHELYEK MEGTÁMADÁSÁRÓL

Az ellenség legbiztonságosabb és legjobb szálláshelyének megtámadása és elfoglalása hozhatja meg egy kapitány számára a legnagyobb elismerést és dicsőséget, főleg akkor, ha az ellenség erősebb és nagyobb sereggel rendelkezik, mint ő.

[Mit kell figyelembe venni egy katonai tábor megtámadásakor?]

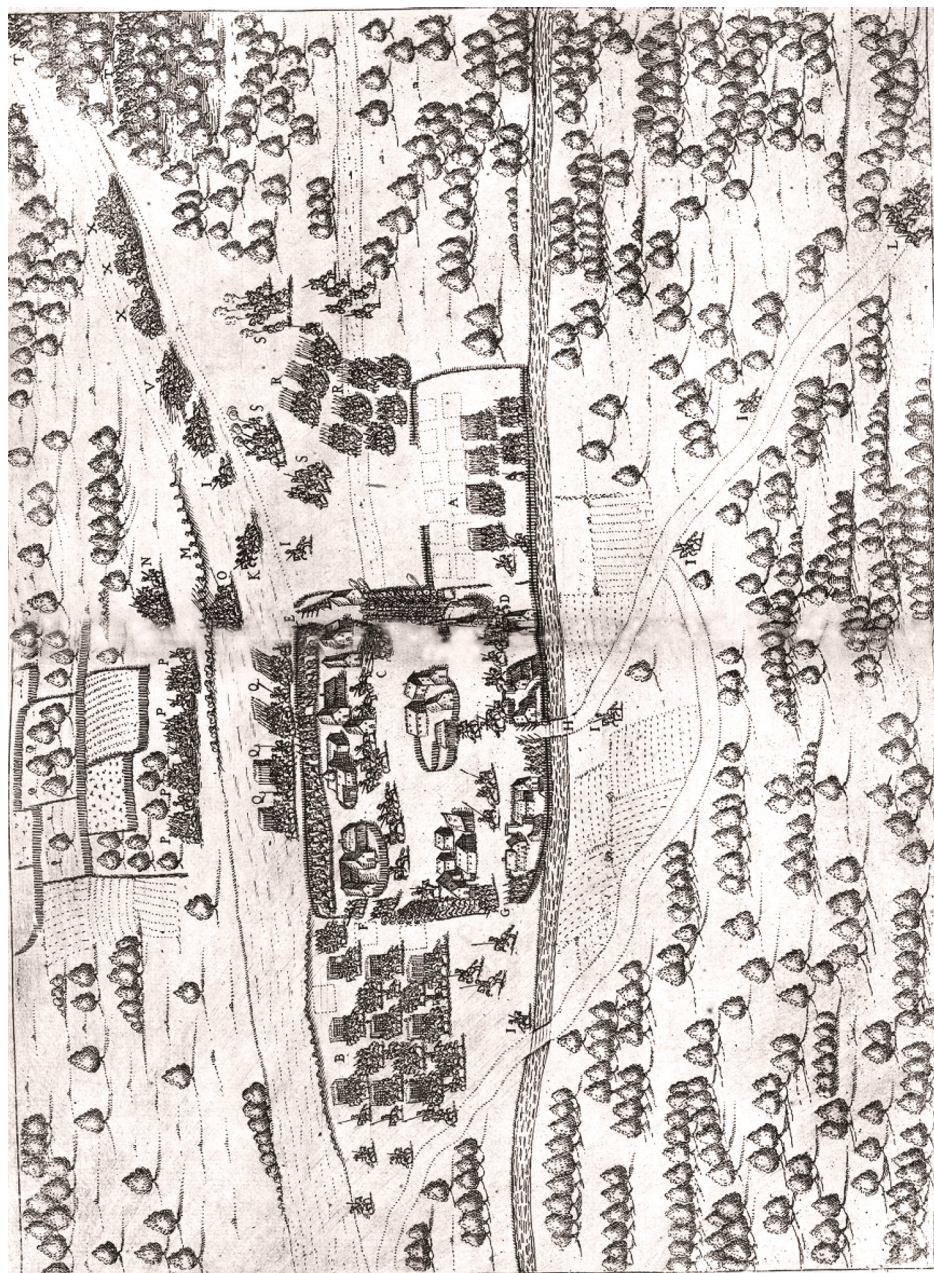
Először is pontos információkat kell szerezni a táborról és az ahhoz tartozó alakulóterekről, mert ezek alapján lehet eldönteni azt, hogy milyen irányból érdemes a támadást megindítani. Ezért ki kell kémlelni, hogy a tábor melyik részén hanyagolták el a védelmet, mert a tapasztalatlan tisztek sokszor meglegszenek azzal, hogy csak a tábor első részét védik, felügyelet nélkül hagyva a hátsó részt és a széleket.

[Fontos, hogy ismerjük az ellenséges hadvezér természetét és jellemét]

Nagyon hasznos lehet a támadás előkészítése szempontjából az, ha az ellenség parancsnokáról vannak ismereteink. A parancsnok jelleme ugyanis nagymértékben meghatározza azt, hogy miként szervezi meg tábora védelmét. Érdemes tehát kiderítenünk azt, hogy az ellenség parancsnoka katona avagy nem; gyors és meggondolatlan avagy megfontolt és kikéri mások véleményét is; elővigyázatos avagy saját erejében és hírnevében bízva lenézi az ellenséget stb.

[A tábor megtámadása]

Két dolgot kell szem előtt tartani a tábor megtámadásakor. Az egyik az, hogy minél inkább közelítsük meg a tábort észrevétlenül; a másik pedig az, hogy akadályozzuk meg azt, hogy az ellenség csatarendbe tudjon állni az ellentámadáshoz. Ami az első dolgot illeti, azt mondhatom, hogy az előőrs közelítse meg a lehető legnagyobb csendben a tábort, amennyire csak lehet. Ha a felderítők és az őrszemek észrevették, akkor habozás nélkül támadjon, és igyekezzon az őrszemekkel összekeveredve és velük egy időben elérni az őrséget, és megakadályozni azt, hogy az őrség katonái nyeregbe szálljanak! A második dolgot illetően szükséges, hogy a támadó csapatokat jól rendezzük el, és azok pontosan hajtsák végre a parancsokat. Ennek a feladatnak a végrehajtásában a legnehezebb a katonákat együtt tartani, és megakadályozni azt, hogy csapatukat elhagyva rablásra és zsákmányszerzésre adják a fejüket. Ha sikeres támadást akarunk véghez vinni, akkor azonban mindenképp meg kell ezt akadályoznunk.

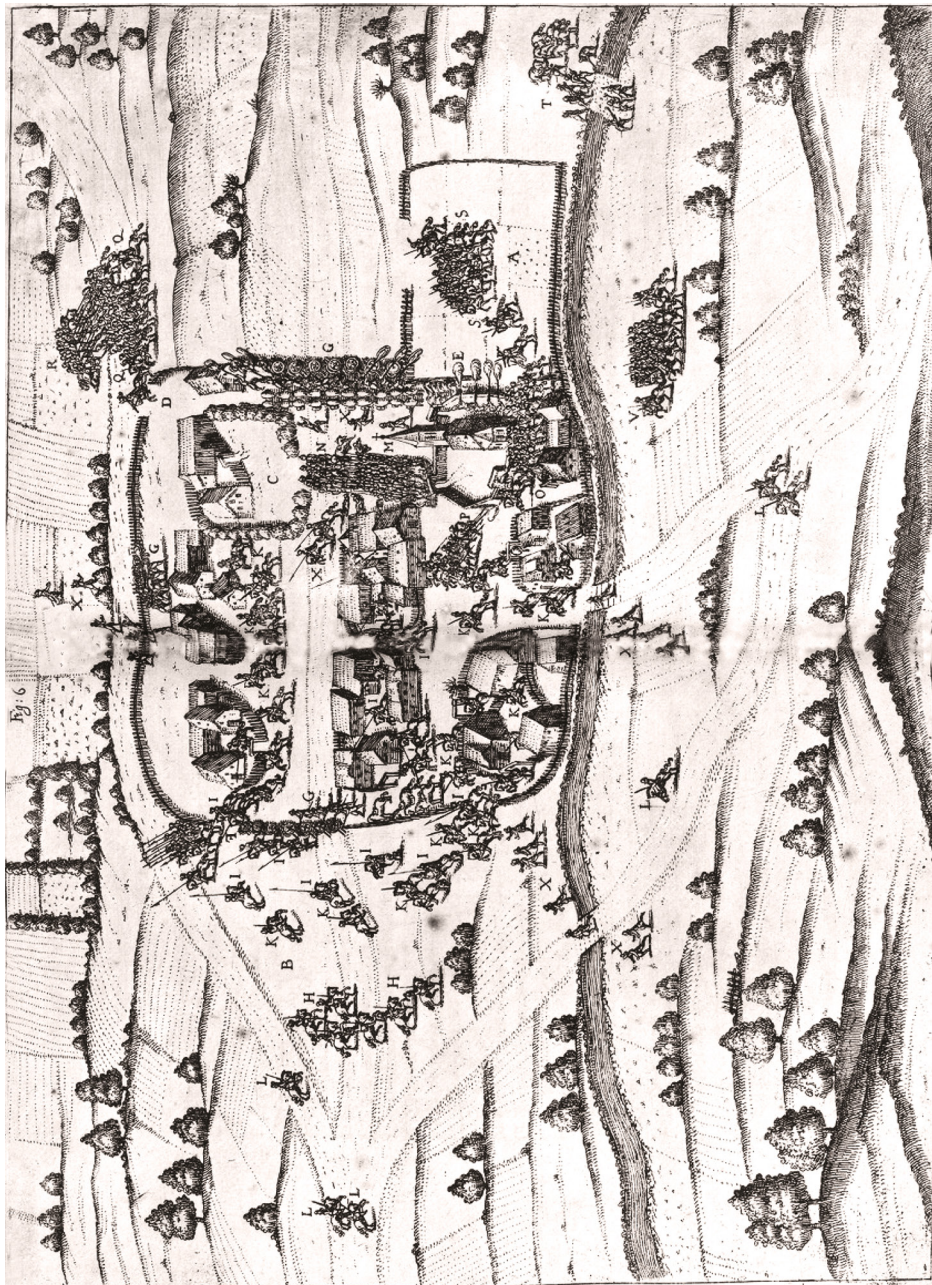
5. ábra

Magyarázat az 5. ábrához:

A második ábrán bemutatott, nagyjából 600 lovas befogadására alkalmas szálláshely védelme ellenséges támadás esetén, megmutatván azt is, hogy az ellenség miként vonulhat vissza veszteség nélkül

Forrás: BASTA 1614: 66

- A: Az ellenséges támadás felőli alakulótér, ahol csatarendbe állnak a katonák.
- B: A ellenséges támadással ellentétes oldalon lévő alakulótér, ahol a tisztek várják, és csatarendbe állítják az érkező katonákat.
- C: A tábor felfegyverzett őrcsapatai.
- D: Az A jelű alakulótérre vezető átjáró.
- E: Az O jelű csapat által védett táborba vezető út, amelyet a tábornál egy csapat arkebúzos véd.
- F: A B jelű alakulótérre vezető átjáró, amelyet a B jelű csapat őrzött, de mivel az az alakulótérre vonult, helyét az átjárónál egy arkebúzoscsapat foglalta el.
- G: Nyitott út, amelyet a kopjások védtek, de helyükre arkebúzosok érkeztek.
- H: Arkebúzoscsapat által védett híd.
- I: Őrcsapatuk felé visszavonuló őrszemek.
- K: A riasztás ellenőrzésére kiküldött, vágatva visszatérő lovasok.
- L: A táborba visszatérő felderítők.
- M: Az utat, valamint az O és a Q jelű kopjásokat oldalról fedező gyalogos arkebúzosok, akik az ellenség V és X jelű csapatát lövik.
- N: Az E jelű úton lévő O jelű kopjásokat oldalról fedező arkebúzosok.
- O: Az E jelű utat védő kopjások az ellenség fogadására indulnak.
- P: A Q jelű kopjásokat fedező arkebúzosok.
- Q: Az alakulótérre elsőként megérkező kopjáscsapatok, amelyeket az ellenség fogadására küldtek.
- R: Az A jelű alakulóteret elhagyó kopjáscsapatok, akik oldalba támadják az ellenséget.
- S: Az R jelű kopjások oldalán lovagló arkebúzosok a V és az X jelű ellenséget lövik oldalról.
- T: Az ellenség által maga mögött hagyott, visszavonulásra alkalmas tér.
- V: A támadó ellenség első kopjáscsapatai, amelyek megpróbálnak az L jelű felderítőkkal együtt az E jelű úton a táborba érni.
- X: A kopjásokat követő ellenséges vértescsapatok.

6. ábra

Magyarázat a 6. ábrához:

*Az őrseget hanyagul megszervező táborban egy öt, jól felállított csapatból álló
ellenséges támadás következtében keletkező zűrzavar ábrázolása*

Forrás: BASTA 1614: 71

- A: Nappali alakulótér.
- B: Éjszakai alakulótér.
- C: A kopjás őrcsapat elhelyezésére szolgáló tér a táboron belül.
- D: Az R jelű kopjások által őrzött nyitott út.
- E: A templom mellől az A jelű alakulótérre vezető átjáróhoz vonuló arkebúzos őrserég.
- F: A B jelű alakulótérre vezető nyílás, amelyen épp az alakulótérre igyekvő kopjás őrcsapat vonul át.
- G: Az utak lezárására szolgáló szekerek védelmére rendelt három őrcsapat.
- H: Az alakulótéren tartózkodó tisztek, akik az odaérkező katonákat várják.
- I: A B jelű alakulótéren lévő kopjások.
- K: A B jelű alakulótéren lévő arkebúzosok.
- L: A B jelű alakulótérre visszamenekülő őrsemek.
- M: Az első ellenséges kopjáscsapatok, amelyek a felderítőkkel és az őrsemekkel összekeveredve együtt érkeznek a táborhoz, ahol legyőzve az őrseget a tábor C jelű tere fele tartanak.
- N: A C jelű téren tartózkodó kopjás őrcsapat feltartóztatja az M jelű ellenséges kopjásokat.
- O: Az ellenséges kopjásokat a második hullámban követő ellenséges vértések, akik épp betörnek a táborba.
- P: Néhány kopjás, aki megpróbálja feltartani az ellenséges vértéseket.
- Q: A D jelű bejáraton a táborba törő ellenséges vértések, akik észlelve, hogy az R jelű kopjások oldalba fogják őket támadni, elnyújtják soraikat, és egy részük a kopjások ellen fordul, míg a csapat vezére a többiekkel habozás nélkül betör a táborba, hogy az N jelű kopjás őrcsapatot hátba támadhassa.
- R: A D jelű bejáratot őrző kopjás őrcsapat.
- S: Az ellenség negyedik csapata, amely az O jelű vértéseket követi.
- T: Egy árok mellett elhelyezkedő ellenséges katonák, akik saját csapataik árkon való átkelését biztosítják.
- V: Az ellenség ötödik csapata, amely átkelve a T jelű árkon a tábor mellett a B jelű alakulótér felé igyekszik.
- X: Menekülő katonák.

[Milyen katonai létszámarányoknál érdemes megtámadni egy tábort, és miként folyják le a támadás?]

Támadni akkor érdemes, ha legalább feleannyi katonánk van, mint a táborozó ellenségnek. Így például, ha a táborban 1000 lovas tartózkodik, akkor 500 lovassal már érdemes támadni. Ezeket osszuk öt századra. Az első század törjön be a táborba úgy, ahogyan azt fentebb már leírtam, verje szét az őrseget, és nyomuljon a tábor belseje felé, felszámolva minden ellenállást! A második század ügetve vonuljon az első század után, és foglalja el a tábor belső terét, és ha nem találkozik ellenállással (ami nagyon valószínű, főleg, ha az első század jól végezte dolgát), akkor néhány lovas váljon le róla, nyargalja be a tábort, és akadályozzon meg minden ellenséges katonát, akit csak tud, hogy lóra szálljon! A harmadik század lassabban ugyan, mint a második, de ugyanolyan egységesen vonuljon be a tábor közepére! Kövesse őket a negyedik század is, és amikor megérkezik a tábor közepére, akkor a katonái siessenek oda, ahonnan csatazaj hallatszik, és segítsenek a második század harcoló katonáinak! Eközben a harmadik század maradjon a tábor közepén egészen addig, míg a másik három század a teljes tábort el nem foglalja! Ha így cselekszünk, akkor biztosak lehetünk a sikerben, mert ha a katonák azt látják, hogy a táborukba már betört az ellenség, akkor inkább igyekeznek saját bőrüket menteni, semmint ellentámadásba lendülni. És ha néhányan csatarendbe is állnának, akkor sem lennének már képesek megtartani a tábort, mert a tisztek hiába adnák ki a parancsokat, a katonáknak már nem lenne idejük végrehajtani azokat. Az ötödik század ne vonuljon be a táborba, hanem kerítse körbe azt, és zárja el a táborból menekülők útját!

[Hogyan foglalta el Niccolò Basta az ellenség Driel melletti táborát?]

1574-ben De Hierges néhány gyalogossal és lovassal átkelt Bommel szigetére, hogy felégesse ott a gabonamezőket. Miután kémei jelentették, hogy az ellenség 2000 gyalogossal és 600 lovassal közeledik, De Hierges arra a következtetésre jutott, hogy nem lenne észszerű bevárni az ellenséget, ezért seregével a Meuse folyóhoz vonult. Ezután a sereg egy részét Brabantnál hagyta, a másik, nagyobbik részével pedig Nijmegen felé indult. Az ellenség a folyó túloldalán, Driel falu mellett ütött tábort. Épp akkor a testvérem, Niccolò Basta lovasszázadával Bolduque⁷⁸ várában tartózkodott. Úgy ítélte meg, hogy mivel De Hierges visszavonulóban van, a Drielnél táborozó ellenség nem fog kellő figyelemmel és szorgalommal eljárni a tábor védelmét illetően, ezért úgy döntött, hogy éjszaka átkel a Meuse folyón, és szerencsét próbál. Saját lovasszázada mellett még a bolduque-i helyőrség 500 vallon gyalogosával és 300 német lovasával éjfél körül átkelt a folyón. Kiküldött előőrse nemsokára találkozott is az ellenség két lovas őrsemével: az egyiket levágták, a másiknak pedig szorosan a nyomába szegődve vele együtt törtek be

⁷⁸ Mai hivatalos neve: 's-Hertogenbosch (Hollandia).

az ellenség táborába, ahol a váratlan támadás hírére akkora zűrzavar támadt, hogy az ellenség gyalogsága rögtön elmenekült, a lovasság nagy részét a testvérem katonái levágták, másik részét pedig fogolyként Bolduque várába kísérték.

[Hogyan támadta meg a Rajna melletti Ordینگennél
Meurs gróf táborát Giorgio Basta?]

Említettem már az előszóban is, hogy a kegyes olvasó ne tekintse hivalkodásnak azt, ha saját katonai tapasztalataimat idézem majd e könyvben példaként. Most is erre kérem, hiszen nem saját magam dicséretére, hanem az olvasó okulására mesélem el az alábbi esetet is. Truxes kölni választófjedelem megbízásából Meurs gróf jónéhány *raiterr*al a Rajna folyó partján, Ordینگennél ütött tábor. Mivel a szálláshely a védelem szempontjából nem igazán volt előnyös, ezért az őrség egész éjszaka nyeregben ülve nagy szorgalommal vigyázta a tábor biztonságát. Azonban amint kivirradt, az őrség visszavonult pihenni, és csak az őrszemek maradtak továbbra is szolgálatban. Amint én ezt megtudtam, elhatároztam, hogy nappal fogunk támadni. A gyors rajtaütésnek köszönhetően sikerült az őrszemekkel együtt a táborba érni, ahol az összes emberüket, legalább 300-400 katonát levágtunk.

[Az ellenség szálláshelyének megtámadása más módon és más időben]

Az ellenség szálláshelyén más módon és más időben is rajtaüthetünk, igaz, ez a módszer nem annyira szabályos, mint az előző, de ugyanolyan hasznos. Ennek véghezvitelére mindenekelőtt az szükségeltetik, hogy a kapitány szerezzon információkat arról, hogy az ellenségnek szándékában áll-e egyik táborhelyről a másikra vonulni. Ha igen, akkor tudja meg azt, hogy este hol fog tábor verni, és a lovasság hol lesz elszállásolva! Ezt nem nehéz kideríteni, hisz elindulás előtt közölni szokták a sereggel azt, hogy estére hol fognak megszállni. De ha nem is sikerül ezeket az információkat megszerezni, a jó kapitány a helyismeret birtokában is ki tudja következtetni, hogy adott terepnek mely része lehet alkalmas a szálláshelyek felállítására.

Ezután a kapitány vegye számításba és hasonlítsa össze saját és az ellenség embereit! Ha saját emberei csak feleannyian, vagy netán még ennél is kevesebben vannak, mint az ellenségé, akkor inkább ne támadja meg az ellenség szálláshelyét! Ha úgy ítéli meg, hogy minden feltétel adott a támadásra, akkor a táborozás első estéjén már támadjon, lehetőleg még az őrség felállítása és a tábor védelmére vonatkozó parancsok kiadása előtt! Ha serege nem tartózkodik azon a helyen, ahol várhatóan az ellenség tábor fog ütni, és neki is saját táborából oda kell vonulnia, akkor a lehető legnagyobb titokban hagyja azt el, és mindvégig észrevétlenül, kerülő utakon kövesse az ellenséget. A vállalkozás sikeréhez két dolog elengedhetetlenül szükséges: először is a terület, amelyen vonulni kell a seregnek, ne legyen

az ellenség megszállása alatt! Másodszor az ellenség lovas katonái közé legyenek beépítve a kapitány kémei, akik az ellenség minden mozgásáról értesítsék őt!

[Hogyan gondolkodjon a kapitány az ellenségről a szálláshely védelme érdekében?]

Az eddig elmondottakból is világos, hogy a szálláshely védelme érdekében a kapitány egy percet sem engedhet soha a vigyázásból és a figyelemből. Sohasem szabad lebecsülni az ellenség erejét, és mindig abból az előfeltevésből kell kiindulni, hogy az ellenség csupa derék és dicsőségre éhes katonából áll, akiknek folyton az jár a fejükben, hogy miként okozhatnak kárt nemcsak a hadművészetben megszokott módon, hanem váratlan és látszólag észszerűtlen és nehezen kivitelezhető módszerekkel is. Aki ilyen ellenséggel áll szemben (márpedig minden esetben ezt kell feltételeznünk), annak nem elég a szorakós vigyázás és szorgalom, hanem folyton azt kell vizsgálnia, hogy milyen gyengeségei lehetnek még szálláshelye védelmének, és azokat milyen módon lehet kiküszöbölni.

[A kapitányt sohase tegye elbizakodottá seregének ereje
és az, hogy szálláshelye távol van az ellenségtől!]

Az egyik legnagyobb hiba, amelyet a tapasztalatlan kapitányok elkövetnek, az, hogy túlságosan is megbíznak seregük erejében, és azt hiszik, hogy ha az ellenség távol van, akkor nem üthet rajta a táboron. Az ellenség azonban mindig váratlanul és hirtelen támad, ezért a szorgalmas vigyázást sohasem szabad abbahagyni.

[A kapitány ne vegye figyelembe a katonák zúgolódását!]

Még akkor se, ha a katonák esetleg zúgolódnának a kapitány feleslegesnek, fárasztónak és túl szigorúnak ítélt védelmi intézkedései miatt. Ha ugyanis a katonáknak engedve valamit elmulaszt a kapitány, és bekövetkezik a baj, akkor a lelkiismeret őt fogja furdalni. Épp ezért védelmi intézkedéseit saját tapasztalatai alapján hozza meg, és ne engedjen katonái nyomásának, akik a legtöbb esetben csak saját kényelmüket nézik, és nem képesek figyelembe venni más és fontosabb szempontokat is! Ez az egyik legnehezebb feladat, mert ez a katonákat könnyen a kapitány ellen fordíthatja, de a seregben a fegyelmet és a rendet csak így lehet fenntartani. Ugyanakkor, ha a katonák azt látják, hogy a kapitány tudja a dolgát és érti a mesterségét, akkor könnyebben elfogadják a fegyellemmel és a folytonos vigyázással járó kellemetlenségeket. A bátor hőstettekért ugyan dicsőség a jutalmad, de ha a hadviselés során hibázol, akkor hamar becstelenségbe esel, és megvetés tárgya leszel. És ilyen esetben nemcsak az uralkodó, hanem Isten előtt is számot kell adnod tetteidért, és felelned kell azokért a katonáknak, akik hanyagságod és figyelmetlenséged miatt vesztek oda.

HARMADIK KÖNYV

A LOVASSÁG MENETÉRŐL

A csaták kimenetele sok esetben a sereg menetoszlopokba való állításától és a jó rendben történő menettől függ. A sereg menete során számos, elsősorban helyhez és időhöz kötött váratlan esemény történhet, de azért, hogy ne nyújtsam túl hosszúra értekezésemet, az alábbiakban csupán három dologról fogok írni. Először arról, hogy mit kell tennünk, mielőtt útnak indulunk; másodszor arról, hogy miként állítsuk fel a sereget az alakulótéren, és hogyan pakoljuk össze a málhát, valamint az egyéb katonai felszereléseket; harmadszor pedig arról, hogy miként állítsuk fel a menetoszlopot, a menetben milyen helyet foglaljanak el a különböző csapatok aszerint, hogy nappal vagy éjszaka menetelünk-e, hogyan küldjük ki a felderítőket, és mit kell tennünk akkor, ha szűk szorosok közt kell menetelnünk.

I. FEJEZET

HOGYAN SZEREZZÜNK INFORMÁCIÓKAT A MENETVONALRÓL?

Az előző fejezetekben említettem már, hogy csupán térképek alapján nem szerezhetünk pontos és megbízható információkat adott országról, vidékről vagy településről, mert a térképek sok esetben pontatlanok és elnagyoltak, ezért nem tartalmaznak információkat a kisebb földrajzi helyekről. Ennek ellenére a menet megtervezésekor kellő óvatossággal használhatók a térképek is elsősorban azért, hogy megtudjuk, hogy hol található egy-egy hegy, mező, liget, folyó vagy város, és hogy körülbelül milyen távolságra vannak ezek egymástól.

[A kereskedők gyakran tudnak fontos és pontos információkkal szolgálni az utakról és a vidékről]

Ahhoz azonban, hogy pontos képet alkothassunk a menetre kijelölt útvonalról, olyan személyektől kell információkat gyűjtenünk, akik napi munkájuk és tapasztalatuk révén pontosan ismerik a vidéket, és tudják, hogy hol milyen széles utak és ösvények vannak, hol helyezkednek el a tágas mezők és a szűk szorosok, hol vannak árkok és folyók, hol szelik át ezeket hidak, mely utak járhatók, és melyek nem, melyeket közelíthet meg az ellenség könnyen, és melyeket nem, melyeken lehet a legkényelmesebben és leggyorsabban szállítani a málhát stb. Ezeket az információkat könnyen megszerezhetjük az utakat folyton rováó kereskedőktől.

[A terepet a helyben lakó parasztok ismerik a legjobban]

Még a kereskedőknél is jobban ismerik a terepet a helyben lakó parasztok, akik a legkisebb ároknak, dűlőnek, dombnak és átjárónak is pontosan tudják a helyét. Épp ezért a hadbiztos mindig tartson maga mellett néhány helyben lakó parasztot, aki kalauzként segíti a menet végrehajtását!

[Hogyan kell bánni a kalauzokkal?]

Azért kell belőlük több is, mert így ellenőrizni lehet azt, amit az egyik mond, azzal, amit a másik állít, és így nehezen csaphatnak be minket. Emellett az éjszakai menet során sok kalauzra van szükség. Szoros őrizet alatt kell őket tartani, mert a parasztok szeretnek megszökni, ezért meg is lehet őket akár kötözni, vagy ki kell néhány katonát rendelni az őrzésükre, még akkor is, ha önként jelentkeznek kalauznak. Legkönnyebben azonban úgy tudjuk őket megnyerni, ha jutalmat helyezünk kilátásba, arra az esetre, ha valóban hasznos kalauzoknak bizonyulnak, és releváns információkkal szolgálnak nekünk. Ha mindezek figyelembevételével tervezi meg a menetet a kapitány, és még indulás előtt elzárja a szorosokat és az utakat az ellenség elől, akkor nem érheti kellemetlen meglepetés a menet során.

II. FEJEZET

—

HOGYAN „FOGJUNK NYELVET”?

A hadviselés során a jó kapitány minden tettében két dolgot vesz figyelembe. Egyrészt tudja és ismerje saját, másrészt pedig az ellenség erősségét és gyengeségét! Soha ne bízsa el magát, és sohase becsülje le saját gyengeségeit, hanem mindig azon igyekezzon, hogy kijavítsa azokat!

[Hogyan lehet kiismerni az ellenség
erősségeit és gyengeségeit?]

Az ellenség állapotának, szándékainak, elhelyezkedésének ismerete szüli a jó alkalmat a támadásra, és sok esetben döntő lehet a győzelem elérésében. Mivel nem mindig lehetséges az ellenség soraiba kémeket beépíteni, ezért az ellenség katonái közül kell néhány olyan foglyot ejteni, akit ki lehet majd kérdezni. Ezt a műveletet nevezzük „nyelvfogásnak”. Mivel nagyon fontos és veszélyes dologról van szó, ezért sohase lássunk hozzá vakmerően, hanem csakis igen nagy körültekintéssel!

[A nyelvfogásra alkalmas csapat
felállítása, kiküldése és feladatai]

Jelöljünk ki 15 vagy 20 lovast, de ne többet, mert akkor nem tudnak megfelelően elrejtőzni, és szükség esetén elég gyorsan visszavonulni! Küldjük őket az ellenség táborához, hogy ott vigyázzanak néhány éjszakán át, várva az alkalmas pillanatot az ellenség katonáinak elfogására! Ne kopjásokat, hanem jó erőben lévő, megtermett fiatal arkebúzos katonákat küldjünk, akik bírják a fáradságot, kellően merészek és jó lovasok! Legyenek képesek észrevétlenül kellő távolságra megközelíteni az ellenség táborát, és az esetlegesen kialakuló küzdelemben egymást megvédeni, majd utána elmenekülni, mivel az ilyen eseteket az őrség általában észreveszi, és riasztja a többieket!

[A nyelvfogó csapat biztonságos visszavonulása]

A portyázó csapat igyekezzen a lehető legbiztonságosabban visszavonulni! Ehhez nemcsak az szükséges, hogy az ellenséges katonák foglyul ejtése olyan helyen történjen, ahol könnyű elrejtőzni, és utána elmenekülni (erdő, liget, völgy stb.), hanem az is, hogy valamilyen hadicselt alkalmazzunk. Helyezzünk el három vagy négy jó lovast és egy kürtöst egy bozótos vagy egy szoros torkolatánál avagy egy magaslat tetején! A kürtös, amikor meglátja fogolyejtő csapatunkat az őket üldöző ellenség elől menekülni, fújja meg hangszerét, a többiek pedig tegyenek úgy, mintha támadásra készülnének! Az ellenség azt fogja hinni, hogy rajtaütést tervezünk, és meg fog zavarodni, nem tudván eldönteni, hogy továbbra is folytassa-e a mieink üldözését, vagy vonuljon inkább vissza, és figyelmeztesse a többieket a lehetséges támadásra. Eközben menekülő katonáink szétszóródva (már amennyire ezt a terepviszonyok megengedik) vonuljanak vissza! Ezt a fortélyt jómagam is sokszor alkalmaztam sikerrel pályafutásom során, és nemcsak a portyázásokkor, hanem más olyan alkalmakkor is, amikor a minket üldöző ellenség elől visszavonulásra kényszerültünk.

[Az ellenség katonáinak elfogása]

A nyelvfogásra induló katonák vigyenek maguk és a lovaik számára elegendő élelmet és takarmányt! Ezeket helyezték el a fák árnyékába és állítsanak melléjük őrszeme-
ket! A portyázó katonák pihenni ide vonuljanak vissza! Ha az ellenség menetel, akkor észrevétlenül közelítsék meg a menetet oldalról, előlről vagy hátulról aszerint, hogy számukra melyik módzat a kényelmesebb! Éjszaka próbáljanak meg az őrség tagjai közül foglyokat ejteni, nappal pedig figyeljék a seregtől leszakadó, elkóborló, fosztogatni vagy élelmet és takarmányt beszerezni induló katonákat, mert azok közül lehet a legkönnyebben foglyokat ejteni! Az elmondottakból világosan látszik ennek a vállalkozásnak a veszélyessége, de ugyanakkor nagy hasznossága is, hisz számtalan esetet hozhatnék fel annak illusztrálására, hogy miként hiúsította meg nagy hadvezérek szándékait, avagy hogyan okozta egész hadseregek romlását egy-egy jól sikerült „nyelvfogás”.

III. FEJEZET

—

A SEREG FELÁLLÍTÁSA
AZ ALAKULÓTÉREN

Mikor már minden szükséges információ rendelkezésre áll a menet megkezdéséhez, a lovassági főszemlélő írásban adja tudtára minden kapitánynak az alakulótérre vonulás és az elhelyezkedés részleteit! Pontosan meg kell határoznia a lovassági főszemlélőnek azt, hogy a katonák és a málha milyen rendben álljon fel az alakulótéren, mert csak így kerülhető el (különösen éjszaka) a zűrzavar és a veszekedés a különböző csapatok között. A megadott jelre tehát mindegyik kapitány vonuljon saját századával az írott parancsban az alakulótéren számára megjelölt helyre, az alábbi sorrendben: előbb az előőrsöt formáló századok, utána a derékhad,⁷⁹ majd legvégül a hátvédet alkotó csapatok. A lovassági főszemlélő, valamint a főszállásmester és segédei még a csapatok megérkezése előtt legyennek az alakulótéren, hogy segíthessenek az érkező csapatoknak megtalálni a számukra kijelölt helyet!

⁷⁹ *Battaglia*, fr. *bataillon*, később *corpo di battaglia*-nak nevezik, amely pontosabb is, mert a *battaglia* szó elsődlegesen ütközetet jelent. A *corpo di battaglia*-t fordítottam derékhadnak, mivel jobb szót nem találtam rá.

IV. FEJEZET

—

A MÁLHA ELHELYEZÉSE
A MENETOSZLOPBAN

A málha szállítása számtalan szekeret és népes kiszolgálószemélyzetet igényel. A menetrend kialakításakor a hadbiztos várja meg, amíg a katonák felállnak a menethez, és csak utána jelölje ki a málha helyét, mert így kerülheti el legkönnyebben a zűrzavart! Annak ellenére, hogy a málha helyét csak utólag kell kijelölni, a hadbiztos mégis legyen ott az alakulótéren még a csapatok megérkezése előtt!

[Miként kell elhelyezni a málhát a menetoszlopban?]

A málha elhelyezése a rendfokozatok sorrendjében történik: előbb a hadsereg fővezérének, utána helyettesének, majd a lovassági főszemlélőnek és a többi tisztnak a málháját kell a menetoszlopban elhelyezni. A málha helyének megállapításakor nincs általános szabály, hanem mindig az adott körülmények figyelembevételével kell kijelölni. Elsősorban azt kell mérlegelni, hogy milyen irányból várható a menet esetleges megtámadása: ha hátulról, akkor a málhát az előörsrészen kell elhelyezni, ha pedig előlről várható a támadás, akkor a hátvédrészen. Ha nyitott mezőn és olyan biztonságos helyen menetelünk, ahol a fegyveresek gyorsan ki tudnak vonulni a málha közül, és csatarendbe tudnak állni, akkor a málhát szét lehet osztani a menetoszlop különböző részeire. Véleményem szerint azonban az a legjobb, ha málhát nem osztjuk szét, hanem csak egy helyen, azaz vagy az előörs-, vagy a hátvédrészen helyezzük el.

[Hol meneteljen a szekerekhez tartozó kiszolgálószemélyzet,
és miért veszélyes, ha a fegyveres katonák közé keverednek a szolgálók?]

A málhát szállító szekerekhez sok kiszolgáló tartozik, akiknek nagyon kell vigyázni arra, hogy semmiképp se keveredjenek a menet során a fegyveresek közé, mert egy esetleges támadás esetén csak nagy kavarodás árán tudnának a katonák közül kivonulni. A kiszolgálók kivonulása a katonák közül ugyanis az ellenség szemében úgy tűnhet fel (nem tudván pontosan, hogy kik is azok, akik elhagyják a menetoszlopot) a támadás során, hogy zűrzavar támadt a megtámadottak soraiban, ezért aztán csak még nagyobb lelkesedéssel veti bele magát a csatába. Arról nem is beszélve, hogy egyes katonák saját kényelmük érdekében fegyverzetük és ellátmányuk egy részének szállítását erre a kiszolgálószemélyzetre szokták bízni, amely ha elkezd kivonulni a menetelő katonák közül, azok nehezen tudják fegyvereiket visszaszerezni, márpedig egy lovasnak minden pillanatban készen kell állnia a harcra.

[Minden katona hordozza saját maga a fegyverzetét!]

Minden lovasosztályban előfordulnak olyan, magukat kivételesnek és előkelőnek tartó katonák, akik szolgálókat fogadnak fel maguk mellé, és azokra bízzák karvasuk, lándzsájuk, sisakjuk vagy a lovuknak szánt zab szállítását a menet során. Nekem az a véleményem, hogy ezt semmiképp sem szabad megengedni, különösen akkor nem, ha a sereg készségben menetel, mivel ellenséges támadás várható. Minden katona hordozza saját maga a lándzsáját, sisakját pedig viselje vagy a fején, vagy pedig akassza a nyeregkapába!

[A szolgálk elhelyezése és felügyelete a menetoszlopban]

A szolgálókat a hadbiztos által kijelölt tiszttel vezetése alatt a hátvéd csapatai közé kell besorolni. Mivel az őket alkalmazó kényelemszerető katonák arra csábítják ezeket a szolgálókat, hogy elhagyják kijelölt helyüket, és uruk szolgálatára legyenek, sokan közülük megkockáztatják gazdájuk felkeresését, különösen éjszaka, amikor a sereg biztonsága szempontjából ez igencsak veszélyes. Épp ezért a hadbiztos szorosan felügyelje a kiszolgálószemélyzetet, és ha valaki elhagyja a számára kijelölt helyet, szigorúan büntesse azt meg, és adjon elrettentő példát a többiek számára, akár még azáltal is, hogy egyes engedetlen szolgálókat halálra is ítél! Azt a szolgálót, aki elhagyja a málha őrzésére kijelölt helyét, szintén meg kell büntetni, és a málha szállítása alól fel kell menteni. Támadás esetén, ha az ellenséget megfutamítottuk, akkor a szolgálókat is fel lehet fegyverezni kardokkal, törökkel és szekercékkel, mert a menekülő ellenség soraiban ők is súlyos károkat képesek okozni. A hadbiztoshoz hasonlóan a többi tiszttel is a legnagyobb vigyázással figyelje azt, hogy a menet során minden csapat és katona megtartsa a számára kijelölt helyet, és hogy a fegyveres katonák ne keveredjenek össze a málhát szállító személyzettel! Azt a katonát, aki elhagyja helyét, különösen éjszaka, amikor a többiek alszanak, büntessék meg! A menet élén lovagló kapitány, valamint a lovasosztályok élén lovagló zászlósok részéről is ugyanilyen figyelem szükségeltetik a menetrend megőrzése érdekében.

V. FEJEZET

A KATONÁK ELSŐDLEGES CSOPORTOSÍTÁSA A MENETHEZ

Nem szeretnék az unalmas önismétlés vétkébe esni, de szükségesnek tartom ismét emlékeztetni az olvasót arra, hogy jelen értekezésemben csak a könnyűlovasságról írok. Azaz csak a kopjás és arkebúzos lovasokról, kerülve minden olyan dolgot, amelynek köze lehet a gyalogsághoz. Azt is szeretném leszögezni, hogy ebben a harmadik könyvben csak

a menetről, és nem a harcról lesz szó, amely a következő, negyedik könyv tárgyát fogja képezni. A menethez, mint már említettem, a hadsereget három részre kell osztani. Az alábbiakban erről a három részről fogok részletesen szólni, megmutatva azt, hogy milyen különbségek vannak e három rész között, mivel így könnyebb megérteni azt, hogy miért érdemes ebben a hármas felosztásban menetelni.

Amint már említettem, a lovasságot a következő három részre osztjuk: előörs, derékhad, hátvéd. Mindegyik több csapatnemből áll. Mindenekelőtt azt az egységet kell megerősíteni, amely leginkább kitett az ellenség támadásának. Ez leggyakrabban az előörs szokott lenni. Épp ezért a kapitányok figyeljenek arra, hogy a különböző részek parancsnokait cserélgessék, azaz az előörs parancsnokát vezényeljék a hátvédhez vagy a derékhadhoz, és helyette a következő napon a hátvédet vagy a derékhadat vezető parancsnokot állítsák az előörs élére! Ha azonban a menetoszlop vége van nagyobb ellenséges fenyegetésnek kitéve, akkor a hátvédet erősítsük meg, és rendszerint az előörs előtt járó felderítőket is rendeljük a menetoszlop végére!

VI. FEJEZET

—

A KATONÁK BEOSZTÁSA A MENETHEZ SZÜKSÉGES CSAPATOKBA

Erről a dologról nem tudok hosszasan értekezni, mivel a különböző csapatoknak a menetoszlop fent említett három részébe való beosztására nincs általánosan elfogadott szabály. Még azt se mondhatom, hogy a terepviszonyokat vagy egyéb más körülményeket vegyük figyelembe, mert szinte minden hadvezér a saját elképzelése és szeszélye szerint osztja be a csapatokat a menetoszlopba. A csapatok elrendezésénél véleményem szerint valamilyen mértékben érdemes az idő- és a terepviszonyokat figyelembe venni, de ezekről majd a megfelelő helyen fogok szólni, most az alábbiakban inkább a menetoszlop kisebb egységeiről, jelesül a felderítőkről fogok értekezni.

VII. FEJEZET

—

A FELDERÍTŐKRŐL

Régi és nagyon is szükséges gyakorlat az, hogy menet közben az ellenség időben való felderítése céljából néhány katonát előreküldünk. Ez a legjobb módja annak, hogy megelőzzünk minden hirtelen jött kellemetlen meglepetést, amely a hadviselésben elég gyakran meg szokott történni.

[A felderítők számáról]

Válasszunk ki egy tapasztalt és eszes katonát, és adjunk mellé 4-10 lovast, ennyiből álljon a felderítőcsapat! Lehetőleg a szűk és nehezen megközelíthető helyeket és titkos utakat igyekezzenek felderíteni, és amennyire csak lehet, távolodjanak el a seregtől! Állítsunk fel két felderítőcsapatot: az elsőt mindig kövesse megfelelő távolságból a második! Így, ha esetleg az első csapatot az ellenség le is vágja, a második még mindig el tud menekülni, és hírt tud hozni az ellenség közeledtéről.

[A tapasztalatlan felderítők sok bajt okozhatnak]

Igyekezzünk, hogy ne csak a parancsnok, hanem az összes felderítő legyen derék, tapasztalt és eszes katona, mert számtalan példa bizonyítja, hogy a felderítők szerencsétlenkedései miatt híres hadseregek szenvedtek igen nagy károkat! Így járt pórul például Curio Afrikában, akinek a felderítői csak az ellenség előőrsét fedezték fel, és ezt jelentették Curiónak, aki ezért azt hitte, hogy csekély számú ellenséggel áll szemben, de amikor támadásba lendült, kiderült, hogy nemcsak az előőr, hanem az egész ellenséges sereg ott van, így aztán nemcsak seregét, hanem saját életét is elvesztette. Julius Caesar egyik hűséges embere, Considius felderítőként egyszer azt jelentette Caesarnak, hogy a fegyverzetről és a jelvényekről ítélve úgy látta, hogy egy szorost elfoglaltak a helvétek, jöllehet azt valójában Caesar parancsára saját hadvezére, Labienus foglalta el. Considius jelentése alapján azonban Caesar azt hitte, hogy Labienusnak nem sikerült elfoglalni a szorost, és ezért ő sem merte megtámadni a helvéteket, akiknek így időközben sikerült elmene-külni. Ezért Caesar Considius miatt elszalasztotta a jó alkalmat az ellenség legyőzésére.

V. Károly a franciaországi Landres melletti táborából egyszer fényes nappal kiküldte egyik nagynevű lovaskapitányát, hogy derítse fel az ellenség mozgását. Amikor a kapitány visszajött, jelentette, hogy az ellenség épp harcba bocsátkozott Károly egy másik seregével. Ezután Károly új felderítőket küldött ki, akik azonban azt jelentették, hogy amit a kapitány látott, az nem az ellenség, hanem csupán néhány fa volt. D'Alba herceg 1568-ban Groningen felmentésére indulván előreküldött két különböző nemzetbeli felderítőt, hogy vizsgáljanak meg néhány hidat, hogy azok kellően erősek-e ahhoz, hogy a tüzéség átkelhessen rajtuk. A felderítők anélkül, hogy megnézték volna a hidakat, gyorsan vissza is tértek, és azt jelentették, hogy közeledik az ellenség, mert dobpergést hallottak, és láttak is három vagy négy ellenséges zászlót. Jöllehet szinte lehetetlen dolog volt, hogy az ellenség a közelben legyen, a herceg a biztonság kedvéért riasztotta a sereget. Később kiderült azonban, hogy teljesen feleslegesen, mert valójában négy felzászlózott szekérről és az azokat kísérő dobosokról volt szó, akik egy menyasszonyt kísértek át az egyik faluból a másikba. Történt egyszer, hogy egy, a lovasság színe-javából álló sereg gyáván megfutamodott csak azért, mert a felderítők

azt jelentették, hogy az ellenséges sereg teljes egészében fegyverben áll a harctéren, jól lehet ott csak egyetlen pikásszázad és mindössze néhány lovas katona volt, de a felderítőket annyira megzavarta a félelem, hogy a katonák és pikák sokaságát nagyobbknak látták, mint amekkora az a valóságban volt.

Világos tehát, hogy nem lehet akárkit felderítésre küldeni. A felderítők parancsnokát figyelmeztetni kell arra, hogy ne higgyen el mindent, amit katonái jelentenek, mert a félelem vagy egyéb körülmények mindenkinek megzavarhatják az észlelését. A parancsnok tehát vesse össze a különböző jelentéseket, majd győződjön meg saját szemével is arról, hogy mennyiben helytállóak azok! Ha nem így cselekszik, akkor könnyen elvesztheti jó hírét, valamint feljebbvalóinak bizalmát, ha viszont ügyesen méri fel a terepet, helyesen méri fel a távolságokat, jól becsüli meg az ellenséges katonák számát, akkor elismerésre és jutalomra számíthat feljebbvalóitól.

[Bizonyos esetekben a felderítők lehetnek a menetoszlop végén is]

Abban az esetben, ha visszavonulásról van szó, vagy ha fennáll az a veszély, hogy az ellenség a nyomunkat követve a menetoszlop vége felől támadna, akkor a felderítőket a sereg végén helyezzük el.

[Miért nem elég csak a felderítőkben bízni, és miért legyen a kapitány mindig harcra kész?]

Nem mindig elég azonban csak a felderítők vigyázásában bízni, különösen akkor, ha olyan erős és magabiztos ellenséggel van dolgunk, amely még azt is megengedheti magának, hogy nem küld ki felderítőket, mivel úgy gondolja, hogy amint katonákkal találkozik, akkor rögtön támad. Ilyen esetben az szokott történni, hogy az ellenség saját menekülő felderítőiddel fog a seregedre rácsapni, amelyet ezáltal könnyen szétzúzhat. Épp ezért a kapitány a menet során legyen minden pillanatban harcra kész, és tisztjeivel együtt mutasson példát óvatosságból és éberségből a többi katonának is. Sokszor megtörtént már, hogy azok, akik túlságosan megbíztak felderítőikben, pórul jártak, és az ellenség olyan hirtelen ütött rajtuk, hogy még arra sem volt idejük, hogy feltegyék a sisakjukat.

[Mikor nem érdemes felderítőket kiküldeni?]

Előfordulhatnak olyan esetek is, amikor nem érdemes felderítőket kiküldeni. Ilyen például az, amikor rajtaütésszerűen szeretnénk megtámadni egy katonai táborn, amikor a meglepetés a fontos, és fennállhat annak a veszélye, hogy felderítőinket észreveszik, és időben riasztanak. Ha nyílt terepen sűrű ködben menetelünk, akkor szintén nem sok hasznát vesszük

a felderítőknak, mert amúgy se látnának szinte semmit, és nagy a veszélye annak, hogy eltévednek. Ha azzal az elhatározással és felkészültséggel vonulunk, hogy bármilyen ellenséggel találkozunk, akkor rögtön támadunk, szintén nem szükséges felderítőket kiküldeni.

VIII. FEJEZET

—

A CSAPATOK MENETE NAPPAL, NYÍLT TEREPEN

Sokszor láttam már, hogy egyesek úgy állították fel a menetoszlopot, hogy az előőrsöt és a hátvédet egy-egy század arkebúzos, míg a derékhadat a kopjások alkották. Nincs a tapasztalatnak és az észszerűségnek jobban ellentmondó gyakorlat, mint ez. Ha ugyanis az ellenség előlről vagy hátulról megtámadja az arkebúzosokat, azok nincsenek úgy felfegyverkezve, hogy képesek legyenek felfogni és elhárítani a támadást. Ezért aztán a kopjásosztályok közé fognak menekülni, ami a legnagyobb zűrzavarhoz fog vezetni. Íme néhány példa arra, hogy mit okozott az arkebúzosok rossz elhelyezése a menetoszlopban. Egyszer, amikor Eindhoven mellett menetelt a könnyűlovasságunk, hírét vettük, hogy a németalföldiek megsegítésére 500 százsországi lovas érkezik. Közben kiküldtük a felderítőinket, hogy győződjenek meg a hallottakról, bizonyos személyek az egész lovasságunkat egy árkok és sövények által szegélyezett útra vezették. Egyszer csak azonban feltűnt négy lovasosztály *raiter*, akik nyomban megrohanták felderítőinket, amikor azonban lovasságunk kibukkant az árkok és sövények takarásából, akkor a *raiter*ek szoros alakzatban és rendben elkezdtek visszavonulni. Ezt észlelve a menet elején haladó arkebúzosaink fejetlenül a *raiter*ek után vetették magukat, akik látva, hogy a mieink milyen rendetlenül vetették magukat támadásba, és eltávolodtak a nekik védelmet adó derékhadtól, egy lovasosztály *raiter*t ellentámadásra vezényeltek, akik olyan ügyesen harcoltak, hogy arkebúzosainkat teljesen szétverték, jöllehet talán feleannyian se voltak, mint azok. Arkebúzosaink teljesen összezavarodva egészen az árkokkal és sövényekkel szegélyezett útig futottak vissza, ahol kopjásaink csak nagy küzdelem árán tudták megállítani a *raiter*eket, akik közül legalább 40-et öltek meg. A mieink abban hibáztak, hogy nem kellett volna a menetoszlop elején a kopjás csapatok védelme nélkül hagyni az arkebúzosokat. Ha ugyanis a kopjások ott lettek volna, az arkebúzosokra támadó egy lovasosztálynyi *raiter*t könnyedén szétverhették volna.

[Az arkebúzosok helye a menetoszlopban]

Úgy vélem, hogy ez az egy példa is elég ahhoz, hogy belássuk: nem érdemes nagyszámú arkebúzost a kopjások védelme nélkül a menetoszlop elején elhelyezni. Alkossunk hát

inkább 40–60 lovasból álló arkebúzoscsapatokat, és mindegyik mellé adjunk egy-egy kopjássegységet, mert így bármilyen támadás estén fedezni és segíteni tudják egymást anélkül, hogy nagyobb zűrzavar keletkezne! Ha így járunk el, akkor bárhol is helyezzük el az arkebúzosokat (azaz az előőrsben avagy a hátvédben), nem kell tartanunk attól, hogy megfutamodásuk esetén (ami bizony igen csak sokszor előfordul) a kopjások ne tudnának a segítségükre lenni, és megakadályozni a sereg teljes megsemmisülését. Elsősorban az előős- és a hátvédreszen érdemes így elhelyeznünk az arkebúzos- és a kopjás csapatokat.

IX. FEJEZET

—

A CSAPATOK MENETE ÉJSZAKA, NYÍLT TEREPEEN

Az éjszakai menet minden fegyvernem esetében sokkal több veszélyt rejt magában, mint a nappali. Elsősorban azért, mert a sötétben a katonák elvesztik minden szégyenérzetüket, és mindenféle erkölcstelen tettekre vetemednek, ezért csak nagy figyelem és vigyázás árán lehet fenntartani a rendet. Épp ezért az általános szabályokon kívül meg kell említenem néhány sajátos intézkedést is, amelyet érdemes megtennünk az éjszakai menet során.

[A kalauzok alkalmazásának szükségessége és a kalauzok kiválasztása]

Az éjszakai menethez alkalmazzunk kalauzokat, de csakis szoros felügyelet mellett. Mivel ezeket a helyi lakosokat általában erőszakkal kényszerítjük arra, hogy kalauzaink legyenek, munkájukat nem nagy lelkesedéssel végzik. Mások, akik netán önként jelentkeznek, és azzal dicsekednek, hogy nagyon jól ismerik a környéket, amint leszáll az este, vagy inukba száll a bátorságuk, vagy egyszerűen a sötétben nem tudnak tájékozódni, főleg olyan nyílt mezőn, ahol nincsenek se fák, se dombok, amelyek megkönnyítenék az útvonal megjegyzését.

[Ha kevés kalauz áll a rendelkezésünkre, akkor az előörshöz kell őket beosztani]

Igyekezzünk minél több kalauzt szerezni, hogy minden csapathoz lehetőleg többet is be tudjunk osztani, azért, hogy ha az egyik téved, akkor a másik vagy a harmadik ki tudja javítani, és helyre tudja hozni azt! Ha csak kevés kalauz áll a rendelkezésünkre, akkor minden csapathoz osszunk be egyet-egyet úgy, hogy az előörst részesítsük mindig előnyben, és oda mindig osszunk be több kalauzt!

Legyenek akár gyalog, akár lovon, a kalauzok mindig két katona felügyelete alatt a csapatok előtt járjanak! A katonák ismerjék a kalauzok nyelvét, és a két katonán kívül ne beszéljen

senki a kalauzokkal, mert abból csak kavarodás szokott támadni! A katonák kövessék nagy figyelemmel a kalauzok ténykedéseit, és amint észrevesznek rajtuk valami bizonytalankodást, vagy azt, hogy eltévedtek, azonnal jelentsék azt a tiszteknek, akik ilyen esetben jelöljenek ki új kalauzokat! A régi kalauzokat pedig szigorúan őrizték, hogy meg ne szökjenek!

[Mire figyeljünk még az éjszakai menet során?]

Nem elég csupán kalauzokat alkalmazni az éjszakai menet során, hanem más módon is biztosítani kell azt, hogy a sereg ne tévedjen el. Minden egység végén helyezzünk el néhány katonát, akik közül az egyik mindig álljon meg az útkereszteződéseknél, és várja be a mögötte érkező csapatot, hogy megmutathassa nekik az utat! Ezzel a módszerrel nemcsak az előzhető meg, hogy a sereg egy része eltévessze az utat, hanem az is, hogy az egyes csapatok összekeveredjenek. Egyébként a hadnagyok feladata vigyázni arra, hogy a század csapatai ne keveredjenek össze egy másik század csapataival, ezért a hadnagyok mindig a századok végén lovagoljanak.

A menetoszlopnak arra a részére, amely leginkább ki van téve a veszélynek, helyezzünk válogatott katonákat, mert nincs annál veszélyesebb, mint ha az ellenséges támadását elsőként elszenvedő csapat összeroppan! A veszélynek kitett helyekre tehát semmiképpen se osszunk be arkebúzosokat, legfeljebb csak akkor, ha szűk és zárt terepen menetelünk! Arra is figyeljünk, hogy az arkebúzosok sohase meneteljenek a csapat elején, különösen szűk helyen és éjszaka, hanem legyen előttük mindig három lovasosztály kopjás! Ehhez a válogatott katonákból álló csapathoz nem szükséges zászlótartót adnunk, mert az csak akadályozná őket a harc közben.

[A főparancsnok és tiszteinek csapatáról és arról, hogy milyen messzire távolodjanak el egymástól a menetelő csapatok]

Ezek után következnek a hadsereg főparancsnoka által vezetett csapatok, amelyek szükség esetén támogatják az előttük lovaglókát. Ebben a támogatásban azonban csak annyian vegyenek részt, amennyi feltétlenül szükséges. 30-40 lépésnyire a főparancsnok csapatai előtt lovagoljon mindig egy tiszt két-három katona kíséretében, akik mindig figyeljék az előttük vonuló csapatok történéseit! Szükség esetén nyomban figyelmeztessék a főparancsnokot, hogy az tudjon visszavonulni, és csapatait szétnyitni két oldalra, hogy az első csapatot esetlegesen szétverő ellenséget legyen képes oldalba támadni! A főparancsnok vezette csapatok után következnek az egyes kapitányok által vezetett csapatok, amelyek tartsanak az előttük vonulótól akkora távolságot, hogy szükség esetén tudjanak visszavonulni az útról! Ha olyan szűk helyen vonulnak, hogy ez nem lehetséges, akkor ők is küldjenek előre egy tisztet néhány katonával 30-40 lépésnyire, ahogy azt már fentebb is említettem, és ezek az előttük vonulókkal történekről értesítsék a kapitányok csapatait!

[Giorgio Basta menete Kontich mellett]

A fentiek illusztrálására szeretnék elmesélni egy velem megtörtént esetet. Antwerpen ostromakor a parmai herceg a könnyűlovasság egy részével a turnhout-i erdőbe küldött, ahol katonáim nyelvet fogtak, akitől megtudtam, hogy az ellenség nagyjából 1000 lovassal Berghen op Zoomból Malines felé vonul azért, hogy később Brüsszel környékét felprédálja. Jómagam 500 lovassal a Ranst nevű faluhoz vonultam, miközben néhány lovas Walem hídjához küldtem, hogy figyeljék az ellenség mozgását. Amint besötétedett, lovasaim értesítettek, hogy az ellenség megkezdte az átkelést a walemi hídon, ezért jómagam az embereimmal a Malinest és Antwerpent összekötő főút mellett található Kontich falu felé vonultam. A seregemet úgy állítottam menetoszlopba, ahogy azt fentebb már leírtam. Mielőtt elindultam volna Ranstból, értesítettek, hogy az ellenség már elhagyta Kontich települést, ezért Contreras és Labich kapitánynak megparancsoltam, hogy az arkebúzosokkal támadja meg az ellenséget, és foglalja el a főutat. Amikor azonban Kontichhoz értek, rájöttek, hogy az értesülésünk hamis volt, mert az ellenség még nem haladt el Kontich mellett, ezért megálltak, hogy bevárják az érkezésemet. Én abban a reményben, hogy ők már összezsaptak az ellenséggel, csapataimmal Kontichhoz vonultam, és épp akkor érkeztem oda, amikor az ellenség felderítői is megjelentek a főúton. Én gyanítván, hogy azok nem lehetnek az én előreküldött arkebúzosaim, testvérem egyik hadnagyának, Giovanni Golemának megparancsoltam, hogy 60 kopjással támadja meg az ellenséget, ami olyan jól sikerült, hogy az első rohammal szétszórta az ellenség előőrsének két lovasosztály *raitert*-ét. Majd amikor ezek újra egyesültek, akkor én támadtam meg őket két századdal, amelyből az egyik a testvérem százada, a másik pedig a magyarországi perjel százada volt. Utolsónak don Sancho de Leva támadott saját századával, és így végül teljesen harcképtelenné tettük az ellenséget. Az ütközet során a sötétség miatt kevés ellenséges katonát vágtunk ugyan le, de foglyul ejtettünk 400 lovas és két lovasosztály *raitert*-et. Az egész vállalkozás sikere csupán azon múltott, hogy a kezdeti rohamra a kopjásokat küldtem, és nem az arkebúzosokat, mert azok nem biztos, hogy a két lovasosztály *raitert*-et képesek lettek volna megfutamítani.

X. FEJEZET

—

A CSAPATOK MENETE SZŰK TEREPEEN

Ha a nyílt terepen való menetnek az egyik legnagyobb veszélye a csapatok összekeveredése, mit mondhatnék akkor a szűk terepen való menetről, ahol, ha az első csapatot az ellenség megtámadta, megfordította, és szétverte, akkor a második és a harmadik nem tud az első

csapat segítségére sietni? Ilyen esetben akár 50 lovas is képes szétverni egy egész hadsereget, mivel ha az első csapatot megfutamítják, akkor a következők is sorra összezavarodnak, hisz a terep szűkössége miatt nem tudnak az első csapat segítségére sietni.

[A szűk terepen menetelő sereg vezére gyűjtsön információkat]

Épp ezért nagyon fontos az, hogy ilyen esetekben a kapitány minden tőle telhetőt megtegyen azért, hogy pontos információkat szerezzen a terepről. Elsősorban azt kell megtudnia, hogy hol vannak nehezen járható részek és szűk szorosok, ahol a leginkább várható az ellenséges támadás.

[Az arkebúzosok hogyan tudják segíteni a kopjásokat?]

A szűk terepen való menet során az arkebúzosokat azért, hogy szükség esetén segíthessék a kopjásokat, szállítsuk le lovukról, és helyezzük el őket a menetoszlop szélein egy szakadékban, árokban vagy egy sövény mellett! Ha így kísérik a menetet, akkor ellenséges támadás esetén könnyen a kopjások segítségére siethetnek. Ha azonban a terepviszonyok nem engedik meg azt, hogy az arkebúzosokat a menetoszlop szélein helyezzük el, abban az esetben sem szabad őket a menet elején elhelyezni, hanem meneteljenek a második kopjáscsapat után, ahonnan szükség esetén könnyen előrenyomulhatnak.

[Szűk terepen való menetkor a felderítők számát kétszerezzük meg!]

Amint a kapitány beszerezte a szükséges információkat a terepről, küldjön ki bizonyos időközönként több felderítőcsapatot is! Ezek után rendezze el a csapatokat úgy, hogy azok között legyen legalább 100 lépésnyi távolság! A menetoszlop elejére válogatott katonákat helyezzen, mert támadás esetén minden az első csapat viselkedésén múlik!

[A menetoszlopot vezető csapat kapitányainak feladata]

A hadvezér adja a leghatározottabban parancsba, hogy mind az első csapatot vezető kapitányok, mind az első csapat végén lovagló hadnagyok a legnagyobb gonddal vigyázzanak arra, hogy se máilha, se más csapat katonája ne keveredjen a menetoszlop elején vonuló csapatokhoz! Gyakran előfordul ugyanis az, hogy ha az első csapat megfutamította az ellenséget, akkor az utánuk jövő csapatok katonái a zsákmány reményében tisztjeik felelőtlensége folytán szintén rárohannak az ellenségre, ezáltal teljes zűrzavart okozva. Így azonban az esetleges ellentámadás esetén fennáll annak a veszélye, hogy a felbomlott rend miatt a sereg nem tud rendesen védekezni, és odavész. Épp ezért

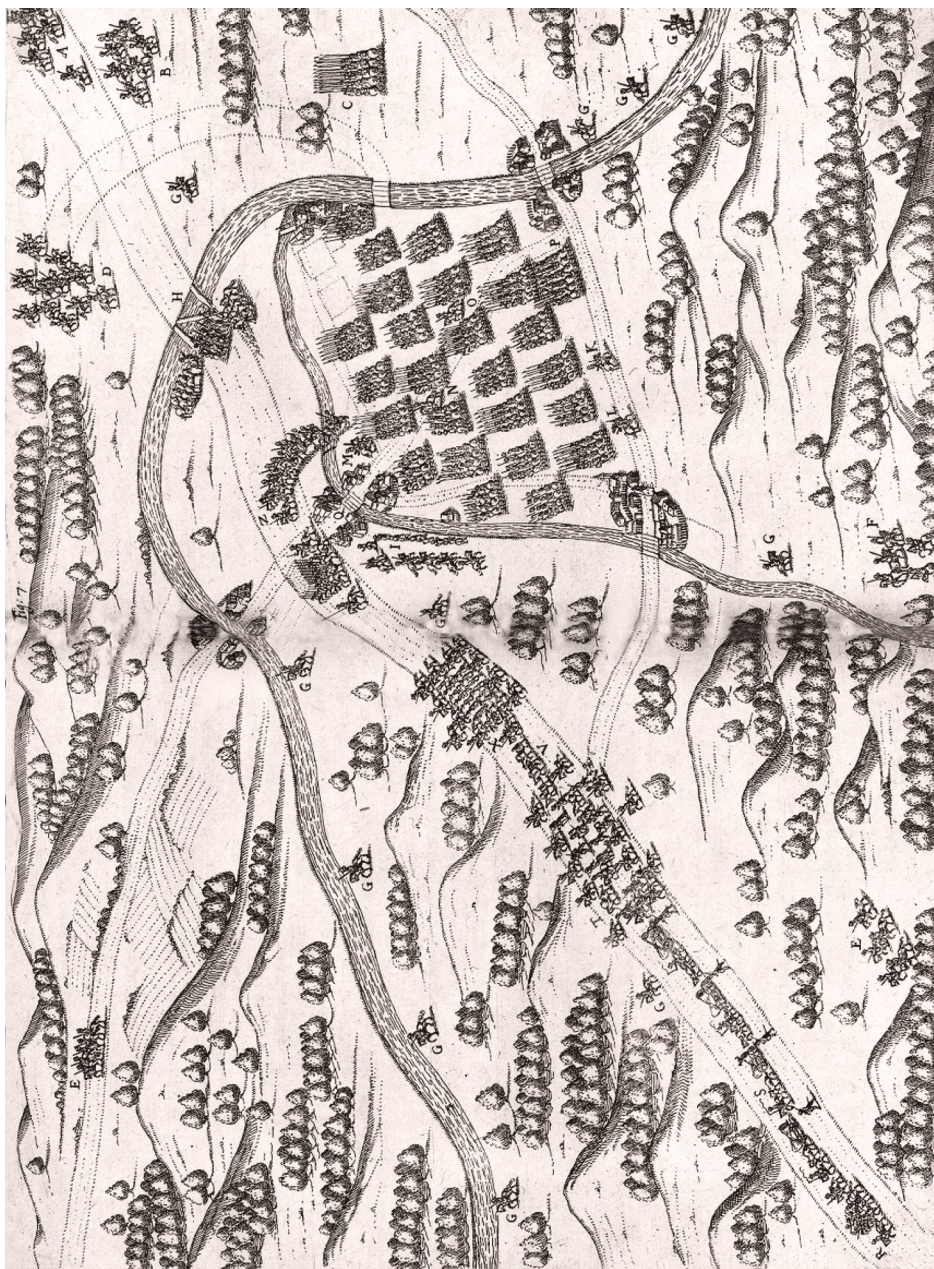
a tisztek minden esetben legyenek azon, hogy őrizték meg a csapatok közt kijelölt távolságot, és vigyázzanak arra, hogy a katonák ne hagyják el a helyüket még akkor sem, ha az első csapat megfutamította az ellenséget! A szabályt megszegő tiszteket pedig szigorúan meg kell büntetni, mivel a hadvezér parancsai semmit sem érnek, ha azokat nem hajtják végre. Ne engedjék tehát ilyen esetben a tisztek, hogy egyes nagyszájú katonák befolyásolják őket, mert általában a legnagyobb szájhősök azok, akik ha szorul a hurok, nyomban futásnak erednek!

[Néhány példa arra, hogy milyen kellemetlenségek származtak abból,
ha a kapitány nem őriztette meg a csapatok közti távolságot]

A parmai herceg előőrsének kapitánya, Pietro Francesco Nicelli Nijmegen erőssége mellett táborozván kiküldetett négy századdal Arnhem felé, hogy nyelvet fogjon. Felállította hát a menetet, kijelölve a csapatok közti távolságokat, ő maga pedig a menetszlop elején lovagolt. Az ellenség egy kisebb csapata szintén nyelvfogásra indult, és amikor találkoztak, Nicelli megfutamította őket, és sokukat foglyul ejtette. Nem elégedett azonban ennyivel meg, hanem látván az ellenség megfutamodását annak üldözésébe kezdett. Nemsokára azonban az ellenség néhány gyalogosába és egyik pihent lovascsapatába ütközött, akik épp társaik visszatértét várták. Látván, hogy azok futva menekülnek, a friss erőben lévő gyalogosok és lovasok rárohantak a mieinkre, akik az üldözés hevében már nem tartották a csapatok közt kijelölt eredeti távolságot, ezért összezavarodtak soraik, és így az ellenség szétszórta őket. Sok katonánk mellett odaveszett maga a vezér, Pietro Francesco Nicelli, valamint másik két kapitányunk, don Alfonso d'Ávalos és Pardiglia is.

[Giorgio Basta, megtartva a csapatok közti távolságot, Rosenthal mellett legyőzte az angolokat, és ezzel nagy szolgálatokat tett Parma hercegének]

Könnyen ehhez hasonló zűrzavar keletkezhett volna a Rosenthal melletti csatában is, amikor Parma hercege áttörte az angolok soraikat, majd Niccolò Cesi kapitány századával egy töltésen üldözni kezdte őket. A herceg, Robais márki és még jó néhány főtiszt épp a töltésen tartózkodott, amikor az ellenség lovasai rendezték soraikat, és olyan ellentámadásba lendültek, hogy még a karddal a kezében harcoló herceg sem tudta megakadályozni előőrünk szétszórását. Jómagam a Nicelli és a Robais századából álló második csapatot vezettem, szigorúan vigyázva arra, hogy betartsuk az előőrshöz képest megállapított követési távolságot. Óvatosságom hasznunkra is vált, mert félelmem beigazolódott, és nemsokára fel is tűntek menekülő katonáink. Ekkor megparancsoltam a Nicelli-századból való Alessandro di Fantone hadnagynak, hogy a lovasok egy részét vezesse a töltésre, és egyúttal biztosítsa is azt. A lovasok másik része a helyén maradt,

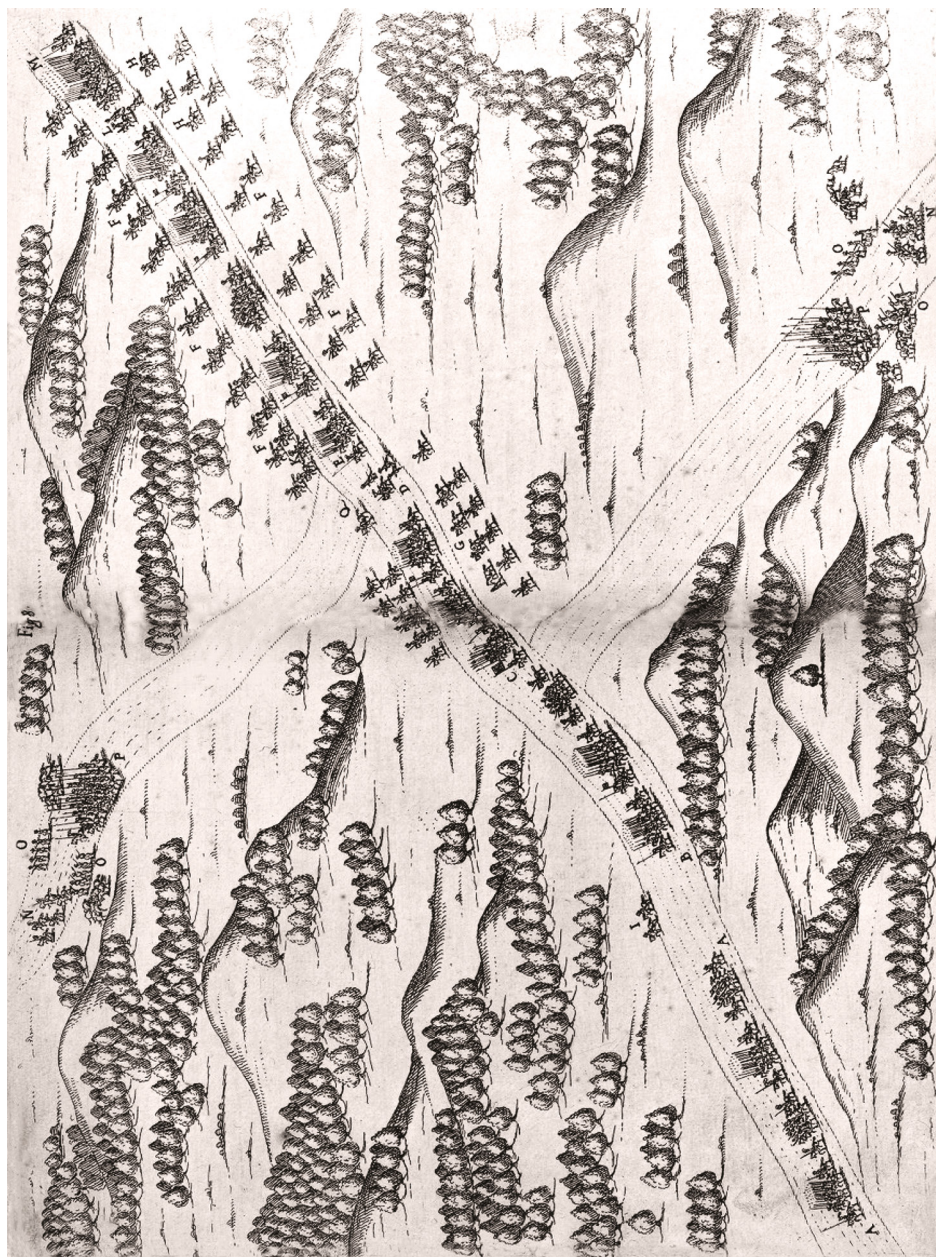
7. ábra

Magyarázat a 7. ábrához:

*A harmadik ábrán bemutatott táborozó lovasság miként áll menetoszlopba az alakulótéren,
és hogyan menetel olyan esetben, mikor fennáll a gyanú, hogy hátulról támadás érheti?*

Forrás: BASTA 1614: 88

- A: Hátrahagyott felderítők.
- B: Az előzőket követő felderítők.
- C: Kopjás őrcsapatok, amelyek a táborba vezető utakat vigyázzák, egészen addig, amíg az egész sereg menetoszlopba nem áll.
- D: Visszatérő arkebúzosok, akik az ellenségtől nyelvet fogtak; az őrség egyik katonája mutatja nekik az alakulótérre vezető utat.
- E: A minden irányba szétküldött felderítőcsapatok.
- F: A leváltott őrszemekkel visszatérő tisz.
- G: Őrszemek, akiket a menetoszlop elhaladása után leváltak.
- H: Egy híd védelmére kirendelt arkebúzos őrség.
- I: A lovassági főszemlélő egyik tisztje jelenlétében a felderítőcsapat katonái által őrzött kalauzok, készen arra, hogy szükség esetén bevessék őket.
- K: A hadsereg főparancsnoka az alakulótéren, arra várva, hogy a menetoszlopot a végén kísérje.
- L: A főparancsnok helyettese, szintén arra várva, hogy a hátvéd csapataival maradjon a menet végén.
- M: A lovassági főszemlélő a menetelő sereggel.
- N: Az előőrs vége és a derékhad kezdete.
- O: A derékhad vége és a hátvéd kezdete.
- P: 60 válogatott emberből álló, zászló nélküli hátvédcsapat.
- Q: A málha tárolására szolgáló falu.
- R: A málha kíséretére és őrzésére rendelt arkebúzosok.
- S: A málhát szállító szekerek.
- T: A hadbiztos tisztjei, akik a lovasok szolgálait (lovászait) kísérik.
- V: A főparancsnok málháját szállító három öszvér.
- X: A hadbiztos tizedeseivel, a kalauzokkal és középen a foglyokkal.
- Y: Az előőrs csapatai, amelyek közül az első kopjás, utána pedig felváltva következik egy-egy kopjás-, valamint arkebúzoscsapat.
- Z: Az arkebúzosok csapatai.

8. ábra

Magyarázat a 8. ábrához:

*Menet nappal vagy éjszaka nyílt terepen, arra számítva,
hogy az ellenség bármelyik pillanatban támadhat*

Forrás: BASTA 1614: 91

- A: Az előőrs.
- B: Kopjásszázadok, szükséges távolságot tartva az arkebúzosoktól.
- C: Lovascsapatok.
- D: A század végén a hátvéddel lovagló főparancsnok.
- E: A hátvéd csapatai.
- F: A menetoszlop oldalát fedező arkebúzosok (ott, ahol a terep ezt megengedi).
- G: A főparancsnok kötőféken vezetett lovai.
- H: A hadnagy lovai.
- I: A lovassági főszemlélő lovai.
- K: A lovassági főszemlélő, vigyázva arra, hogy mindenki jó rendben meneteljen.
- L: A főparancsnok helyettese a hátvéd végén, ha az ellenség közeledik, akkor pedig a hátvéd élére megy.
- M: Válogatott katonákból álló csapat, amely ellenséges támadás esetén elsőként bocsátkozik harcba.
- N: A sereg menetére szolgáló főúthoz csatlakozó utakra kiküldött felderítőcsapatok.
- O: A mellékutak mentén elhelyezett gyalogos arkebúzoscsapat, amely a mellékutakon járőröző kopjásokat fedezi.
- P: A mellékutakon járőröző kis létszámú kopjáscsapat.
- Q: A felderítők által az útkereszteződésre elhelyezett katona, aki a menetnek mutatja a helyes utat.

és elrendeltem a kopjásoknak, hogy lándzsáikat leeresztve ügessenek előre. Így a menekülőknek maradt hely a visszavonulásra, akik ugyanakkor az előreügető lovasosztályt sem zavarták össze, amellyel sikerült is az ellenséget előbb megállítani, később pedig még meg is futamítani. Nos, ha jómagam nem figyeltem volna arra, hogy csapatom kellő távolságot tartson az előörstől, akkor nem tudtunk volna gyorsan helyet csinálni a menekülőknek, és nem tudtam volna a kopjásokkal úgy manőverezni, hogy a menekülők össze ne zavarják a mi sorainkat is.

XI. FEJEZET

—

NÉHÁNY SZÓ A SZABÁLYTALAN MENETRŐL

A menet általános szabályainak ismertetése után, azért, hogy az olvasóban ne maradjon esetlegesen valamilyen hiányérzet, nem zárhatom le ezt a könyvet úgy, hogy ne szóljak arról a káros szokásról is, amely abban áll, hogy egyes kapitányokat túlfűt a becsvágy, és minden igyekezetükkel azon vannak, hogy a hadműveletek során csak a menetre figyeljenek, azért, hogy ők legyenek az elsők, akik a kitűzött célhoz seregükkel megérkeznek. Arról is szóltam már, hogy a menetoszlop különböző helyeken lévő tagjait naponta váltani kell, a szállásmesternél lévő lista alapján. Azt, hogy mely csapatok legyenek a kezdők, azaz hogy ki legyen az első nap a menetoszlop előőrsé, sorshúzással döntsük el!

[Hogyan jelölje ki a kapitány a csapatok helyét, ha a lovasság kénytelen (jelző)zászló⁸⁰ nélkül menetelni?]

Nagyon gyakran előfordulhat az is, hogy a szálláshelyre érkezés, a hadseregzászló kitűzése, valamint a szálláshely elfoglalása után az egész lovasságnak vagy annak egy részének gyorsan végre kell hajtania valamilyen feladatot. Ebben az esetben nem szükséges a fent leírt módon menetoszlopba rendezni a csapatokat, hanem a következőképpen járjon el a kapitány! Jelölje ki a gyülekezés helyét és idejét, és közölje azt a feladatot végrehajtó csapatokkal! Amelyik csapat előbb ér oda, az foglalja el az első helyet, és utána szépen érkezési sorrendben a másodikat a másodikat, a harmadik pedig a harmadikat. Ha esetleg több csapat is egyszerre érkezne a megadott gyülekezési helyre, akkor sorshúzással döntsék el azt, hogy ki foglalja el az első helyet a menetoszlopban. A kapitányok ilyen esetben különösen figyeljenek arra, hogy mindenki megtalálja saját helyét, és ne keletkezzen zűrzavar!

⁸⁰ Guidone.

NEGYEDIK KÖNYV

—

AMELYBEN ARRÓL LESZ SZÓ,
HOGY MIKÉNT KELL
A KÖNNYŰLOVASSÁGOT CSATARENDBE
ÁLLÍTANI, ÉS EGY MÁSIK KÖNNYŰLOVAS
SEREG ELLEN ÜTKÖZETRE VEZETNI

A hadművészetről szóló értekezések legfontosabb célja kétséggkívül az, hogy felkészítse a hadvezéreket a hadviselés egyik legfontosabb elemére, tudniillik az ütközet sikeres megvívására és a győzelem elérésére. Ahhoz, hogy ezt a minden hadjáratot megkoronázó eseményt a kapitány sikeresen véghez vigye, a sereg elszállásolása és meneteltetése mellett egyéb dolgokhoz is értenie kell. Ezekről lesz szó ebben a könyvben. Mivel a sikeres hadviselés szempontjából igencsak jelentős dologról van szó, ezért nagyon hosszan lehetne értekezni róla. Jómagam mindenesetre először az ütközetről fogok szólni általában, majd arról, hogy miként kell elrendezni a különböző csapatnemekből álló lovasságot és gyalogságot, valamint szólok majd a jó alkalom megválasztásáról és kihasználásáról. Egyszóval csupa olyan dologról, amely elsősorban a tábornagy feladatkörébe tartozik.

[Csak az arkebúzos és a kopjás katonák tartoznak
a könnyűlovassághoz, a vértess lovasok nem]

Az eddig követett gyakorlatnak megfelelően jelen munkánkban csak a könnyűlovasságról fogok szólni, azaz arról, hogy miként kell csatarendbe állítani, majd ütközetre vezényelni az arkebúzosokat és a kopjásokat egy szintén könnyűlovasokból álló sereg ellen. Ezután arról szólok, hogy milyen feladatai vannak a különböző tiszteknek az ütközet során. Végül pedig arról a sokat vitatott kérdésről, hogy a kopjás avagy a vértess lovasok jobbak-e az ütközetben. Ennek kapcsán kitérek arra is, hogy milyen erőt képviselnek a különböző lovassági fegyvernemek.

I. FEJEZET

—

A CSAPATOK CSATARENDBE ÁLLÍTÁSÁRÓL

Három részben fogok szólni erről a tárgyról: az első részben arról, hogy miként szokás beosztani az ütközetre készülő csapatokat, a másodikban ehhez fűzök néhány saját megjegyzést, a harmadikban pedig válaszolok néhány, a saját megjegyzéseimhez köthető ellenvetésre.

[A csapatok elrendezése nyílt terepen]

Először arról, hogy miként állítsuk fel a csapatokat nyílt terepen, azaz úgy, hogy saját magunk szabadon megválaszthatjuk a csapatok elrendezését, mivel sem a terepviszonyok, sem egyéb más körülmény nem állít minket semmilyen kényszer elé. Ilyen esetben négyféleképpen állíthatjuk fel a könnyűlovasságot: 1. az arkebúzos- és kopjás csapatokat egymás után, lineáris rendben; 2. minden arkebúzos- és kopjás csapatot az arcvonalon helyezünk el, és melléjük egy csapatot az oldalszárnnyra; 3. a „tört század”, azaz az előbbi két módszer keverése, a lineáris rend keverve a 2. pontban leírt módszerrel; 4. a csapatok félhold alakú elrendezése.

Az első módszerről már eleget szóltam az előző könyvben a sereg menete kapcsán, rávilágítva egyben ennek a módszernek a veszélyességére is, amely elsősorban abban áll, hogy ha az első csapat megroppan, akkor nagyon könnyen az utánuk jövő csapatokban is zűrzavar keletkezik. A sereg ilyen elrendezése tehát sok kockázatot rejt magában, és ha nem elég körültekintően járunk el, akkor súlyos hibákat is vétethetünk ezen a téren.

A második módszernek, azaz annak, hogy az összes csapatot az arcvonalra állítsuk fel, két figyelemre méltó hiányossága lehet. Az egyik az, hogy a csapatok nem tudják egymást kölcsönösen segíteni az oldalszárnnyakon; a másik pedig az, hogy ezzel az elrendezéssel nem marad egyetlen, a többieket szükség esetén támogató tartalékcsoport sem. Mivel minden csapat részt vesz az ütközetben, ezért nagy a veszélye annak, hogy a legkisebb szerencsétlenség esetén is általános kavarodás támad a katonák soraiban. Ennek érzéltetésére elmesélem az alábbi esetet.

[Nouë zsoldosvezér urammal történt szerencsétlen eset, amelynek az volt az oka, hogy az összes csapatot az arcvonalra helyezte el]

Történt egyszer, hogy a németalföldi államok megbízásából Nouë zsoldosvezér uram Ingelmunster várát ostromolta. Nagyszámú lovas katona állt a parancsnoksága alatt, akiket igen előnyös terepen sikerült felállítania, ugyanis a helyet egy olyan szoroson át lehetett csak megközelíteni, amelyben egyszerre csak két-három lovas fért el. A szoros két oldalát két csapat muskétás őrizte, akiket még az is segített, hogy a szoros bejáratánál szélmalom is állt, amely

szintén elzárta a bejáratot. A nem messze táborozó gyalogság mellett Nouë zsoldosvezér uramnak volt 800 lovasa, akit egyetlen arcvonalba, a csapatokat egymás mellé helyezve állított fel, azzal a szándékkal, hogy mindenkit, aki be merészel törni a szorosba, darabokra aprítson. Robais márki, a királyi lovasság tábornoka Kriek városából 600 lovassal és 500 gyalogossal felderítésre indult. Amikor a fent említett szoros közelébe érkeztek, Robais márki inkább a lelkesedéstől, semmint az óvatosságtól vezérelve megparancsolta, hogy az 500 gyalogos támadja meg a muskétásokat, és közben az előrs csapatai, azaz a testvérem, Niccolò Basta (aki akkor személyében ott épp nem volt jelen), valamint Giorgio Carisea százada kezdje meg az átkelést a szoroson. Elsőként Giorgio Carisea csapatai hatoltak be a szorosba, és amint átjutott nagyjából 25 lovas, az ellenség kapitánya, a Skótnak is nevezett Setton saját csapatával rárontott a mieinkre. Carisea nem látott jobb és tiszteletre méltóbb megoldást, mint hogy ellentámadásba lendüljön minden erejével, ami olyan jól sikerült, hogy Setton csapatait visszaverte, és rányomta őket a többi felsorakozott századra. Felismerve a kedvező alkalmat Carisea nem vesztegette az időt, hanem tovább támadott, teljesen összezavarva ezáltal az ellenség sorait. Eközben a testvérem századát vezető Giovanni Golemma hadnagynak is sikerült átkelni csapataival a szoroson, és ők is harcba bocsátkoztak, olyan lelkesedéssel és erővel, hogy végül az ellenséget teljesen megtörték. Az ellenség soraiból sok lovas és gyalogos veszett oda, arról nem is beszélve, hogy még maga Nouë zsoldosvezér uram is elesett.

Ebből az esetből is láthatja a kegyes olvasó, hogy milyen szerencsétlenség származhat abból, ha a sereget nem az észszerűségnek megfelelően állítjuk csatarendbe. Meg kell mondanom, hogy Nouë zsoldosvezér uramról én is sok jót hallottam. Mindenki dicsérte eszességét és óvatosságát, és magam is kiváló hadvezérnek tartottam. Nagy a gyanúm, hogy ebben az esetben csak korlátozott parancsnoki hatalma lehetett, és valamelyik másik kollégája is beleszólt a dologba, ahogy ez gyakran megtörténik az államokat szolgáló hadvezérek esetében, akik nem mindig tehetik azt, amit szeretnének. Mindezek mellett Nouë zsoldosvezér uram el lévén foglalva Ingelmunster ostromával csak épp egy nappal a mieink támadása előtt érkezett a szóban forgó helyre, és így nyilván nem volt ideje kellőképpen felmérni a terepet, hisz senki sem lehet egyszerre ott mindenhol, és azt sem ellenőrizheti mindig, hogy valóban végrehajtották-e kiadott parancsait, és ha igen, mennyire pontosan. Emellett igaz az is, hogy a muskétások helyét úgy jelölte ki Nouë, hogy semmilyen módon sem tudtak hasznára lenni a seregüknek, mivel ott, ahol álltak, a búza olyan magasra nőtt, hogy eltakarta őket, ezért aztán egyáltalán nem tudtak rendesen célozni. Biztos vagyok abban, hogy ha Nouë zsoldosvezér uramnak lett volna ideje mindezeket megvizsgálni, nyomban orvosolta volna is ezeket a hiányosságokat. Persze az is lehet, hogy ő ki is adta a parancsokat ezen hiányosságok orvoslására, csak azokat a tisztek és a katonák nem hajtották végre pontosan. Akárhogy is történt, egy dolog biztos: a lovascapatokat egyetlen arcvonalba rendezte el, és ezzel saját magának állított csapdát, mivel nem vette figyelembe azt, hogy a kopjások csak az oldalszárnyakon lehetnek igazán hatékonyak, mert az arcvonalba helyezve könnyű őket szétszórni.

9. ábra

Magyarázat a 9. ábrához:

A könnyűlovasság csatarendbe állításának három módja,

Giorgio Basta megfigyelései és gyakorlata szerint

Forrás: BASTA 1614: 98

- A: Sorba való elrendezés: a csapatok egymás után állnak.
- B: Vonalba való elhelyezés: a csapatok egymás mellett állnak.
- C: „Tört vonalú” elrendezés: a kopjások és az arkebúzosok felváltva alkotnak sorokat.

[A csapatok felállítása „tört” alakzatba]

A harmadik módszert „tört alakzatú” felállításnak nevezzük, amelynek során a csapatokat a következőképpen állítjuk fel. Az arcvonalra három vagy négy századot helyezünk, de olyan messzire egymástól, hogy köztük bármelyik, másik arcvonalban lévő század kényelmesen elérhessen. Véleményem szerint ez az elrendezési mód jobb, mint a másik kettő, de ennek ellenére sem javasolnám, hogy a könnyűlovasságot e szerint állítsuk fel. Elsősorban azért nem, mert az arkebúzosok elhelyezkedésüknél fogva megakadályozhatják a kopjásszázadok mozgását, vagy ha a teljes mozgásukat nem is, zűrzavart a soraikban biztosan okozhatnak. Ha pedig ennek elkerülése végett az arkebúzosokat a szárnyakra helyeznénk ki, akkor az azzal a veszéllyel járna, hogy őket érné leginkább az ellenség támadása, és ahogyan azt az előző könyvben is már kifejtettem, az arkebúzosok nehezen tudnak ellenállni az ellenség rohamának. Nos, a fentiek alapján nem marad más hátra, mint hogy a negyedik, azaz a félholdalakzatban való felállást fogadjuk el a legjobbnak, ezért a következő fejezetben erről fogok szólni.

II. FEJEZET

—

A CSAPATOK FELÁLLÍTÁSA FÉLHOLDALAKZATBA

Láttuk fentebb, hogy az arkebúzos lovascsapatok a menetoszlopban a kopjásszázadok mögött menetelnek. Ütközet esetén a menetalakzatból úgy formálnak félholdalakzatú csatarendet, hogy az arkebúzosok a kopjások jobboldalán előrenyomulnak egészen a kopjások arcvonaláig, és ott azzal egy vonalba sorba rendeződnek úgy, hogy a lovasok egymás között 30-40 lépésnyi távolságot hagynak. Az arkebúzosok első csapata fogja formálni a félhold alakú szarv jobb oldalát, utána áll fel sorban a többi csapat is, de nem egy vonalba az előzőekkel, hanem néhány lépéssel hátrébb, egészen addig, amíg ki nem alakul a félholdalakzat. Ennek a közepén nagy öböl fog kialakulni, amelynek a közepére egymástól 80 lépésnyire két tartalékoscsapatot helyezünk el (ha kettőre nincs lehetőség, akkor egyet mindenképp).

[Az arkebúzosok elhelyezése és fedezése a félholdalakzatban]

Az arkebúzosokat helyezzük el úgy, hogy a félhold alakú szarv két szélső végén lévőket a kopjások tudják fedezni! A kopjás csapatok minél kisebb létszámúak, annál jobb, ezért formáljunk 25-30 lovasból álló kopjás csapatokat, mert ezek kellőképpen gyorsak ahhoz, hogy az ellenség sorait áttörjék!

[Hogyan lendüljenek támadásba
a félholdalakzatba rendezett csapatok,
és mikor vessük be a tartalékcsoportokat?]

Miután így felállítottuk a csapatokat, el kell döntenünk azt, hogy milyen sorrendben küldjük őket a csatába, és aszerint kell kiadni a parancsokat. Az általános szokás szerint általában a félhold alakú szarv két szélső végén lévő csapatok lendülnek először támadásba, és őket követik a szarv közepe felé álló többiek, majd pedig a legvégén, ha a győzelem kivívásához szükséges, akkor a tartalékcsoportok is. Attól nemigen kell tartanunk, hogy az ellenség olyan merész lenne, hogy a félholdalakzat közepét támadná meg, mert akkor egy igazi harapófogóban találná magát, és minden oldalról sűrű golyózápor fogadná. A félholdalakzatnak épp abban rejlik a nagy előnye, hogy minden csapat minden oldalról fedezni tudja a másikat, legyen szó akár védekezésről, akár támadásról.

Az igazi ütközet megkezdése előtt érdemes néhány, csupán erre a feladatra kijelölt arkebúzoszt, akik nem tartoznak a félholdba felállt alakzathoz, az ellenségre küldeni. Ne szabályos alakzatban támadjanak, hanem széledjenek szét a csatatéren, és lőjék folyamatosan az ellenség sorait, lehetőleg úgy, hogy az ne tudjon kárt tenni bennük, de ők kényelmesen zavarhassák az ellenséget folyamatos lövéseikkel! Szükség esetén ezeket az arkebúzosokat segítse néhány, az előörsből kiemelt kopjás egy hadnagy vezetése alatt!

A félholdalakzatban a kopjások jobb oldalán helyet foglaló arkebúzosok, akiket bal oldalról szintén a kopjások fedeznek, azért, hogy lövéseiket zavartalanul leadhassák, menjenek előre soralakzatban, és közelítsék meg az ellenséget 40-50 lépésnyire! Ott állítsák meg lovaikat, és szétnyílvá vonuljanak félre abba az irányba, ahonnan a kopjások támadni fognak! A kopjások gyorsan és határozottan hajtsák végre ezek után a támadást addig, amíg az arkebúzosok által megzavart ellenség nem rendezte sorait!

[A csatában az arkebúzosok
mindig maradjanak
a kopjások fedezékében!]

Az arkebúzosoknak azért kell megállni, mert úgy biztosabban és pontosabban tudnak lőni. Ilyenkor figyelni kell arra, hogy a kopjások által biztosított fedezék ne tegye elbizakodottá az arkebúzosokat, akik sohase menjenek előrébb, mint a kopjások, hanem maradjanak mindig velük egy vonalban. Úgy vélem, ennyit elég mondanom erről a tárgyról, de még mielőtt bárki is valamilyen megjegyzést avagy ellenvetést tenne a fentiekhez, a következő fejezetben megpróbálok ezekre előre válaszolni.

10. ábra

Magyarázat a 10. ábrához:

*1000 könnyűlovassal csatarendbe állítása félholdalakzatba és harca egy
három századból álló nagyobb létszámú kopjássereggel*

Forrás: BASTA 1614: 104

- 1: 2000-3000 lovasból álló svadron, amely a félholdalakzat közepét támadja.
- 2: Az előbbinél kevesebb lovasból álló svadron, amely a félholdalakzat jobb szarvát támadja.
- 3: A félholdalakzat bal szarvát támadó svadron.
- 4, 5, 6: Három arkebúzoscsapat, amely a félholdalakzat jobb szarvát támadó kopjásokat fedezi oldalról.
- 7, 8, 9: Három ellenséges arkebúzoscsapat, amely a félholdalakzat bal szarvát támadó kopjásokat fedezi oldalról.
- A: A félholdalakzat jobb szarván elhelyezett csapatok parancsnoka.
- B: A 3-as jelű támadó svadront fogadó kopjás csapatok.
- C: A B jelű kopjások előtt a svadronra támadó arkebúzosok, akik lövéseikkel megpróbálják szétzilálni az ellenséges svadron sorait.
- D: Nyolc kopjás, aki az 5-ös jelű ellenséges arkebúzosokat fogja támadni, hogy azok ne tudják C jelű arkebúzosainkat támadni.
- E: A másik nyolc kopjásból álló csapat, amely az ellenség 7-es jelű arkebúzosait fogja támadni, hogy azok ne árhassanak E jelű arkebúzosainknak.
- F: A 2-es jelű ellenséges svadron ellen támadó arkebúzosok, akik F jelű kopjásaink támadását segítik.
- G: A 2-es jelű ellenséges svadron azon oldalát támadó kopjásaink, amelyet arkebúzosaink lövéseikkel háborgattak.
- H, I: A 2-es jelű ellenséges svadron arcvonalát támadó kopjás csapataink.
- J: A 2-es jelű ellenséges svadron jobb szárnyát támadó arkebúzosaink, akik abban az esetben, ha H jelű kopjásaink megtörnek, az ellenség 8-as jelű arkebúzosaival szemben fedezik kopjásainkat.
- K: Az ellenség 9-es és 10-es jelű arkebúzosait támadó kopjás csapataink.
- L: A 4-es jelű ellenséges svadron oldalszárnyát lövő arkebúzosaink.
- M: Az L jelű arkebúzosokat követő kopjásaink.
- N: A félholdalakzat bal szarván lévő csapatok parancsnoka, aki az M jelű kopjásokkal együtt támad.
- O: A félholdalakzat mögött lévő tisztek.
- P: A T jelű arkebúzosokat fedező kopjások, akik a 4-es jelű ellenséges svadront oldalba vagy hátba támadják.
- Q: A P jelű kopjásokból kivált csapat, amely az ellenség arkebúzosait hátba támadja.
- R: Szintén az ellenség arkebúzosait oldalról vagy hátulról támadó kopjásaink.
- S: Az R jelű kopjásainkból kivált csapat, amely az ellenség 6-os jelű arkebúzosait hátba támadja.
- T: Szétszórt arkebúzosaink, akik alkalomszerűen minden oldalról lövik az ellenséget.
- V: A csapatok harcba bocsátkozását vezénylő lovassági főszemlélő.
- X, Z: A tartalékcsoportok.

A félholdalakzatban szereplő többi jelöletlen csapat biztosítja a tartalékcsoportok védelmét. Harcra őket csak legnagyobb szükség esetén vezényeljük. Jó, ha megjegyezzük azt, hogy a félholdalakzatban úgy az arkebúzos-, mint a kopjás csapatok a támadás után megfordulhatnak, és az ellenséget hátba is támadhatják, elsősorban ott, ahol arkebúzosaink lövései már jókora károkat okoztak annak.

III. FEJEZET

—

A FÉLHOLDALAKZATBA VALÓ FELÁLLÁS KAPCSÁN
FELMERÜLŐ ESETLEGES ELLENVETÉSEK
ÉS AZ EZEKRE ADOTT VÁLASZAIM

Vannak, akik úgy gondolják, hogy a félholdalakzatba való felállás, mivel hosszasan elnyújtott, ezért a széleken nagyon vékony, mivel ott túl kis létszámú csapatok vannak. Ezért úgy vélik, hogy az így felállított sereget az ellenség egy erős svadron határozott támadásával könnyen át tudja törni. Épp ezért elméleti szinten azt igyekeznek bizonygatni, hogy a győzelem érdekében ugyanolyan fegyverzettel ugyanannyi embert kell felállítani, mint amennyit az ellenség állít fel.

[Egyesek elméleti javaslata arra, hogy ne félhold-, hanem
más alakzatba miként állítsuk fel a sereget]

Ők a következőképpen javasolják csatarendbe állítani a lovascapatokat, azt gondolván, hogy ezzel az elrendezéssel könnyen legyőzhető a félholdalakzatba felálló másik fél. Három erős svadront kell formálni, amelyből kettő a félholdalakzat két szarvát, a másik pedig annak közepét támadja meg, azt gondolván, hogy a félholdalakzatba felállt vékony és gyenge arcvonalat így könnyen át lehet törni, és meg is lehet semmisíteni. Látszólag meggyőző okoskodás, de csak azoknak, akik azt hiszik, hogy a kopjások ereje a csapat nagyságában találatik. Semmi sem csálókább ennél a véleménynél, ugyanis, aki forgólódott már harctereken, az tudhatja, hogy ha 100 kopjást két részre osztunk, akkor azok képesek egy nagyobb, akár 130 lovasból álló csapatot is szétverni. Egyszóval a lovasság esetében nem a csapat nagysága a döntő a sikeresség szempontjából.

Emellett a fenti okoskodás hiábavalóságát az is mutatja, hogy ha három erős, azaz nagy létszámú svadronnal támadunk, akkor ahhoz, hogy a támadásnak megfelelő hatása legyen, a három svadronnak elég nagy mértékben el kell egymástól távolodnia, hisz a három svadronnak a félholdalakzat három különböző és egymástól távol eső részét kell támadnia. Ezáltal a támadó svadronok oldalszárnyai fedezet nélkül maradnak, és így a félholdalakzatnak azon csapatai, amelyeket nem érint a három svadron támadása, oldalról nemcsak lőni tudják azokat, hanem a kopjásokkal meg is tudják támadni. És ha netán erre az az ellenvetés érkezne, hogy de hát a támadó svadronok közt lévő távolságot könnyen ki lehetne tölteni az arkebúzosokkal, arra nekem az a válaszom, hogy az annál jobb lenne nekünk. Ugyanis annyi arkebúzost nem lehetne azon a területen felállítani, hogy olyan erős hadtestet formáljanak, amely ellen tudna állni egy rohamnak, de ha netán esetleg mégis sok emberből álló arkebúzösszárnyat formálnának a svadronok között, akkor azt

néhány kopjás könnyedén rászoríthatná az ellenség saját kopjásaira. Ha pedig az arkebúzosok a mi kopjásaink elől visszavonulnának, akkor a támadó svadronok oldalai ismét csak védelem nélkül maradnának, és a mi kisebb csapataink könnyedén tudnák azokat löni, rohamozni és csipkedni. Legnagyobb veszélynek mindenesetre a középen támadó svadron lenne kitéve, mivel a félholdalakzat közepén álló csapataink a roham hatásainak elkerülése végett könnyedén szétnyílhatnak, és félrehúzódhatnak, hisz az arcvonalt biztosítására még mindig ott maradnának a félhold öblébe elhelyezett tartalékcsoportjaink. A középen támadó svadron így két tűz közé kerülne.

Végezetül tehát csak azt mondhatom, hogy a könnyűlovasság csatarendbe állításának legjobb módja a félholdalakzat. Főleg akkor, hogyha ugyanolyan fegyverzetű seregek csapnak össze, azaz könnyűlovasság a könnyűlovassággal. Nyilván az is előfordulhat, hogy a könnyűlovasság más fegyverzetű csapatokkal harcol, erről a lehetőségről azonban nem itt, hanem máshol fogok szólni.

IV. FEJEZET

—

A HADSEREG-FŐPARANCSNOK, ANNAK HELYETTESE, VALAMINT A LOVASSÁGI FŐSZEMLÉLŐ HELYE ÉS FELADATA A CSATA SORÁN

Ebben a fejezetben nemcsak a feltétlenül szükséges dolgokról fogok szólni, hanem megemlítek néhány érdekességet is. Sok vita van arról, hogy a különböző tiszteknek milyen feladata van az ütközet során. Jómagam előbb a hadsereg-főparancsnok és a főparancsnok-helyettes feladatairól fogok szólni, utána a lovassági főszemlélő, valamint az egyes századok kapitányai, és legvégül a zászlósok helyéről és teendőiről.

[A lovasság tisztjeinek helyét és feladatait aszerint kell megállapítani,
hogy a lovasság csak egymagában avagy más
fegyvernemekkel keverve hadakozik]

Bizonyos esetekben a lovasság a hadsereg más fegyvernemeiből álló csapatokkal együtt, bizonyos esetekben pedig azoktól teljesen külön hadakozik. A tisztek helye és feladata is e szerint változik. Azért, hogy világosabban kifejtthessük mondanivalónkat, kis kitérőt kell tennünk. Ezért előbb néhány szót szólok arról az esetről, amikor a lovasság a sereg többi részével együtt csatázik, utána pedig visszatérek szorosán vett tárgyunkhoz, és arról fogok beszélni, hogy miként csatázik a lovasság csak egymagában, a sereg más fegyvernemeitől különválasztva.

Nézzük tehát előbb azt az esetet, amikor a lovasság a hadsereg többi részével együtt indul csatába! Ilyenkor a sereg csatarendbe állítása a hadsereg fővezérének a feladata, de ütközetre a lovasságot a lovassági tábornok vezeti.

[A lovassági tábornok helye a csata során aszerint változik,
hogy a lovasság hány csapattal vesz részt a csatában]

Ebben az esetben is két lehetőség van. Az egyik: az egész lovasság együtt vesz részt az ütközetben. Ilyenkor a lovassági tábornok az első század kopjást vezeti. A másik: a lovasság néhány csapata közös félholdalakzatú arcvonalat alkot. Ekkor a lovasság parancsnoka a jobb szarvon elhelyezkedő első század kopjást, helyettese pedig ugyanott a második századot vezeti.

[A főparancsnok és helyettese helye, amikor több lovasscsapat együtt harcol]

Többször is előfordul, hogy a lovasság több csapata együtt harcol. Egyesek azt tanácsolják, hogy ilyenkor az első csapatokat vezesse a lovasság parancsnoka, az utána következőket pedig annak helyettese. Véleményem szerint azonban nem észszerű az, ha a sereg két legfontosabb tisztje rögtön a csata elején harcba bocsátkozik. Mivel minden lovasseregben a lovasság parancsnoka és helyettese a legtapasztaltabb tisztekből kerül ki, ezért nem érdemes őket rögtön a csata elején veszélynek kitenni, mert tapasztalatukra és tekintélyükre a harc egész idején szükség lehet, ezért sokkal nagyobb szolgálatokat tehetnek a seregnek, ha nem mindjárt az első vonalban bocsátkoznak harcba. Épp ezért én azt javaslom, hogy a lovassági tábornok és annak helyettese helyezkedjen el a második vonalban, és az ott lévő csapatok elrendezést igazítsa ahhoz, amilyen szerencsével az első vonal harcol. Az is előfordulhat, hogy a sereg főparancsnoka a csata közben változtat a taktikán; ha pedig a lovasság parancsnoka és helyettese az első vonalban harcol, akkor nehezen jut el hozzájuk a parancs, és még nehezebben tudják azt végrehajtani.

[A lovassági főszemlélő helye és feladata harc közben]

Persze erre azt mondhatnák egyesek, hogy még mindig ott van a lovassági főszemlélő, aki a lovasság harmadik legfontosabb tisztjeként végrehajthatja a hadsereg fővezérének utasításait. Ez éppenséggel igaz, de a szokás azt diktálja, hogy nem illik a felettesek feladatait ráruházni a rangban utánuk következőkre. A lovassági főszemlélő feladata harcba küldeni a századokat a kiadott parancsok szerint, valamint gyorsan és határozottan orvosolni bármilyen váratlanul közbejövő eseményt. Épp ezért a lovassági főszemlélőnek nincs pontosan kijelölt helye, neki folyamatosan a különböző századok és csapatok között kell mozognia.

[A tartalékcsoportok szükségességéről és hasznosságáról]

Miután a lovassági főszemlélő már minden csapatot harcba küldött, foglalja el helyét a tartalékcsoportok élén, és gondoskodik arról, hogy ahova szükséges, oda segítséget küldjön a harcoló csapatoknak! Ez az egyik legfontosabb feladat a csata során, hisz abban mindenki egyetért, hogy legtöbb esetben a harcoló egységek védelme és a győzelem kivívása leginkább a tartalékcsoportok megfelelő alkalmazásán múlik. Az ellenség teljes megtöréséig, azaz a csata egész ideje alatt a tartalékcsoportok maradjanak együtt, és csak ott avatkozzanak be, ahol szükséges. Ha az ellenség megzavarja soraikat, akkor tegyenek meg mindent, hogy minél hamarabb rendezzék azokat!

[A lovassági főszemlélő a legnagyobb szigorral lépjen fel a győzelem kivívását veszélyeztető katonákkal szemben]

Ha a csata során így járunk el, akkor nem marad el a jól megérdemelt jutalom, azaz a győzelem. Ugyanakkor számtalan előre nem látott esemény is közbejöhet még akkor is, amikor már-már a kezünkben érezzük a győzelmet. Ilyen lehet például az, hogy amikor a tartalékcsoportok katonái látják az ellenséget megroppanni, akkor nagyon nehezen lehet őket visszafogni attól, hogy elhagyják kijelölt helyüket, és zsákmányolni induljanak. A lovassági főszemlélő feladata mindezt megakadályozni, még akár azáltal is, hogy a példastatuálás végett a vétkes katonákat halállal bünteti.

A tartalékcsoportok parancsnoka legyen megbízható és felelősségteljes személy, aki mindenben pontosan végrehajtja a kiadott parancsokat. Jómagam is sokszor voltam tanúja annak, hogy egyes parancsnokok, talán hanyagságból vagy más egyéb indítékból, amint felcsillant a remény a győzelemre, hagyták a katonákat szétszéledni, és ezáltal súlyos károkat okoztak a seregnek. Ezért a tisztek nagyon figyeljenek arra, hogy soha ne kövessék el ugyanezt a hibát! Úgy vélem, a fentiekből világosan következik, hogy a lovassági főszemlélőnek jártasnak kell lennie a lovasság harcában is.

[A lovassági tábornok helye a menetoszlopban, amikor a lovasság a hadsereg más fegyvernemeivel együtt menetel]

Az előbbieken tehát arról szóltam, hogy mi a feladata és hol a helye a három legfontosabb lovastisztnek csata során. Úgy vélem azonban, hogy mivel az előző könyvből ez kimaradt, most szólnom kell arról is, hogy hol helyezkedjen el a lovasság három főtisztje a menetoszlopban akkor, amikor a lovasság a sereg más fegyvernemeivel együtt menetel. Abban az esetben, ha nem áll fenn az ellenséges támadás veszélye, akkor a lovassági tábornok meneteljen a hadsereg főparancsnokával együtt, ha viszont veszélyes terepen kell

menetelni, ahol számítani lehet az ellenség támadására, akkor meneteljen az előőrssel! A hadsereg főparancsnokának helyettese, aki sok esetben azonos a lovassági tábornokkal, mindig meneteljen az előőrssel azért, hogy tekintélyét és tapasztalatát latba vetve kellő gyorsasággal és határozottsággal tudjon reagálni bármilyen váratlan eseményre!

[A lovassági tábornok és helyettese, valamint a lovassági főszemlélő helye a menetoszlopban, amikor a lovasság csak magában menetel]

Abban az esetben, amikor a lovasság a hadsereg többi részétől távol találtaik, és a lovassági tábornok a legmagasabb rangú tiszt, akkor ne az előőrssel, hanem a derékhaddal meneteljen azért, hogy szükség esetén időben ki tudja adni a megfelelő parancsokat! A helyettesének viszont az előőrshöz a helye. A lovassági főszemlélő vigyázzon arra, hogy a menet során minden csapat tartsa a számára kijelölt helyet! De ezekről már az előző könyvben részletesebben szoltam, ezért így legyen ennyi elég.

Van némi bizonytalanság annak eldöntésében, hogy miként meneteljenek és harcoljanak a lovasság ezen három főtisztjének a saját századai: azaz legyenek-e együtt a többi századdal, avagy legyenek azoktól teljesen külön. Én azt mondom, hogy a főparancsnok helyettesének és a lovassági főszemlélőnek a saját századai ne legyenek kiváltságosak. Emellett a főparancsnok helyettesének csapatai kísérjék el a lovassági főszemlélőt akkor, amikor az a leendő szálláshely felmérésére vagy terepszemlére indul! Mintegy féltucatnyi lovasból álljon a hadsereg fővezére, valamint a lovassági főszemlélő személyi testőrsége! Ezek legyenek mindig mellettük a szálláshelyen, riasztás esetén figyelmeztessék őket időben, kísérjék el őket, ha őrzőjára mennek, és álljanak a két főtiszt rendelkezésére minden egyéb dologban is! Ezek a lovasok, amíg a két főtiszt testőrségét alkotják, addig ne tartozzanak saját századuk kötelékébe!

[A lovassági tábornok századát kivételes bánásmód illeti meg]

A lovassági tábornok saját százada mindig maradjon a parancsnok mellett, és legyen annak védelmére! Ez a század ne változtassa naponként menetoszlopbeli helyét, ahogyan azt a többiek teszik fegyvernemük és a szállásmesternél lévő beosztás alapján! Ha a parancsnok az előőrshöz menetel, akkor saját századát is maga mellé veheti. Ha akarja, akkor beoszthatja az előörs csapatai közé, ha pedig nem, akkor megtarthatja azt külön egységként is. Minden esetben azonban egyeztessen az előörs századát vezető kapitánnyal. Az semmi képp sem lenne igazságos dolog, ha a parancsnok az előörs kapitányától elvonná annak saját csapatait, hanem épp ellenkezőleg: mivel a nagy jellemek mindig keresik az alkalmat dicsőségük növelésére, ezért a főparancsnok, amint az a jó családtagyákhöz illik, soha ne akadályozza meg a kapitányokat abban, hogy dicső tetteket vigyenek véghez!

V. FEJEZET

—

AZ EGYES SZÁZADOKAT
VEZETŐ KAPITÁNYOK
HELYE ÉS FELADATA A CSATA SORÁN

Igyekezzen mindig a kapitány arra, hogy beosztott katonáinak példaképül szolgáljon! Ezért mindig legyen bátor, ne rettenjen meg a veszélytől, hanem fogadja azt derűsen, és elsőként szálljon vele szembe! Ha ugyanis a katona észreveszi, hogy a kapitány fél vagy bizonytalan, akkor ő is elveszti lelkesedését és kockázatvállaló kedvét. Ha viszont azt látja, hogy parancsnoka elsőként megy a harcba, akkor az még a félénk katonába is bátorságot önt. Egyszóval a jó kapitány jóvá teszi a katonákat is.

[A hitvány katonákat üldözze el a kapitány
még akkor is, ha ezzel csökken a sereg létszáma!]

A jó kapitány a derék katonákat megdicséri és megjutalmazza, mert tudja, hogy szükség esetén nagy hasznára lehetnek. A hitványakat azonban a legszigorúbban üldözi, és ki is zárja a seregből, még akkor is, ha tudja, hogy ezáltal csökken a sereg nagysága. Kapitányként jobb, ha van 10 derék, semmint 100 kishitű, gyáva katonám, mert ha 10 emberrel elbuktam, annak ellenére, hogy minden tőlem telhetőt megtettem, senki sem fog szidni és hibáztatni. Ha viszont 100 emberrel nem tudok győzni, akkor mindenki engem fog hibáztatni, azt mondván, hogy minden a kapitány felelőssége, mert ugyan elegendő katona állt rendelkezésére, ő mégsem tudta őket rendesen felkészíteni és fegyelmezni.

[A kapitány, a zászló és a hadnagy helye
a csata közben]

Amint csatára kerül a sor, minden kapitány legyen saját százada élén! A lovasság esetében minden századot két vagy három részre lehet osztani. A bal oldalán álljon a zászlós a század zászlójával a kezében! A hadnagy a század végén lovagoljon kivont karddal a kezében, készen arra, hogy a gyáva, pipogya katonákat, akik valamilyen hitványságot követnek el, megbüntesse, akár úgy, hogy azokat levágja, mert az ilyenek csak veszélyeztetik a többieket, és az egész sereg romlását okozhatják gyávaságukkal! Egyszóval az ilyen emberek nem érdemlik meg az életet, és ezen a téren a hadnagnak nagyon következetesnek és eltökéltnak kell lennie, mert ha netán egynek megkegyelmez, akkor a többiek is követni fogják a rossz példát.

[Harc közben a hadnagy menjen a század elejére!]

Ha a seregben több század is van, akkor két-két kapitány, két-két zászlós és két-két hadnagy haladjon a század mögött, de harc közben mindhárom tisztből egy-egy menjen a század elejére, ahol nagyobb szükség van rájuk, mert ha nincsenek ott, akkor a különböző századokhoz tartozó katonák összekeverednek!

VI. FEJEZET

—

A ZÁSZLÓS HELYE ÉS KÖTELESSÉGE

Említettem már, hogy a zászlós a század elején, a kapitány balján lovagol, kezében tartva a század zászlaját, amely iránytűként szolgál a többieknek. Egyeseknek furcsa lehet ez, mondván, minden egyéb a katonák tájékozódására szolgáló jelet (mint például a gyalogosok és a vértések zászlaját)⁸¹ általában a század közepén hordoznak.

[A zászlós kötelessége megvédeni a századzászlót, akár élete árán is]

A század zászlaját minden katona mintegy szent tárgyként tiszteli. A zászlósnak kötelessége azt minden körülmények között, akár élete árán is megvédeni. Sok olyan esetről tudok, amikor a zászlós inkább magára tekerte zászlóját, és meghalt, semmint hogy azt az ellenségnek kiadja kezéből.

[Mikor és hogyan kezdte használni
a századzászlót a könnyűlovasság?]

Nem árt tudnunk azonban azt, hogy a könnyűlovasságnál csak nemrég kezdték el használni a zászlót. A legutóbbi piemonti hadakozás során magam is láttam, hogy a könnyűlovasság zászlósa nem zászlót, hanem a katonák lándzsáin lévő *banderollánál* (hosszú és keskeny kéthegyű szalag vagy zászlócska) valamivel nagyobb és más színű *banderollát* hordozott maga is. D'Alba herceg színre lépéséig a hadvezérek nem sokra tartották a könnyűlovasságot, és valószínűleg ezért nem is volt külön zászlaja. A herceg azonban megreformálta a könnyűlovasságot, és bebizonyította, hogy az ugyanolyan hasznos tagja a seregnek, mint az összes többi fegyvernem, ezért aztán az is külön zászlót kaphatott.

⁸¹ A különböző fegyvernemeknél használt zászlókat Basta más-más szóval nevezi meg, de ezek mind szinonimák. E szerint a könnyűlovasság zászlaja *cornetta*; a gyalogság zászlaja *bandiera*; a vértések zászlaja *stendardo*. Mind a három szó magyarul annyit jelent csupán, hogy zászló.

Egyesek úgy vélik, hogy azért hordozzák a könnyűlovasság zászlaját a század élén, és nem annak közepén, mert a lovasok mozgékonyak, és nem tudják megtartani a sorba rendezett alakzatot. Ahhoz, hogy a lovas kopjások kellő hatást fejthessenek ki, a lovaknak vágatában kell haladni, és ebben az esetben sem lehet megtartani a sorba rendezett alakzatot, és a zászló is folyton mozgásban van. Ezért azt mondják, hogy a zászló ne legyen a század élén, mert nem lehet neki stabil helyet biztosítani, és ez zavarja a katonákat a tájékozódásban. Emellett még ezen a helyen a zászló nagyobb veszélynek van kitéve, mint ha a század közepén lenne, mert ott sokkal jobban lehetne védeni. Én azonban azt mondom, hogy ez nem teljesen helytálló okoskodás, mert azzal, hogy a *banderollá*-ból zászló lett, még nem kell szükségszerűen annak helyét és szerepét (azaz mutatni az ellenségre törő katonáknak az utat) is megváltoztatnia. A *banderollát* is a század elején hordozták, ezért véleményem szerint a zászlót is ott kell. Maguk a zászlósok is nagyobb becsületnek és dicsőségnek tartják azt, ha a század elején hordozhatják a zászlót. Abban az esetben azonban, ha nagyon szeretnénk vigyázni a zászlóra, és semmi esetre sem szeretnénk azt, hogy a zászló eltűnjön a harc közben, avagy az ellenség kezébe kerüljön, helyezhetjük azt a század közepére is. Azt sem árt tudnunk, hogy a könnyűlovasságnál még ma is csak a kopjásoknak van zászlajuk, az arkebúzosoknak pedig nincs, jóllehet már többször kérték, hogy nekik is lehessen, de mivel nem tudták eldönteni sem a helyét, sem azt, hogy miként biztosítsák a védelmét, ezért aztán az arkebúzosok a mai napig nem használnak zászlót.

A *banderolla* csak egy egyszerű lándzsára volt feltűzve, a zászló azonban ennél több. Ha a zászlós elveszti azt, mindent meg kell tenni visszaszerzése érdekében. A könnyűlovasság esetében csak akkor mondhatjuk azt, hogy elveszett a zászló, ha azt az ellenség végleg megszerezte. A zászlósnak az is a feladata, hogy az ellenség lovassága vagy gyalogsága mögött kitűzze a zászlót. Egyesek megkérdőjelezik azt, hogy a zászlósnak elég-e csupán ennyit tennie. Az én véleményem az, hogy igen. A kitűzött zászló arra kötelezi ugyanis a katonát, hogy maradjon szorosan a csapatában, az ellenséget pedig arra, hogy lovát megfordítsa.

[Ki hordozza a zászlót,
ha a zászlós nem vesz részt a csatában?]

Egyesek azt mondják, hogy abban az esetben, ha a zászlós valamilyen oknál fogva nem vehet részt a harcban, akkor a zászlót hordozza a hadnagy. Nekem azonban az a véleményem, hogy ha a hadnagy veszi át a zászlót, akkor az megakadályozza hadnagyi feladatainak ellátását, éppen ezért én azt mondom, hogy ilyen esetben a zászlót a század valamelyik kiváló katonájára kell bízni. Ugyanígy kell cselekedni akkor is, ha a harc közben a zászlós megsebesül vagy elesik.

[Meg kell-e hajtani a lovassági zászlót
és a kopját a lovasság parancsnoka előtt?]

A gyalogságnál régóta szokásban van az, hogy ahányszor a zászlós találkozik a hadsereg fővezérével, az ilyen nagy és fontos előjárónak kijáró tisztelet jeléül mindig meghajtja zászlóját. Véleményem szerint is szükséges, hogy a hadsereg fővezére felé ezzel a gesztussal éljünk. Ennek mintájára azonban az utóbbi időkben a lovassági tábornokok is elkezdtek megkövetelni azt, hogy előttük is hajtsák meg a zászlót, éppen úgy, mint a hadsereg fővezére előtt. Úgy tudom, elsőként Robais márki követelte ezt meg. Mivel a németalföldi provinciákban akkoriban ezek a szabályok még nem voltak lefektetve, és a márkinak nagy hatalma és befolyása volt, amellyel nekünk sok kárt okozhatott volna, ezért a jólelkű parmai herceg a kellemetlenségek elkerülése végett hallgatólagosan beleegyezett abba, hogy a márki előtt is meghajtsák a lovasok a kopjájukat, de nem a lovassági századzászlót, amelyet továbbra is csak a hadseregek fővezére előtt lehetett meghajtani. Véleményem szerint Robais márki feleslegesen lépett fel ezzel az igényével, mert a lovasok szemében semmivel sem nőtt a tekintélye azáltal, hogy kopjájukat meghajtották előtte.

[Hogyan üdvözléjk és tiszteljék meg
a lovasok parancsnokukat?]

Sem a zászlósnak, sem az egyszerű lovas katonának nem szükséges levennie süvegét a parancsnok előtt, csak abban az esetben, ha a keze szabad, és abban nem épp a lándzsáját fogja. Menet közben, vagy ha valamilyen üzenetet visz a zászlós vagy a katona a parancsnoknak, vagy ha lándzsáját a kezében tartja, akkor elég, ha csak a fejét hajtja meg a parancsnok előtt. Nem a felesleges bókolásokkal és ceremóniákkal, hanem a sereg érdekében végzett tettekkel és a parancsok pontos végrehajtásával kell megadni a tiszteletet a parancsnoknak.

[Illetlen dolog a zászlókra szentek képét helyezni]

És ha már a zászlók használatánál és a velük való tisztelgésnél tartunk, nem hallgathatom el, hogy az utóbbi időkben kezdett a lovasság körében elterjedni az az illetlen szokás, hogy a zászlókra ráfestik egyes szentek arcképét. Bizonyos esetekben ez éppenséggel még meg is engedhető, ahogyan az történt Guidione fővezérrel, aki előtt az egész hadsereg az összes zászlót meghajtva tisztelgett. Ennek ellenére az a véleményem, hogy nem a szenteket, hanem egyéb ábrákat és alakzatokat nyomtassunk vagy hímeztesünk a zászlókra, mert a szenteket más helyeken hozzájuk sokkal illendőbb módon is tisztelhetjük.

VII. FEJEZET

—

A VÉRTESEK ÉS A KOPJÁSOK
ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Miután a legutóbbi franciaországi háborúban a vértések annyira kitüntetett szerephez jutottak, hogy a kopjás könnyűlovasságot szinte teljességgel száműzték a harcterekről, ismét fellángoltak a viták arról, hogy a két csapatnem közül melyik a jobb. Néhány éve engem is megkeresett néhány fontos személy, hogy kikérdezze véleményemet a dologról, amelyet én akkor a harctereken szerzett tapasztalataim alapján ki is fejtettem szóban és írásban is. Úgy vélem azonban, hogy most sem lenne teljesen haszontalan, ha egy kis kitérő erejéig ismét szólnék a két lovassági csapatnem összehasonlításáról, és nemcsak azért, hogy az olvasó jobban megérthesse a könnyűlovasság vezetésének mesterségét, hanem azért is, hogy a kopjás könnyűlovassággal szemben táplált kétségeket eloszlathassam.

Aki kicsit is jártas a hadművészet terén, tudja, hogy a győzelmet nem mindig az a sereg vívja ki, amelyik létszámában nagyobb az ellenfél seregénél. A győzelemhez fontos, de nem minden a szerencse sem. Én azt mondom, hogy a legfontosabb a jó és fegyelmezett katona, valamint a megfelelő hadvezetés (taktika). Ami a fegyverek megválasztását illeti, a tapasztalat arra tanít, hogy a fegyvereket a helyhez és az alkalomhoz illően kell megválasztani és használni.

[A kopjások ugyanolyan hasznosak lehetnek,
mint a vértések]

Ha megfelelő módon alkalmazzuk a kopjás könnyűlovasságot, akkor annak tagjai ugyanolyan hasznosak lehetnek, mint a vértések. Négy dolog szükségeltetik ahhoz, hogy egy kopjáscsapat rést üssön egy századon, és szétzilálja azt. Az első: a katonáknak jó, erős és gyors lova legyen; a második: a terep legyen alkalmas a vágásra (azaz legyen kemény és egyenes); a harmadik: a katona jól tudja kezelni kopjáját, amihez sok gyakorlás kell, és akinek nincs hozzá érzéke, azt nem is lehet erre rendesen megtanítani; a negyedik: a kopjásszázadok legyenek kisebb csapatokra osztva a támadás alkalmával!

[Miért érdemes kisebb csapatokra osztani
a kopjásszázadot?]

Támadáskor a kopjáscsapat első két sora éri el leghamarabb az ellenséget. Mivel a lovak nem egyforma sebességgel vágatnak, ezért a kopjások sorai bizonyos mértékben felbomlanak. Ez igaz az első két sor után érkezőkre is, akik rázúdulnak az előttük

vágtatókra, és azért, hogy az ellenséggel való ütközés során keletkezett zűrzavarban is fönn tudják tartani a vágát, kopjájukat sok esetben ledobják, és így azzal már nem tudnak ártani az ellenségnek. Minél nagyobb a támadó kopjáscsapat, annál nagyobb lesz a zűrzavar, mert az elől vágatókat a mögöttük jövő lassabb lovasok az ütközéskor szét fogják szórni, és így nehéz a csapatot ismét csatarendbe állítani, és újabb rohamra vezényelni.

[Miért használhatják a kopjások
a vértésekhez hasonló módon a pisztolyukat?]

Vannak, akik erre azt mondják, hogy ha az összecsapás miatt kopjájukkal már nem tudnak harcolni a könnyűlovasok, akkor harcoljanak a vértésekhez hasonlóan pisztolyukkal. Erre meg azt felelem, hogy ha a hatékonyság érdekében kis csapatokra osztjuk a kopjásokat, akkor amint az ellenség közé keverednek, olyan rendetlenül szóródnak szét, hogy nem lehet őket olyan alakzatba visszarendezni, hogy az a pisztollyal való harchoz hatékony legyen. Arról már nem is beszélek, hogy milyen kárt képesek okozni a nehézfegyverzetben lévő vértések a könnyűlovas kopjásoknak abban az esetben, ha azok nagy létszámú csapatokba állnak fel. Erről az első két könyvben már részletesen szóltam.

[Hány katonából álljon a kopjáscsapat,
hogyan legyen elrendezve és hogyan vágasson?]

Véleményem szerint a 25-30 katonából álló könnyűlovas kopjáscsapat a leghatékonyabb. Egyes francia hadvezérek azt mondják, hogy ezeket rendezzük vonalba, de ezt én nem javallom, mivel a széles vonal gyenge. Szerintem inkább mintegy szoros csomót alkotva álljanak fel a katonák, mert így az összecsapás során a hátul jövők segíteni tudják az elől lévőket! Így akár megkétszerezhetik az ellenségnek okozott kárt, míg ha két egyszerű vonalba állnak fel, akkor az első vonalat nemigen tudja segíteni a második. Miután a 25-30 fős könnyűlovas kopjáscsapatokat így elrendeztük, adjunk parancsot, hogy közeleítsék meg az ellenséget ügetve, majd amikor már csak 60 lábnyira vannak attól, akkor kezdjenek vágatba! Nagyobb távolságról nem érdemes vágatba kezdeni, mert akkor felbomlik a csapat egysége, és elvész az ütközés során kifejtendő erő.

Jegyezzük meg tehát, hogy a kopjás könnyűlovast nem lehet mindenhol és mindig bevetni, ahogy nem érdemes nagy létszámú csapatokban sem alkalmazni őket a harc során! Emellett nem lehet akármilyen lovat és katonát alkalmazni ebben a csapatnemben. Ezért nehéz olyan embereket találni, akikből jó könnyűlovas kopjásszázadot lehet kiállítani.

[A vértések tulajdonságai és alkalmazásuk előnyei]

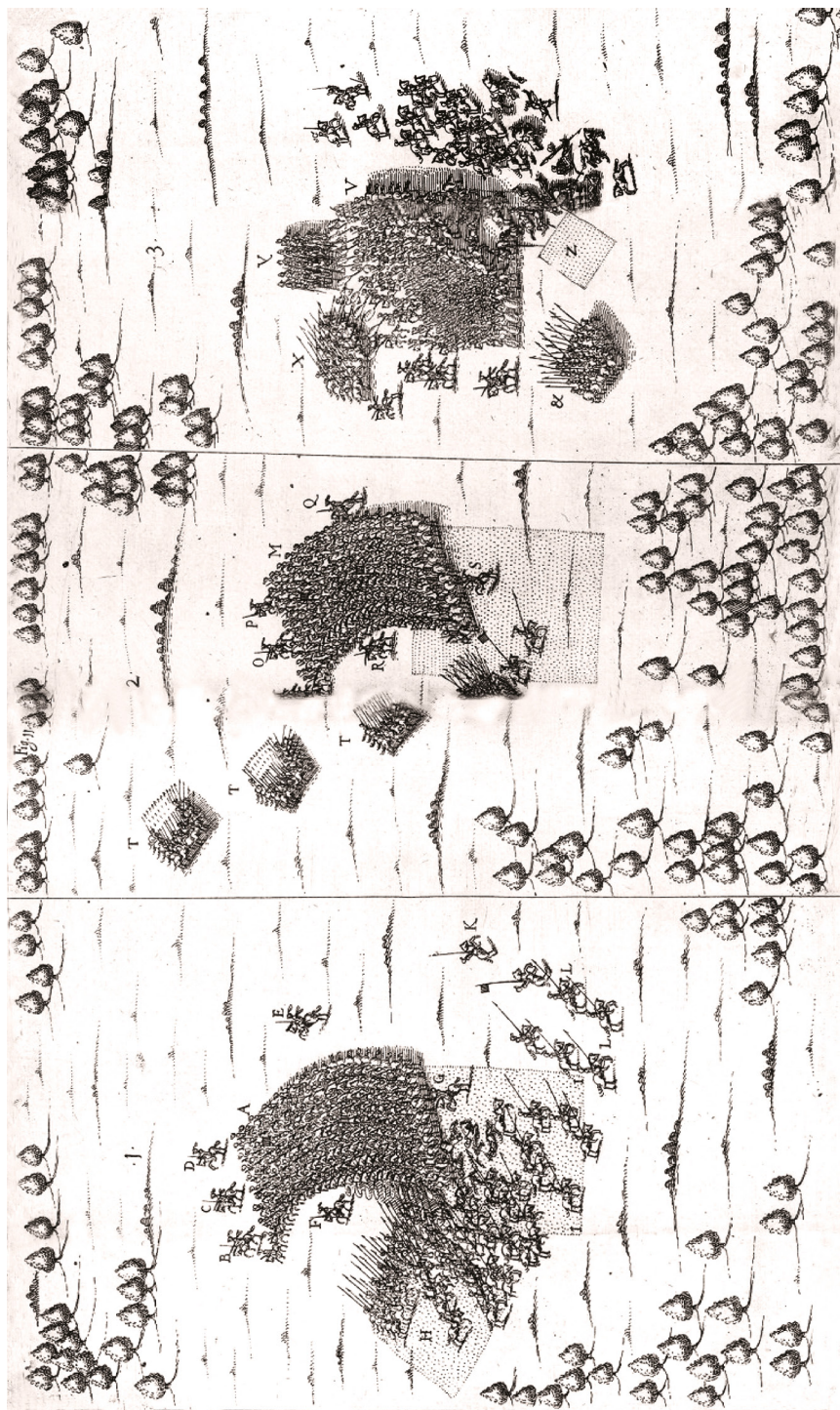
A vértéseket nagy létszámú és soraikat szorosan tartó csapatokba érdemes beosztani. Minél nagyobb egy vértescsapat, annál hatékonyabb. Azért, hogy soraik ne bomoljanak fel, a vértések ügetve támadjanak, és csak akkor váltsanak galoppra, ha a menekülő ellenséget kell üldözni! A vértések előnyei a következők: nemcsak kemény, hanem lágyabb és más előnytelen tulajdonságokkal rendelkező talajon is lehet őket alkalmazni; bármely közepszerű ló, amely képes ügetni, megfelelő lehet, ahogy például a flandriai lovak is, amelyek azonban tömegüknél fogva alkalmatlanok a kopjás katonák számára. Emellett bármely fegyverforgató emberből némi gyakorlatozás után vértest lehet faragni, ami nagyban megkönnyíti a vértescsapatok felállítását. Egy vértesszázad közepén nagyon nem is kell érteni a katonának a fegyverforgatáshoz, elég, ha együtt mozog a többiekkel, mert pusztán fegyverzetének súlyával is képes kárt okozni az ellenségnek. Páncélzata jó védelmet biztosít számára, mert általában a lándzsa nem képes rajta áthatolni, igaz, régebben, talán amiatt, hogy a páncélzat rosszabb minőségű fémből készült, a lándzsa képes volt átszúrni azt. Épp ezért a vértésekkel való ütközet során a lovat kell támadni, ami szintén nem könnyű feladat, mert a vértések tömött sorokba való elrendezése miatt csak lovaik feje marad sebezhető. Ennek ellenére a vértések minden egyes vonalának (az elsőtől az utolsóig) megmarad a hatékonysága és ütőképessége, szemben a kopjásokkal, akiknél, ahogy már említettem, csak az első két vonal tud maximális hatékonyságot és erőt kifejteni.

[A nagy létszámú kopjásszázadok esélytelenek
a vértések ellen, de a kis létszámúak nem]

A vértések imént felsorolt előnyei miatt lassan-lassan nemcsak hitelüket, hanem hírnevüket is elvesztették a könnyűlovas kopjások. Ezt egyesek úgy próbálták meg ellensúlyozni, hogy egyre nagyobb létszámú kopjás csapatokat állítottak fel, jöllehet szerintem ez épp a kívánt hatás ellenkezőjét váltotta ki. A vértések ellen ugyanis csak akkor harcolhatnak sikeresen a kopjások, ha a fent említett kis létszámú csapatokba osztjuk őket. Ha ezt a módszert alkalmazzuk, akkor 1000 kopjás könnyűszerrel szétszór és megroppant 1000 vértest, sőt 100 kopjás akár még 100-nál több vértest is képes legyőzni.

[A kopjások és a vértések együttes alkalmazása]

Még hatásosabb lehet viszont az, ha a vértéseket és a kopjás könnyűlovasokat együtt alkalmazzuk a harc során. Ha a vértések mellé akár csak néhány, 25-30 fős kopjás csapatot rendelünk, akkor biztos, hogy egy csak vértésekből álló ellenséges sereget könnyedén

11. ábra

Magyarázat a II. ábrához:

Miként támadjon meg, és verjen szét egy 100 kopjásból álló század 150 vértest?

Forrás: BASTA 1614: 117–118

Az ábra első (1) része

- A: A 150 vértusból álló svadron.
- B: A bal szárny kapitánya, aki karakolt* végez lépésben.
- C: Ügetésben karakolt végző tisz.
- D: A jobb szárny kapitánya, aki galoppban végez karakolt, azért, hogy elkerülje az ellenséges kopjások támadását.
- E: Galoppozó hadnagy.
- F: Lovát azért visszafogó tisz, hogy csapata az érkező kopjástámadást felfogandó összezárt maradjon.
- G: Ügető csapata mögött lovagló hadnagy.
- H: A 100 kopjásból álló svadron, amely a vértések oldalszárnyát támadja.
- I: Az a tér, ahonnan a kopjások oldalba támadják a vértéseket.
- K: A kopjások kapitánya, aki ha látja, hogy az első roham a vértések ellen sikertelen volt, újrendezi a kopjások sorait.
- L: A lovak eltérő vágtagyorsasága miatt szétszóródott kopjások.

Az ábra második (2) része

A 100 kopjást négy 25 főből álló csapatra osztjuk, amelyek közül az egyik csapat oldalról támadja meg a vértéseket, de azoknak nem tud súlyos kárt okozni.

- M: A 150 vértusból álló svadron.
- N: A lépésben lovagló kapitány.
- O: Ügető tisz.
- P: Galoppozó kapitány.
- Q: Jobb oldali hadnagy.
- R: A vértessvadron végén lovagló hadnagy.
- Mindannyian karakolt végezve lovagolnak azért, hogy elkerüljék a kopjások támadását.
- S: A vértéseket támadó 25 fős kopjáscsapatok, amelyek közül kettő látván, hogy a vértessvadron balra fordul, kissé fentebb helyezkedik el.

* Karakol (*caracollo*): „a caracollo szó szerint azt jelenti, hogy a lovak körbe futtatása; azonos a gyalogság kontramars taktikai elemével. A karakol során az alakzatban előre mozgó arkebúzos lovasság első vonala sortűzet adott, majd az ellenség sorai előtt elfordulva hátralovagolt tölteni.” (MONTUCOLI 2019: 339.) Jelen esetben a karakol, szerintem, egyszerűen körbelovaglást jelent.

Az ábra harmadik (3) része

Amelyen az mutattatik meg, hogy ha 100 kopjást megfelelő módon osztunk el, és azok oldalról támadják a 150 vértessből álló svadront, akkor szét is szórhatják azt.

- T: A kopjások gyűrűjébe szorult vértessvadron.
- U: A vértesscsapat jobb oldali szögét (csúcsát) támadó kopjáscsapat.
- V: A vértések jobb szárnyát támadó kopjáscsapat.
- X: A vértések bal szárnyát támadó kopjáscsapat.
- Y: A vértések bal oldali szögét (csúcsát) és arcvonalát támadó kopjáscsapat.

le tudunk győzni. Ha ugyanis a kopjások bele-belekapnak az ellenség oldalszárnyaiba, és néhol megzavarják azt, akkor az utánuk támadó vértések számára jelentős előnyöket szerezhetnek. Ha pedig nem lehetséges az ellenség oldalszárnyait támadni, akkor a kopjások helyezkedjenek el 60 lépésnyire a vértések előtt, és rohanjanak rá teljes erejükből az ellenségre, mert ebben az esetben is legalább akkora hasznára lehetnek az utánuk jövő vértéseknek, mint ha az ellenség oldalszárnyait támadták volna.

Értekezhetnék természetesen még arról is, hogy melyik kombináció a hatásosabb egy ellenséges század megtöréséhez: az, ha az arkebúzosokat és a kopjásokat, avagy ha a kopjásokat és a vértéseket állítjuk fel vegyesen egy seregbe. Mégsem fogom itt ezt megtenni, mert végeláthatatlan értekezéssé fajulna a dolog, hisz akkor ki kellene térni a többi fegyvernem előnyeinek és hátrányainak ismertetésére is, és arról is kellene beszélnem például, hogy a muskétások támadás esetén nagyobb kárt tudnak okozni az ellenségnek, mint a vértések, de inkább lezárom itt fejtegetéseimet.

[Giorgio Basta tanácsa a parmai herceg őfelségének,
arra nézvést, hogy a Németalföldön harcoló seregekbe
sorozzanak be vértéseket is]

Mindazok alapján, amit eddig elmondtam, mintegy összegzésképpen jómagam azt javasolom őfelségének, hogy a lovasság kötelékébe vértéseket is kellene alkalmazni, mégpedig az alábbi arányban: négy egységből kettő legyen vértés, egy kopjás, egy pedig arkebúzos. Mivel a kopjásokból nem lehet mind vértést csinálni, és az ország nemességéből sem lehet mind kopjást csinálni, hisz nem mindenki hajlandó áldozni arra, hogy a kopjás hadakozáshoz szükséges jó lovakat megvegye, és azok gondozására is pénzt fordítson; ezért a kopjások egy részének kopja helyet pisztolyt kell adni a kezébe, a nemességből pedig nem kopjásokat, hanem vértéseket kell toborozni. Ha a fenti arányban állítjuk össze a lovasságot, akkor az igen nagy hatékonysággal tud majd harcolni, elsősorban Franciaországban. A kopjások nyomják el magukban kevélységüket, és lássák be, hogy a biztos győzelem érdekében bizony vértéseket is szükséges alkalmazni a seregben, mert igaz ugyan, hogy a múltban a kopjások is sok győztes csatát vívtak, de csak akkor, ha az ellenség soraiban is csak kopjások harcoltak! Ha azonban kemény csatában nagy létszámú vértessel kell harcolniuk, akkor a kopjások egymagukban alul fognak maradni.

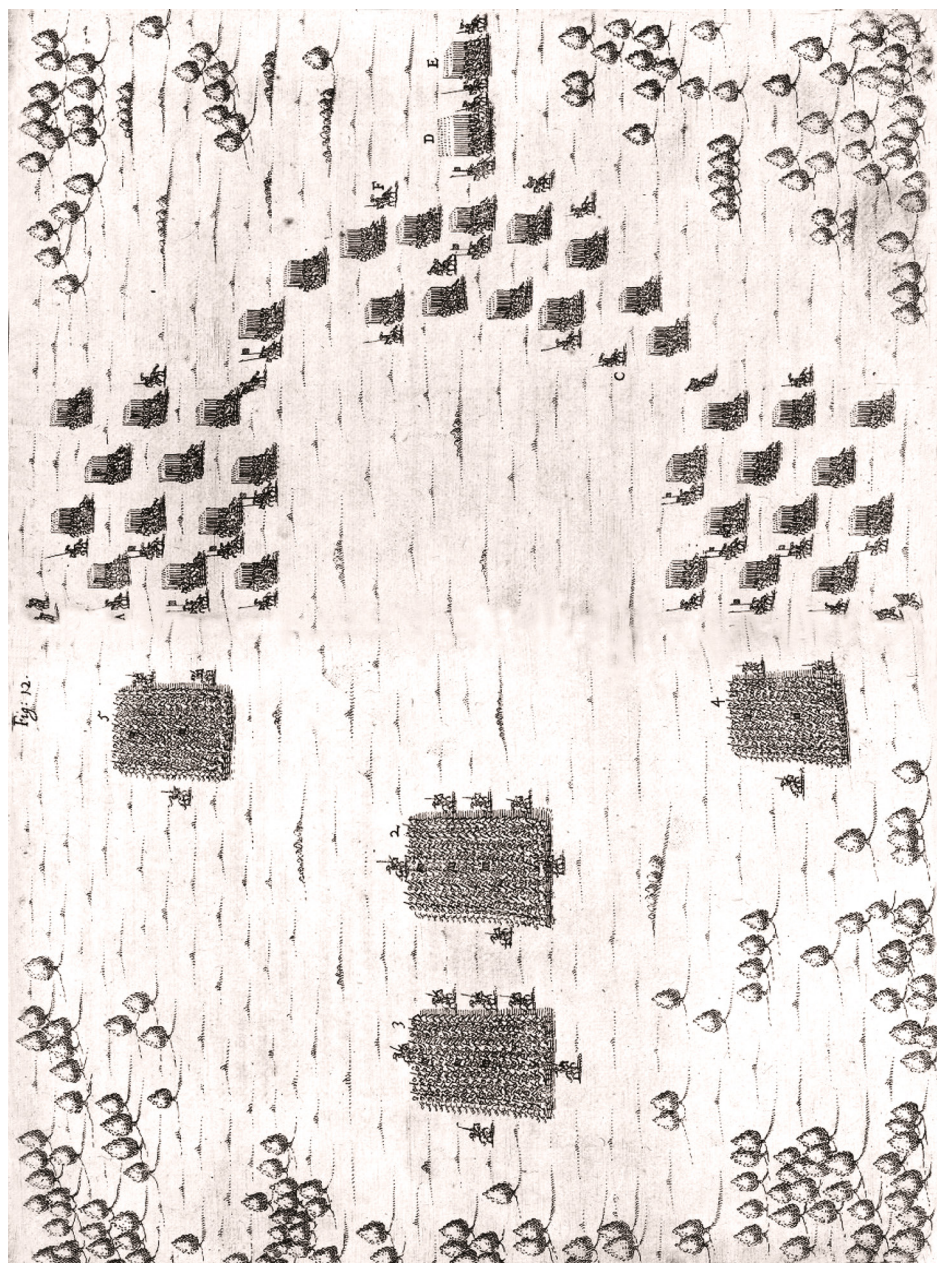

Fig. 12.

Magyarázat a 12. ábrához:

*Amelyen az jelenik meg, hogy miként képes legyőzni egy négy svadronba osztott
(amelyek közül az egyik tartalék) 1000 fős vértessereget egy csak kopjásokból álló, szintén
1000 katonából álló, kétszeres félholdalakzatba felállított sereg. Az ilyen alakzatnak
az az előnye, hogy mivel a félhold szarvainál „tört vonalban” állítjuk fel a csapatokat, abban
az esetben is meg lehet tartani a félholdalakzatot, ha valamelyik csapatot szétszórják*

Forrás: BASTA 1614: 122

- A: Az 1000 lándzsából álló svadron jobb szarvánál elhelyezkedő főparancsnok.
- B: A bal szarvnál elhelyezkedő főparancsnok-helyettes.
- C: A szükséges parancsokat kiadó lovassági főszemlélő.
- D: Tartalékcsapatok.
- E: Szintén tartalékcsapatok.
- F: A csapatok mögött lovagló tiszt.
- 1, 2: 300-300 vértésből álló ellenséges csapatok.
- 3, 4: 200-200 vértésből álló ellenséges csapatok.

III.

A TÁBORNAGY

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Giorgio BASTA (1625):

Il mastro di campo generale.

Milano: Bidelli.

A GIORGIO BASTA ÁLTAL ÍRT A TÁBORNAGY MESTERSÉGE CÍMŰ ÉRTEKEZÉS TÁRGYA

Igaz ugyan, hogy a tábornagy az egész hadseregen uralkodik, de előbb azt kell megtanulnia, hogy miként uralkodjon saját magán. Ezért tehát, aki a hadi mesterség útjára lép, az életét okossággal igazgassa, hibáit szeretettel javítsa ki, sikereit szigorúsággal érje el, bölcsességgel tegye életét biztonságossá, a harcban legyen határozott, serény és bátor! A tábornagy a hadseregben szervezői és hadművelleti feladatokat lát el.

A szervezői feladatok közé tartozik a katonák ellátásának megszervezése: ő határozza meg a táborban az egyes árucikkek értékét, ő osztja el a katonák közt az ellátmányt. Emellett gondoskodik a rend fenntartásáról, biztosítja azt, hogy a katonák feljebbvalóiknak engedelmeskedjenek, ő válogatja és küldi ki a hadsereg kémeit, ő gondoskodik arról, hogy a vétkes katonákat kizárják a seregből, és ő az, aki az újonnan jelentkezőket felveszi a seregbe; emellett ő választja ki a sereg csapatait vezető tiszteket is.

Katonai feladatai közé tartozik elsősorban a hadsereg menetének megszervezése. Ő osztja fel a sereget a menetoszlopot alkotó kisebb csapatokra, ő jelöli ki e csapatok parancsnokait és felderítőit; ő szervezi meg a málha szállítását; ő gondoskodik arról, hogy a szűk helyeken (szorosokon) avagy a széles mezőkön lévő hidakon a sereg biztonságosan átkelhessen. Abban az esetben, ha menet közben az ellenség a közelben tartózkodik, ő gondoskodik arról, hogy ha serege számára hátrányos lenne az összecsapás, akkor azt elkerüljék, ha pedig netán az ellenséges támadás mégis bekövetkezik, akkor ő szervezi meg a sereg visszavonulását.

Ami a hadsereg elszállásolását illeti, arról legelőbb is azt kell tudnia a tábornagnak, hogy a szállásterületet nagy körültekintéssel kell kiválasztani. Emellett nemcsak a szálláshely őrzését kell jól megszerveznie, hanem ajánlatos a tábornag sáncokkal is körülkerítettetnie. Az erődítmények ostromakor a tábornagra szintén sok feladat hárul. Ő az ugyanis, aki az egész ostromot megszervezi. Emellett neki kell minden fellelhető aprólékos információt összegyűjteni az ostromlott erődítmény katonáiról és védelmi rendszeréről. Arról is neki kell gondoskodnia, hogy a táboron kívüli, az ostromlottak megsegítésére esetlegesen érkező ellenséget folyton zavarja és távol tartsa. Az ostrom

ideje alatt ő felügyeli az ostromárkok és a sáncok építését, mindent megtesz azért, hogy az ostromlott erődítmény védőit folyton zavarja, ezért őneki kell megszerveznie azt, hogy az ostromsáncokból és az ágyúkból folyton lövetni lehessen a falakat. Azért is ő a felelős, hogy az ostromlottak ne törhessenek ki erődítményükből, ahogy azért is, hogy elérkezvén a megfelelő pillanat saját seregét tűzön-vízen át ostromra vezesse. A csata során neki kell figyelnie arra, hogy saját előnyeit jól kamatoztassa, az ellenség hiányosságait pedig éles szemmel észrevegye, és könyörtelenül kihasználja. Ha így jár el, akkor nem marad el a győzelem, amely után azonban mutasson istenfélő kegyességet a legyőzöttek iránt.

ELSŐ RÉSZ

—

A TÁBORNAGYI RENDFOKOZAT FONTOSSÁGÁRÓL ÉS ARRÓL, HOGY MILYEN TULAJDONSÁGOKKAL RENDELKEZZEN A TÁBORNAGY

I. FEJEZET

[Szükségeltetik, hogy a tábornagy istenfélő legyen. Hadi tetteit mindig a gyakorlati tapasztalatok során szerzett tudás vezesse]

A jó tábornagnak két alapvető tulajdonsággal kell rendelkeznie: az egyik szellemi, a másik pedig gyakorlati képességekre vonatkozik. Ami a szellemi képességet illeti, az nem más, mint a keresztény hitbéli szilárdság, amely nélkül senki sem vihet végbe nagy dolgokat. A gyakorlati képesség az ember veleszületett tulajdonsága, amely egyesekben kevésbé, másokban pedig jobban megtalálható. Abból lesz jó tábornagy, akiben ez a gyakorlati képesség már születésétől fogva megvan. Ennek a pusztá megléte azonban nem elegendő ahhoz, hogy valakiből igazán jó tábornagy váljon, hiszen ahhoz a hadi dolgokban való folyamatos gyakorlás és tapasztalatszerzés is szükségeltetik. Így lehet ugyanis megtanulni azt, hogy katonai tetteinket az okosság, az elővigyázatosság, de ugyanakkor a szilárd határozottság is jellemezze, mivel ezek az igazi siker legfőbb biztosítékai.

A tábornagyi rendfokozat mibenlétéről és fontosságáról az alábbiakat mondhatom. A tábornagy fölött csak a hadsereg fővezére áll. Ennek ellenére egyesek úgy gondolják, hogy valójában nincs is szükség a tábornagra, mert a tábornagy feladatait a hadsereg fővezére is elláthatja. Épp ezért sok hadjárat során, különösen az utóbbi németalföldi háborúk alkalmával a hadseregekben nem is neveztek ki tábornagyot. Ezt az eljárást akár még jogosnak is tarthatjuk, ha figyelembe vesszük azt, hogy két majdnem azonos hatáskörrel és hatalommal bíró rendfokozatot viselő személy között könnyen születhetnek nézeteltérések és viták, amelyek, ha nem is teszik teljesen tönkre, de nagymértékben veszélyeztetetik

a hadi vállalkozások sikerességét. Épp ezért a két rendfokozat feladatköreit pontosan meg kell határozni, és a tábornagyot a hadsereg fővezérének helyettese fölé kell rendelni, akinek az a feladata, hogy a tábornagy által kiadott parancsok végrehajtásáról gondoskodjon. Sok esetben azonban a tábornagy parancsait nem a hadsereg fővezérének helyettese, hanem általa kijelölt segítője hajtja végre, ami ahhoz vezet, hogy a tábornagi rendfokozat szerepe és fontossága elhomályosul. Én viszont az alábbiakban kizárólag a tábornagyról, és nem az esetlegesen az ő feladatait átvállaló fővezérhelyettesről szeretnék szólni.

[A tábornagy a hadsereg minden katonájának és tisztjének parancsol]

Véleményem szerint az a kíváncsi, hogy a tábornagy legyen a hadsereg második embere, és egyedül csak a hadsereg fővezére álljon rangban fölötte és csak az ő parancsait legyen köteles végrehajtani. A tábornagy a hadsereg többi tisztjének a következőképpen parancsol. A lovassági tábornok az elszállásolás, a menet, az őrség megszervezése és az őrszemek helyének kijelölése, valamint a különböző csapategységek csatarendbe állítása terén ad ki parancsokat. A tábornoszernagy felé a menet, az elszállásolás, valamint a tábornok védő ágyú felállítását terén rendelkezik. A gyalogsági tábornoknak szintén az elszállásolással, az őrség felállításával és a menettel, a csata napján pedig a gyalogság felállításával kapcsolatban ad parancsokat.

[Ha a hadsereg fővezére hiányzik, akkor a tábornagy
veszi át a hadsereg irányítását]

Egyszóval a tábornagy az összes többi tisztnek parancsol, ezért a hadakozás szabályai szerint abban az esetben, ha a hadsereg fővezére hiányzik, akkor úgy illik, hogy ő vegye át annak helyét, egészen addig, amíg nem jön más parancs attól az uralkodótól, akinek az egész sereg a szolgálatában áll. Tudom, erre egyesek azt fogják mondani, hogy a hadsereg fővezérének hiányzása esetén az lenne az illendő, hogy a hadsereg vezetését ne a tábornagy, hanem a lovassági tábornok vegye át, mivel az általában mindig valamilyen előkelő személy, sok esetben még akár fejedelem is. Erre nekem az a válaszom, hogy nem a díszes öltözet és a karácsonyi díszkivilágításhoz hasonló pompa, hanem a véres ütközetek megvívása során szerzett tapasztalat és gyakorlat az, ami alkalmassá teszi az embert arra, hogy tudjon parancsolni és győzelemre vezetni egy sereget.

[Arról, hogy mit kell irányítani a tábornagynak, és legelőbb
arról, hogy miként irányítsa saját magát]

A tábornagynak három dolgot kell tudni irányítani: először is saját magát; másodszor másokat, akkor, amikor nincs harc; harmadszor pedig szintén másokat harc közben. Saját

maga irányításakor tudnia kell, hogy a hadviselés során, miként a színházban a színészek, ő is szerepet játszik, mégpedig abban az értelemben, ahogyan a közönség is hajlamos utánozni a színészek játékát, úgy az ő beosztottjai is hajlamosak lesznek utánozni az ő magaviseletét. Ezért, ha rossz példát mutat, akkor katonái a rosszban, ha pedig jót, akkor a jóban fogják őt követni.

[Arról, hogy a tábornagy ne legyen kapzsi,
és hogy milyen ajándékokat fogadjon el]

Magaviseletének legfontosabb eleme az, hogy ne legyen se fősvény, se kapzsi, mert az azt jelentené, hogy saját egyéni érdekeit a hadsereg közérdeke elé helyezi. Az ilyen viselkedéssel nagymértékben csorbítaná tekintélyét. Leginkább arra kell vigyáznia a tábornagynak, hogy ne fogadjon el túlságosan értékes ajándékokat azoktól a polgári lakosoktól, akik között seregével épp tartózkodik. Vannak azonban olyan országok és vidékek, ahol az ajándékozási szokások olyan hosszú múltra tekintenek vissza, hogy már-már törvénnyé merevedtek, és nem lehet megakadályozni azt, hogy a lakosok ne ajándékozzanak élelmet és egyéb ellátmányt a hadseregnek. Ilyen esetekben a tábornagy elfogadhatja az ajándékokat, mintegy kifejezve ezáltal az ajándékozó nagylelkűsége iránt érzett háláját, de mindig tartsa szem előtt azt, hogy ha az ajándék túl nagy mértékű, akkor ne az egészszet, hanem annak csak egy részét fogadja el, bizonyítván ezáltal szerénységét, valamint azt az óhaját, hogy az ajándékozó ne verjék magukat túl nagy költsézésbe miatta. Vannak helyek, ahol nem élelmet, hanem a vidékre jellemző egyéb dolgokat szoktak ajándékba adni. Vannak nemzetek, amelyek természetüktől fogva igencsak gyanakvók, és ha a tábornagy egyáltalán nem fogadja el az általuk kínált ajándékokat és udvariasságot, akkor nyomban azt gondolják, hogy a tábornagy kételkedik őszinteségükben és hűségükben. Ilyen esetben a tábornagy igyekezzen megismerni a polgárok természetét, valamint kifürkészni szándékukat, és csak azután döntsön az ajándék elfogadása vagy elutasítása mellett. Biztonságosabb azonban ilyen esetekben semmit el nem fogadni, hisz a tábornagynak még számtalan szabadon megválasztható eszköze van arra, hogy a polgári lakosság előtt is megőrizze tekintélyét, és ezáltal is betölthesse az uralkodó – akinek a szolgálatába szegődött – által rábízott küldetést.

[A tábornagy a hadsereg ellátása érdekében járjon el
nagy szorgalommal és elővigyázatossággal]

A tudós és tapasztalt orvos képes arra, hogy sokaknak megőrizze az egészségét, akiké pedig megromlott, azokét újra visszaadhassa. Mindez azonban csak úgy lehetséges, ha az orvos pontosan ismeri az emberi test bonyolultságát, és tisztában van azzal, hogy a test sok különböző tagból áll, amelyek teljes harmóniában működnek együtt.

[A tábornagy vegye figyelembe, hogy miként az emberi test, úgy a hadsereg is különböző részekből áll!]

Ahogy az orvos a testet, úgy igazgatja a tábornagy a hadsereget, amely a sok különböző tagból álló testhez hasonlóan sok különböző emberből áll össze. Először is nemzetek szerint, másodsorban pedig fegyvernemek, feladatok és foglalkozások szerint különülnek el az emberek egy hadseregben. A tábornagnak folyton figyelnie kell, hogy miként működnek együtt a katonák a mesteremberekkel, a lovászokkal, a málhaszállítókkal, valamint az összes többi kiszolgálószemélyzet tagjaival.

[A tábornagy tájékozódjon a különböző nemzetek szokásairól és jelleméről, valamint legyenek jó tolmácsai]

Nemcsak kíváncsi, hanem egyenesen szükséges az, hogy a tábornagy jól ismerje a különböző nemzetek szokásait és jellemét. Ez már csak azért is fontos, mert a mostani keresztény seregekben nemcsak Európából, hanem az Európa melletti országokból származó katonák is szolgálhatnak.⁸² Azért, hogy ezekkel is szót tudjon érteni, legjobb, ha a tábornagy néhány megbízható és hűséges tolmácsot alkalmaz, akik nemcsak a katonák közt történekekről tudnak neki beszámolni, hanem az ő parancsait is helyesen és érthetően tudják közvetíteni a katonák számára. Ez nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy az idegen nemzetek katonái közt is meg tudja őrizni tekintélyét és hatalmát, amely minden hadsereg működésének az előfeltétele. Emellett ha ismeri a különböző nemzetek szokásait, és szót is tud velük érteni tolmácsai segítségével, akkor fel tudja mérni a katonák szükségleteit, és intézkedni is tud azok kielégítése végett.

[A tábornagy legfontosabb feladata: a bőséges ellátmány biztosítása a sereg számára]

A hadseregben szolgáló különböző nemzetek tulajdonságainak ismerete, valamint a katonákkal való szót értés képessége még nem elegendő ahhoz, hogy a tábornagy kivívja a katonák általános szeretetét és megbecsülését. Ezt ugyanis csak akkor érheti el, ha mindig gondoskodik a sereg számára a bőséges ellátmányról. Ha azonban akár a tábornagy hanyagságából, akár valamilyen más okból a sereg bármiben is szükségét szenved, a tábornagy jutalma nem az elismerés és a tisztelet, hanem a megvetés és az engedetlenség

⁸² Valószínűleg itt Basta 1601–1607 között Erdélyben szerzett tapasztalataira utal, amikor a havasalföldi Mihály vajda csapataival együtt harcolt. Mihály seregében ugyan szintén keresztény katonák harcoltak, de a katolikus Basta számára Mihály görögkeleti románjai, szerbjei és görögjei már nem voltak eléggé európaiak.

lesz. Semmi sem lehet szégyenteljesebb egy tábornagy számára, mint az, ha a katona kénytelen éhesen avagy megfelelő felszereltség nélkül harcolni, mert ez általában a sereg teljes szétzúllásához vezet.

II. FEJEZET

—

MIKÉNT BIZTOSÍTSA A TÁBORNAGY A HADSEREG ELLÁTÁSÁT?

Az elszállásolás alkalmával a tábornagy mindenekelőtt válasszon olyan helyet, amelynek ellátását az ellenség nem tudja könnyen elvágni.

[Az utak biztosítása és a beszerzések megszervezése]

Mindenképpen meg kell szervezni a szálláshelyre vezető utak biztosítását és védelmét. Emellett a hadbiztosok és az élésmesterek folyamatosan tájékoztassák a tábornagyot az élelmiszerek, valamint az ellátmány beszerzéséről, és azoknak a táborban található mennyiségéről, valamint arról, hogy honnan és miként lehet azokat a legkönnyebben beszerezni időben és a legnagyobb biztonságban! Az újabb beszerzésre induló szekereket és kereskedőket mindig kísérjék el az őrség katonái is, mivel gyakran találnak olyan elvetemült emberek, akik megtámadják, és kirabolják a hadsereg kereskedőit és szállítványozóit. Abban az esetben, ha netán a kereskedők visszautasítanak a katonai fedezetet és őrséget, a tábornagy figyelmeztesse őket, hogy esetlegesen bekövetkező kárukat nem fogja megtéríteni!

[A beszerzési árakat a tábornagy állapítja meg a kereskedőkkel egyeztetve, és szigorúan felügyeli, hogy azokat a kereskedők ne változtassák meg]

A beszerzési árakat a kereskedőkkel egyeztetve a tábornagy állapítsa meg úgy, hogy a kereskedők által a táborba szállított áruk megvételéért se a katonáknak ne kelljen túl sokat fizetnie, se a kereskedők ne járjanak rosszul, de ne is tudjanak nyereszkedni a katonák kárára. Amint az árakat megállapította, a hadbiztosok, valamint a *bargellók*⁸³ révén azokat hozza minden kereskedő tudomására, ugyanakkor ez utóbbiaknak parancsolja meg azt is, hogy a meghatározott árakat ne változtassák meg, és hitelre semmit

⁸³ A középkori Firenzében a központi rendfenntartók parancsnokát nevezték így. Valószínűleg Basta korára már általánosan elterjedt lehetett az elnevezése, és egyúttal a hadbiztos/poroszló szinonimája lehetett.

se vegyenek! Ilyen esetekben ugyanis az szokott történni, hogy ha a kereskedő a másik kereskedőnek nem tudja hitelét visszafizetni, de a későbbiekben mégis szeretne vásárolni a hitelező kereskedőtől, akkor az még drágábban adja, szintén hitelre, az áruját. Így aztán a mi kereskedőnk a hitelező kereskedő alávalóságának csapdájába esik, és annak kiszolgáltatottjává válik, hisz amint megkapja a mi kereskedőnk pénzét, és visszafizeti hiteleit, egyre kevesebb és kevesebb pénz marad nála, megkárosítva ezáltal nemcsak saját magát, hanem az egész hadsereget. Arra is figyelnie kell a hadbiztosnak, hogy a kereskedők ne vásároljanak a sereg számára romlott árut, és ne éljenek vissza a mérések során a mértékegységekkel. Amint a hadbiztos ezen a téren visszaélést tapasztal, akkor azt jelentse azonnal a tábornagnak!

[A kenyér minőségére különösen figyelni kell]

A legfontosabb a kenyér minősége, amelyet a tábornagy avagy annak valamelyik bizalmasa személyesen ellenőrizzen! Vizsgálja meg, hogy a kenyér meg van-e eléggé sütve, hogy a szükséges alapanyagok mellé nem keverték-e valami mást is bele, amitől a katonák később megbetegedhetnek, mivel a fősvénység egyeseket rávisz arra, hogy hamisítsák még a kenyeret is! Néha még egyes tiszték is a kereskedők cinkosaivá válnak, és olyan szemtelenségre vetemednek, hogy azokkal egyetértésben azt állítják, hogy a hamisított kenyerek nem ártalmasak a katonák egészségére. Az ilyen tiszteket és kereskedőket a seregből ki kell zárni, mert ellenkező esetben a tábornagy tekintélyét és hírnevét rombolják a katonák körében.

III. FEJEZET

—

AZ ÉLELMISZEREK ÁRÁNAK MEGÁLLAPÍTÁSA ÉS AZ ÉLELMISZEREK ELOSZTÁSA

[Az élelmiszerek árát a tábornagy
a főélelmesterrel közösen állapítja meg]

Miután a kereskedők a táborba szállították az élelmiszereket és az ellátmányt, a katonák felé továbbadandó árucikkek árát a főélelmester a tábornaggal közösen állapítja meg, majd azt a főhadbiztos révén közli a kereskedőkkel és a katonákkal is. Az élelmesterek értesítsék a főélelmestert és a főhadbiztost arról, hogy a kereskedők pontosan mennyi haszonra tesznek szert a táborban történő árusítás során, és nyomban hozzák a tábornagy tudtára azt, ha valamelyik kereskedő részéről csalást észlelnek! Az ilyen kereskedőt

a tábornagy azonnal távolítsa el a táborból! Az árakat a tábornagy hirdettesse ki a kürtös által, a főpiacra pedig hirdetmény formájában írásban is függesztesse ki! Mindez nemcsak az élelmiszerekre, hanem a ruhaneműkre és más kisebb árucikkekre is legyen érvényes! Mindent úgy szervezzon meg a tábornagy, hogy utólag se a kereskedő, se a katona ne panaszkodhasson arra, hogy nem volt tisztában az árakkal!

[A kereskedés ürügye alatt sok kém beszivároghat a táborba]

Nem árt tudnunk azt, hogy a kereskedés örve alatt az ellenség sok esetben kémeket küld a táborunkba. Ezek azonosítása és kiszűrése meglehetősen nehéz feladat. A tábornagy mindenesetre igyekezzon megtudni mindent, amit lehet a kereskedőkről, és elsősorban azt derítse ki, hogy honnan érkeztek! Úgy is akadályozni lehet az esetleges kémek tevékenységét, hogy a tábornagy csak néhány megbízható kereskedőnek ad engedélyt arra, hogy a katonáknak közvetlenül árusítson. A tábor fő vásárterén csak ezen kereskedők szekerét állítsák fel, a táborba jövő más kereskedők pedig ezeknek a tábornagy engedélyével rendelkező kereskedőknek adják el áruikat, utána pedig a lehető leghamarabb hagyják el a tábor! Azt is meg lehet engedni, hogy a tábor környékén lakó földművesek (és feleségük) eladhassák a táborban terményeiket. Mivel ők amúgy is csak kis mennyiségű árut képesek forgalmazni, szabad áron árulhatják portékáikat.

Véleményem szerint azonban az a legjobb, ha kiválasztunk néhány megbízható és becsületes kereskedőt, akiktől a többiek átveszik az árukat, széthordják a tábor különböző pontjaira, és ott árusítják. A tábornagy figyeljen arra mindig, hogy a tisztek némi ellenszolgáltatás fejében ne részesíthessék előnyben egyik kereskedőt sem! Sokszor megtörténhet az is, hogy egyes kereskedők gyorsan eladják áruikat, míg mások tartalékolják azt inségesebb időkre, amikor épp a hiány miatt nagyobb áron tudják eladni portékáikat. Ilyen esetekben a pénzesebb katonák tudnak vásárolni, míg a szegényebbek nem, ezért a tábornagnak azon kell lennie, hogy egyes kereskedők ne halmozzák fel áruikat, és később ne emeljék fel az árakat. Szükség esetén a tábornagy akár az árak befagyasztását is elrendelheti.

IV. FEJEZET

—

A TÁBORNAGYI RENDFOKOZAT TEKINTÉLYE ÉS FONTOSSÁGA

Említettem már, hogy a hadseregben rendfokozat szerint a tábornagy közvetlenül a hadsereg fővezére után helyezkedik el. Tekintélyét mi sem bizonyítja jobban, mint az,

hogy mindennap legalább egyszer az őrnagy, a főszállásmester, a hadbiztos, a *bargello* és a főhadbíró köteles előtte megjelenni, és beszámolni neki az addig történetekről, valamint ugyanakkor átvenni a tábornagytól annak rendelkezéseit.

[A főhadbíró is a tábornagy alá tartozik]

A főhadbíró a hadsereg fővezére jelöli ki. A főhadbíró a hadsereg minden vitás jogi és fegyelmi ügyében eljár és a hadsereg fővezére mellett csakis a tábornagynak tartozik engedelmességgel. A főhadbíró köteles a hivatalához tartozó fontos ügyekről nemcsak a hadsereg fővezérét, hanem a tábornagyot is értesíteni.

[A tábornagyon kívül egyetlen más tiszt sem
hozhat halálos ítéletet a hadsereg fővezérének tudta nélkül]

Ezt annál is inkább meg kell tennie, mivel a tábornagynak jogában áll akár halálos ítéletet is hozni, abban az esetben, ha a hadsereg fővezére hiányzik. Nincs még egy olyan rendfokozattal bíró tiszt a hadseregben, akinek erre joga lenne.

[A német és a svájci ezredek fegyelmi ügyekben
nem tartoznak a tábornagy alá,
de a katonai kérdésekben igen]

Kivételt képeznek azonban a német és a svájci ezredek, amelyek felett a hagyomány szerint fegyelmi ügyekben saját ezredesüknek van teljhatalma, aki saját törvényeik szerint ítéلkezik felettük. Katonai ügyekben azonban ezek az ezredek is a tábornagy felügyelete alá tartoznak, sőt a svájci és a német regimentek ezredesei még a fegyelmi ügyekben is beszámolási kötelezettséggel tartoznak a tábornagy felé. De nemcsak be kell számolniuk ilyen ügyekben hozott döntéseikről a tábornagynak, hanem annak beleegyezése nélkül nem is hajthatják végre az általuk meghozott ítéletet, hacsak nem olyan esetről van szó, amikor tettenérés történt. A svájci és a német regimentek ezredesei által hozott ítéletek ügyében az érintetteknek joguk van fellebbezni a hadsereg fővezéréhez. Ezzel szemben a tábornagy által hozott ítéletek ügyében nincs helye a fellebbezésnek, csak abban az esetben, ha az elítélt (főleg, ha halálbüntetésről van szó) valamilyen fontos személy avagy tiszt. Ilyenkor az illető a hadsereg fővezéréhez fellebbezhet, akinek jogában áll bármilyen súlyos vétket elkövetőt részleges vagy teljes kegyelemben részesíteni. Amikor a tábornagy ítéletet hoz, figyelnie kell arra, hogy soha ne legyen részrehajló, azaz azonos vétekért mindig azonos büntetést szabjon ki, és ne tegyen különbséget tiszt és tiszt, valamint ezred és ezred között.

V. FEJEZET

—

MIKÉNT VISELKEDJEN A TÁBORNAGY
OLYAN HELYZETEKBE, AMIKOR KATONAI
KÉRDÉSEKBEN A HADSEREG FŐTISZTJEI
KÖZÖTT NÉZETELTÉRÉSEK VANNAK?

Nem ritka eset az, hogy a hadseregben a legfőbb vezetők között katonai kérdésekben nézeteltérés támad. Ennek általában az az oka, hogy a főtisztok hajlamosak mindenből becsületbeli ügyet csinálni. Ha a tábornagy arról értesül, hogy katonai kérdésekben a főtisztok között nézeteltérés van, akkor azt igyekezzen titokban tartani, és ügyes manőverezéssel próbálja meg kibékíteni a feleket! Semmi esetre sem észszerű ilyen helyzetekben az, hogy valamely főtisztet rögtön hadbíróság elé állíttasson vagy a poroszlóval letartóztasson. Ha már végképp nincs más megoldás, akkor a főtiszteteket a főhadbíró csak a tábornagy tudtával és beleegyezésével tartóztathatja le. Bármely főtiszt letartóztatását a tábornagy azonnal jelenti a hadsereg fővezérének. Amint az beleegyezik a főtiszt fogva tartásába, a tábornagnak ki kell jelölnie a főtiszt számára a fogság helyét, és annak felügyeletére őrséget kell állítania. Abban az esetben, ha valamelyik főtiszt főbenjáró bűnt követ el, akkor nem szükséges nagy körültekintéssel és óvatossággal eljárni letartóztatása, valamint bebörtönzése tekintetében.

[A tábornagy ismerje a katonai rendszabályokat és a hadi törvényeket, és legyen jártas alkalmazási módjaikban!]

Mivel főtisztekről van szó, ezért a velük szemben fogantatott büntetőeljárások a hadseregben igencsak kényes dolognak számítanak. Épp ezért nemcsak az szükséges, hogy ilyen esetekben a tábornagy nagy körültekintéssel járjon el, hanem az is, hogy ismerje jól a katonai rendszabályokat, valamint törvényeket és azok alkalmazási módjait. A fejedelmek és az egyéb világi hatalmasságok által alkotott és a polgárok életét szabályozó törvények hadseregben való alkalmazhatósága kérdésében a tábornagy mindig kérje ki a főhadbíró véleményét, mivel a polgári büntető törvénykönyv csak korlátozott mértékben alkalmazható katonai ügyekben, még akkor is, ha bizonyos esetekben a polgári bírók azt szeretnék, hogy a polgárookra vonatkozó törvényeket a katonák tekintetében is lehessen alkalmazni! Ez elsősorban olyankor fordulhat elő, amikor a katonák a civil lakosság sérelmére követnek el bizonyos tetteket. Háborús helyzetben azonban nem lehet a polgári törvénykezés csűrőseit-csavarásait alkalmazni, hanem rövid, világos és egyértelmű törvényekkel és szabályokkal kell igazgatni a hadsereget.

[A tábornagynak joga van új katonai rendeleteket hozni,
de azok csak meghatározott időre lehetnek érvényesek]

Éppen ezért a tábornagy érvénytelenítheti a korábban meghozott rendeleteket és törvényeket, valamint újakat is alkothat. Véleményem szerint azonban ezek csak korlátozott helyen és korlátozott időben lehetnek érvényesek, és mindig az adott körülményekhez kell igazodniuk. A tábornagy mindig közölje az általa hozott új rendeleteket és intézkedéseket a hadsereg fővezérével, akinek jogában áll eldönteni, hogy ezek közül melyeket érdemes megtartani, és melyeket kell elvetni a különleges állapot megszűnése után! Érdemes azonban arra is figyelnie a tábornagynak, hogy a már meglévő és megszokott rendeleteket és törvényeket ne változtassa meg gyakran, mert az új szabályok sokasodása csak újabb bonyodalmakhoz vezet, ami épp a fent említett szabály – tudniillik, hogy rövid és világos rendeletekkel kell a hadsereget igazgatni – ellenében hat.

Ha azonban a tábornagy pontos és könnyen érthető szabályokkal és törvényekkel jár el a katonai vétkek megbüntetésében, akkor sikerül megakadályoznia azt, hogy a katonák között gyűlölködés és – mivel olyan emberekről van szó, akik könnyen nyúlnak a kardhoz valamely nézeteltérés megoldása érdekében – verekedés törjön ki. Ilyenkor a katonák egyik része az egyik fél, míg másik része a másik fél oldalára áll, és máris kész a zűrzavar, minden tábornagy rémálma. Ha az ellenséges katonai frakciók egy századon belül alakulnak ki, az még a kisebbik rossz. Ha viszont egyes századok között, az már nagyobb rossz, ha a sereget alkotó különböző nemzetekhez tartozó katonák közt, az még rosszabb, ha pedig az élelem és az ellátmány elosztása miatt, nos, az a legeslegrosszabb. Épp ezért azt a katonát, aki az élelmiszer- vagy ellátmányraktárakban kardot ránt, halálbüntetéssel kell sújtani. Sok veszekedésnek és a katonák egymás közti ellenségeskedésének elejét vehetjük a szerencsejátékok betiltásával is. Erre a tábornagynak joga van, de most a szerencsejátékok tiltását előíró törvényekről itt nem szeretnék beszélni, és nem azért, mintha nem értenék velük egyet, hanem azért, mert más szerzők bőségesen szóltak már erről a kérdésről írásaikban.

[A tábornagy járjon elől az általa hozott törvények és rendeletek betartásában!]

Az alábbi két nagyon fontos dolgot mindig tartsa szem előtt a tábornagy! Az első az, hogy a leghatározottabban törekedjen arra, hogy az általa hozott törvényeket, rendeleteket és szabályokat, ha azt szeretné, hogy azoknak hatása legyen a többi katonára is, ő mint azon törvények elrendelője a legpontosabban és a leghatározottabban tartsa be! Mert nem elég csupán kihirdetni egy törvényt vagy rendeletet, érvényt is kell szerezni annak, mégpedig úgy, hogy a katonák hajlandóak legyenek betartani is azokat. Ennek véleményem szerint a legjobb módja a példamutatás, épp ezért a tábornagynak elől kell járnia a rendeletek és szabályok betartásában.

Tudni kell ugyanis azt, hogy a hadseregben, mivel ezt követeli meg a harc szelleme, számos dölyfös és büszke ember összegyűl, aki örömét leli abban, hogy folyton ellenkezzen, hogy becsmérően beszéljen a kiadott rendeletekről és szabályokról, valamint hogy gúnyolja és gyávának tartsa az engedelmeskedőket. Az ilyen katonák és események hatástalanítása végett a tábornagy járjon mindig nyitott szemmel, minden esetben szigorúan ellenőrizze azt, hogy rendelkezéseit pontosan végrehajtották-e, és a leghatározottabban lépjen fel azon beosztottjai ellen, akiknél azt észleli, hogy rossz útra léptek! Aki a háborúban gőgös önhittségében elfedi, és nem orvosolja a bajt, az az egész sereget a végromlásba döntheti. Ha netán ezt tapasztalja, akkor mindig jusson a tábornagy eszébe Titus Manlius Torquatus esete, aki, amikor a rómaiak a latinokkal háborúztak, még saját fiát, az egyébként győztes Marcus Manliust is képes volt halálra ítélni csak azért, mert az nem a főparancsnok apja parancsai szerint cselekedett! Elszörnyedve nézte az egész hadsereg, hogy az apa annak ellenére végezteti ki fiát, hogy az győzelmet aratott, de egyúttal azt is megtanulták a katonák, hogy a parancsnak engedelmeskedni kell. Ne féljen hát a tábornagy szigorúnak lenni, főként akkor, ha a szigorúság jól látható méltósággal és a dolgok véghezvitelében kérlelhetetlen következetességgel párosul, mert ezek fényében csillan meg a tábornagy okossága, és ezekből sarjad ki a nagyrabecsülés és az érdem, valamint a katonák részéről a tisztelet.

VI. FEJEZET

—

MIKÉNT HASZNÁLJA A SZOLGÁLATÁBAN ÁLLÓ KÉMEKET A TÁBORNAGY?

Nagy figyelmességgel és szorgalommal kell viseltetnie a tábornagnak a szolgálatában álló kémek irányába is. Elsősorban arra kell vigyáznia, hogy a kémek megbízható és titoktartó emberek legyenek. Ahogy a hadvezér is csak akkor tud megfelelő döntést hozni, ha jól ismeri az ellenség helyzetét, úgy a tábornagy is csak akkor tud jó munkát véghez vinni a kémekkel, ha azt a lehető legnagyobb titokban tartja. Épp ezért a tábornagy tanácskozon sokakkal, de a döntést egyedül és titokban hozza meg.

[Aki jól bánik a kémekkel, nagy dolgokat képes véghez vinni,
épp ezért a tábornagy alkalmazzon sok kémet!]

Tudnia kell a tábornagnak, hogy kémei segítségével még az ellenség hálósobájába is képes behatolni, és feltérképezni a sereg és a tábor elhelyezkedését, valamint az ellenség minden szándékát és tervét kifürkészni. Épp ezért a tábornagy nem állhat hozzá hanyag módon ehhez a mesterséghez, mert sokszor akár harc nélkül, pusztán a kémek segítségével is meg lehet

akadályozni az ellenséget szándékainak kivitelezésében. Különleges bölcsesség igényeltetik tehát a kémek dolgának intézésében a tábornagytól, de ha jól végzi a dolgát, akkor nyert ügye van, mert aki jól tudja használni a kémeit, az fegyverek nélkül is képes sikeresen véghez vinni hadi vállalkozásait. De nemcsak a tábornagnak, hanem a kémeknek kiválasztottnak is különleges képességekkel kell bírniuk. Épp ezért nem mindenki alkalmas az ilyen feladatra. Ennek ellenére a tábornagy igyekezzen, hogy minél több kéme legyen! Egy feladattal több kémeket is bízjon meg, azért, hogy ha valamelyik nem térne vissza közülük, akkor a többiek még mindig végrehajthassák a feladatot, és jelenthessenek küldetésükről a tábornagnak! Miután az azonos feladatot ellátó kémek visszatértek, és jelentést tettek neki külön-külön, vesse össze az egyes jelentésekben elmondottakat, és csak azután hozzon döntést!

A legjobb kémeket alkalmazza a tábornagy hosszú távra, és képezze ki őket jól az alakoskodás terén. Leggyakrabban az ellenséghez küldött kémeket a tábori feladatok ellátására alkalmas szolgálóknak, kereskedőknek vagy a mi táborunkból elmenekülő szökevényeknek érdemes álcázni. Ez nem olyan nehéz feladat, mint amilyennek első pillantásra látszik, főleg abban az esetben, ha az ellenség nem ellenőrzi kellő figyelemmel azt, hogy ki jön be, és ki megy ki a táborából. A kémeket a legokosabb és legagyafúrtabb emberek közül válassza ki a tábornagy, és mindenben bánjon velük jól! Ha tevékenységükből a sereg számára valami előny származik, akkor külön is jutalmazza meg őket! Ha ugyanis a kémek azt érzik, hogy nem törődnek velük kellőképpen, és munkájukat a tábornagy nem fizeti meg rendesen, akkor könnyen átállhatnak az ellenséghez, és kettős kémkedésre adják a fejüket. A tábornagy figyeljen arra is, hogy a kémek ne ismerhessék egymást, és ne is tudjanak egymás megbízásairól, mert így nem tudják egyeztetni egymás jelentéseit, és a tábornagnak alkalma nyílik arra, hogy az egyes kémek tevékenységét ellenőrizhesse!

Nem tartom helyesnek azt, ha a tábornagy mindjárt az első elébe kerülő katonát vagy bármelyik környékbeli parasztot vagy mesterembert alkalmazza kémkedésre. Az együgyű emberek ugyanis félelmük miatt nem mernek behatolni oda, ahova kellene, nem képesek a dolgok minőségét és mennyiségét helyesen felmérni, emellett még járatlanok is lévén a hadtudományban hamis információkat fognak szolgáltatni. Egyetlen dolog van csak a kémkedés terén, amelyben bízhat a tábornagy. Ez nem más, mint az arany. Csupán azt szeretném ezzel mondani, hogy ha a tábornagy jó kémeket akar alkalmazni, akkor ne sajnálja erre a pénzt. A kémekkel járó feladatokat ne egyedül végezze a tábornagy, hanem válasszon maga mellé ügyes és titkot tartani tudó intézőt, azt fizesse jól meg, és bízza rá a kémek ügyeit! Ez a segítő gondoskodjon arról, hogy a kémek mindig megkapják megígért juttatásaikat, ő közvetítse a parancsokat a kémek felé, és gyűjtse be később a kémek által hozott információkat, amelyeket azután a legnagyobb titokban hozzon a tábornagy tudomására! A kémeket ne kényszerítse soha semmire, hanem működjön velük együtt, a végrehajtandó feladatokat az ő beleegyezésükkel állapítsa meg, az információk átadására pedig csak akkor kérje őket, amikor az felettébb szükséges!

AZ ELLENSÉG KÉMEIRŐL

Az ellenség kémei ugyanolyan károkat tudnak okozni nekünk, mint amilyeneket mi szeretnénk a saját kémeinek segítségével okozni neki.

[A csavargókat ki kell űzni a táborból, ismeretlen szolgálókat
nem szabad alkalmazni a táborban, a tábornagy engedélye nélkül
senki sem szállásolhat el idegen személyt a táborban]

Éppen ezért a tábornagy járjon mindig nyitott szemmel, és ne törődjön azzal, hogy folytonos figyelmét és akadékoskodásait egyesek furcsának fogják netán tartani, mert ezzel a módszerrel többet fog használni, mint ártani a seregnek! Igyekezzon először is a tábornagy kiszűrni a táborban a furcsán viselkedő embereket! Legjobb azonban, ha az esetleges ellenséges kémeknek alkalmat sem adunk arra, hogy bejussanak a táborba. Éppen ezért nagyon figyeljen a tábornagy arra, hogy a katonák közé keveredve ne juthassanak be csavargók a táborba, akik nemcsak azért veszélyesek, mert éppenséggel lehetnek köztük kémek is, hanem azért is, mert a csavargók önmagukban is sok kárt okozhatnak a seregnek, elsősorban azzal, hogy megdézsmálják az élelmiszer- és ellátmánykészleteket! A hadsereg fontosabb tisztjeinek szolgálatára alkalmazott kiszolgálószemélyzet tagjait gondosan meg kell válogatni. Nem szabad ismeretlen személyeket alkalmazni erre a munkára. Emellett az alkalmazott személyzet tagjai ne legyenek fecsegők, mert a pletyka villámgyorsan terjed, ami ugyancsak az ellenséges kémek érdekeit szolgálja!

Kijelölt szálláshelyére egyetlen katona sem fogadhat be idegeneket a tábornagy engedélye nélkül. Ha felmerül annak a gyanúja, hogy a táborban engedély nélkül tartózkodó idegenek vannak, akkor a tábornagy rendelje el, hogy minden katona menjen a szálláshelyére. Ezáltal az idegenek láthatóvá válnak, őket gyűjtse össze a hadbiztos, és ha nem tudják hitelt érdemlően bizonyítani, hogy jogosan tartózkodnak a táborban, azonnal utasítsák ki őket!

[A táborban tartózkodó ellenséges kémek tevékenységét
akár a hasznunkra is fordíthatjuk]

Híreszteljük el, hogy valamilyen vállalkozásba fogunk, és cselekedjünk annak az ellenkezőjét! A táborunkban tartózkodó kémek értesíteni fogják elhíresztelt eredeti szándékunkról az ellenséget, akit ezáltal jócskán lépre csalunk. Nagy valószínűséggel az lesz az ellenséges kém, aki a leginkább figyel a megszólaltatott kürtöket vagy a megveretett dobokat.

Épp azért, hogy megtévesszük, és hogy leleplezzük az ellenséges kémeket, fújassuk meg gyakran a kürtöket és veressük meg a dobokat, mert ezáltal számos hamis információt juttathatunk el az ellenséghez, akit így össze is zavarhatunk.

[Az ellenséges kémek megnyerhetők saját ügyünk számára is]

Amint sikerült azonosítanunk egy ellenséges kémeket, és ha úgy látjuk, hogy derék emberről van szó, akkor nem szükséges kivégeztetni, hanem saját hasznunkra is fordíthatjuk. Általában a kémek elég nagy jutalomnak tartják már azt is, ha leleplezésük után meghagyjuk az életüket, és ezért cserébe hajlamosak akár a kettős kémkedésre is. Számos egyéb más módja is van az ellenséges kémek magunkhoz édesgetésének, de erre nem lehet örök érvényű tanácsokat adni, mert ez jórészt a tábornagy rátermettségén és eszességén múlik.

[A kürtösöket és a dobosokat csak a tábornagy menlevelével küldjük az ellenséges táborba, ha pedig onnan érkeznek hozzánk kürtösök és dobosok, akkor ők jelentkezzenek a tábor főparancsnokánál!]

Előfordulhatnak olyan esetek, amikor valamilyen ügy miatt (például foglyok kiváltása) a kürtösöknek és a dobosoknak át kell menniük egyik táborból a másikba. Mivel ilyenkor nagy lehet a kémkedés veszélye, ezért a kürtösök és a dobosok csak a tábornagy által kiállított menlevéllel mehetnek át az ellenség táborába. Abban az esetben, amikor az ellenségtől érkeznek hozzánk kürtösök és dobosok, akkor a lovas örök fogadják őket, és kísérik a tábornagyhoz, aki megadja számukra a táborba lépésre az engedélyt! Ezek után jelentkezzenek a tábor főkapitányánál, és az őket kísérő örök szigorúan vigyázzanak arra, hogy a kürtösök és a dobosok senkivel se állhassanak szóba! A tábornagy faggassa ki őket jövetelük céljáról, és azt jelentse a hadsereg fővezérének, aki eldönti, hogy teljesíthető-e a kürtösökből és dobosokból álló küldöttség kérései!

VIII. FEJEZET

—

A KALAUZOKRÓL

Aki forgolódott már harcmezőkön, annak elég csak annyit mondani, hogy Németalföld, és máris tudja, hogy a legértékesebb és legügyesebb hadvezérek iskolájáról van szó. Nos, mindezt csak azért említtem, hogy jelezzem: Németalföldön régi szokás az, hogy a kalauzok élére külön kapitányt neveznek ki.

[A kalauzok kapitánya a tábornagy útmutatásai alapján
jelöli ki a kalauzok helyét a sereg menete során.
Éjszaka minél több kalauzzal menetelünk,
annál nagyobb a sereg biztonsága]

A kalauzok kapitánya, amint megszólal a lóra szállást jelző kürtszó, siessen a tábornagy által kijelölt és a főhadbiztos által is jóváhagyott helyére, hogy a kalauzok helyét kijelölhesse a menetoszlopban! A tábornagy gondoskodik arról, hogy mindig elegendő számú kalauz álljon rendelkezésre! Ennek érdekében fogadjon fel a környéket jól ismerő helyi lakosokat, azokból is elsősorban parasztokat, akik a legjobban ismerik az adott terepet! Nagy hasznára lehet a tábornagnak az, ha sok kalauz áll a rendelkezésére, mert így több információt tud gyűjteni, és azokat több forrás összevetésével is tudja ellenőrizni. Különösen az éjszakai menetek alkalmával szükséges minél több kalauzt alkalmazni, mert a sereg biztonsága egyenes arányban áll a kalauzok számával.

Sokszor előfordul, hogy ismeretlen, összevissza tekergő utak által szabdalt nehéz terepen menetel a sereg. Ilyen esetben, ha nincsenek megbízható kalauzai a tábornagnak, akkor csak vak emberként botorkál a sereg. Sok esetben a térképek nem pontosak, és nincs rajtuk feltüntetve minden. Ilyenkor az olyan kalauz, aki a legapróbb részletekig ismeri a terepet és a vidéket, aranyat ér. A kémekhez hasonlóan a kalauzokat is meg kell becsülni. Épp ezért a tábornagy a kalauzoknak is rendeljen ki a hadbiztos révén meghatározott fizetést!

[Ne bízzunk az olyan kalauzokban, akik felkérés
nélkül, saját magukat ajánlva jelentkeznek!]

Sokszor előfordul, hogy egyesek önként jelentkeznek kalauznak. Az ilyenekben sohase bízzunk meg teljes egészében, mert könnyen lehet, hogy az ellenség küldte őket azért, hogy rossz útra vezessenek minket! Ha el is fogadjuk az ilyen emberek jelentkezését, kötözzük meg, vagy legalábbis tartsuk szigorú őrizet alatt őket azért, hogy alkalomadtán ne tudjanak megszökni! Számos példát olvashatunk a történetírók munkáiban arról, hogy miként csaptak be még híres hadvezéreket is a csalfa kalauzok. Jómagam most csak III. Konrád római császár egyik esetét hozom fel példaként. II. Ince pápa buzdítására Konrád 70 ezer lovasból és még több gyalogosból álló seregével másodszor is hadjáratra indult Palesztinába. Pirus, aki valójában a szeldzsuk szultán hadvezére volt, önként jelentkezett nála kalauznak, és rávette Konrádot arra, hogy ne az eredetileg tervezett Lükáónián, hanem Kappadókián keresztül vonuljon a seregével. Tudni kell, hogy Lükáónia bő termésű, élelemben gazdag tartomány, míg Kappadókia nem egyéb, mint pusztasivatag. Ráadásul Kappadókiában a szultán katonái

várták Konrád seregét, amelyet még az is megtizedelt, hogy az álnok Manuél bizánci császár Konrád felé barátságot színelve és élelmet szállítva a táborba gipszet kevert a liszt közé, amely lisztből aztán kenyeret sütöttek a katonáknak, akik közül emiatt sokan elhullottak. És csak tetézte a bajt az is, hogy Konrád kalauzai az éjszaka leple alatt mind kereket oldottak.

A kereskedők szintén olyan emberek, akiket érdemes kalauzként alkalmazni. Ők folyton vándorolnak áruikkal, tehát jól ismerik az utakat. Emellett megbízhatók, ha másért nem is, csupán azért, mert nekik is érdekük, hogy az utak biztonságosak legyenek, ezt pedig épp az ott vonuló katonák tudják szavatolni.

MÁSODIK RÉSZ

I. FEJEZET

—

MIKÉNT KÉSZÜLÖDJÖN A TÁBORNAGY A MENETHEZ?

Amikor a tábor menetre készül, a tábornagy feladata az, hogy a hadsereget menetoszlopba rendezze. De mielőtt még a sereget felállítaná a menethez, a tábornagynak ellenőrizni kell azt, hogy megfelelő mennyiségű és minőségű fegyver álljon rendelkezésre minden csapategység számára. Amennyiben valamiben hiány találtatik, a hadsereg fővezérének engedélyével nyomban egészítse azt ki! Elsősorban a tüzérségi fegyvereket szükséges ellenőrizni, de azok mellett még a pikák hosszúságát és szilárdságát is. Nagyon figyeljen arra is a tábornagy, hogy az arkebúzosokat és a muskétásokat megfelelő mennyiségű munícióval lássa el!

[Mire kell figyelnie a tábornagynak a sereg elindulása előtt,
és miként akadályozhatja meg a zűrzavar kialakulását a menet során?]

Amikor megkapta a hadsereg fővezéréől a tábornagy a menetre felszólító parancsot, először is szerezzen be minden általános és sajátos információt arról a vidékről, ahol a menetet végre kell hajtani! Igyekezzen megtudni mindent az ott elhelyezkedő utakról, erdőkről, lagúnákról, szorosokról, hidakról és az adott tartomány egyéb jellegzetességeiről! Olvasson utána annak, hogy milyen szokásaik vannak a vidéket lakó népnek, milyen harcmodort alkalmaznak támadás vagy védekezés esetén, milyen fegyvernemeket részesítenek előnyben, majd vesse össze ezeket az ismereteket azokkal az információkkal, amelyeket az általa kijelölt megbízottak jelentettek neki!

Mindezek ismeretében kezdjen hozzá a tábornagy a menet megszervezéséhez! Tudnia kell azonban, hogy nincs nagyobb ellensége a hadakozásnak, mint a zűrzavar. Márpedig ahol sok ember van egy helyen, ott hamar kialakul az összevisszaság. Épp ezért a tábornagy kellő ügyességgel és határozottsággal járjon el a menetoszlop

összeállítása során! Legkönnyebben úgy lehet elkerülni a zűrzavart, ha a sereget több részre, a részeket pedig több tagra osztjuk, főleg abban az esetben, ha a seregnek olyan szűk helyen kell menetelnie, ahol egymás mellett csak kevés ember fér el. A sereg felosztása tehát szükséges a zűrzavar elkerülése végett, de ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy ezáltal a sereg sebezhetővé is válik, mert a részek és a tagok egyenként nehezebben tudnak ellenállni az ellenség támadásának. Nem nehéz belátni, hogy a részekre osztott sereget könnyebb szétverni, mint az egységeset, de hát az emberi dolgoknak már csak ilyen a természete: minden jónak megvan a maga árnyoldala is. Az orvos is tudja, hogy amikor valamilyen betegséget egyfelől gyógyít, akkor másfelől egy másik betegséget idézhet elő. Így van ez a sereg felosztásával is: ahhoz, hogy elkerüljük a menet során szükségszerűen kialakuló zűrzavart, a sereget fel kell osztanunk kisebb részekre és tagokra, de ezzel egyben meg is gyengítjük a sereg erejét. A felosztás tehát szükséges rossz.

Az alábbiakban ezért azt mutatom meg, hogy miként végezheti el úgy ezt a felosztást a tábornagy, hogy azzal a lehető legenyhébb módon gyengítse a sereg erejét. Ehhez először is azt a módszert kell ismernie, hogy miként ossza részekre a sereget, kik legyenek e részek parancsnokai, és hol helyezkedjenek el a menet során, hol és miként helyezzék el a málhát, hogyan lehet biztonságosan átkelni szűk helyeken és hidakon, hogyan kell menetelni nyílt terepen akkor, ha nincs ellenség a közelben, és hogyan, ha ellenséges támadásra lehet számítani, és végül hogy miként kell visszavonulni.

II. FEJEZET

—

A MENETRŐL

A menet megkezdéséről a hadsereg fővezére dönt. Amint meghozta ezt a döntést, azt közli a tábornaggal, aki a kalauzok kapitányának meghagyja, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket a kalauzok előkészítésére.

[A menet megkezdése előtti estén a tábornagy
írásban közölje mindenkivel a menetre vonatkozó parancsait]

A menetet a tábornagy az alábbiak figyelembevételével tervezze meg: mekkora sereg áll a rendelkezésére, milyen arányban vannak a seregben lovasok és gyalogosok, milyen esetleges erőt képvisel az ellenség serege, szűk vagy nyílt terepen kell-e a menetet végrehajtani? Ha mindezt gondosan mérlegelte, akkor a menet megkezdése előtti estén írásban küldje ki a másnapi menetre vonatkozó parancsait az érintetteknek!

[A tábornagy úgy ossza fel a menetet végrehajtó hadsereget,
hogy annak minden része önmagában is kisebb,
de teljes értékű sereget képezzen!]

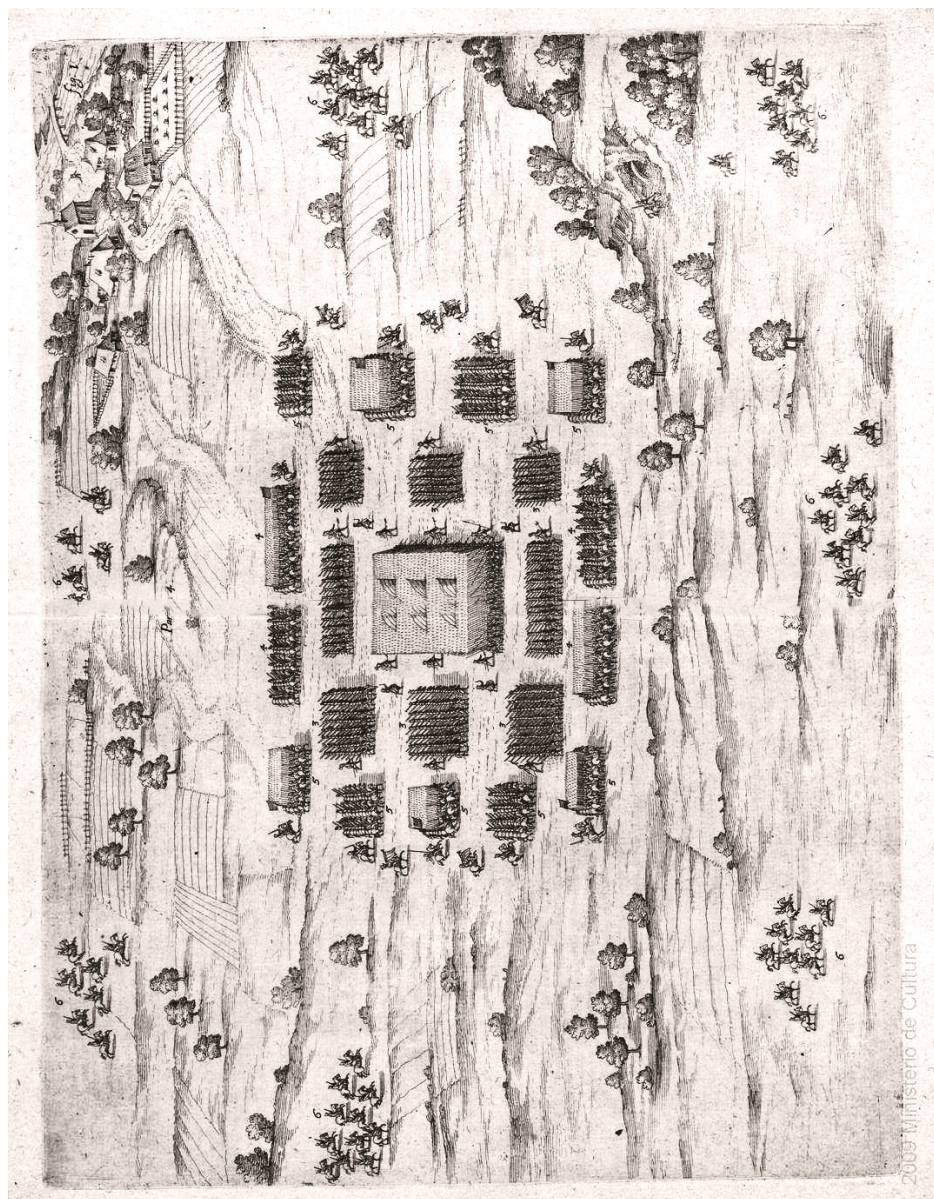
Másnap korán reggel a tábornagy menjen az alakulótérre, ahol a kalauzok kapitánya mutassa be neki az általa kiválasztott kalauzokat! A tábornagy ossza be a kalauzokat az általa kiválasztott helyekre! Ezek után ellenőrizze, hogy az írásban kiosztott parancsok szerint álltak-e fel a katonák az alakulótéren! A menetet a következőképpen indítsa meg: elől legyen az előrs, egy általa megbízott hadnaggyal vagy valamely más tiszttel, akit lásson el a tábornagy a menet végrehajtásához szükséges parancsokkal! Ezután következzenek a táborszernagy és a főszállásmester által vezetett derékhad csapatai! Ezek közé osszon be néhány utász- és árkászcsapatot, amelyek szükség esetén elegyengethetik az utat, betemethetik az árkokat és a beszakadásokat vagy megjavíthatják a hidakat és az átkelőket! Különösen a tűzérség zavartalan menetéhez szükségesek az utászok. Emellett a tűzérség védelmére a tábornagy rendeljen elégséges arkebúzust! A menetoszlop végén helyezze el a tábornagy a hátvédcsapatokat! Szigorúan tiltsa meg a tábornagy, hogy az így felállított egységek katonái egymással keveredjenek! Ha a gyalogosokat és a lovasokat a fent említett három egységbe osztja be a tábornagy, akkor a három egység külön-külön önmagában is kis hadsereget képez, amely akár önálló akciók véghezvitelére is képes. Az ütközetben a hadsereg szíve a fővezér, mert a hadsereg egész teste belőle meríti életető energiáit. Éppen ezért véleményem szerint a fővezérnek a haditanács tagjaival együtt a hátvédben van a helye.

III. FEJEZET

—

JÓ-E AZ, HA A SEREG HÁROM RÉSZÉT A PARANCSNOKOK FELVÁLTVA VEZETIK?

Egy régi szokás szerint, amely mára már szinte törvényerőre emelkedett, a hadsereg imént említett három részét felváltva vezették a parancsnokok. Azaz aki egyik napon az előőrsöt vezette, az másnap az utóvédet, harmadnap pedig a derékhadat. A legveszélyesebb vállalkozás az előørs vezetése, mivel tudott dolog, hogy legelőbb az előørs csap össze az ellenséggel. Ugyanakkor azonban az utóvéd is ugyanolyan veszélyes ebből a szempontból, mint az előørs, mivel ha az ellenség nem előről, hanem hátulról támad, akkor az utóvéd csapatait éri elsőként az ellenséges csapás. Épp ezért az előørs és az utóvéd csapatainak a kommandírozásával lehet a legnagyobb hadi sikereket és dicsőséget elérni.

1. ábra

Magyarázat az 1. ábrához:

*Az előörs és a hátvéd csapatainak elhelyezése úgy,
hogy menet közben biztosítva legyenek az ellenség hirtelen támadása ellen,
és hogy szükség esetén reguláris hadsereggént
tudják felvenni a harcot az ellenséggel*

Forrás: BASTA 1617: I. 34.

- 1: Az előörs vagy a hátvéd pikás derékhada.
- 2: A muskétásokból és arkebúzosokból álló két szárny.
- 3: Három, 100-100 muskétásból és/vagy arkebúzosból álló század.
- 4: Négy lovasszázad a szárnyakon.
- 5: Négy lovasszázad elől.
- 6: Felderítők.

[Nagyban megkönnyíti a sereg mozgását az,
ha a három részt mindig ugyanaz a parancsnok vezeti]

Más szokás van érvényben a franciáknál, akik még mielőtt menetrendbe állna a sereg, már kijelölik mind a három rész parancsnokát, aki aztán mindvégig a szóban forgó részt fogja vezetni. Tehát az, aki az előőrs parancsnokságát kapja meg, az végig ott is marad, és nem vezet másnap a derékhadat vagy az utóvédet. Véleményem szerint ez a módszer jobb, mint az előző, mivel a parancsnokok jobban megszokják az alájuk rendelt csapatok vezetését, emellett így a sereg egysége sem bomlik meg könnyen, és ráadásul könnyebben tud manőverezni is.

IV. FEJEZET

—

A SEREG HÁROM FŐRÉSZÉNEK TAGOKRA BONTÁSA

Az arkebúzosok és a muskétások mozgékony egységek, épp ezért őket a sereg bármelyik részén el lehet helyezni, mert szükség esetén könnyű őket kijelölt helyükről elmozgatni. Különösen érvényes ez abban az esetben, ha szűk terepen hadakozunk, avagy ha a lovasságot kell megtámogatni. Épp ezért az előőrs pikásezredei elé, egy jó kapitány vagy más tiszt vezetésével, osszon be a tábornagy 100-100 arkebúzos és muskétást! Úgy kell őket beosztani, hogy maradjon mozgástere a pikásezredeknek is, és hogy szükség esetén az arkebúzosokat és a muskétásokat is könnyen át lehessen helyezni. Az arkebúzosoknak és a muskétásoknak az a szerepe, hogy segítsék a lovasságot. Épp ezért akár össze is lehet őket keverni a lovasság csapataival úgy, hogy az arkebúzosok és a muskétások a felderítőkkel együtt előremennek, és elfoglalnak egy-egy szorost avagy szabaddá tesznek egy-egy szűk átjárót. A lovasság áthaladását ezeken a területeken az arkebúzosok és a muskétások fedezni is tudják. Miután a lovasság áthaladt az említett akadályokon, az arkebúzosok és a muskétások jó renddel várják meg a pikások átkelését is, és utána foglalják el helyüket ismét a sereg élén!

[Miként viselkedjenek az arkebúzosok és a muskétások abban az esetben, ha a hátvéd csapataihoz vannak beosztva?]

Amennyiben az arkebúzosok és a muskétások a menet végére, a hátvéd csapataihoz vannak beosztva, akkor meneteljenek a pikások mögött! Amikor szűk szorozhoz érnek, akkor engedjék át előbb a lovasságot, és amint az már a nyílt mezőre ért, az arkebúzosok és a muskétások menjenek a pikások mögé! Amint a szorozson a gyalogság is átkelt, az arkebúzosok ismét menjenek a sereg végére, és hátrvédként biztosítsák azt egy esetleges ellenséges támadás ellen!

V. FEJEZET

—

A FELDERÍTŐK SZEREPE
A SEREG MENETE SORÁN

Akik részt vettek már háborúban, és vezettek hadsereget hadjárat során, azoknak nem kell magyaráznom, hogy mennyire szükséges a felderítők munkája, elsősorban akkor, amikor a sereg menetet hajt végre. Nem véletlenül nevezik egyesek a felderítőket a hadsereg szemének. A felderítőknek tehát nagy hasznát vesszük a hadjárat során. Éppen ezért a tábornagy szorgalmasan felügyelje a felderítők munkáját, és legyen gondja arra, hogy ne csak a sereg elején, hanem annak minden részén legyenek felderítők!

[Egyetlen csapategység se meneteljen szétszórta!
A lovas arkebúzosok a szárnyak szélén meneteljenek,
mert így kitűnő védelmet nyújthatnak azoknak,
mivel a szárnyakat is előszeretettel támadja meg az ellenség!
Ha ellenséges helyőrség mellett vonul el a sereg,
küldjön előre megfelelő számú katonát a tábornagy!]

A felderítőknek nemcsak az a feladata, hogy árgus szemekkel figyeljék az ellenség felbukkanását, hanem az is, hogy felmérjék a terepet, és elejét vegyék minden, a menet során előforduló kellemetlen eseménynek. Sokszor előfordul ugyanis, hogy ligetes és erdős helyeken avagy völgyek és szorosok bejáratánál az ellenség oldalról támad, és nemcsak azért, hogy a menetoszloptól elkóborló katonákat megölje vagy foglyul ejtse, avagy hogy nyelveket fogjon, hanem azért is, hogy a menetelő sereg oldalszárnyain vagy a sereg málhájában súlyos károkat okozzon. Az ilyen esetek nagyon megtépázhatják a tábornagy tekintélyét, ezért hirdesse ki nyilvánosan, hogy az elkóborló katonák kemény büntetésben részesülnek, és parancsolja meg határozottan a tiszteknek, hogy ezeket a rendelkezéseit szigorúan tartsák is be! Emellett a szárnyak mellé rendeljen néhány kisebb lovas arkebúzosegységet, amelyek ne csak fedezzék a szárnyakat, hanem a rendetlenül elkóborló katonákat zavarják vissza kijelölt helyükre! Abban az esetben, ha a seregnek az ellenség helyőrsége mellett kell elvonulni, akkor a tábornagy küldjön előre annyi felderítő gyalogost és lovast, amennyi fel tud tartani egy esetleges ellenséges rajtaütést addig, amíg a sereg és a málya elvonul!

VI. FEJEZET

—

A MÁLHA ELHELYEZÉSE
A MENETOSZLOPBAN

A menet során a málha szállítása okozza a legtöbb gondot. Minél több a málha, annál nagyobb vele a gond, mivel nehéz megszervezni azt, hogy ne tűnjön el belőle semmi, hogy gyorsan lehessen mozgatni úgy, hogy ne zavarja a katonák menetét és manővereit.

[Mekkora legyen a málha optimális mérete?]

Különösen igaz ez a magyarországi részekre, ahol egy rendes seregnek 8 vagy akár 10 ezer szekérnyi málhája is van. Ennyi málhát azonban lehetetlen jó rendben és biztonságosan szállítani. Ezen a vidéken ráadásul a szekereket vagy egy sorba egymás után, vagy több sorba egymás mellé állítják, és mintegy a századokat védő sáncként is alkalmazzák, ami igencsak sok bosszúságot okozhat a tábornagynak.

A legfontosabb tehát az, hogy a tábornagy tegyen meg mindent a málha mennyiségének csökkentése érdekében. Én úgy vélem, hogy az a legoptimálisabb, ha minden századnak ötszekérnyi málhája van. Ebből két szekér szállítsa az élelmiszereket! Ezenkívül még legyen századonként 50 ló, amely a fontosabb személyek málháját szállítja! A kereskedők számát nehéz pontosan megmondani, de az a javaslatom, hogy ez a szám állandó legyen, tehát csak annyi kereskedőt engedjünk a menetbe, amennyit előre meghatároztunk.

[A jól szervezett seregben nemcsak a málha méretét,
hanem a családtagok számát is csökkenteni szükséges]

A málha mennyiségét az is nagyban megnöveli, ha nemcsak a legszükségesebb élelmiszereket, ellátmányt és felszereléseket, hanem nagyon sok, csupán a kényelmet szolgáló felesleges dolgot is szállítanak. Ezek a felesleges dolgok, amelyek az igazán fontos felszerelés, élelmiszer és a takarmány elől foglalják el a helyet, elsősorban abból adódnak, hogy sok katona asszonyokból, gyerekekből és szolgálókból álló népes családot hoz magával még a hadjáratra is. Én viszont azt mondom: aki katonának áll, az éljen is katona módjára! Épp ezért az a javaslatom, hogy a családtagok jelenlétét a seregben jócskán csökkenteni kell. Mindemellett azokat, akik megdézsmálják a sereg málháit és készleteit, a legkeményebben meg kell büntetni. A tábornagy vagy űzze el őket a seregből, vagy ha nagyon súlyos lopást követtek el, akkor akasztassa fel őket! A büntetés szigora majd elrettenti a többieket a hasonló cselekedetek elkövetésétől.

Amikor csak teheti, menet közben a tábornagy ellenőrizzé az előörsöt és a szárnyakat! Ezen idő alatt bízzon meg valakit a segédei közül az egyéb tábornagi feladatok ellátásával! A tábornagy pusztá jelenlétének tekintélyével meg tudja akadályozni a katonák elkóborlását és a málhá megdézsmálását, valamint az engedetlenkedők lázadásait. Egyes zsoldosok ugyanis nem elégszenek meg azzal, hogy csupán ők maguk hagyják el a helyüket a fosztogatás és a zsákmányszerzés végett, hanem sok esetben erre szolgálókat is ráveszik. A tábornagnak azonban ezt a leghatározottabban meg kell tiltania. Ha a szolgálók a seregben akarnak maradni, akkor számukra külön zászlóaljat kell felállítani. A fentiekre vonatkozó rendelkezéseit minden ezred számára írásban adja ki a tábornagy a táborbontást megelőző este! A szolgálókból álló zászlóaljaknak is pontosan jelölje ki a gyülekezés helyét és idejét, valamint a menetben elfoglalandó helyüket is, amely legyen a málhá mellett! Ezeknek a parancsoknak egy másolatát őrizze meg a tábornagy! Legyen a sereg többi zászlójának színétől elütő kék színű zászlója a tábornagnak, amelyet hordozzanak mindig a málhá közelében! Ez a tábor többi tisztje számára is jelzésként szolgál: alatta mindig összegyűlhetnek, hogy a tábornagy parancsait és megbízatásait átvegyék.

VII. FEJEZET

—

A MÁLHA MOZGATÁSA A TÁBOR BONTÁSAKOR

Amikor a tábor bontására készülünk, előbb mindig a szekereket és a málhát állítsuk menetrendbe, és ne a harcoló zászlóaljakat! Az alakulóteret a tábortól egy muskétalövésnyire vagy kicsit messzebbre jelöljük ki azért, hogy a tábor és az alakulótér közötti területen menetrendbe lehessen állítani a málhát!

[A tábor bontásakor a tábornagy legyen a málhás oszlop élén,
és ellenőrizze azt, hogy elsőként a fővezér málhája induljon el!]

A tábornagy és segítői viseljenek gondot arra, hogy mindenki a számára kijelölt helyet foglalja el, ami nehéz terepen nem mindig könnyű feladat, és senkit se engedjenek megindulni az alakulótérrel a megállapított időpont előtt! Mivel sok esetben a tábor olyan terepen található, amelyen a tábornagy nem tud úgy elhelyezkedni, hogy mindent lásson, és ellenőrizni tudja azt, hogy mindenki csak a meghatározott rend szerint indulhasson el, ezért halálbüntetés terhe mellett parancsba kell adni, hogy senki sem indulhat meg a málhával addig, amíg a fővezér málhája el nem indult.

Magyarázat a 2. ábrához:
Miként szállítjuk a málhát az előőrsben és a hátvédben?

Forrás: BASTA 1617: I. 41.

- 1: A minden irányba kilovagló felderítők.
- 2: Muskétás- és arkebúzosszázad.
- 3: Két lovasszázad.
- 4: A málhát biztosító arkebúzosok és muskétások a széleken.
- 5: A könnyűtüzérség ágyúi.
- 6: Könnyűtüzérségi munícióval megrakott szekerek.
- 7: A könnyűtüzérséget kísérő és segítő két kisebb csapat utász.
- 8: Két kisebb csapat lovas, aki a menet oldalát fedezi.
- 9: Két hosszabban elrendezett muskétás- és arkebúzoscsoport, szintén az oldalfedezet miatt.
- 10: A hadsereg-fővezér és a táborszernagy kötőféken vezetett lovai.
- 11: A hadsereg-fővezér és a táborszernagy málhát szállító szekerei.
- 12: A többi tiszt és katona málháit szállító szekerek, amelyeket a hadbiztos és emberei követnek, akik közül egy-egy néha-néha előre- vagy oldalra lovagol, és ellenőrzi, hogy nem bomlott-e fel a menet.
- 13: A négy vagy öt századból álló előőrs eleje.
- 14: Két nagy muskétás- és arkebúzosszázad.
- 15: Az ezek között elhelyezkedő két kisebb muskétás- és arkebúzoscsapat.
- 16: Nehézágyú.
- 17: Az előbbi ágyúhoz tartozó muníciót szállító szekerek, amelyeket a tüzérek és az utászok követnek.
- 18: A szárnyakat fedező két lovasszázad.
- 19: Két hosszú alakzatú arkebúzosszázad, amely fedezi a pikásokat.
- 20: Az előőrs derékhada.
- 21: Két, az oldalszárnyakat fedező, hosszú alakzatú arkebúzosszázad.
- 22: Két kisebb arkebúzos- és muskétáscsoport.
- 23: Két muskétáscsoport (*manica*), amely a hátvéd derékhadát fedezi.
- 24: A hátvéd derékhada.
- 25: Két lovasszázad, amely az oldalszárnyakat, valamint a sereg és a málha közti teret fedezi.
- 26: Nehézágyú.
- 27: A nehézágyúkhöz tartozó muníciót szállító szekerek, tüzérekkel és utászokkal.
- 28: A málhát fedező két arkebúzosszázad.
- 29: A tisztek és a katonák málháit szállító szekerek.
- 30: A hadsereg-fővezér és a táborszernagy lovai.
- 31: A hadsereg-fővezér és a táborszernagy málhája, szolgálóik kíséretében.
- 32: Kis mezei ágyúk és felszereléseik.
- 33: Muníciót szállító szekerek, amelyeket a tüzérek és az utászok kísérnek.
- 34: Két kisebb csapat arkebúzos és muskétás.
- 35: Három csapat utász, aki a tüzérségnek áll a rendelkezésére, vagy szükség esetén a terepet egyengeti el.
- 36: Két másik arkebúzos- és muskétáscsoport.
- 37: Két lovasszázad.
- 38: A hátvéd málháit fedező muskétás- és/vagy arkebúzosszázad.

Ezek után a következő rendben induljon a menet: elől meneteljen a tüzérség a munícióval és az ágyúkkal együtt! Néhány ágyút külön el kell helyezni a menet elején és a menet végén, de az ágyúk nagy része maradjon a málhás oszlop élén, a puskaport szállító szekerekkel együtt! A tüzérség és annak felszerelése után következzen a hadsereg fővezérének, utána a tábornagnak a málhája, legvégül pedig a lovasság és a gyalogság málhája! Az általános szokás szerint a lovassági és a gyalogsági málha helyét naponként kell cserélni. Sokan vannak azonban olyanok is, akik nem tartják helyesnek ezt a szokást, és azt mondják, hogy a lovassági málha mindig legyen a gyalogsági málha előtt. Távol legyen tőlem az a szándék, hogy elhintsem újból e helyen a hadvezérek között a gyűlölködés magvait, de mégiscsak azt kell mondanom, hogy jobb naponként felcserélni a lovassági és a gyalogsági málha helyét.

[Hol helyezzük el a málhát abban az esetben,
ha fennáll az a veszély,
hogy az ellenség előlről támad?]

Ha tudomást szerzünk arról, hogy az ellenség a közelben tartózkodik, és felmerül a gyanúja annak, hogy előlről fog támadni, akkor a málhát ne a menet elején, hanem annak végén, a hátvéd mögött helyezzük el! Ilyenkor is legyünk azonban elővigyázatosak, és a málha védelmére rendeljünk ki külön néhány gyalogos- és lovasegységet! Ha az ellenség hátba támad minket, és ütközetre kerül sor, akkor a málhát néhány gyalogos- és lovasegység fedezetével szállítsuk el néhányórányi járásra! A sereg többi része álljon csatarendbe, és vegye fel a harcot az ellenséggel, ezzel biztosítva a málha kimenekítését!

VIII. FEJEZET

—

ARRÓL, HOGY MIKÉNT SZERVEZZE MEG A TÁBORNAGY A SEREG ÁTKELÉSÉT A SZŰK SZOROSOKON, ÁTJÁRÓKON ÉS HIDAKON OLYAN ESETEKBEN, AMIKOR AZ ELLENSÉG KÖZEL VAN

Mindig vegye figyelembe a tábornagy azt, hogy még akkor is felbukkanhatnak nem várt akadályok, ha sikerül jó renddel megszervezni a menetet! Számos esetben megnehezítheti ugyanis a sereg mozgását egy-egy árok, átjáró, híd, folyó, mocsár. Ilyen esetekben a menet lelassul, és ha történetesen az ellenség a közelben tartózkodik, és erről tudomást is szerez, akkor nem fogja elmulasztani az alkalmat a támadásra,

mivel ő van kedvezőbb helyzetben. A tapasztalt kapitányok mindig is nagy szorgalommal, figyelemmel és szigorúsággal irányították ilyen helyeken seregük mozgását, mert tudták, hogy a folyókon, szorosokon, mocsarakon való átkelések során bomlik fel legkönnyebben a menetrend. Számos példát hozhatnék fel arra is, hogy más kapitányok meg kihasználva az ilyen helyzetekben rejlő lehetőséget fényes győzelmeket arattak olyan híres hadvezérek felett, akik hanyagul fogtak hozzá az átkelés műveléséhez. Egyszóval nagy károkat lehet okozni még a legerősebb hadseregnek is, még olyankor is, ha az nyílt és akadálymentes terepen vonul, ha van türelmünk őt követni, és kívánni azt, hogy folyóhoz, szoroshoz, hídhoz vagy mocsárhoz érjen. Németalföldön és Franciaországban azért, hogy gyorsan és könnyen átkelhessen a sereg a folyókon és a csatornákon, a poggyással együtt a szekereken csónakokat és bárkákat szállítanak, a szükséges felszerelésekkel (kötelek, horgonyok, vasmacskák stb.) és mesteremberekkel együtt. Amint folyóhoz érnek, néhány órán belül a bárkákból és csónakokból hidat tudnak építeni, anélkül akár, hogy egy karót is le kellene verniük, vagy egyéb más munkát kellene végezniük a vízben.

Miután a sereg a folyóhoz érkezett, és kiválasztották a gázlót ahhoz, hogy a sereg épességét ne tegye ki túlságosan is nagy kockázatnak, a tábornagynak két alapvető szempontot kell figyelembe vennie. Először is tudja meg, hogy milyen távolságra van az ellenség, és mérje fel azt, hogy mennyi idő alatt érhet az ellenség a folyóhoz! Másodszor a lehető leggyorsabban foglaljon állást a sereg a parton, és biztosítsa az átkelő megépítését! A híd avagy a gázló elé a parton két lövészárkot kell ásni: az egyiket félhold alakban, a másikat (nagyobbat és mélyebbet) pedig olyan alakban, ahogyan azt a terepviszonyok megengedik. Ezekből az árkokból kell megszervezni az átkelés biztosítását és távol tartani a folyótól az ellenséget, abban az esetben, ha az utolérte a sereget, és támad.

Az átkelőhíd megépítésének, valamint az átkelés biztosításának megszervezésére szánt időt a tábornagynak kell megbecsülnie a körülményektől függően. Sok esetben még éjszaka is érdemes megszervezni az átkelést, mert ilyenkor az ellenséget is akadályozza a sötétség a támadásban. Ha az ellenség hátulról, az innenső partról támad, akkor legelőbb a nehéz- és könnyűtüzérséget, valamint annak felszerelését, majd pedig a málhát szállíttassuk át! A tüzérség foglaljon állást a parton, és kezdje el löni az ellenséget, hogy az ne tudja felállítani saját ágyúit, és ne tudja löni azokkal az átkelést biztosító sáncainkat! Ha az ellenség a velünk szemben lévő partról támad, akkor a málha átszállítását a végére kell hagyni. A tüzérség szintén maradjon az innenső parton, foglaljon állást, löje az ellenséget, és utolsóként kelljen át a folyón! A legjobb tanács azonban, amelyet adhatok, az, hogy a tábornagy ilyen esetekben a legokosabban teszi, ha vár az átkeléssel, ugyanis jól felkészült és rendezett ellenséges sereggel szemben csak nagy veszteségek árán lehet megvalósítani bármilyen átkelést.

Magyarázat a 3. ábrához:

Miként keljen át a sereg a hídon, ha az ellenség a közelben tartózkodik?

Forrás: BASTA 1617: I. 48

A: Az ellenség oldalról és hátulról támad

- 1: A félhold alakban elhelyezett ütegek, amelyek a 12 sz. alatt az erdőből kitörő ellenséget lövik.
- 2: Három arkebúzos- és muskétásszázad, amely szintén az ellenség ellen fordul.
- 3: A málha átkelését biztosító két század.
- 4: Pikácssapatok.
- 5: Két muskétásszárnny: a jobb oldali kel át először a hídon, utána következnek a pikások, majd végül a muskétások bal szárnya.
- 6: Két lovasszázad.
- 7: Két arkebúzos- és muskétásszázad.
- 8: A két lovasszázad utócsapatai.
- 9: A hídon átkelő málhát szállító, valamint az átkelésre még várakozó szekerek.
- 10–11: Az ellenséget lövő ütegek.
- 12: Az átkelést megakadályozni igyekvő ellenség, amint megjelenik az erdő szélén.
- 13: A hátulról támadó ellenség.
- 14: Az ellenség feltartóztatására szolgáló védmű.

B: Az ellenség előlről, a folyó túloldaláról támad

- 1: Az átkelést megkezdő, és az arra készülő muskétásszázadok.
- 2: A derékhad előtt menetelő két lovasszázad.
- 3: Két kisebb muskétás- és arkebúosszázad.
- 4: A pikásokat fedező két szárny.
- 5: A pikásokból álló derékhad.
- 6: Két lovasszázad.
- 7: Egy arkebúosszázad közepén.
- 8: Két arkebúosszázad.
- 9: A tüzérség ellátmányát és munícióját szállító szekerek egy része.
- 10: Kis mezei ágyúk és felszerelései.
- 11: A muníciót és a málhát szállító szekerek másik része.
- 12: Kötőféken vezetett lovak, szamarak, öszvérek.
- 13: A szolgálókat fedező két század.
- 14: A málhát oldalról fedező két arkebúosszázad.
- 15: Két kisebb arkebúoscsapat, amely hátulról fedezi a málhát.
- 16: Egy lovasszázad.
- 17: A menetoszlopot záró három század (muskétások és arkebúzosok).
- 18: Az átkelést megakadályozni szándékozó ellenség a folyó túlsó partján.
- 19: Az átkelőket lövő ellenséges üteg.
- 20: Az átkelőket fedező nehézüteg.
- 21: Szintén az átkelőket fedező tüzérüteg.

IX. FEJEZET

—

MIKÉNT KELL MENETELNI AKKOR,
HA AZ ELLENSÉG KÖZEL VAN, DE MÉGSEM
SZERETNÉNK HARCBA BOCSÁTKOZNI VELE?

Végezetül még két dolgról szeretnék szólni a menet kapcsán. Az egyik az, hogy miként kell megszervezni a menetet akkor, ha az ellenség ugyan a közelben tartózkodik, de mi el akarjuk kerülni azt, hogy harcra kényszeríthessen minket. A másik pedig az, hogy miként kell ilyen esetben biztonságosan visszavonulni. Ami az első dolgot illeti: sokszor előfordul az, hogy bizonyos körülmények miatt (például kevés az élelmünk) érdemes elkerülnünk az ellenséggel való harcot. Tudnunk kell azt, hogy ilyenkor általában az ellenség mindent elkövet azért, hogy minket harcra kényszerítsen. Még akár arra is képes lehet, hogy cselből csapatait szétküldi, és úgy tesz, mintha fosztogatná a vidéket, arra számítva, hogy mi azt gondolván, hogy szétesett a serege, az üldözésébe kezdünk. Legyünk ilyenkor azonban nagyon óvatosak, mert az ellenség csak azt szeretné, hogy őt üldözve számunkra kedvezőtlen helyre csaljon, és belekényszerítsen ezáltal egy számunkra előnytelen harcba!

[Bölcsen cselekszik a tábornagy, ha ilyen esetekben
kiküldi a lovasságot felderítésre]

Legkönnyebben úgy kerülheti el a tábornagy az ilyen kelepécet, ha az általa szükségesnek ítélt számú lovassal jó időben az ellenség után ered, és maga meggyőződik arról, hogy az ellenség valóban útnak indult-e, és ha igen, merre. Ezek után állítson az ellenség nyomába néhány felderítőcsapatot, amely figyelje árgus szemekkel az ellenség minden mozdulatát, és arról folyamatosan értesítse a tábornagyot, aki mindezekről tegyen jelentést fővezérének! Ugyanakkor folyton legyen gondja arra, hogy saját seregének visszavonulására a legalkalmasabb és legbiztonságosabb helyeket válassza ki! A sereget a felderítőktől kapott információk alapján az ellenség mozgásának függvényében irányítsa egyik helyről a másikra! Így elkerülhető az, hogy az ellenség kelepécebe csalja, és egyszer csak a serege előnytelen helyzetben találja magát, és arra kényszerüljön, hogy előnytelen módon vegye fel a harcot az ellenséggel. Ha pedig az ellenség netán megfordulna, és megrámadna minket biztonságos és megerősített helyeinken, akkor valószínűleg jól megfizetné ennek az árát, hisz számos példát tudnék felhozni annak illusztrálására, hogy miként bukott meg sok hadvezér e szeszélyes türelmetlensége miatt. Ezzel a módszerrel a tábornagy kényelmesen távol tarthatja, mozgathatja és táboroztathatja seregét fél- vagy negyedmérföldnyire az ellenségtől, vagy akár még közelebb is, akit ugyanakkor féken is tud tartani.

X. FEJEZET

—

A CSATARENDBEN ÁLLÓ ELLENSÉG ELŐL
VESZÉLYES VISSZAVONULNI

Azoknak, akik úgy gondolják, hogy a csatarendben álló ellenség elől vissza lehet vonulni lassan és megfontoltan úgy, hogy közben nem engedjük magunkat harcra kényszeríteni, azoknak nem mondhatok más, mint hogy csupán érdemtelenül koldulnak maguknak dicsőséget.

[Csak az ellenség hanyagsága
és figyelmetlensége könnyítheti meg
a lassú és hosszan tartó visszavonulást]

Fel kell világosítanom azokat az egyébként okos embereket is, akik azt mondják, hogy a harcrendben álló ellenség elől lassan is vissza lehet vonni a csapatokat, ráadásul úgy, hogy azok sértetlenek maradnak. Nos, véleményem szerint ezt csak akkor lehet megtenni, ha az ellenség hanyag és ügyetlen, és elsősorban csak nyílt, és nem szűk terepen. Vegyük figyelembe azt a magától értetődő tényt is, hogy amint a katona hátat fordít az ellenségnek, azon nyomban elillan belőle a harci kedv, és bárhogya is akarnánk, sehogy se tudnánk rávenni arra, hogy visszavonulás közben még harcoljon is! Visszavonulás közben ugyanis a katonának az a legnagyobb gondja, hogy csak ne ő maradjon a végére, és nehogy ő legyen az utolsó visszavonuló. Sokszor voltam tanúja annak, hogy ilyen körülmények között hamar felborul a rend, és nyomban zűrzavar keletkezik, elsősorban szűk és nehéz terepen vagy a folyókon átvezető hidakon, ahol a katonák egymást taszigálják és lökdösik, ezzel csak még nagyobb összevisszaságot okozva, amely minden hadvezér rémálma.

Vannak, akik a visszavonulás során úgy próbálják meg becsapni az ellenséget, hogy felállítanak néhány sátrat, majd kiküldik a katonákat takarmányt szerezni, azt színlelve ezzel, hogy táborozásra készülnek. Mások éjszaka előre küldik a málhát, vagy elrejtik azt valamilyen titkos és biztonságos helyre, nappal pedig úgy tesznek, mintha felvonulnának. Számos egyéb fortély is van, amellyel meg lehet ugyan tévesztetni az ellenséget, de az a véleményem, hogy egyik sem elegendő és alkalmas arra, hogy lehetővé tegye seregünk rendezett és biztonságos visszavonulását hosszú távon. Ezek a hadicselek ugyanis csak abban az esetben működnek, ha az ellenség ügyetlen, elbizakodott és hanyag. Márpedig az csak nagyon ritkán szokott előfordulni, hogy az ellenség ne gondoskodna arról, hogy éjjel-nappal felderítőket és őrszemeket küldjön ki, akik minden mozgásodról tájékoztatják az ellenség parancsnokait.

[Milyen egyéb módozatok vannak a visszavonulásra,
és milyen veszélyeket rejt magában az éjszakai visszavonulás?]

Abban az esetben, ha hátulról éri a támadás a sereget, a visszavonulás okozta károkat egyesek még úgy is próbálják enyhíteni, hogy előreküldik a málhájukat, valamint a felszereléseket, muskétásokkal megerősítik a hátvédet, és a hidakon való átkelés fedezésére szolgáló félhold alakú lövészárkokat ásatnak az ellenség feltartóztatására. Ezek nem rossz módszerek, de az a véleményem, hogy jól szervezett, támadást végrehajtó sereg ellen nem elégségesek. Nem mondom, adódhat olyan helyzet, amikor a terepviszonyok nekünk kedveznek, és a visszavonulás még sikeres is lehet. De ezt csak akkor érdemes megkockáztatni, ha nyílt mezőn, gyorsan és csak rövid távolságon kell visszavonulnunk. A hosszú távon visszavonuló rendezetlen seregben az éjszaka megkettőzi a nehézségeket, mert felerősíti a katonákban a félelmet, mivel éjszaka minden veszély nagyobbak tűnik, mint amekkora a valóságban. Emellett az éjszaka eltörli a katonában a megfutamodás felett érzett esetleges szégyenét, aki azt mondja magában: az ellenség biztosan nem fog éjszaka támadni, így aztán én nyugodtan elmenekülhetek. A katonák tehát éjszaka összevissza menekülnek, ami csak fokozza a zűrzavart.

Mindaz, amit a visszavonulásról fentebb elmondtam, érvényes a hadsereg kisebb egységeire, azaz egy-egy századra vagy ezredre is. Mielőtt egy század harcrendbe állna, és menetelni kezdene, a parancsnok tájékozódjon a terepviszonyokról, és jól fontolja meg, hogy abban az esetben, ha megjelenik az ellenség, valóban szándékában áll-e megütközni vele, és ha igen, akkor van-e elég ereje a harc sikeres megvívásához! Mert ha harcrendbe áll, kivonul a táborból, aztán amikor az ellenség feltűnik, mégsem támad, hanem elkezd inkább várakozni, majd végül az ellenség orra előtt hirtelen hátat fordít neki, nos, az a lehető legrosszabb, amit egy hadvezér tehet. Tanácsként csupán azt mondhatom az ilyen esetekre a tábornagynak, hogy legyen mindig előrelátó, igyekezzon felkészülni minden eshetőségre, hogy ne akkor kelljen kapkodnia, amikor már bekövetkezett a baj. Ha pedig visszavonulásra kényszerül, ne rémiszték meg őt az imént felsorolt nehézségek, hanem azok inkább erősítsék meg figyelmét és szorgalmát, vállalja fel a veszedelmet, és szálljon vele bátran szembe! Ne feledje ugyanakkor azt se, hogy az ellenség is hibázhat, őt pedig megsejtheti a szerencse, mivel a háborúban gyorsan forog annak a kereke, és ami ma rossz, az holnapra már jóra fordulhat.

HARMADIK RÉSZ

A TÁBOROZÁSRÓL

I. FEJEZET

MIRE KELL SZORGALMATOSAN VIGYÁZNI A TÁBORNAGYNAK A SEREG TÁBOROZÁSAKOR?

A hadsereg elszállásolásának megszervezése a tábornagy legfontosabb feladata. Épp ezért, hacsak nincs valamilyen elháríthatatlan akadálya, menjen előre, és személyesen mérje fel a terepet a táborhely kiválasztása végett! Szintén személyesen jelölje ki, és állítsa fel az őrséget, és ha szükséges, szervezze meg a tábor körülsáncolását! Ezenkívül legyen gondja mindenre, amit szükségesnek lát, de mindenekelőtt, miután felmérte a terepet, jelölje ki az alakulótereket, a katonák számára a kvártélyokat, a hadi felszerelés és a málha számára pedig a raktározási területet! Ezután jelölje ki az őrség parancsnokát, majd kezdje meg a táborhely kialakítását! Vegyen maga mellé annyi katonát, amennyit elegendőnek tart saját személyének védelmére, és menjen a táborhelyre a táborszernaggyal, a főszállásmesterrel, valamint a gyalogság és a lovasság főfurierjeivel! Vegyen még maga mellé jó néhány utászt, aki elegyengetheti az utat a tűzérségi felszerelés, valamint a társzekerek számára, ahol az szükséges!

Miközben ezek néhány gyalogos katona segítségével munkához látnak, addig a tábornagy a többi utással, valamint néhány, a táborba vezető út elegyengetéséhez, valamint a sáncok kiásásához szükséges és alkalmas lapátokkal, csákányokkal, kapákkal és más hasonló szerszámokkal megrakott szekérrel menjen arra a helyre, ahol az elsáncolást szeretné megvalósítani! Ha szükséges, akkor fővezére véleményét is kérje ki a tábornagy a sáncok helyére vonatkozóan! A sáncok kijelölésében segítsenek a tábornagnak a hadmérnökök és az utászok tisztjei is! A tábornagy a kvártélyok és az alakulótér helyének függvényében állapítsa meg a sáncok formáját, majd azok kiásását a hadmérnökök irányítás és felügyeljk! Ha az alakulótér a táboron belül helyezik el, akkor annak védelmére nem szükséges külön sáncokat ásni, ha viszont a táboron kívül, akkor igen.

II. FEJEZET

—

ARRÓL, HOGY MIÉRT TÉVES AZ A VÉLEMÉNY,
HOGY A TÁBOR KÖRÜLSÁNCOLÁSÁT NE
AZ UTÁSZOK, HANEM A KATONÁK VÉGEZZÉK

Főleg azok körében, akik távolról irányítják és szervezik a háborút, közkeletű az a nézet, hogy felesleges pénzkidobás külön utászokat fizetni a sáncsásra, mivel azt a hadseregben amúgy is szolgáló katonák is elvégezhetik. Ezek az emberek soha nem forgolódtak a harctereken és csupán elvont eszméik vannak a háborúról, amelyeket a históriák olvasásából merítettek. Életükben nem fordultak meg valóságos katonai táborban, hisz csupán metszeteken kinyomtatva láttak olyant. Nem hiába mondta egy bizonyos bölcs ember, hogy a háború iskolája nem a tanteremből, hanem a mezőből áll; hogy a háború iskolamestere az idő és a gyakorlat, a lecke nem más, mint a mérlegelés, a döntéshozatal és a végrehajtás, az érdemjegy pedig a siker. De ma az jött divatba, hogy a hadművészet terén is kövessük a régieket, akiknek dicső tetteiről a könyvekben olvashatunk, jóllehet a régi idők nagy hadvezéreinek tetteit csodálni ugyan lehet ma is, de a harctereken azokat követni kockázatos.

[A mai katonák nem értenek a sáncsáshoz, ezért inkább lehet úgy megtakarítani a költségeken, ha kevesebb katonát alkalmazunk, és az így megüresedő helyekre utászokat veszünk fel]

Saját tapasztalatból mondom, hogy a mai katona, még ha akarna, akkor se tudna rendes sáncot ásni, hisz amikor megérkezik a táborhelyre a felszerelés cipelésétől hullafáradtan és izzadságtól csatakosan, még egy hitvány kalyibát se képes összetákolni, nemhogy sáncsáshoz fogni. Ha ennek ellenére ráparancsolunk, hogy ásson sáncot, akkor az a munka lassan fog haladni, és az eredmény olyan siralmas lesz, hogy az így kiásott sánc folyamatosan javításra fog szorulni, és a végeredmény nem költségmegtakarítás, hanem épp ellenkezőleg, pénzpazarlás lesz. Épp ezért nekem az a véleményem, hogy az uralkodó nem akkor takarítja meg pénzét, ha a katonákat rendeli ki sáncsásra, hanem akkor, ha egy harcoló ezred helyett inkább egy utászezredet fogad zsoldjába. Az utászokat a seregben meg kell becsülni, és élükre tehetséges parancsnokokat kell kinevezni, akik jól ismerik természetüket, és ezáltal mindig rá tudják venni őket a munkára. Nem szabad őket túlterhelni, megfelelő élelmezésükről mindig gondoskodni kell. Ha ezek szerint járunk el, akkor mindig jobb munkát fognak végezni, mint a katonák, hiszen mint mesteremberek sokkal jobban kezelik a szerszámokat, mint a katonák. Emellett az utászok néha még jobban is engedelmesebbek feletteseiknek, mint a zsoldos katonák tisztjeiknek.

III. FEJEZET

—

A TERVEZETT TÁBORHELY
FELDERÍTÉSE ÉS KIJELÖLÉSE

A hadsereg épségének megóvása tekintetében az egyik legfontosabb tevékenység a megfelelő táborhely kijelölése. Egész köteteket lehetne teleírni ennek a tárgyalásával, és még akkor sem mondhatnánk, hogy kimerítettük a tárgyat. Ugyanakkor véleményem szerint mindez felesleges is lenne, mert a szálláshely kijelölését nem papirosból, hanem a gyakorlatból lehet igazán elsajátítani.

[Philopoimén példája azt bizonyítja,
hogy a szálláshelyek kijelölésének mesterségét
fiatalon kell kezdeni]

A híres görög hadvezér, Philopoimén esete is azt bizonyítja, hogy ezt a mesterséget jobb minél fiatalabb korban elkezdni. Philopoimén már gyermekkorától fogva gyakoroltatta magát a hadi mesterségben, nemcsak a hadjáratok alkalmával, hanem békeidőben is folyton úton volt, így aztán olyan tapasztalatra tett szert, hogy nem volt olyan szoros vagy folyó, amelyen ne tudott volna gyorsan és hatékonyan átkelni. Leginkább annak volt nagy mestere, hogy a harcéljárásokat a terepviszonyok adta lehetőségekhez tudja alkalmazni. Villámgyorsan fel tudta mérni, hogy előlről, oldalról vagy netán hátulról fog-e támadni az ellenség. Ennek alapján meg tudta állapítani, hogy melyik századot hova érdemes felállítani, melyik helyre mennyi embert érdemes küldeni, hol lehet a legbiztonságosabban elhelyezni a málhát, hány katonából álljon az őrség, és miként kell azt felállítani. Különös jártasságot mutatott abban, hogy mikor kell támadni, valamint hogy mikor és miként kell visszavonulni az ellenség elől. Mindezt néhány sorban nagyon világosan leírta Titus Livius, amelyeket minden tábornagnak illene elolvasnia.

[A jó tábornagy mindig tud alkalmazkodni
a terepviszonyokhoz]

Ezekből ugyanis megtanulhatná, hogy miként fordítsa a terep természetes akadályait saját előnyére és javára. Még a legrosszabb terepen is észreveszi ugyanis az éles, tapasztalt és gyakorlott szem azokat az elemeket, amelyek hasznosak és előnyösek lehetnek számunkra. A tanulás egyik legfontosabb módszere a kételkedés. A hadművészetben ugyanis soha sincs két teljesen azonos eset: mindaz, ami az egyik terepen működött, lehet, hogy a másikon már nem fog. Épp ezért az a jó, ha a tábornagy minden addig alkalmazott

elméletben és gyakorlatban kételkedik kicsit, és minden új helyzetben új gyakorlatot alkalmaz. Ezt kell tenni a táborhely kiválasztásakor is, mert mindig a terepviszonyokhoz alkalmazkodva kell felállítani a tábor. Ezért mondtam azt, hogy a táborverés mesterségét csak a gyakorlat révén lehet igazából megtanulni.

IV. FEJEZET

—

MIKÉNT KELL KIJELÖLNIE A TÁBORNAGYNAK A SZÁLLÁSHELYEKET A TÁBORBAN?

Amint a tábornagy a táborhelyre ért, vizsgálja meg először is a hely általános jellemzőit: melyek a bejutást és kijutást könnyítő és megnehezítő tényezők; merre nyílik szabad tér a táborból, és merre van teljesen lezárva a tábor; hol helyezkednek el az erdők, ligetek, árkok, szakadékok és egyéb akadályok; mely részen érdemes elhelyezni a lovasságot és a gyalogságot; hol lehet a legkényelmesebben felállítani a tűzértséget? Nézzon jól körbe, és állapítsa meg, hogy alkalmas-e a hely arra, hogy az ellenséggel megütközzön, vagy jobb, ha az ellenség megjelenésekor inkább visszavonul! Ez utóbbi esetben figyelni kell arra, hogy legyen biztonságos visszavonulási útvonal. Ahol szükséges, ott az utászok egyengessék el a terepet. Ha netán olyan akadályok is vannak, amelyeket szerszámokkal nem lehet megszüntetni, akkor a tábornagy úgy is dönthet, hogy a táborhelyet máshol jelöli ki. A szálláshelyek kijelölésénél mindig az legyen a fő cél, hogy az ellenség dolgát megnehezítsük. Miután a terep szemrevételezése és elrendezése megtörtént, a tábornagy annak figyelembevételével jelölje ki a szálláshelyeket, hogy milyen a sereg összetétele (azaz a gyalogság avagy a lovasság képezi-e a sereg erejét), és hogy kell-e ütközetre számítani, vagy nem!

V. FEJEZET

—

ARRÓL, HOGY MILYEN OKOKBÓL SZÜKSÉGES A HADSEREGNEK TÁBOROZNI

Minden sereg vagy rövid, vagy hosszú időre üt tábor. Rövid időre (egy-két éjszakára) menet közben táborozik le a sereg, hosszú időre pedig vagy egy erősség ostromakor, vagy telelés céljából ver tábor. Nyilvánvaló, hogy a második esetben szükségeltetik nagyobb szorgalmatosság, utánajárás és szervezés.

[Előnyös valamely domb lábánál táborozni. Miként osszuk el az ellátmányt úgy, hogy kényelmesen elférjen, és könnyen hozzá lehessen férni?]

Az elszállásolás nagy mesterei az ókori rómaiak voltak, akik igyekeztek minden táborozásra vonatkozó szabályt pontosan leírni és alkalmazni. Épp ezért inkább mindig a helyet igazították a szabályokhoz, s nem ez utóbbiakat változtatták a helyek adottságai szerint. Egyesek erre azt mondhatják, hogy ez remek elképzelés, de nehéz megvalósítani, hisz mint fentebb állítottuk, egyszerűbb nekünk igazodni a terephez, mint azt igazítani magunkhoz. Erre azt válaszolhatom, hogy nem is szükséges mindenben a terephez szabnunk magunkat, mert legtöbbször elég két alapvető szempontot figyelembe venni. Az egyik az, hogy a tábor legyen védett, a másik pedig az, hogy legyen kényelmes. Ami az első szempontot illeti, a védettség azt jelenti, hogy az ellenség nem tudja észrevétlenül megtámadni. Ehhez az szükségeltetik, hogy a tábor közelében ne legyen olyan magaslat, ahonnan az ellenség ágyúival löni tudná a tábor. Ha viszont a tábort valamely folyó, árok, szakadék, erdő vagy liget fedezetében tudjuk felállítani, akkor nem feltétlenül baj, ha annak közelében található valamilyen domb vagy magaslat, csak akkor azt nekünk kell megszállni, és biztosítani annak védelmét úgy, hogy ellenséges támadás esetén a táborban lévő katonáink ne kényszerüljenek arra, hogy a tábor elhagyva a szóban forgó magaslat védelmére legyenek kénytelenek kivonulni. Ha a terepen csak egyetlen domb vagy magaslat található, akkor mindenképp annak a tövében kell elhelyezni a tábor. Ebben az esetben úgy kell megállapítani az alakulótér helyét, hogy az ellenség ne tudja kikövetkeztetni, hogy hol helyezkednének el csatarendbe álláskor a sereg első sorai és annak frontja.

Kényelmesnek akkor nevezhető a tábor, ha a katonák, az állatok, valamint az ellátmány és a felszerelés elfér benne, és ez utóbbiak akadálytalanul megközelíthetőek. Emellett nemcsak arra kell figyelni, hogy az ellátmány és a felszerelés könnyen megközelíthető legyen, hanem arra is, hogy abban az esetben, ha az ellenség elvágna a táborba vezető utánpótlási útvonalakat, akkor legyen a közelben víz, fa és takarmány elegendő mennyiségben. A tábor számára kijelölt terep tehát ne legyen se túl szűk, se túl tágas! Ha ugyanis szűk, akkor ahogy a katonák, úgy a felszerelés és az ellátmány is összezsúfolódik. Ha pedig tágas, akkor nagyobb őrséget kell szervezni és több katonát kell küldeni a tábor körülvevő sáncokba, ami csak szétforgácsolja az erőnket.

Legyen gondja a tábornagnak arra, hogy ha a tábor egy faluban ütik fel, akkor úgy jelölje ki a szálláshelyeket, hogy a folyamatosan érkező katonák még nappal el tudják azokat foglalni, és legyen elegendő idejük a sátraik felállításához és lovuk ellátásához szükséges eszközöket könnyen beszerezni, és a szálláshelyükre szállítani! Ha valamilyen kényszerítő körülmény miatt a tábornagnak nincs lehetősége így megszervezni a szálláshelyek elosztását, akkor csupán a katonák valamilyen szintű elkülönítését szervezze meg! Az is elő szokott fordulni, hogy a tábornagnak nincs elég ideje előkészíteni a táborhelyet, és a hadsereg már azelőtt megérkezik oda, hogy minden elő lenne készítve a csapatok

elszállásolására. Ebben az esetben a tábornagy tegyen jelentést a fővezérének, és vele együtt döntse el az elszállásolás további menetét! Minden esetben azonban legelőbb a hadsereg fővezére foglalja el a szálláshelyét, utána szép renddel pedig a többi csapat!

VI. FEJEZET

—

AZ EGYES SZÁLLÁSHELYEK KIJELÖLÉSE

A tábor tereit két nagy csoportra oszthatjuk: általános terekre és szálláskörletekre. Ez utóbbi azt a területet jelöli, ahol a katonák tartózkodnak, és felállítják sátraikat. Ezeket a helyeket nevezzük még kvártélyoknak is. Az általános szálláshelyek pedig a tábor fontosabb terei (például alakulótér, piactér stb.).

[Az alakulótereket a tábort körülvevő sáncok és a kvártélyok közötti területen szokták kijelölni; a lovassági tereket pedig a gyalogság oldalszárnyai mellett helyezik el]

A tábornagy a főszállásmesterrel közli, hogy mekkora területen kell kialakítani a kvártélyokat. Utána szintén a főszállásmesternek megmutatja, hogy hol lesznek a gyalogság, valamint a lovasság kvártélyai, aztán hogy hol lesznek a kvártélyokhoz tartozó terek, és hol lesz a fővezér szálláshelye. A tábort körülvevő sáncok és a kvártélyok között megfelelő méretű területet kell hagyni az alakulótereknek, ahol riadó esetén a katonák csatarendbe állhatnak. Arra is legyen gondja a tábornagnak, hogy az alakulótereket könnyen meg lehessen közelíteni! Arra külön figyelmeztesse a tábornagy a főszállásmestert, hogy a lovassági alakulótereket ne a gyalogsági zászlóaljak előtt, hanem azok mellett jelölje ki! Előfordulhat ugyanis az, hogy ellenséges támadás esetén a gyalogság első sorai meghátrálnak, ennek következtében a többiek összezavarodnak. Ilyenkor az egyetlen menekülési útvonal az alakulótér, ahol rendezhetik soraikat, épp ezért, amint azt már említettem, azt úgy kell elhelyezni, hogy az ellenség tüzérsége valamely közelben lévő magaslatról ne lőhesse. Ezért mondtam fentebb, hogy a tábor közelében lévő magaslatokat nekünk kell megszállni, és őrséggel megerősíteni, vagy ha csupán egyetlen magaslat van a terepen, akkor a tábort annak a tövében kell elhelyezni.

[Az ellátmány tárolására szolgáló tereket a katonai szálláshelyek mögött kell kialakítani, és erős őrséget kell rendelni a védelmükre]

Az említett általános tereket a tábort körülvevő védvonalakon kívül kell elhelyezni, míg az ellátmány tárolására szolgálókat a védvonalakon belül, a katonai szálláshelyek mögött

kell kialakítani, lehetőleg minél távolabb azoktól a területektől, amelyeken esetleges ellenséges támadás következtében harcok folynának. Az ellátmány védelmére és kezelésére a főhadbiztos parancsnoksága alatt erős őrséget kell kirendelni. A főhadbiztos és segédei szálláshelyét tehát az ellátmányt tároló terület mellett kell kijelölni. Az ellátmányt kezelő és őrző katonákat úgy kell kiválogatni, hogy lehetőleg minden, a seregben szolgáló nemzetből legyen köztük egy-egy, azért, hogy egyetlen, az ellátmányt igénybe vevő katona se érezhesse úgy, tartozzon bármelyik nemzethez, hogy az ellátmányos őrség részrehajló volna, és őt nemzetisége miatt becsapta vagy megkárosította volna.

[A vágóhíd és a mészárszék elhelyezése]

Az ellátmány melletti részen, de jól elkülönítve attól, szintén a tábort körülvevő sáncok és a katonai szálláshelyek közötti részen kell kijelölni az állatok levágására, valamint a hús árusítására szolgáló területet is. Különösen fontos, hogy a vágóhíd és a mészárszék közelében ne legyen hulladék, az ott kifolyt vért és egyéb létrejött szennyeződést pedig, ha van a tábor közelében folyó, akkor abba kell dobni, ha pedig nincs, akkor el kell ásni.

VII. FEJEZET

A FŐSZÁLLÁSMESTER FELADATAI A SZÁLLÁSHELYEK KIOSZTÁSÁBAN ÉS AZ ELSZÁLLÁSOLÁS MEGSZERVEZÉSÉBEN

Elöljáróban mindössze annyit mondhatok, hogy a szálláshelyek elosztásának és a katonák általi elfoglalásának konkrét feladatait a főszállásmesternek kell elvégezni. Épp ezért a főszállásmesteri tisztségre okos és tapasztalt embert kell kinevezni. A tábornagy ugyanis csak kijelöli a kvártélyok és a terek helyét, de a katonák, a felszerelés és az ellátmány konkrét elhelyezése már a főszállásmester irányításával történik. Nyilván akkor a legegyszerűbb kijelölni a kvártélyokat, ha a táborhelyül szolgáló terep négyzet alakú. Ez azonban sajnos csak a legritkább esetben fordul elő. A valóságban a legváltozatosabb formájú tereppel találjuk szembe magunkat. Ilyenkor igencsak fontos az, hogy a főszállásmesternek megfelelő ismerete és gyakorlata legyen a seregek elszállásolásában, mivel nincsenek mindenütt egyformán alkalmazható általános szabályok, hanem mindig az adott helyhez alkalmazkodva kell megtalálni a lehető legjobb megoldást. Emellett a főszállásmesterben meg kell lennie annak a képességnek is, hogy mindenki kedvére tudjon cselekedni. A katonák ugyanis hiú emberek, ezért könnyen megharagszanak, ha valami kényelmetlenséggel járó szálláshely jut nekik.

Ugyanakkor a főszállásmesternek arra is figyelnie kell, hogy a kvártélyok küllemre is tetszősek legyenek, azaz a sátrak és az emberek elosztása egyenletes legyen. Nem ajánlott

ugyanis szűk helyen sok sátrat összezsúfolni, és közben a tágas helyeket üresen hagyni. Nos, ilyen esetekben a legnagyobb segítség a gyakorlat és a tapasztalat. A jó főszállásmester egyetlen szempillantás alatt képes felmérni a terepet, és megállapítani annak előnyeit és hátrányait. Nem elég azonban csak a terep minőségét jól ismerni; tudni kell azt a katonához is alkalmazni, ami azt jelenti, hogy különböző fegyvernemek elhelyezése különböző terepviszonyokat követel meg. Felettből káros lehet és sok gyötrelmet okozhat a katonának az, ha a lovasságot szűk, akadályokkal és kényelmetlenségekkel teli terepen szállásoljuk el. Avagy ha a gyalogságot szeméttel teli mezőn szállásoljuk el, a tüzéséget pedig valamely mélyen fekvő völgy aljára számúzzuk. Ugyanakkor az igazság az, hogy ezen a téren ennél konkrétabb iránymutatásokat az értekező nem tud adni a főszállásmesternek, mert ezt a mesterséget csak a hosszú gyakorlat által lehet igazán jól megtanulni, és nem a könyvek olvasásából.

Legyen a főszállásmester diszkrét, előzékeny és udvarias, ahogy az tisztéhez illik! Hallgassa meg a panaszokat, de ugyanakkor döntéseiben legyen határozott, és adja tudtára a katonának, hogy nem teljesítheti mindenkinek a kérését, ezért törvényszerű az, hogy egyesek kényelmes, míg mások kényelmetlenebb szálláshelyeket kapnak! Ugyanakkor nagyon figyeljen arra a főszállásmester, hogy ne legyen részrehajló, azaz ne mindig ugyanazoknak ossza ki a jó szálláshelyeket, hanem váltogassa az elosztást! Aki egyszer rossz szálláshelyet kapott, az a következőben kapjon jobbat, és fordítva, aki elébb jó szálláshelyet kapott, az később érje be a rosszabbal is! Csak így kerülheti el a katonák utálatát és megvetését, amelyből aztán egyenesen következne hírnevének megromlása is. Németalföldön, mivel ott általában a seregben nincs főstrázsamester, az őrség felállításával és irányításával kapcsolatos feladatokat a főszállásmester végzi el. Mivel azonban ez a magyarországi hadszíntereken nem így van, lévén ott van főstrázsamester, ezért az őrség ügyeiről itt nem szólok.

VIII. FEJEZET

—

MIKÉNT OSSZA KI A FŐSZÁLLÁSMESTER A KVÁRTÉLYOZÁSRA SZOLGÁLÓ TERÜLETEKET?

Fentebb mondtam már, hogy a főszállásmester a tábornaggal, a *furier*ekkel és néhány, az ő védelmüket szolgáló katonával együtt még a sereg menete közben előremegy a táborhely előkészítése végett.

[Mit tegyen a főfurier azért, hogy könnyen megtalálják a seregben?]

Mivel az egyenetlen terepen a szálláshelyek kijelölésekor nehéz egyenes vonalakat húzni, ezért a főfurier általában a vonalhúzás megkönnyítése végett madzagokkal és kötelekkel

felszerelve jár, és folyton változtatja helyét, így nagyobb seregben nehéz megtalálni őt. Épp ezért megkülönböztető jellel szokták ellátni, amely egy lándzsára tűzött zászlóból áll, amelyet úgy kell megvarrni, hogy csúcsai az összes, a seregben egyébként is használt zászló csúcsaitól különbözzenek.

[Miként helyeztessen el a gyalogság és a lovasság?]

A két fegyvernem (azaz a gyalogság és a lovasság) elhelyezésekor a következőket vegye figyelembe a főszállásmester és a főfurier! Legjobb a gyalogságot a kvártélyok elé elhelyezni úgy, hogy az ellenség támadásakor az legyen az első vonalban, mivel a tábornok körülvevő sáncokban a gyalogságnak kell állást foglalni, és annak kell elsőként felvenni a harcot az ellenséggel. A gyalogság zászlóaljai egyenes vonalban legyenek elszállásolva, úgy, hogy egyik zászlóalj se legyen előrébb a másikonál! Az az általános szokás, hogy minden 300 emberből álló zászlóalj szálláshelye előtt 20 vagy 30 lépés szabad területet hagyunk, míg a szálláshely mögött 15 lépésnyit. A lovasságot a gyalogság mögött, valamint annak széleinél helyezzük el. Németalföldön a táborhelyeket általában a falvak területén alakítják ki.

[Miként táboroznak Magyarországon, és hogyan helyezzük el a seregben lévő különböző nemzeteket, valamint a tűzértséget?]

Nem így Magyarországon, ahol a táborozás a településeken kívül, a mezőkön történik. Ezért 1000 lovas szálláshelye előtt 300, míg mögötte 120 lépésnyi szabad területet hagynak, mivel Magyarországon rengeteg sátrat szállítanak, és állítanak fel a táborozáshoz. Egy-egy katonának 8-10, sőt akár 20 ló is lehet, amelyeket a sátrak között helyeznek el. Nem is beszélve a rengeteg szolgálóról, akik a legnagyobb nyugalommal táboroznak le azon a helyen, amelyet számukra uruk kijelölt. A sátorsorok között 50 lépésnyi távolságot hagynak azért, hogy szükség esetén a katonák úgy szállhassanak lóra, hogy ne keletkezzen kavargás. Nyeregbe szállás után a katonák a sátrak között várják a további parancsokat.

Minden seregben több nemzet katonái szolgálnak. Épp ezért a főszállásmesternek legyen gondja arra, hogy olyan nemzet katonáit szállásolja egymás mellé, akik nem viselkednek egymás iránt gyűlölettel! A lovasság és a gyalogság, valamint az egyes ezredek között is hagyjanak széles és egyenes utakat nemcsak azért, hogy az emberek és a szekerek kényelmesen közlekedhessenek rajtuk, hanem azért is, hogy szükség esetén, kiváltképpen éjszaka, a katonák ne zavarodjanak össze, és akadálytalanul mehessenek az alakulótérekre! A tűzértséget vagy a tábor elülső részén, vagy az oldalszárnyakon helyezzük el. Gondoskodjon arról is a főszállásmester, hogy a tűzértségnak álljon azonnal rendelkezésre néhány hordó lőpor és néhány ágyúgolyó! A muníció és a tűzértségi felszerelés

többi részét viszont távolabb kell elhelyezni, olyan helyen, ahol a katonák mozgását nem akadályozza, és egyúttal jó messze az élelmiszerraktáraktól is, biztonságos helyen. Ugyanakkor biztosítani kell a muníció megfelelő védelmét, és nem szabad bármelyik kószáló katonát a közelébe engedni. A tüzérségi őrseget a tábornagy szervezi meg, és ő is felügyeli. A muníció mellett helyezzük el a tüzérség parancsnokának, valamint a tüzérségi tiszteknek a szálláshelyét!

Viseltessen különös figyelemmel és szorgalommal arra is a főszállásmester, hogy mindenki a lándzsákkal, karókkal vagy faágakkal számára kijelölt szálláshelyet foglalja el, és utána se keveredjenek egymással a katonák, hanem mindenki mindig maradjon a saját szálláshelyén! Ennek ellenőrzése végett a főszállásmester bizonyos időközönként járja végig a tábornagyot, és ellenőrizze, hogy a katonák a számukra kijelölt helyen vannak-e! Amennyiben valamelyik katona avagy ellátmányos elhagyta saját kvártélyát, a főszállásmester ezt jelentse a tábornagynak, aki rájön ki valamilyen büntetést a szóban forgó katonára, mert a rossz példa ragadós, és ha büntetlenül marad, akkor a többi katona is azt fogja gondolni, hogy szabadon kószálhat a táborban! Amikor ideje engedi, akkor a tábornagy is járja végig a tábornagyot, és ellenőrizze, hogy rendelkezéseit pontosan végrehajtották-e!

IX. FEJEZET

A TÁBOR KÖRÜLSÁNCOLÁSÁRÓL

Azok a nemzetek, amelyek körében a hadművészet és a katonai fegyelem virágozott, sohasem ütöttek tábornagyot úgy, hogy azt ne sáncolták volna körül. Csak a barbár népek hanyagolják el a tábornagy körülsáncolását, mert ők híjjával lévén a hadtudománynak csak a pusztaságban bíznak, és úgy vélik, hogy 100-200 ezres hadsereggel kell hadjáratra indulni, nem gondolván arra, hogy ekkora seregben szinte lehetetlen fegyelmet tartani, és ennyi embert lehetetlen egyetlen tábornagyban elszállásolni.

[Mit tegyünk akkor, ha a tábornagy körülsáncolását, jóllehet felette szükséges volna, mégsem lehet megvalósítani?]

Ahogy a munka után szükséges a pihenés, úgy szükséges a tábornagy körülsáncolása is, mert sok esetben az egész hadsereg katonáinak az élete múlhat ezen. Előfordulhatnak azonban olyan esetek is, amikor nincs lehetőség a tábornagy körülsáncolására. Még ilyenkor is meg kell oldani viszont azt, hogy a tüzérségi szálláshelyeket és a muníciót tároló területet körülsáncoljuk. És mindezt nemcsak azért, hogy az ellenséges támadástól, hanem az esetleges tűztől vagy áruelőlőtől is megvédehessük tüzérségi felszerelésünket.

[A sáncokat úgy kell kiásni, hogy a lehető legnagyobb mértékben
kihasználjuk a terep adta előnyöket.

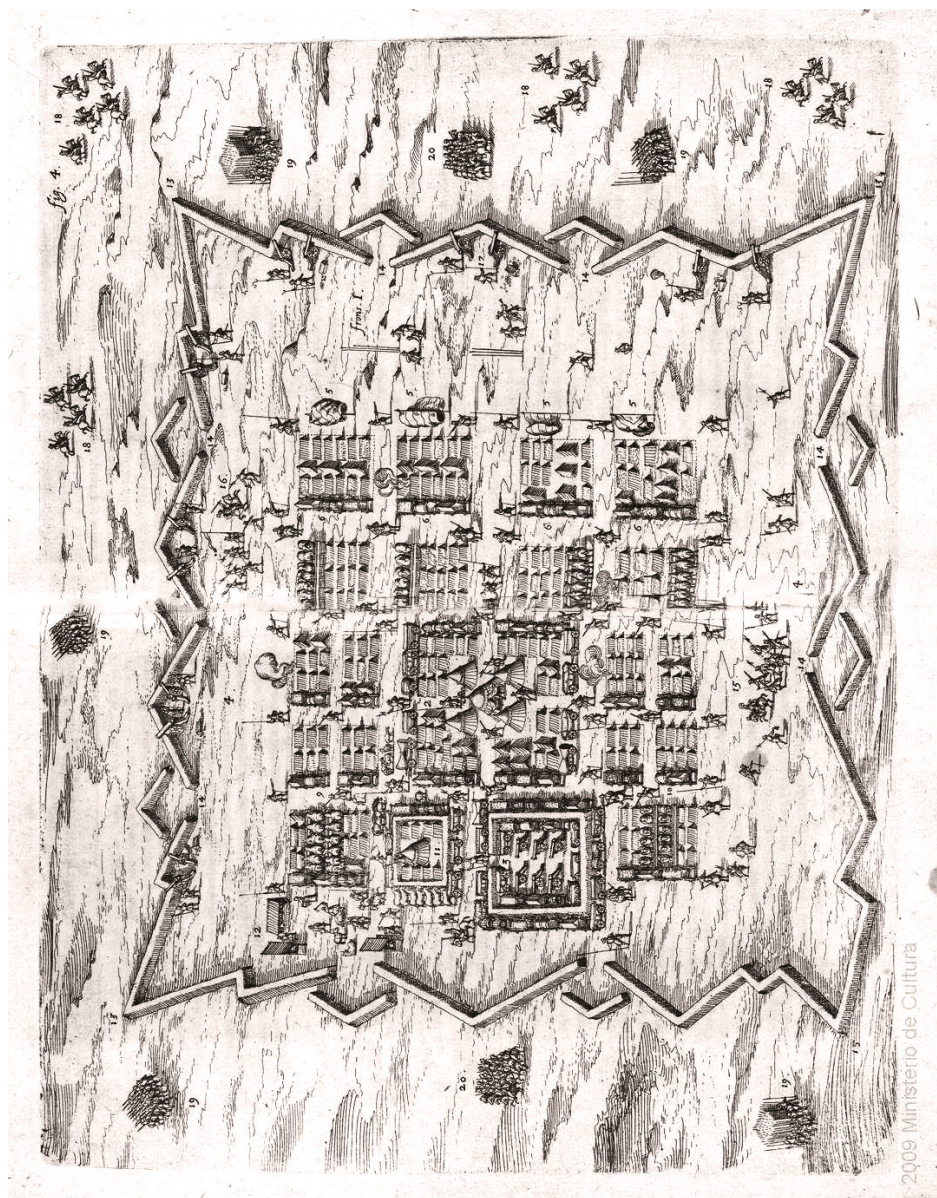
*A ravelinek*⁸⁴ és a sáncok között átjárókat kell hagyni]

Legtöbb esetben azonban van lehetőség arra, hogy az egész tábort körülsáncoljuk. Ezeket a munkálatokat is a tábornagnak kell irányítania, éppen ezért nem árt, ha tábornagy az erődítéstanban is járatos valamennyire. Neki kell ugyanis kijelölnie a sáncok által védendő területet, a sáncok helyét, valamint azok hosszát és szélességét. A méréseket az utászok és az árkászok vezetője végzi a hadmérnökökkel együtt, és a tábornagy ellenőrzi azokat. Vigyázzunk arra, hogy a sáncok ne legyenek se túl keskenyek, se túl szélesek! A sáncok kiásására olyan területet kell választani, ahol a talaj megengedi az ásást. Mindenképpen kell figyelni arra, hogy milyen előnyöket biztosít a terep, és a sáncokat azokhoz alkalmazva kell kiásni. A terep általában egyenetlen, mindenhol vannak ugyanis magasabb és alacsonyabb részek, sáncok vagy eső mosta árkok, amelyeket szintén figyelembe kell venni a sáncok helyének meghatározásánál és azok kiásásánál. Úgy kell elrendezni a táborhelyet és a sáncokat, hogy a terep adta előnyöket mi tudjuk kihasználni, és ne az ellenség. A sáncok és a *ravelinek* között akkora átjárókat kell hagyni, hogy azokban öt-hat egymás mellett lovagló lovas katona elférjen. Elsősorban a sáncrendszer szélén, valamint az alakulótérre vezető területeken kell kialakítani ezeket az átjárókat.

[A tábor biztosítása a szálláshelyek elfoglalása közben]

Legelőbb a tábornak azon a részén kell kialakítani a sáncokat, ahonnan az ellenség esetleges támadása várható. Mihelyt az elővéd csapatai megérkeznek a táborhoz, fedezék a sáncok ásását, és maradjanak mindaddig fegyverben, míg a táborba meg nem érkezik a derékhad! Ezek után a derékhad egységei maradjanak fegyverben egészen a hátvéd csapatainak megérkeztéig, amelyek addig maradjanak fegyverben, míg a tábor védő sáncrendszer el nem készül, és a tábori őrség fel nem áll! Hacsak nincs valamilyen kényszerítő körülmény, akkor a táborozást és a sereg elszállásolását nappal kell végezni, mert éjszaka nagy a veszélye annak, hogy zűrzavar és kavarodás támad. Ha mégis kénytelenek vagyunk éjszaka tábort ütni, akkor csak abban az esetben tegyük, ha az ellenség távol van, és egyáltalán nem kell attól tartani, hogy támadás ér minket, és harcba kell bocsátkoznunk!

⁸⁴ *Ravelin*: a várárokbán a *kurtina* elé épített, háromszögű, ötszögű vagy gyémánt formájú külső védmű, amelynek feladata a *kurtina* és a bástyaszárnyak fedezése az ostromtüzérség támadása ellen, valamint a védelem szakaszolása. Magyarrá olykor pajzsgátként fordítják. Lásd MONTECUCCI 2019: 345.

4. ábra

Magyarázat a 4. ábrához:
Miként kell a tábort körülsáncolni?
Forrás: BASTA 1617: II. 15

- 1: A fő alakulótér, ahol a sereg csatarendbe állhat, és felveheti a harcot az ellenséggel.
- 2: A hadsereg-fővezér szálláshelye, amelyet a főtisztok szálláshelyei vesznek körül.
- 3: A tüzéség szálláshelye, muníciót szállító szekerekkel körbekerítve.
- 4: A gyalogság és a lovasság alakulóttere, ahol riadó esetén gyülekeznek, és várják a tábornagy parancsait.
- 5: Az előőrs gyalogságának szálláshelyei.
- 6: A lovasság szálláshelyei.
- 7: A derékhad gyalogságának szálláshelyei.
- 8: A hátvéd gyalogságának szálláshelyei.
- 9: A derékhad lovassága.
- 10: A hátvéd lovassága.
- 11: A két részre osztott piactér, a hadbiztos szálláshelyével.
- 12: A vágóhíd.
- 13: Az erődítés szabályainak megfelelően készített védművek.
- 14: A védműveken hagyott nyílások, ravelinfedezetekkel.
- 15: A táborban járőröző tábornagy és testőrsége.
- 16: A főfurier és csapata a megkülönböztető zászlóval.
- 17: Néhány, a tábor elejének és oldalának fedezésére szolgáló ágyú.
- 18: A tábor körül portyázó felderítők, akik egyrészt az ellenséget figyelik, másrészt a takarmányforrásokat derítik fel.
- 19: Nappali és éjjeli őrcsapatok és őrszemek.
- 20: Az őrcsapatokat fedező lovasszázad.

X. FEJEZET

—

MIKÉNT SZERVEZZE MEG
A TÁBORNAGY A TÁBORON BELÜLI
ÉS AZ AZON KÍVÜLI ŐRSÉGET?

Abban az esetben, ha a tábornagy arról értesül, hogy az ellenség a közelben van, akkor amint megérkezik a kiszemelt táborhelyre, nyomban küldjön ki felderítőket! Ezek egyik része figyelje az ellenség minden mozgását, a másik része pedig induljon a takarmánylelőhelyek felderítésére! A takarmány védelmére tapasztalt parancsnokok vezetésével erős őrséget kell felállítani. Az táborhely és a takarmány védelmére kirendelt őrség felállításakor a tábornagy legyen különösen elővigyázatos, mert ha később a katonák veszteséget szenvednek, akkor azzal csökken a tábornagy reputációja, ha pedig a takarmányban keletkezik veszteség, akkor az érdekelték zúgolódni kezdenek!

[A felderítők kiküldése után a tábornagy jelölje ki az őrhelyeket!

Hány embert állítson őrségbe a tábornagy?

Éjszaka biztosítani kell a táborban a csendet]

Miután a tábornagy kiküldte a felderítőket, és a katonák megkezdték szálláshelyük elfoglalását, valamint az utászok befejezték a tábor körülsáncolását, ki kell jelölni az őrcsapatok, valamint az őrszemek helyét. Általános szokás szerint a sereg egyharmadát osztják be őrségbe. Abban az esetben viszont, ha nagy a valószínűsége az ellenséges támadásnak, akkor a sereg felét is őrségbe lehet állítani. A tábornagy adjon világos és határozott parancsokat az őrség vezetőinek, és jelölje ki nagy körültekintéssel az őrcsapatok, valamint az őrszemek helyét úgy, hogy később (főleg éjszaka) ne támadhasson zűrzavar riadó esetén! Az éjszaka során a lehető legnagyobb csendet kell biztosítani a táborban. Minden zajos tevékenységet meg kell tiltani. Különösen a borkimérőknek kell megparancsolni, hogy éjszaka tilos bort árulni, mert a tivornyázó és dőzsölő katonák látványa még a falvakban és városokban is megbotránkoztató, a táborban pedig teljességgel megengedhetetlen. Egyetlen ember ordibálása és mulatozása az egész sereg pihenését megzavarhatja, épp ezért a tivornyázó katonákat szigorúan és példamutatóan meg kell büntetni. E tekintetben példát vehetnénk a törököktől, akik annyira vigyáznak a csendre a táborban, hogy ha egy ló elfut a táborukból, még nappal sem lehet utána futni, és rákiabálni, nemhogy éjszaka.

XI. FEJEZET

—

MIT TEGYEN A TÁBORNAGY ABBAN
AZ ESETBEN, HA A TÁBORT NEM SIKERÜLT
TELJES MÉRTÉKBEN KÖRÜLSÁNCOLNI?

Előfordulhat olyan eset is, hogy a sereget úgy kell elszállásolni, hogy a tábort valamilyen oknál fogva (például csak kevés számú utász és aknász állt a tábornagy rendelkezésére) nem sikerült teljes mértékben körülsáncolni.

[Néhány lovas által támogatott arkebúzos-
és pikáscsapatokat kell őrségbe állítani]

Ilyen esetben a tábornagy a zászlóaljokat egymástól a már említett távolságra egy vonalba szállásolja el! Minden zászlóalj számára külön állítson fel őrséget, majd ezek elé mintegy 100 lépésnyire koronalakba, körülkerítve ezáltal a veszélyeket rejtő helyeket, helyezzen el 12-15 emberből álló arkebúzos- és pikáscsapatokat! Ezek között legyen akkora távolság, hogy két őrszem, aki az említett csapatokból válik ki, járőrözhesen! Emellett az arkebúzos- és pikáscsapatok előtt álljon szintén két-három őrszem, aki harc esetén egyesül azzal a csapattal, amely előtt áll, és megtesz mindent az ellenség feltartóztatására azért, hogy a táborozó seregnek legyen minél több ideje csatarendbe állni! Úgy a lovasság, mint a gyalogság esetében a fenti módon kell megszervezni az őrséget, abban az esetben, ha a tábor nincs teljes mértékben körülsáncolva.

[Az őrszemek folyamatosan járőrözzenek, a tábor alakulótereit az utászok egyengessék el, a hadsereg fővezére a jelszót elsőként a tábornagynak adja meg!]

A tábornagy ellenőrzi elsőként az őrséget, a kvártélyt és a tábort egyetlen csapat sem hagyhatja el a tábornagy tudta nélkül]

Amikor a tábor teljes körbesáncolását sikerült megvalósítani, az arkebúzos és pikás őrcsapatokat fel lehet számolni. Két vagy három őrszemet azonban ekkor is meg kell tartani, ahogy a lovasság őrcsapatát is két folyamatosan járőröző őrszemmell kell ellátni, aki biztosítja az egész sereg védelmét. Miután a tábor körülsáncolása és az őrség felállítása megtörtént, a tábornagynak legyen gondja arra, hogy a hadbiztosok vezetésével az utászok az alakulóterek és a kvártélyok talaját elegyengessék! Ha erre a feladatra nem lenne elég utász, akkor az ellátmányosok is segíthetnek az elegyengetésben. Ezek után a tábornagy tegyen mindenről jelentést a hadsereg fővezérének, aki elsőként a tábornagynak adja meg a jelszót, aki továbbadja azt az őrségben szolgáló tiszteknek, akiket szintén a tábornagy válogatott ki!

Elsőként a tábornagynak kell végigjárnia az őrséget, és ellenőriznie kell, hogy megfelelő szorgalommal hajtották-e végre a rendelkezéseit. Ha valami hibát vagy elégtelenséget észlel, azt nyomban ki kell javíttatnia, és a vétkeket szigorúan meg kell büntetnie. Amennyiben harcra kerülne a sor, egy csapat sem hajthat végre visszavonulást, és egyetlen század sem hagyhatja el a zászlaját a tábornagy tudta és engedélye nélkül. Sem nappal, sem éjszaka nem hagyhatják el a csapatok saját kvártélyukat a tábornagy tudta nélkül. Ha pedig új csapat érkezne a táborba, az őrség még akkor is csak a tábornagy jóváhagyásával engedje be őket (különösen éjszaka), ha a saját sereghez tartozó katonákról van szó. Ha a tábor közelében, malmok, kastélyok vagy fal nélküli falvak vannak, akkor a tábornagy küldjön ki a védelmükre csapatokat! A hadvezérek közül sokan és sokszor elmulasztották ezt, mivel elhanyagolható dolognak tartották, és sokan épp ezért jártak pórul hadjárataik során.

NEGYEDIK RÉSZ

—

AZ OSTROMRÓL, AVAGY NÉHÁNY MEGJEGYZÉS AZ ERŐSSÉGEK MEGVÉTELÉRŐL

I. FEJEZET

Szinte megszámlálhatatlanul sok értekezést írtak már a várak és egyéb erősségek ostromáról, de ezek jobbára csak általános dolgokat tárgyaltak. Épp ezért jómagam úgy vélem, hogy sokkal gyümölcsözőbb és hasznosabb lenne, ha jelen munkámban az apróbb, de a siker szempontjából annál fontosabb gyakorlati dolgokról értekeznék. Annál is inkább, mert ezeket az ismereteket az alessandriai herceg németalföldi hadjáratai során szereztem, ahol nem volt olyan várostrom, amelyben ne vettem volna részt. És mindenki tudja azt, hogy a herceg az erősségek ostromának és megvételének nagy mestere volt. Nos, ilyen tapasztalatok után bizton mondhatom, hogy nincs a hadakozásnak másik olyan területe, amelyben annyi csapda leselkedne a tábornagyra, mint az ostrom.

[Milyen tényezők akadályozzák az ostromot?]

Ennek elsősorban az az oka, hogy szinte lehetetlen meghatározni azt, hogy meddig tart egy-egy ostrom. Ugyanis hiába készült fel a legkörültekintőbb módon a tábornagy az ostromra, az szinte mindig hosszabb ideig tart, mint amennyit eredetileg tervezett. A jól szervezett, okosan védekező és az uralkodójához hű őrség vagy az ostromlók egy-egy rátermett parancsnokának vagy hadmérnökének a halála egyaránt olyan esemény lehet, amely késlelteti az ostrom előrehaladtát. És ahogy telik az idő, úgy fogy a táborban az élelem, miközben a katonák zsoldjának kifizetése is akadozik. Mindez csökkenti a harci kedvet a katonákban, akik körében a hosszú egy helyben való tartózkodás miatt járványok üthetik fel a fejüket. A hosszan elhúzódó ostrom tehát még a legerősebb hadsereget is romba döntheti, és visszavonulásra kényszerítheti. De még a visszavonulással sem szűnik meg minden veszély, hisz az ellenség üldözőbe veheti a kudarcot vallott sereget.

II. FEJEZET

—

MIKÉNT KÉSZÜLJÖN A TÁBORNAGY
AZ OSTROMRA?

A tapasztalt és elővigyázatos tábornagy, mielőtt ostromolni kezdene bármilyen erősséget, alaposan utánajár a következőknek. Számíthatnak-e az ostromlottak arra, hogy felmentő sereg érkezik? Ugyanis ha ez a remény fennáll, akkor az megsokszorozza az ostromlottak ellenállóképét. Ha a felmentő sereg már táborba szállt, akkor a tábornagy igyekezzen pontosan felmérni azt, hogy milyen erőt képvisel. Ezután döntse el, hogy vajon saját serege képes lesz-e feltartóztatni a felmentő sereget! Mérje fel pontosan azt is, hogy mennyi időre elegendő takarmánya és ellátmánya van a seregének! Ezek után derítse ki, hogy mennyi és milyen katonából (újoncok vagy netán tapasztal öreg harcosok stb.) áll a védők serege, és kik annak a parancsnokai! Csak abban az esetben érdemes ostromba kezdeni, ha az ostromló seregben háromszor több a gyalogosok száma a védelemben részt vevő gyalogosok számánál.

[Meg kell akadályozni a katonák dezertálását.
Nem minden nemzet katonái alkalmasak az ostromra.
Ha a helyőrséget a lakosok is segítik a védekezésben,
akkor hosszú ostromra kell számítani.
Ha a helyőrségnek tengeren vagy folyón utánpótlást
tudnak szállítani, hiábavaló az ostrom.
Mit kell leginkább mérlegelni a tábornagynak,
mielőtt nekilátna az ostromnak?]

Figyelembe kell vennie a tábornagynak azt, hogy a gyalogosoknak pihenésre is szükségük van, ezért négynaponta váltani kell az ostromban részt vevő gyalogosokat. Ezenkívül a sáncok védelmére is gyalogosokat kell kirendelni, nemcsak azért, hogy az esetlegesen érkező felmentő sereg ne tudja hátba támadni az ostromlókat, hanem azért is, hogy a dezertálásokat megakadályozzák, mivel a táborból menekülő katonák sokszor a sáncokat használják szökésre. Mérje fel alaposan a tábornagy, hogy milyen katonákból áll a sereg, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy nem minden nemzet katonái alkalmasak az ostromra! Azt is meg kell tudakolnia a tábornagynak, hogy az ostromlott erősség civil lakosai képesek-e és hajlandók-e segíteni a védekezésben a katonáknak, mert ha igen, akkor nagyon nehéz és hosszú ostromra kell felkészülni! Pontos információkat kell szereznie a tábornagynak arról, hogy az ostromlottaknak mennyi felhalmozott élelmiszer- és muníciótartalékuk van. Arról is meg kell győződnie, hogy az ostromlottak

biztosítani tudják-e valamilyen módon az utánpótlást. Ha ugyanis például az ostromlott erősséget tenger vagy folyó veszi körül, és az ezen történő szállítást az ostromló sereg nem tudja megakadályozni és az utánpótlási vonalakat elvágni, akkor szinte biztosra vehető, hogy az ostrom sikertelen lesz. A tábornagy a legapróbb részletekig legyen tisztában a tüzérségi felszerelés mennyiségével és minőségével! Gondoskodjon arról, hogy a löfegyverek megfelelő módon legyenek karbantartva, hogy legyen elegendő mennyiségű lőpor, golyóbis stb.! Még az ostrom előtt bizonyosodjon meg arról, hogy mindezek zavartalan utánpótlása megoldható! Derítse fel, hogy a megostromlandó erősség tüzérségi szempontból milyen nehézséget jelent, mennyire vastagok a falai, hány és milyen állapotú bástyája és egyéb védműve van stb.!

Ha már mindezeket számba vette és felderítette, akkor nem marad más hátra, mint hogy megválaszolja a legfontosabb kérdést: valóban származik-e előnye és haszna abból, ha megostromolja, és elfoglalja a szóban forgó erődítményt? Számos esetben előfordult ugyanis az, hogy egy-egy kastélyocska avagy palánk elfoglalására legalább annyi energiát, felszerelést, lőszert, pénzt és embert pazaroltak el, mint egy fontos vár, erődítmény vagy nagyváros bevételére. De vajon megéri-e egy jelentéktelen hely elfoglalása az ekkora áldozatot? Nem tagadom, hogy bizonyos esetekben a kisebb erősségek megvétele is súlyos károkat és kellemetlenségeket okozhat az ellenségnek, de legtöbbször azonban az ilyen ostromokkal többet veszítünk a réven, mint amennyit nyerünk a vámon. Jól fontolja meg a tábornagy, hogy milyen erősség ostromába érdemes belekezdeni, mert minden ostrom sok és nagy kockázattal, áldozattal, valamint pénz- és felszerelés pazarlással jár. Sok híres hadvezér szegyenült már meg egy-egy jelentéktelen erősség falai alatt, és kényszerült arra, hogy szétzilált és demoralizálódott sereggel, valamint logó orral vonuljon vissza. Éppen ezért csak nagyon indokolt esetben döntsön úgy a tábornagy, hogy ostromba kezd, mert legtöbbször az, hogy épp kinek a kezén van egy-egy kisebb erődítmény, nem befolyásolja érdemben a hadjárat kimenetelét.

III. FEJEZET

—

MILYEN MÓDSZEREKKEL KÉMLELHETI KI A TÁBORNAGY A MEGOSTROMLANDÓ ERŐDÍTMÉNY ÁLLAPOTÁT?

Sokan és sokféle módszert ajánlanak arra nézvést, hogy miként lehet információkat szerezni egy-egy erődítmény állapotáról, valamint az abban lévő helyőrség számáról és felszereltségéről. Jőmagam ezen ajánlatok felsorolásától most eltekintek, mert az a véleményem, és ezt leginkább az ostromok alatt szerzett tapasztalataim alapján mondom, hogy az erődítmények kikémlelésére a legjobb módszer az alábbi. Néhány

hónappal a tervezett ostrom előtt a tábornagy küldjön ki a szóban forgó erődítménybe vagy városba két-három elmés és ügyes embert úgy, hogy ezek ne ismerjék egymást, és ne is tudjanak egymásról semmit! Az akcióba egyedül a hadsereg fővezérét avassa be, azaz rajtuk kívül senki másnak ne legyen tudomása a kiküldött emberek személyéről és küldetéséről! A kijelölt kémek azért, hogy ne keltsenek feltűnést, ne tartózkodjanak folyamatosan a megostromlandó városban vagy erődítményben, hanem a többi emberrel együtt járjanak ki-be, és keressenek fel az erődítmény környékén más helységet és települést is! A két-három kiválasztott katonának a tábornagy külön-külön hagyja meg, hogy a megostromlandó településen mit kell megfigyelnie, és arról miként kell majd jelentést tennie! Azt is határozza meg, hogy kinek mikor kell elhagynia az erődítményt azért, hogy neki jelentést tegyen! Nekem az a javaslatom, hogy az első kém az erődítmény tervezett körülzárása előtt 15 nappal hagyja el azt, a második pedig akkor, amikor már körülzártuk azt. Ezáltal a tábornagy nemcsak össze tudja vetni ellenőrzés végett a két jelentést, hanem arról is pontos információkat tud szerezni, hogy mi történt az erődítményben közvetlenül a körülzárás előtt. A második kém úgy juthat ki legkönnyebben az erődítményből, ha az esetlegesen portyázásra induló gyalogosok közé vegyül, majd az első adandó alkalommal megszökik tőlük. Az első két kémnek a következő dolgokról kell beszámolnia a tábornagynak: hány katonából áll a védősereg, milyen a katonák harci kedve, mennyi élelmiszer és lőszer van az erődítményben, a falaknál hol a legpuhább és legalkalmasabb a talaj az árokásásra és a falak aláaknázásra, az erődítmény melyik részén tartanak a védők leginkább az ostromtól, és mi ennek az oka? A harmadik kémnek azt kell meghagyni, hogy csak azután távozzon az erődítményből, miután azt ágyútűz alá vontuk. Neki arról kell jelentést tennie, hogy ágyúinkkal milyen kárt okoztunk az erődítményben, és hogy a károk elhárítására a védők milyen védműveket emeltek, vagy milyen más intézkedéseket hoztak. A tábornagynak éjjel-nappal készenlétben kell állni a kémek fogadására és jelentésük meghallgatására. Csak ezeknek az információknak a birtokában döntsön véglegesen arról, hogy érdemes-e megvívni az adott erősséget, avagy sem!

IV. FEJEZET

HOZZÁFOGVÁN A TÁBORNAGY EGY ERŐSSÉG OSTROMÁHOZ MIKÉNT SÁNCOLJA AZT KÖRÜL?

Amint a fentebb előadott körülményeket mérlegelve a tábornagy végül az ostrom mellett dönt, az legyen az első dolga, hogy körülsáncolja az erődítményt! A sáncokat nemcsak a védők, hanem a kívülről jövő felmentő sereg elleni védekezés érdekében is

ki kell ásni. Leghasznosabbnak ebből a szempontból a kettős sáncrendszer bizonyult, amelyet Julius Caesar is előszeretettel alkalmazott Burgundiában, amikor a gallok városát, Alesiát ostromolta.

[Az ostromhoz futóárkokat kell építeni, a tábort a védők nehéztüzérségének hatókörén kívül kell elhelyezni, ha pedig annak hatókörén belül van, akkor sáncokkal és védművekkel kell fedezni azt]

Amint a tábornagy hozzálát az ostromhoz, nyomban két, szinte összeegyeztethetetlen körülménnyel találja szembe magát. Egyrészt a lehető legközelebb kell kerülni az erődítményhez, ezért futóárkokat kell ásni, az ott dolgozókat egységben kell tartani, és fedezni kell őket. Másrészt a szálláshelyeket az ostromlottak nehéztüzérségének hatókörén kívül kell elhelyezni. Ott, ahol a terep egyenetlen, a különböző mélyedésekben és rejtkehelyekben el lehet rejtőzni az ellenség tekintete elől. Sík terepen viszont ahhoz, hogy elkerüljük a nehéztüzérség folytonos zaklatását, a szálláshelyeket az ostromolt erődítménytől távol kell kialakítanunk. Ebben az esetben fennáll az a veszély, hogy túlságosan is nagy területen kell körbekerítenünk az erődítményt, és ahhoz, hogy biztosítani tudjuk a teljes zárlatot, hogy ne juthasson se ki, se be egyetlen hírnök sem az erődítménybe, hogy ne szállíthassanak se katonából, se élelmiszerből utánpótlást oda, sok emberre van szükségünk. Épp ezért egyesek úgy vélik, hogy jobb a nehéztüzérség hatáskörén belül tábort verni, és a szálláshelyek védelmére sáncokat, árkokat, palánkokat, kerítéseket és egyéb védműveket építeni a szálláshelyek frontvonalá elé.

[Kettős sáncrendszert kell ásatni, a sáncokat és a futóárkokat oldalról *reduttokkal* kell fedezni és megerősíteni, a sáncok az ellenséges lovasság ellen is védelmet nyújtanak]

Vannak, akik a tábor oldalszárnyain és hátulsó részén csak egy sáncot ásatnak, de nekem az a véleményem, hogy a kettős sáncrendszer jobb, mert az úgy a táboron belüli, mint az azon kívüli őrsgnek védelmet biztosít. Épp ezért dicséretes dolognak tartom, hogy Magyarországon ezt a szokást követik. Azt is tudom javasolni, hogy a szálláshelyek szélén futó árkot *reduttokkal* erősítsék meg. Sőt, ahogy az alessandriai herceg által vezetett ostromok esetében sokszor magam is láthattam, a tábort hátulról is (tehát nem az ostromlott erődítmény felőli, hanem a nyílt mezőre mutató részén) körbesáncoltatta a herceg. Még akkor is így cselekedett, ha nem volt ellenség a közelben, mert tudta, hogy bármikor érheti váratlan támadás. Különösen ajánlatos ezt az eljárást alkalmazni Magyarországon, ahol a gyors török lovasság támadását is hatástalanítani lehet ezzel a sáncrendszerrel.

5. ábra

Magyarázat az 5. ábrához:
*A teljesen körbekerített, folyók és mocsarak által is védett
erődítmény ostroma*
Forrás: BASTA 1617: II. 26

- 1: Az ostromlók tábora [nem látszik a rajzon].
- 2: Sáncok és védművek, amelyek védenek a nehéztüzérség ellen, és egyben bekerítik az ellenséget.
- 3: A folyót ellenőrző védművek.
- 4: Az ellenséget a folyó felől bekerítő védművek.
- 5: A mocsár biztosítása, amelyen nem lehet védműveket építeni, és amelyen az ellenség kiküldheti hírnökeit.
- 6: Gyalogosokból álló őrcsapat.
- 7: A fenti őrcsapatot fedező lovasszásad.
- 8: Az ostromlott erődítmény két oldalán elterülő mező.
- 9: Az ostromlott erődítmény mezőre néző kapuja és felvonóhídja.
- 10: Az ostromlott erődítmény folyóra néző kapuja.
- 11: Az ostromlott erődítményt védő folyó, amelyen könnyen lehet segítséget vinni az ostromlottaknak.

V. FEJEZET

—

MIT TEGYEN A TÁBORNAGY
 ABBAN AZ ESETBEN, HA NEM SIKERÜL
 AZ ERŐDÍTMÉNY KÖRÜL MINDEN OLDALRÓL
 SÁNCOKAT ÉS FUTÓÁRKOKAT ÉPÍTENI?

Sokszor előfordul az, hogy az ostromlott erődítményt folyók, mocsarak vagy más egyéb akadályok határolják, amelyek lehetetlenné teszik a sánc- és árokásást, valamint a katonáknak a szóban forgó területen való táboroztatását. Ilyen esetben a tábornagy szemlélje meg az adott területet, és mérje fel azt, hogy vajon egy esetleges felmentő sereg át tud-e kelni a szóban forgó területen, és be tud-e jutni az erődítménybe! Ha úgy ítéli meg, hogy igen, akkor gyalogos- és lovasegységekből vagy őrséget állít oda, vagy a felmentő sereget hátráltató egyéb akadályokat építtet, aszerint, hogy melyik módszer látszik kivitelezhetőbbnek. Különösen figyelni kell erre az első napokban, amikor az ostromlottak mindent megtesznek azért, hogy élelmet, felszerelést és katonákat vigyenek be az erődítménybe, valamint hogy hírnököket küldjenek szerteszét segítségkérés céljából.

[A sánc nélküli részeket gyalogoscsapatok őrzésére kell bízni,
 és ki kell jelölni azokat az egységeket,
 amelyek felveszik a harcot a kívülről támadó ellenséggel]

Épp ezért meg kell hagyni azoknak a gyalogosegységeknek, amelyeket a tábornagy a sánc nélküli részekre rendel őrséggé, hogy különösen figyeljenek az ostromlott erődítményből kiszökni igyekvő hírnökökre, mert ha sikerül egyet-egyet foglyul ejteni, akkor tőle sok hasznos információt lehet megtudni. Ezeknek a gyalogosegységeknek a segítségére néhány lovascsapatot is kell rendelni. A szokásos őrségen kívül jelölje ki már előre a tábornagy azokat a gyalogosegységeket is, amelyek akár nappal, akár éjszaka felveszik a harcot a sáncokat kívülről támadó ellenséggel! Ezeket a gyalogosokat segítse néhány lovascsapat is, ezért, ahogy azt már említettem, a sáncok és az árkok között akkora távolságot kell hagyni, hogy öt vagy hat lovas egymás mellett elférjen! Ugyanakkor néhány lovasszázadot az ostromlók védelmére, valamint az erődítményből esetlegesen kitörők megfékezésére is ki kell jelölni.

VI. FEJEZET

—

MIT KELL TENNIE A TÁBORNAGYNAK AKKOR,
HA A SÁNCOKBAN ÉS AZ ÁRKOKBAN
DOLGOZÓ UTÁSZOKAT ÉS ÁRKÁSZOKAT
A VÉDŐK FOLYAMATOSAN LÖVIK VAGY
MÁS EGYÉB MÓDON ZAKLATJÁK?

Az árkokban, a töltéseken és a sánckosaraknál dolgozó árkászok és utászok nagy veszélynek vannak kitéve, mivel az ostromlottak folyamatosan lövik őket. Épp ezért könnyen alakulhat ki köztük zűrzavar, és akár futásnak is eredhetnek, ha valamelyik vezetőjüket lelövik, avagy ha közülük sokan elesnek. Mindezen oknál fogva ezeket a munkálatoakat éjszaka kell végezni, és az árkászok védelmében ilyenkor folyamatosan lövetni kell a falakat. Emellett erős őrséget kell kirendelni az utászok és árkászok védelmére, és ki kell jelölni számukra egy olyan helyet, ahova erős támadás esetén visszavonulhatnak. Amint sikerült a vészhelyzetet elhárítani, az utászok és az árkászok visszatérhetnek a sáncokba dolgozni.

[Néhány lovasszázadot már nappal el kell helyezni olyan helyen, ahonnan meg tudja fékezni az éjszaka dolgozó utászokra támadó kitörőket.

Ha az árkok szűkösek, akkor azokon kívül, ha pedig elég szélesek, akkor azokon belül kell felvenni a gyalogságnak a harcot a kitörőkkel]

Minden éjszakai munka és manőver a legnagyobb koncentrációt és figyelmet követeli meg. Az erődítményből történő éjszakai kitörések elhárítása azonban mindennél nagyobb figyelmet igényel. Épp ezért a tábornagnak pontosan ki kell jelölnie mindenkinek a helyét, aki részt vesz egy ilyen vállalkozásban, és világos instrukciókat kell adnia mindenkinek. Ezeket mindenkinek szigorúan be kell tartania, és senki sem ragadtathatja magát olyan akcióra, amelyet előre nem kapott parancsba. A kitörések hatástalanítása érdekében még nappal el kell helyezni néhány lovasszázadot az erődítmény közelében. Az éjszaka beálltával ezek a lovasok közelítsék meg az erődítményt legalább annyira, hogy a kitörő csapatokat hátba támadhassák, és elvághassák a visszavonulásuk útját! A kitörések ellen vezénylendő gyalogosok száma legyen annyi, amennyi az erődítmény gyalogosainak a száma, és legyenek ellátva elsősorban hosszú szálfegyverekkel! Abban az esetben, ha az árkok szűkösek, jöjjenek ki azokból, és az árkok közt lévő szabad területen bocsátkozzanak harcba a támadókkal, ha viszont az árkok kellőképpen tágasak és szélesek, valamint a széleiken *reduttok* is vannak, akkor inkább maradjanak azokban, és úgy harcoljanak.

VII. FEJEZET

—

AZ ÁRKOKRÓL
ÉS AZ ÜTEGEKRŐL

A sánc- és árokrendszerben folyó munkálatok irányítása a hadmérnök feladata, épp ezért jelen értekezésemben csak röviden fogom ezt érinteni. Aki többet szeretne megtudni a tárgyról, az olvassa el az e témában megjelent nagyszámú nyomtatványt!

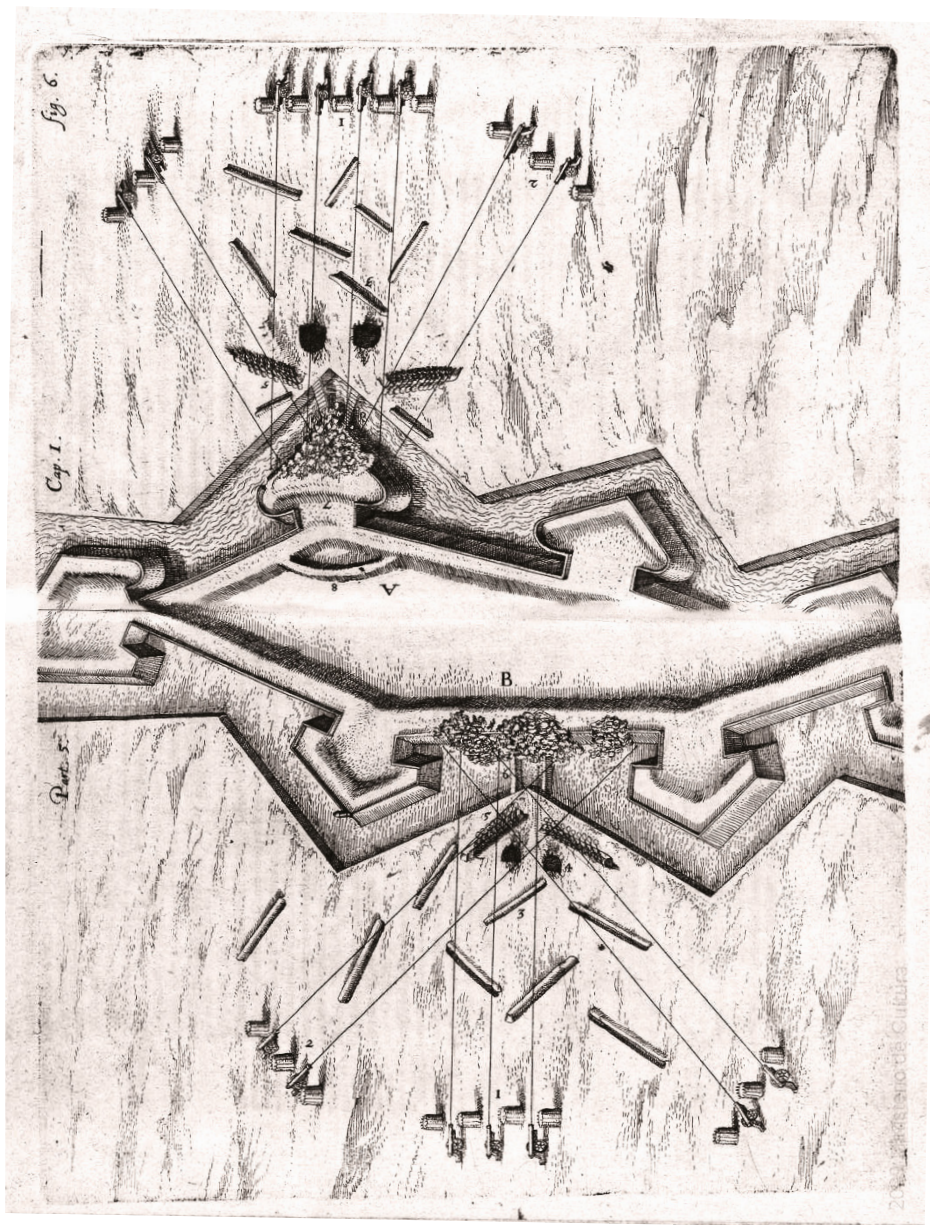
[Az erődítményre merőlegesen irányuló árkok tört vonalúak, görbék és zezzugosak, míg az erődítménnyel párhuzamosan futó árkok egyenesek legyenek!]

Az árokrendszer kialakítása annyiban érinti a tábornagyot, hogy neki is tudnia kell, hogy melyik ezred az árokrendszernek melyik részén dolgozik. Előbb a várárokba torkolló főárkokat kell kiásni. Utána a főárkokból kiinduló elágazásokat, valamint mellékárkokat. Mindenkinek egyszerre kell dolgoznia azért, hogy a főárkokkal egyszerre érjék el a várárkot. Az ellenséget, ahogy lehet, meg kell tévesztetni, hogy ne szerezzen túl korán tudomást arról, hogy milyen helyekre tervezzük felállítani árokkal, mellvéddel és paliszáddal védett ütegeinket. Az erődítmény felé irányuló merőleges árkokat tört vonalban, görbén vagy zezzugos formában kell kiásni, míg az erődítmény falaival párhuzamosan futó árkokat egyenesen. A várárkot szegélyezni kell néhány általunk ásott sánccal, amelybe muskétásokat kell elhelyezni, akik lőni tudják a védőket, valamint fel tudják venni a harcot az erődítményből kitörő csapatokkal. Ezeknek a sáncoknak a végén *reduttokat* kell építeni, hogy amennyiben a kitörőket a muskétások nem tudják feltartóztatni, akkor muskétásainknak legyen hová visszavonulniuk. Amint a főárkokkal közelítünk a várárokhoz, olyan mélyre kell ásni a főárkokat, hogy azok épp a várárok szintjére fussanak ki.

[A felállított ütegeket a tábornagnak is szemügyre kell vennie]

Az ütegek felállításának és a lövegek üzemeltetésének irányítása a táborszernagy feladata. Ugyanakkor a tábornagnak is ellenőriznie kell azt, hogy az ütegek úgy vannak-e felállítva, hogy a lehető legnagyobb kárt tudják okozni az erődítményben, és hogy folyamatosan tudják-e lőni az erődítmény helyreállításán dolgozókat. Emellett az ütegeket úgy kell felállítani és mellvéddel ellátni, hogy könnyen meg lehessen azokat közelíteni, és semmiképpen ne kelljen létrákat használni a lövegek eléréséhez. Gondoskodni kell

arról, hogy az ütegek olyan helyen legyenek felállítva, ahova a kitörő ellenség nem tud eljutni. Emellett az ütegeket oldalról nem érheti semmilyen támadás. Ezt első sorban a már fent említett és sáncokba elhelyezett muskétásoknak kell biztosítani. Ugyanakkor azt is meg kell oldani, hogy az ütegeket könnyen meg lehessen közeleltetni, a kezelésükre kirendelt tüzérek kényelmesen elérhessenek, és szálláshelyük biztonságban legyen. Azért, hogy mindezek rendben menjenek az ütegek körül, jó, ha a tábornagy egy eszes és tapasztalt tisztjét bízta meg ezzel a feladattal. A parmai herceg például a németalföldi hadjáratok során mindig a legtanultabb és legtapasztaltabb kapitányokat küldte az ütegek mellé.

6. ábra

Magyarázat a 6. ábrához:
*Miként kell az árkokat az ostromlott erődítményen ütött rés felé
irányítani száraz és vízzel telt várárok esetén?*

Forrás: BASTA 1617: II. 33

A: Vízzel teli várárok esetén

- 1: A rést lövő főüteg.
- 2: A főüteget segítő két réstörő melléküteg.
- 3: Az árkok.
- 4: Az árkok mélyítésének helye, azért, hogy az árkok a várárok szintjére fussanak majd ki.
- 5: A *contrascarpára** ásott két sánc, amelybe muskétásokat helyezünk el, akik a védőket lövik.
- 6: Két földdel borított fahíd, amelyen átkelhetnek az ostromlók.
- 7: A falon ütött rés.
- 8: A védők által készített sánc (védmű).

B: Száraz várárok esetén

- 1: A rést lövő főüteg.
- 2: A főüteget segítő két másik üteg.
- 3: Az árkok.
- 4: Az árkok mélyítésének helye, azért, hogy az árkok a várárok szintjére fussanak majd ki.
- 5: A *contrascarpára* ásott két sánc a muskétásokkal.
- 6: A várárokba vezető két sánc.
- 7: A kurtinán ütött rés.

* *Contrascarpa*: a várárok külső kőből kiépített vagy földrézsűvel megtámasztott partja. Lásd MONTUCCOLI 2019: 334.

ÖTÖDIK RÉSZ

—

A ROHAMRÓL

I. FEJEZET

—

HOGYAN KÉSZÜLJÖN A TÁBORNAGY A ROHAMRA, ÉS MILYEN INTÉZKEDÉSEKET KELL MEGHOZNIA A ROHAM MEGINDÍTÁSA ELŐTT?

Az erődítmény ostromának megkezdése előtt mind a gyalogságot, mind a lovasságot ki kell a táborból vezényelni, és a nyílt mezőn századokba kell állítani. Kivéve természetesen azokat, akik az ostromra fognak indulni, nekik ugyanis az a feladatuk, hogy erős fedezet alatt a lehető legközelebb férközzenek az erődítmény falaihoz.

[Ha a várárok száraz, akkor a falakon ütött résekhez keresztcsáncokat⁸⁶ kell ásni, ha pedig víz van benne, akkor védőgátakat és töltéseket kell emelni]

Tudni kell azt, hogy az növeli leginkább a tábornagy hírnevét, ha olyan intézkedéseket hoz, amelyek megkönnyítik a rohamra induló katonák eljutását a várfalakhoz. Tiszta tában kell lennie a tábornagnak azzal, hogy nincs még egy olyan előnytelen területe a harcnak, mint a roham. Tökéletes és lelkes elszántságot követel meg a katonáktól, mivel a veszteségek elkerülhetetlenek a roham idején, és ezek gyorsan lehűthetik a katonák harci kedvét.

⁸⁶ Keresztcsánc (*traverz*): a kifejezés különböző helyeken alkalmazott különbözőféle védműveket jelent. (1) A fedett útban a fegyverterek két oldalán, illetve a töréspontokban elhelyezett keresztfalak, amelyek az oldalazó belövésektől védték a katonákat. Hasonló funkcióval építettek ilyeneket az erődítmények főfalain, különösen akkor, ha a közelben a fal tetejét meghaladó magaslat emelkedett. (2) Így nevezték a várárokból a támadók által ásott, kétoldalt mellvéddel ellátott árkot, amely a bástyaszárnyakról érkező tűz ellen fedezte a katonákat. A meghatározást lásd MONTECUCCI 2019: 340.

Épp ezért a tábornagnak is feladata gondoskodni arról, hogy a falakon ütött réseket és az ostromra induláskor a katonák által elfoglalt állásokat keresztsáncokkal kössék össze, hogy a katonák minél nagyobb biztonságban legyenek. Ha a várárok száraz, akkor azért, hogy megkönnyítsük a katonák átkelését, elég feltölteni azt különböző anyagokkal. Abban az esetben viszont, ha víz van benne, védőgátakat és töltéseket is kell emelni, és így kell kialakítani olyan útvonalakat, amelyek elősegítik a várárkon való átjutást.

II. FEJEZET

—

MILYEN CÉLJAI LEHETNEK A ROHAMNAK?

Miután lövegeinkkel kellő ideig lőttük az erődítményt, és kellő számú és nagyságú rést ütöttünk a falakon, akkor hirtelen és váratlanul kell rohamra indulni, azzal a céllal, hogy megakadályozzuk a védőket abban, hogy a keletkezett károkat kijavítsák, s hogy új védműveket emeljenek. Ilyenkor a végső cél az, hogy mindenáron bejussunk az erődítménybe, és teljesen elfoglaljuk. Rohamra lehet indulni abból a célból is, hogy az ellenséget visszaszorítsuk arról a helyről, amelyet kapákkal és lapátokkal szeretnénk elegyengetni és kiszélesíteni azért, hogy ott tovább áshassuk a sáncokat és az aknákat. Ilyenkor a rohamot lövegeink fedező tüze mellett kell megindítani. Véleményem szerint az ilyen rohamot legjobb estefelé indítani, mert akkor nyugodtabban felmérhetjük az aknák és a sáncok ásására szolgáló újonnan elfoglalt területet, hisz éjszaka az ellenség nem tud olyan pontosan célozni, mint nappal, és így a védők lövéseikkel nem tehetnek olyan nagy kárt a mieinkben.

III. FEJEZET

—

MINDEN ROHAM NAGYON VESZÉLYES ÉS SOK ÁLDOZATTAL JÁR

A tapasztalat azt mutatja, hogy ahol okos és eltökélt katonák védik az erődítményt, ott szinte lehetetlen rohammal győzelmet elérni. Semmi sem tizedeli meg jobban a hadsereg katonáit, mint a roham. És ami még ennél is szomorúbb, hogy a rohamok alkalmával a legbátrabb és a legderekabb katonák hullnak el, mivel ők azok, akik nem félnek, és a többieket lelkesítendő elsőként indulnak rohamra, kiteve magukat ezáltal a legnagyobb veszélynek.

[Nagy károkat okozhat az ostromlóknak az, ha az első rohamot a védők visszaverik. A védekezés legállhatatosabb katonái és legnagyobb mesterei a flamandok. Kapákkal és lapátokkal sok katona életét megmenthetjük az ostromok és a rohamok során]

Láttam olyan katonákat, akik még éjszaka is hőiesen állták a védők csapásait és lövéseit, és akár még négy pikással szemben is rendíthetetlenül tartották magukat a harc során. Az ilyen katonákat valóban bátor harcosoknak lehet nevezni. Ha az első roham alkalmával ők elesnek vagy visszavonulásra kényszerülnek (márpedig ők indulnak mindig elsőként rohamra), akkor a többiekben is lankadni kezd a harci kedv. Ezzel párhuzamosan azonban nőni kezd a lelkesedés a védőkben, ami nemcsak a fegyveres harcban, hanem az újabb védművek serényebb építésében is meg fog nyilvánulni.

Sok történetet mesélhetnék a fentiek igazolására, de legyen elég itt csupán egyetlen példát felhozni. Ez nem más, mint Maastricht ostroma. A németalföldi hadjáratok során magam is megtapasztalhattam, hogy az erődítmények legügyesebb, legkitartóbb, már-már mondhatni legmegátalkodottabb védői a flamandok. Az alessandriai herceg, fiatalságának virágában lévén és elragadtatván a dicsőségvágytól, valamint elbízván magát attól a tényről, hogy különösen erős és jól szervezett gyalogság állt a rendelkezésére, úgy gondolta, hogy gyors rohammal beveszi Maastricht erősségét. Ennek azonban épp az ellenkezője történt, ugyanis az első roham alkalmával sokan elestek a sereg legjobb katonái közül, és így ahelyett, hogy a herceg hamar túl lett volna a dolgon, ahogy azt eredetileg tervezte, hosszú ostromra kényszerült. Szerencsére a herceg végül hallgatott a nagy tapasztalattal rendelkező katonára, Gabrio Serbellonira, és belátta, hogy nem lehet gyors rohamokkal bevenni a várost, ehelyett kapákkal és lapátokkal kell előkészíteni a terepet (azaz körül kell rendesen sáncolni és aknázni az erődítményt, és csak utána érdemes rohamozni). Így sok katona életet sikerült megkímélni, és végül a vállalkozást is siker koronázta.

IV. FEJEZET

ARRÓL, HOGY MILYEN HASZNOS LEHET A KAPA ÉS A LAPÁT AZ ERŐDÍTMÉNYEK MEGVÍVÁSAKOR

A legjobb és egyben legbiztonságosabb eszköze egy erődítmény elfoglalásának a kapa és a lapát. Nyilván azért, mert ezek a sáncmunkák legfontosabb eszközei, ezekkel lehet árkokat és sáncokat ásni, elegyengetni a terepet, az ütegállásokat kiépíteni, és így lehet lépésről lépésre területeket nyerni az ellenségtől.

[Ha nem rohammal, hanem kapával és lapáttal akarjuk bevenni az erősséget, akkor a *raveline*ket kell támadni, aknákat kell ásni, hogy a várárkot és a falakat felrobbanthassuk, és lépésről lépésre kell előre haladni]

Igaz, hogy ez a módszer hosszabb időt vesz igénybe, de végül, amint már említettem, az alessandriai herceg is így tudta elfoglalni Maastricht városát. Túl hosszú lenne itt elbeszélni az ostrom minden mozzanatát, ezért csak néhány fontosabb eseményre térek ki, amely hozzásegítheti az olvasót ahhoz, hogy minél inkább eszébe vesse az ostrom legfontosabb alapelveit. Az alaptétel, amelyet mindenkinek tudnia kell, az, hogy az erődítmenyeket kapával és lapáttal inkább be lehet venni, mint meggondolatlan és forrófejű rohamokkal. A maastrichti helyőrség mindössze 1000 katonából állt. Ők azonban csak a fegyveres harccal foglalkoztak, az őrséget, valamint az egyéb védelmi feladatokat 600 felfegyverzett városi polgár látta el. Szintén a városlakók közül választották azt a másik 600 embert, aki a védekezéshez szükséges egyéb munkálatokat (élmezés, föld- és ácsmunka stb.) látta el. A mieink elsősorban a *raveline*ket támadták, aknákat ástak, miközben lassan, lépésről lépésre haladtak a falak felé. Miután egész *raveline*ket foglaltunk el, azokat a levegőbe repítettük, és átengedtük az ellenségnek, mivel igazából már nem sok hasznukat lehetett venni. Kívülről aláástuk a *kurtinát*,⁸⁷ majd megpróbáltunk hidakkal és pallókkal átkelni rajta, de ennek megakadályozására belülről földet hánytak ki, és töltést csináltak a védők. Ezt nekünk viszont el kellett távolítani azért, hogy újabb sáncokat és palánkokat építhessünk, amelyekkel fedezni lehetett azokat a munkálatainkat, amelyek során a védművek alá fedett árkokat⁸⁸ ástunk. Így a falakon elhelyezett tüzérség nem tudott ártani gyalogosainknak, a lovasságot pedig olyan helyre vezényeltük, ahova szintén nem értek el az ágyúk. Miután oldalról sikerült a *kurtinát* aláaknázni és felrobbantani, hidakkal és pallókkal át tudtunk kelni ugyan a *kurtinán*, de a védők még ezután is újabb és újabb fortélyokat eszeltek ki, amelyekkel annyira megnehezítették a dolgunkat, hogy csak négy hónapnyi ostrom után sikerült végleg elfoglalni a várost. Sokan vannak olyanok, akik részt vettek ebben az ostromban, és még ma is élnek. Ők is igazolhatják mindazt, amit fentebb mondtam, mert ők is látták, hogy amit a hercegnek nem sikerült elérni úgy, hogy 12 ezer embert vezetett rohamra 1000 védő ellen, végül sikerült elérni úgy, hogy 1000 embert állított oda kapálni és lapátolni.

⁸⁷ Cortina: *kurtina* – két kiugró védművet (például bástya) összekötő, mellvéddel és járőrfelülettel ellátott egyenes falszakasz. Az elnevezés az olasz *cortina* (függöny) szóból ered, régebben ezért magyarul függönyfalnak is nevezték. MONTECUCCOLI 2019: 340.

⁸⁸ *Fosso cieco*: szó szerint vak árok. A katonai szótár szerint vékony fára, nádra és vesszőre szórt földdel fedett árok. Olaszul nevezik még *trappolának* is. GDTM: s. v. fosso cieco.

V. FEJEZET

–

ARRÓL, HOGY MENNYIRE KÁROS LEHET AZ, HA EGY
ERŐDÍTMÉNYT CSUPÁN ROHAMMAL AKARUNK BEVENNI,
ÉS ARRÓL, HOGY MIT KELL TENNIE A TÁBORNAGYNAK,
MIUTÁN ELFOGLALTA AZ OSTROMLOTT ERŐDÍTMÉNYT

Még Németalföldön is, a háború magasiskolájában annyi és annyi éven át a gyakorlat azt bizonyította, hogy még a legtapasztaltabb hadseregnek is – álljon az akár kipróbált veterán harcosokból, valamint fűrgé, az ostrom füstjétől nem megriadó gyalogosokból – a legnehezebb feladat az ostrom, mivel az a katonák számára nem más, mint valóságos mérszárszék. Épp ezért az erődítmények bevételekor az igazán nagy hadvezérek inkább kapához és lapáthoz nyúltak, semmint hogy rohamra indultak volna. Nem is igazán értem, hogy miért nem gondolkodnak így másutt is, főleg ott, ahol minden évben új gyalogosokat soroznak be anélkül, hogy megvizsgálnák a jelentkező katonák alkalmasságát. Sokan közülük ugyanis csak a zsold miatt jelentkeznek. Tudott dolog azonban, hogy a pénz csupán önmagában nem lelkesítő tényező a harcban. Főleg akkor nem, ha olyan megvetendően kevés zsoldot kap a katona, hogy abból még saját megélhetését is alig képes biztosítani. Ezzel szemben az előmenetel reménye annál inkább lelkesítheti a katonát. Németalföldön például nem volt szokatlan még az olyan eset sem, hogy akár egyetlen nap alatt az egyszerű katonából vitézsége folytán előbb őrmester, majd zászlós, végül pedig kapitány lett. Így ösztökéli az előmenetel reménye a katonát a nagy tettek véghezvitelére.

De térjünk vissza arra, hogy mit kell tennie a tábornagynak, miután sikerült elfoglalni az ostromlott erődítményt! Először is meg kell akadályoznia a zűrzavart. Ennek érdekében az elfoglalt erődítményben található tüzérségi fegyvereket és lőszereket le kell foglalnia saját uralkodója számára. Saját táborszernagyát kell megbízni ezek lefoglalásával és őrzésével. Az elfoglalt élelmiszerkészletek felügyeletét a főhadbiztosnak kell megszerveznie. Azért, hogy ezek az intézkedések jó renddel menjenek végbe, a katonáknak meg kell tiltani a fosztogatást. Különösen kedves az Úrnak, ha a tábornagy az elfoglalt erődítményben vagy városban nagy szorgalommal jár el a szent templomok kifosztásának, valamint az egyházi személyek, az asszonyok, a szűzek és a lánygyermek meggyalázásának megakadályozásában.

HATODIK RÉSZ

—

AZ ÜTKÖZETRŐL

I. FEJEZET

—

MILYEN ÁLTALÁNOS TÉNYEZŐKET VEGYEN FIGYELEMBE AZ ÜTKÖZETRE KÉSZÜLŐ TÁBORNAGY?

Nem árt, ha a tábornagy tudatában van annak, hogy a győztes ütközet nem pusztán annyit jelent, hogy az ellenség serege vereséget szenved, hanem azt is, hogy az ellenségtől elfoglalt területet később öneki kell majd kormányoznia. Számos kiváló szerző értekezett már az ütközetről, ahogy számos kiváló katona is elmondta a tárgyra vonatkozó gyakorlati javaslatait. A németalföldi és franciaországi hadjáratok során jómagam is számtalan esetben előadtam nézeteimet az ütközetről, mivel a háború által leginkább sújtott tartományokban tartózkodtam, ezért azokból számos hasznos dolgot megtudhat bármelyik tábornagy. Most azonban, mivel Magyarország határain tartózkodom, nem ezeket szeretném újból előadni, hanem inkább arról kívánok szólni, hogy miként hadakozhat sikeresen az okos és elővigyázatos tábornagy a törökökkel. Kitérek arra is, hogy milyen hibákat vétettek a régiek, és hogy miként lehet ezeket elkerülni, mert ilyen erős ellenség felett, mint amilyen a török, a nyílt mezőn megvívott ütközetek során csak ezek kijavításával lehet győzelmet aratni.

II. FEJEZET

—

ARRÓL, HOGY FELETTÉBB VESZÉLYES LEHET AZ, HA A TÁBORNAGY CSAKIS A LOVASSÁG SEGÍTSÉGÉVEL SZERETNÉ KIVÍVNI A GYŐZELMET AZ ÜTKÖZET SORÁN

Minden időben és minden helyen más-más arányban vett részt az ütközetekben a lovaság és a gyalogság. A régi rómaiak és később az őket követő nemzetek elsősorban

a gyalogosokra alapozták az ütközeteket. A lovasságot nagyon kis számban és csak a szárnyakon vetették be.

[Jól meg kell fontolni, hogy miként
használjuk a lovasságot, elsősorban
a nyílt terepen történő ütközetben]

Amikor Európa határain özönvízszerűen megjelentek a barbár népek, akik jószerint csak megszámlálhatatlan sokaságú lovasságukat küldték ütközetbe, a rómaiak velük szemben is megpróbálták alkalmazni a gyalogságra épülő régi taktikájukat. A barbárok gyors lovassága nagyon jól tudta alkalmazni a támadást és a visszavonulást színlelő taktikát, amellyel sok kellemetlenséget okoztak a rómaiaknak. Ők azonban később újjászervezték gyalogságukat, és sikeresen vették fel a harcot a barbárokkal. A Római Birodalom bukása után azonban ismét a lovasságé lett a főszerep, és sok hadvezér úgy gondolta, hogy a nehézlovasság bevetése az, amivel az ütközet során ki lehet vívni a végső győzelmet. Ez a téves nézet sokáig makacsul tartotta magát őseinknél, és csak az utóbbi időkben kezdett a harctereken szerzett gyakorlatnak és tapasztalatoknak köszönhetően megváltozni. Így aztán a gyalogság kezdte visszaszerezni régi hírnevét, és mintegy megfellebbezhetetlen axiómaként mára bevett gyakorlat lett, hogy a nyílt mezőn megívott ütközet során a lovasságot csak a szárnyakon vetjük be, és nem csak erre alapozzuk a győzelem kivívását.

Magyarország határain azonban még mindig érvényben van az a régi veszélyes szokás, hogy csupán a lovasságra alapozzák az egész ütközetet, jöllehet elégséges gyalogos is rendelkezésre állna. A törökökkel való ütközet során azonban hiába áll fel a lovasság a szárnyakon, a törököknek ugyanis mindig több lovasuk lesz, mint nekünk, és így mindig képesek lesznek arra, hogy megfutamítsák lovasainkat, akik kénytelenek gyalogságunk mögé visszavonulni. Ennek következtében a gyalogság sorai is megroppannak, ami végül az ütközet elvesztéséhez vezet.

[I. Ulászló király várnai
és II. Lajos király mohácsi veresége
is az általam mondottakat igazolja]

A lengyel származású I. Ulászló, Magyarország királya azért veszítette el a várnai ütközetet, és maradt holtan a csatatéren, mert nem tudta megfelelőképpen használni a lovasságot az ütközet során, és nem hallgatott Corvin János tanácsaira. II. Lajos, miután Mohács mezején végignézte saját serege pusztulását, egy mocsárba fulladt. Ő nagyon is bízott a kalocsai érsek, Tomori Pál tanácsaiban, ezért túlságosan is

kitette saját lovasságát a megszámlálhatatlan török lovasság támadásának. I. Ulászló és II. Lajos is abban tévedett leginkább, hogy úgy vélte: a győzelmet pusztán a lovasságra alapozva is ki lehet vívni egy ütközet során. E két példa most, úgy vélem, elég lesz, jóllehet sokat beszélhetnék még azokról, akik szintén a két fent említett királyhoz hasonlóan gondolkodtak, ezért aztán seregük a törökök martalékává lett. Erre persze mondhatják egyesek, hogy számos olyan hadjáratot is felidézhetnénk, amelynek sikeressége teljes egészében a lovasságon múlt. Én ezt a hadjárat egészének tekintetében éppenséggel el is hiszem, azt viszont már kevésbé, hogy ha csak a hadjárat egyik elemét, tudniillik az ütközetet nézem, akkor azt meg lehet nyerni csupán a lovasságra alapozva.

III. FEJEZET

—

ARRÓL, HOGY MILYEN VESZÉLYES
A TÖRÖK SEREGGEL NYÍLT MEZŐN
MEGÜTKÖZNI, ÉS ARRÓL,
HOGY MIKÉNT ÉRDEMES FELKÉSZÜLNI EME
SEREGGEL VALÓ MEGÜTKÖZÉSRE

Mindemellett a magyarországi hadszíntereken csupán hivalkodásból is nagyszámú lovassággal állnak fel a törökkel való megütközéshez. Mivel azonban ezt a lovasságot hátulról senki sem fedezi, ezért amikor nagy hévvel az ellenségre rohan, és ez a roham esetleg fennakad a törökök ellenállásán (mivel önekik mindig nagyszámú lovasságuk van), akkor a lovasság fegyelmetlen módon vonul vissza. Ez az egyik legrosszabb dolog azonban, amely ütközet során történhet, épp ezért az a véleményem, hogy a magyarországi hadszíntereken nagy könnyelműség a törökkel nyílt mezőn megütközni. Nyílt mezőnek nemcsak azt a helyet nevezem, ahol az ellenség útjában nem áll semmi természetes akadály (erdő, liget, szikla, szakadék), hanem azt is, ahol nincsenek mesterséges akadályok (sáncok, lövészárkok, vagy egyéb védművek) sem építve.

A másik hiba, amelyet általában elkövetnek a magyarországi hadszíntereken a törökökkel való ütközetek során, hogy miután csatarendbe állították a sereget, szinte mozdulatlanok maradnak, és arra várnak, hogy az ellenség találja meg őket, és az kezdeményezze a támadást. Egyesek szerint ez igen előnyös módja az ütközetek megvívásának, de én egyáltalán nem értek egyet ezzel a véleménnyel, amely szerintem amennyire megtévesztő, legalább annyira ártalmas is. A törökök ugyanis támadás előtt temérdek számú ágyújukkal sűrű tüzérségi tűz alá veszik a mieinket, és így tömött sorokban felálló nehézlovasságunkban mérhetetlen károkat okoznak.

[A tábornagy kövessen el mindent a zűrzavar megakadályozása érdekében!
A törökökkel szemben a rajtaütéses taktika⁸⁹ a leghatékonyabb]

Emellett a félhold alakban felálló török sereg a félhold szarvain lévő csapataival könnyen tudja támadni a mi szárnyainkat, és elválasztani azokat a sereg többi részétől. A török könnyűlovasság rohamai előbb az arcvonalunkat szabdalják csíkokra, aztán megfordulva löni kezdi a mieinket, azzal a céllal, hogy teljesen felbomlassza sorainkat. Ez általában sikerülni is szokott, mert a mieink nehezen viselik el a folyamatos török könnyűlovassági rohamokat és az állandó lövéseket. Főleg a nehézlovasságunkban tudnak így jelentős károkat okozni a törökök, amely így igazi lovasrohamra alkalmatlanná válik. Véleményem szerint a törökök által alkalmazott harceljárás leghatékonyabb ellenszere a csatározás. Azaz kisebb könnyűlovassági egységeinkkel folyamatosan zaklatni és támadni kell a török sereget, anélkül azonban, hogy szabályos csatába kezdenénk velük.

[Szabályos ütközetben a muskétások a leghatékonyabbak
a török ellen. Ha túlságosan nagyszámú a török sereg,
sáncoljuk el magunkat!]

Abban az esetben, ha nem várjuk be a törökök támadását, hanem magunk kezdeményezzük az ütközetet, akkor csak úgy lehet bármi esélyünk, ha szorosan tartjuk sorainkat, és a legnagyobb rendben hajtjuk végre hadműveleteinket. Támadásunkat mindig ágyútűzzel és a muskétások lövéseivel kell támogatni. Különösen a muskétásokra kell helyezniünk a hangsúlyt, mert a keresztény seregek muskétásai hatékonyabbak, mint a török janicsárok, mivel a muskétákat gyorsabban és könnyebben képesek újratölteni, mint a janicsárok, és ezáltal sokkal nagyobb a tűzerejük is. Ha a török sereg jelentős

⁸⁹ *Scaramuccia* (fr. *escarmouche*): verekedés, csetepaté, csatározás. A katonai szótár szerint néhány csapat vagy katona összecsapása, anélkül, hogy szabályos ütközetbe fognának. Ezt a technikát vagy a saját visszavonulás biztosítására, vagy az ellenség visszavonulásának zavarására használták. Az akcióban részt vevő katonák legyenek gyors mozgásúak, és hajtsák pontosan végre az utasításokat. A *scaramucciát* a terep felderítésére, foglyok ejtésére, az ellenség megtévesztésére, valamely hadművetnek az ellenség elől való elrejtésére, az ellenség menetének megzavarására és minden olyan manőverre szokták használni, amely révén biztosítani lehet azt, hogy a derékhad a legmegfelelőbb időben ütközhesse meg az ellenséggel. A *scaramuccia* alapszabálya az, hogy kevés csapat vesz benne részt, de nagyszámú csapat fedezi és támogatja az aktívan részt vevőket. A *scaramucciában* részt vevő csapatok fegyvernemét a terepviszonyok határozzák meg: sík terepen a könnyűlovasság; erdős, akadályokkal teli terepen a gyalogság; vegyes terepen pedig a könnyűlovasság és a gyalogság vegyesen vesz részt a vállalkozásban. A lovasságot ne az akadályok (erdő, sáncok) mellett állítsuk fel, mert az ellenség gyalogsága megzavarhatja sorait, a gyalogságot viszont ne a nyílt mezőn állítsuk fel, mert akkor az ellenség lovassága roppanthatja meg azt! GDTM: s.v. *scaramuccia*.

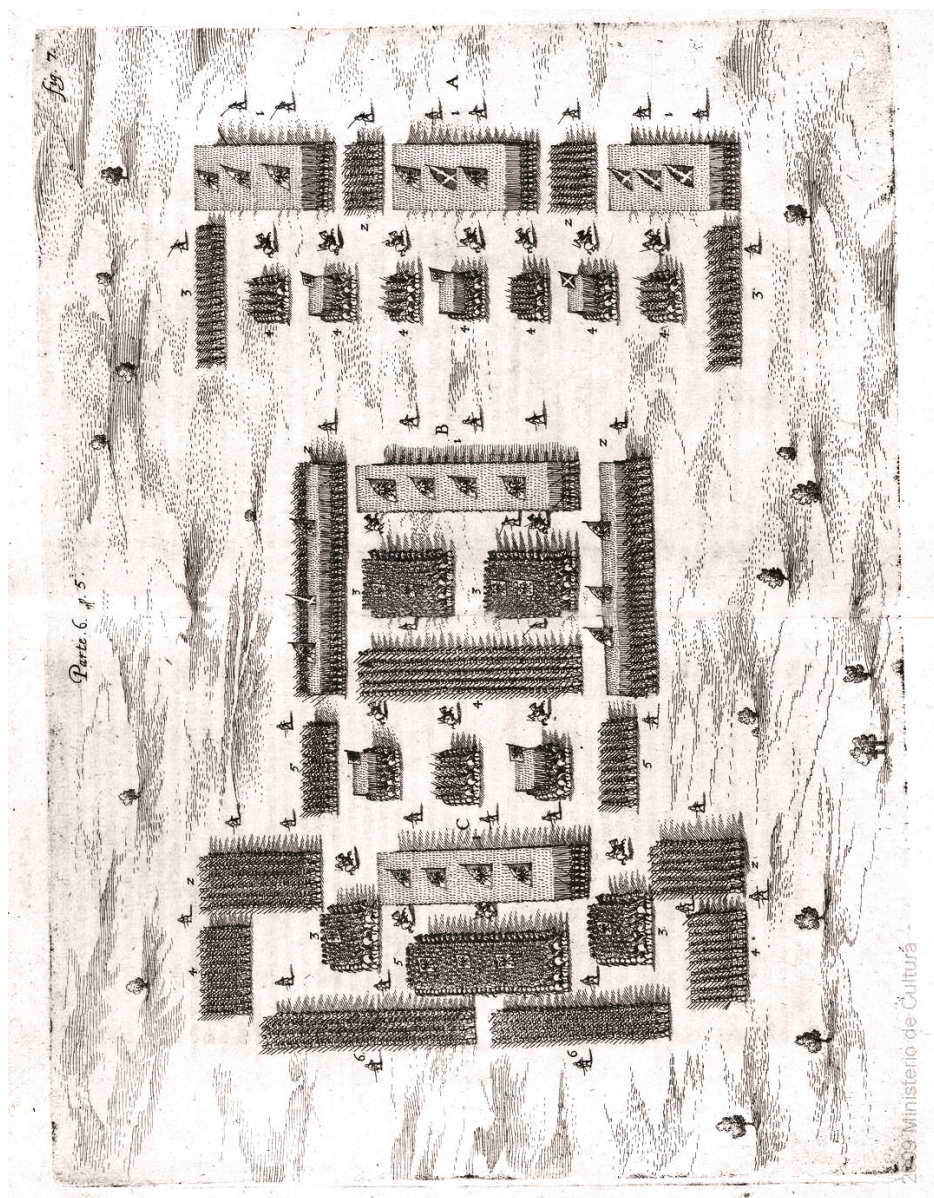
létszámfölényben van hozzánk képest, akkor nem érdemes nekünk kezdeményezni az ütközetet. Ilyenkor a legjobb, amit tehet a tábornagy, hogy elsáncolja állásaiba a gyalogságot, és a szárnyakon elhelyezkedő lovasság számára valamilyen egyéb módon próbál meg segítséget nyújtani.

IV. FEJEZET

MIKÉNT LEHET LEGKÖNNYEBBEN VEGYES CSATARENDBE ÁLLÍTANI A LOVASSÁGOT ÉS A GYALOGSÁGOT, HOGY LEGYŐZHESSÜK A TÖRÖKÖKET?

Egyesek azt állítják, hogy nagyon nehéz és veszélyes, sőt egyenesen lehetetlen vegyesen felállítani a gyalogságot és a lovasságot, mivel képtelenség őket így vezetni. Azt kell azonban mondanom azoknak, akik így vélekednek, hogy ez a módszer nem valami új és különködő találmány, mert már a régiek is alkalmazták. Így például Marcus Crassus, amikor a parthusokkal harcolt, a lovasságot és a gyalogságot vegyesen állította fel, úgy, hogy a gyalogság a lovasságot fedezte. Amikor azonban az ütközet során elérkezettnek látta az időt, a gyalogságot kivonta a lovasság közül, és így sok kárt sikerült okoznia az ellenségnek. A Julius Caesarral való háború során Ariovistus 6000 germán gyalogost ugyanennyi lovassal összekeverve állított fel, és kezdetben ezzel a módszerrel sok kárt is okozott Caesar seregének. A Rajna melletti csatában igaz ugyan, hogy Ariovistus vereséget szenvedett, seregének nagy részét a rómaiak lemészárolták, és ő maga is csak nagy nehezen tudott élve kimenekülni a csatából, de ennek nem az volt az oka, hogy ő rosszul (azaz a gyalogságot és a lovasságot vegyesen) állította volna csatarendbe a seregét. Sokkal inkább a rómaiak eszessége és cselt alkalmazó hadművészete okozta Ariovistus vesztét. Ebben is élen járt Caesar hadvezére, a lovasság fővezére, Publius Crassus, aki egy század lovassal Ariovistus seregének jobb szárnyát teljeséggel szétverte.

Az én következtetésem tehát az, hogy a lovasságot és a gyalogságot érdemes vegyesen csatarendbe állítani, mégpedig úgy, hogy egymást fedezni tudják, és ha az ellenség lovasai a gyalogságunkat akarnák támadni, akkor legyenek kénytelenek a muskétások sortüzén keresztülhaladni. Ugyanakkor vegye eszébe a tábornagy, hogy csak akkor érdemes a gyalogságot és a lovasságot vegyesen felállítani, ha megfelelő arányban tesszük ezt! Azaz a gyalogság csak akkor képes fedezni a lovasságot, ha legalább háromszor annyian vannak, mint a lovasok. Így például, ha van 8 vagy 10 ezer lovasunk, akkor csak abban az esetben alkalmazzon a tábornagy vegyes csatarendet, ha rendelkezésére áll még 24 vagy 30 ezer gyalogos is! Ha ez a feltétel teljesül, akkor az alábbi módon rendezze el őket!

7. ábra

Magyarázat a 7. ábrához:
Nyolc ezred gyalogos és 8000 lovas csatarendbe állítása
úgy, hogy ellen tudjanak állni a töröknek
Forrás: BASTA 1617: II. 44

A: Az előőrs

- 1: Három pikásszázad az első arcvonalon.
- 2: A pikások között elhelyezkedő muskétások a pikásokkal egy vonalban.
- 3: Az oldalszárnyakat fedező muskétások.
- 4: Néhány század könnyűlovas, aki szükség esetén kitörhet a csatarendből, és visszatérhet oda.

B: A derékhad

- 1: A frontvonalon hosszan elnyúló század.
- 2: A szárnyak: belül a pikások, kívül a muskétások.
- 3: Két nagy század vértés lovas.
- 4: Egy vagy több *manica*, amely hátulról fedezi a derékhadat.
- 5: A derékhad és a hátvéd között helyet foglaló könnyűlovasságot fedező oldalszárnyak.

C: A hátvéd

- 1: Egy nagy pikásszázad.
- 2: Az azt fedező két muskétás- és arkebúösszázad.
- 3: Két nehézlovas század, amelynek az első sora a gyalogosok utolsó sorával van egy vonalban.
- 4: Az ezeket fedező két muskétásszárny.
- 5: Egy nagy század vértés lovas.
- 6: A sereget hátulról fedező két *manica* muskétás és arkebúzos, aki szükség esetén előre- vagy oldalra is mehet.

V. FEJEZET

MILYEN ARÁNYBAN ÉS ALAKZATBAN
ÁLLJON FEL VEGYES CSATARENDBEN
A GYALOGSÁG ÉS A LOVASSÁG?

Tegyük fel, hogy nyolc ezredből álló sereget kell csatarendbe állítania a tábornagnak! A sereg 24 ezer gyalogosból és 8000 lovasból áll. Ebben az esetben alakítson ki a tábornagy századokba osztott, négy ezredből álló gyalogos arcvonalat. Ennek felállítása során a tábornagnak nem szükséges ragaszkodnia sem a katonák, sem a terület szempontjából a régiek által alkalmazott szabályokhoz. Sokkal inkább azt érdemes figyelembe vennie, hogy a törököknek nincsenek olyan csapataik, amelyekkel a mi pikásainkat támadni tudnák. Épp ezért az arcvonalt csak akkor tudnák széthúzni, és a félholdalakzatukkal körbekeríteni, ha nagyon nagy számú katonát csoportosítanánk át erre a feladatra. A pikás gyalogosszázadok közti üres területet muskétáscsoportokkal (*manica*)⁹⁰ töltsé fel a tábornagy úgy, hogy azok is egyenes vonalban legyenek a gyalogosokkal.

A pikások arcvonala mögött jókora távolságra állítson fel a tábornagy újabb arcvonalt vértésekéből! Ennek a két oldalára helyezzen el két-két század gyalogost, amelyeknek a szárnyaira, valamint a hátába helyezzen el egy-egy csapat muskétást. A harmadik arcvonalt képezze a hátvédet, amelyben a nehézlovasság közé legyen keverve a gyalogság. Itt az elrendezésnél a tábornagy figyeljen arra, hogy az a vonal, amely a gyalogság háta, az legyen egyben a lovasság eleje, azért, hogy abban az esetben, ha netán az ellenség hátulról akarná megtámadni a lovasságot, akkor ágyú- és puska-tűz vihara fogadhassa!

A pikások és a vértések arcvonala között kell elhelyezni a kopjásokból és az arkebúzosokból álló könnyűlovasságot kisebb egységekben és nem túl tömött sorokban úgy, hogy kényelmesen tudjon mozogni, és hogy a különböző manőverek végrehajtásakor ne zavarodjanak össze sorai. A második és a harmadik arcvonalt közötti területre szintén kell állítani néhány könnyűlovas egységet, amely szükség esetén segíteni tudja akár az előtte, akár a mögötte lévő arcvonalt.

⁹⁰ *Manica* (fr. *manche*): ing vagy ruha ujj, nyél. Katonai szakszóként: maroknyi katonát, kisebb csapatot jelent. Már az ókori római hadseregben használt *manipulus* szónak is ez a jelentése. Itt bizonyos számú muskétás vagy arkebúzos, akit az ütközet napján a pikásszázadok elé vagy azok sarkaira állítanak fel azért, hogy lövéseivel távol tartsa az ellenséget. Egy *manica* hat vagy több sort tartalmazó szakaszból áll. Egy sorban nyolc vagy kilenc ember áll. Az első sorokban lévők letérdelnek, így folyamatos tűz alatt tudják tartani az ellenséget, mert amíg az egyik sor lő, addig a másik sor újratölti fegyverét. GDTM: s. v. *manica*.

VI. FEJEZET

—

HOVÁ HELYEZZÜK EL A MÁLHÁT, HA A FENT EMLÍTETT
MÓDON ÁLLÍTJUK CSATARENDBE A SEREGET?

Joggal mondhatja az olvasó, hogy ebbe a csatarendbe felállva valóban előnyösebb menekelni és megütközni nyílt terepen az ellenséggel, csak hogy ebben a felállításban nem lehet elhelyezni a málhát, ami nagy hátrányára válik a fentebb ismertetett csatarendnek. Kétségtelenül igaz az, hogy ebben a rendben nincs hely 8-10 ezer szekérnyi málhának, amennyivel általában a magyarországi hadszíntereken felvonulnak. Ugyanakkor azt is meg kell érteniük az ittenieknek, hogy ha sikerrel akarjuk felvenni a harcot a törökökkel, akkor le kell mondani arról, hogy megszámlálhatatlanul sok asszonyt és szolgálót vigyünk magunkkal a hadjáratokra, mivel elsősorban ezek miatt nő a málha mértéke elviselhetetlenül nagyra. Ha nem csökkentjük a málha mennyiségét, akkor mindig a vesztesek oldalán maradunk, ahogy ezt a törökökkel vívott eddigi háborúk is bizonyítják. Ha viszont ezen a téren megreformáljuk magunkat, és kevesebb málhát szállítunk, akkor annak nagy része minden nehézség nélkül elhelyezhető a tüzérségi felszerelésekkel együtt a derékhadnál. A málha maradék részét a hátvéd- avagy a tartalékcsoportok mögött helyezhetjük el. Ha így állunk csatarendbe, akkor van esélyünk sikerrel harcolni a törökök ellen nyílt mezőn is.

A török általában 100 ezer emberrel vonul hadba, de ebből mindössze 15-20 ezer a gyalogos. Ha a fentebb ismertetett módon állunk csatarendbe, akkor a törökök nem tudnak minden oldalról támadni, de ha mégis megteszik, akkor mi nagy veszteségeket tudunk nekik okozni. Attól sem kell tartanunk, hogy lovasaikat netán gyalogosként vetnék be, mert ehhez a módszerhez a török csak az erődítmények ostromakor folyamodik, nem pedig a nyílt mezei ütközetek alkalmával. Ismételten hangsúlyoznom kell azonban, hogy minden azon múlik, hogy képesek leszünk-e csökkenteni a málhánk mennyiségét. Ha nem, akkor hiábavaló minden jó tanács és minden hadművészeti újítás.

VII. FEJEZET

—

MIKÉNT KÉSZÜLJÜNK NYÍLT MEZŐN A TÖRÖKÖK
ELLENI ÜTKÖZETRE, ÉS MIKÉNT LEHET
BIZTONSÁGOSAN HARCOLNI ELLENÜK?

A harc és az ütközet során két hibába szoktak esni a hadvezérek. Az első a kényelem, a második pedig épp ennek az ellenkezője: a vakmerőség. Ez utóbbi a hadvezérnek abból

a félelemből fakad, hogy őt gyávának fogják tartani, ha netán nem kezd bele valamelyik kétségesnek ígérkező hadi vállalkozásba. Sokszor azonban ezáltal saját romlásának lesz kovácsa. Vegye eszébe hát a tábornagy, hogy a kényelem és a vakmerőség között válassza mindig a középút, azaz a biztonságot!

Említettem már, hogy a törököknek mindig több katonájuk lesz, mint nekünk, és ezek nagy része lovas katona. Azt is tudni kell, hogy a nyílt mezei ütközetben az van előnyben, akinek több lovasa van. Nos, ilyen esetben a sikeres harc érdekében nem elég pusztán az, ha úgy állítja a tábornagy csatarendbe a sereget, ahogy azt az imént leírtuk. A törökök ugyanis mindig megpróbálják körbekeríteni a seregünket, ezért különösen vigyázni kell arra, hogy miként fedezzük a szárnyakat, mert ha azok megroppannak, akkor lovasságunk is bajba kerül. Mit tehetünk hát ilyen esetben? Julius Caesar példáját szeretném csak itt felidézni, aki a fentebb már említett alesiai ostromkor, mivel úgy tudta, hogy hatalmas és erős, sok lovasból álló ellenséggel áll szemben, nem szégyellte az ő tapasztalt és dicsőséghez szokott katonákból álló seregét két sánccal körbekeríteni. Véleményem szerint is, abban az esetben, ha az ellenséggel nyílt mezőn harcolunk, és annak lovassága mennyiségében messze felülmúlja a mi lovasságunk számát, akkor a leghatékonyabb módja a harcnak, ha a szárnyakon egy-egy sáncot ásunk, amelyen akkora nyílást hagyunk, hogy azon a lovasság kényelmesen átkelhessen. A sáncok végeit úgy kell kialakítani, hogy ott fel lehessen állítani az ütegeket.

Ha mindezt így elvégeztük, akkor nem marad más hátra, mint hogy szilárdan kitartson mindenki a számára kijelölt helyen, miközben a muskétások, valamint a tüzérség a nehéz ágyúkkal, a feles ágyúkkal,⁹¹ valamint a mezei ágyúkkal⁹² folyamatosan lövi az ellenséget.

[A muskétások miként tüzeljenek folyamatosan? Ha a török nem támad, a könnyűlovasság hajtson végre rajtaütéseket (ennek a magyarok nagy mesterei), a nehézlovasságot elsősorban rohamra használjuk, mert akkor a leghatékonyabb]

Azt is említettem már, hogy a muskétások több sorban állnak fel, az első sorok letérdepelnek. A sorok nem egyszerre, hanem egymás után lönek: amíg az egyik lő, addig a másik tölt. Így folyamatos tűz alatt lehet tartani az ellenséget. A muskétások parancsnokainak kell figyelni arra, hogy a lövések ne vesszenek kárba, és csak akkor löjenek, amikor az ellenség már eléggé megközelítette a mieinket, ugyanis a törököknek az a szokása, hogy

⁹¹ *Mezzo canone*: félágyú. A tüzérség korai korszakában a legnagyobb méretű lövegeket nevezték egész ágyúnak, és a kisebb példányok ehhez viszonyított ürméretét jelölték féllal, negyeddel, nyolcaddal. A félágyú 24 kaliberű volt. Lásd MONTECUCCI 2019: 337.

⁹² *Colubrina*: 8-10 fontnál nagyobb ürméretű, nagy kaliberhosszúságú mezei ágyú. Lásd MONTECUCCI 2019: 334.

csak színlelik a támadást, és előrerohannak, azért, hogy muskétásaink kilőjék puskájukat, de még lőtávolon kívül visszafordulnak, miközben a mögöttük jövő csapatok immár valószínűleg is támadnak. Ha sikerül folyamatos tűz alatt tartani a törököket, akkor biztosak lehetünk abban, hogy támadó soraik előbb utóbb felbomlanak, és elkezdének visszavonulni. Amint ez bekövetkezik, a muskétások szüntessék be a tüzelést, könnyűlovasságunk pedig nyomban nagy serénységgel lendüljön támadásba, miközben a sereg többi része maradjon a helyén, hogy fedezni tudja támadó könnyűlovasságunkat, és fel tudja venni a harcot az ellenséggel, ha az megfutamítja könnyűlovasságunkat! Ha a tábornagy azt látja, hogy az ellenség megfutamodása tartós, és nem lendül ellentámadásba, akkor az egész sereggel előrébb nyomulhat, de csak akkor, ha a szárnyak védelméről messzemenőkéig gondoskodott már.

Abban az esetben, ha a törökök nem támadnak, hanem csupán a mi bekerítésünk végett különböző manővereket hajtanak végre, akkor maradjunk az állásainkban, és csak a könnyűlovasságot küldjük ki, hogy *scaramucci*ákat hajtson végre a törökökkel szemben! Gondoskodjon a tábornagy arról, hogy a kitörő könnyűlovasság ne ugyanott térjen vissza, ahol kivonult, azaz ha például a sereg elején tört ki, akkor forduljon meg, és a hátrvédnél lévő sáncoknál térjen vissza! Ennek a harcmodornak a legnagyobb mesterei a magyarok, de eddig nem tudták kihasználni a magyar könnyűlovasság erőit, elsősorban azért, mert az első sorokban helyezték el, és a rohamban szántak neki szerepet. A hadseregben a különböző fegyvernemek különböző hatást fejtenek ki, ezért különböző célok elérése érdekében vethetők be. A rohamot végrehajtani, valamint az ellenség rohamának kivédésére a vértések alkalmasak, ugyanakkor a gyors manőverek véghezvitelére a könnyű fegyverzetű csapatok. A magyar könnyűlovasság ezek közé tartozik, épp ezért azt mindig a második vonalba, a vértések mögött kell csatarendbe állítani. Ha a fent említett módon használjuk az ütközetek során a magyar könnyűlovasságot, akkor érjük el a legnagyobb hatékonyságot a törökkel szemben.

VIII. FEJEZET

—

MIKÉNT TÁMADJUK MEG, ÉS GYŐZZÜK LE A TÖRÖKÖKET SAJÁT ÁLLÁSAIKBAN?

Nem mindig harcolhatunk csak úgy, hogy saját állásainkban várjuk az ellenség támadását, mert sokszor nekünk kell őt megtámadni. Jómagam itt csak arról fogok értekezni, hogy miként kell megtámadni saját állásaiban a törököket. Tegyük fel azt, hogy a török szeretné megtámadni egyik erődítmenyünket, és ha akar, még felmentő sereget is tud küldeni csatarendbe állt csapatainak! Ilyen esetben a tábornagy először is gondoskodjon

elégseges ellátmányról és felszerelésről! Maradjon mindig szorosan az ellenség nyomában, mivel a törököknek sok lovasa van, nagy részük könnyűlovas, aki gyorsan képes mozogni, és a legváratlanabb módon támadást indítani! Ennek kivédése érdekében a tábornagy küldjön ki felderítőket a szokásos számukat megkétszerezve, vagy akár megháromszorozva is. Amennyiben a török sereg egy része az erődítmény ostrománál marad, a fősereg pedig a mezőn menetel, akkor a tábornagy mindig úgy készüljön ennek megtámadására, hogy serege szárnyait a legnagyobb mértékben biztosítja!

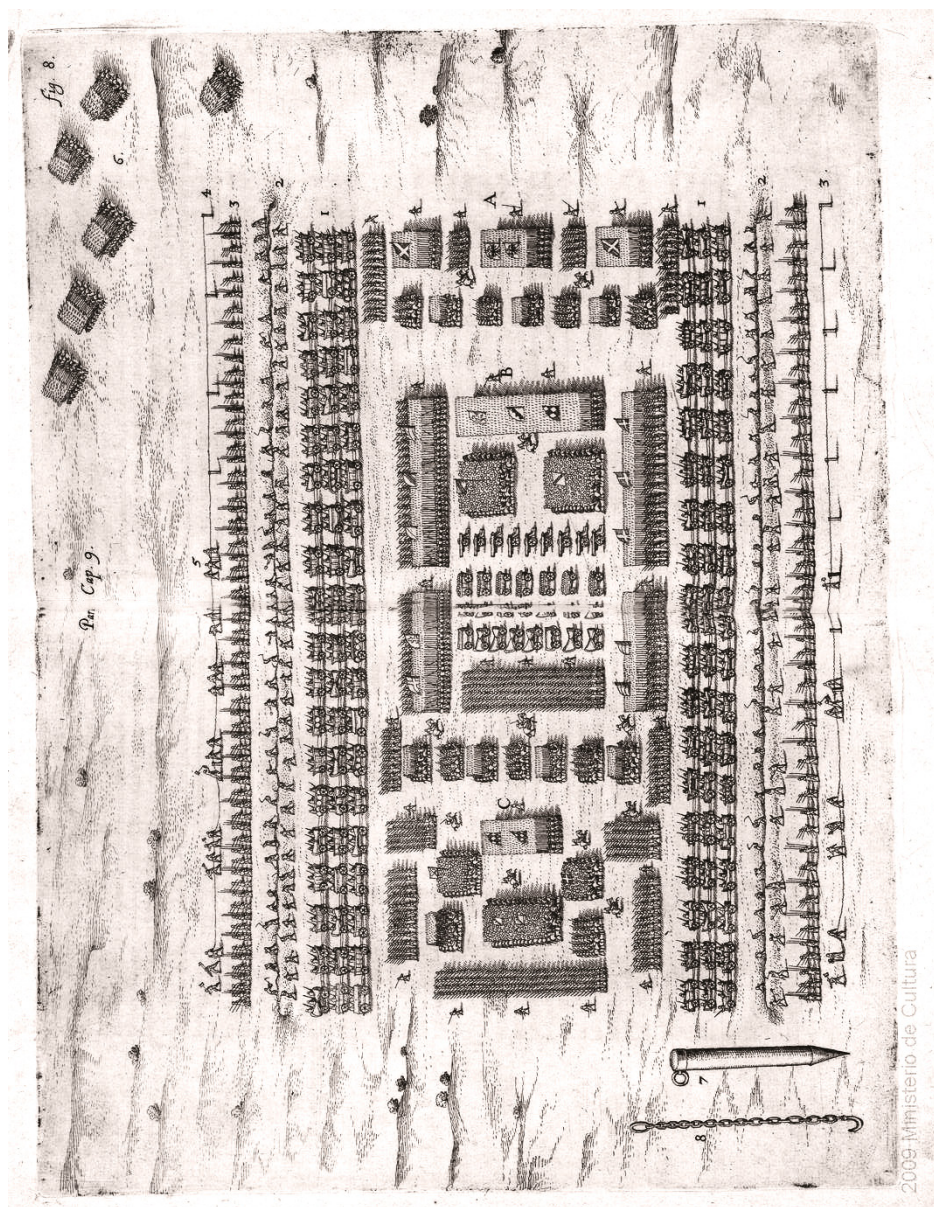
IX. FEJEZET

MIKÉNT BIZTOSÍTHATJA A TÁBORNAGY A SZÁRNYAKAT, MIKÖZBEN MEG SZERETNÉ TÁMADNI A TÖRÖKÖKET?

Sokan vélekednek úgy a katonák közül, hogy a málhaszállító szekerek kiválóan alkalmasak lehetnek a sereg szárnyainak biztosítására. Ez valóban így is van, de ugyanakkor vegye figyelembe a tábornagy, hogy számos nehézség adódhat a szekerek ilyen célra való felhasználásában! Egyrészt a szekerek nem haladnak egyenlő sebességgel, és nemcsak azért, mert a szekerek akár még néhány egyébként ártalmatlan ellenséges íjásztól is megijednek, hanem elsősorban azért, mert bármelyik pillanatban találat érheti valamelyik szekérvontató lovat, vagy eltörhet valamelyik szekérnek a kereke, ami az egész szekérsor mozgását megzavarhatja. Egyetlen megoldás van erre a helyzetre: a tönkrement szekérről a málhát gyorsan át kell rakni az előtte, valamint a mögötte lévő szekérre, és a sérült szekeret el kell távolítani a szekérsorból, még akkor is, ha éppenséggel a hadsereg főparancsnokának szekeréről van szó. A szekereket kötéllal össze kell kötni, így ha valamelyik lovat eltalálta az ellenség, akkor sem kell a sornak megállnia, hanem tovább lehet haladni, miután az elesett lovat kivágták a hámból. A szekérhajtók semmiképp se hagyják el helyüket, és ne támadjanak a törökre, mivel erre ott van az a három-négy muskétás, akit a szekereken helyezünk el!

Szintén a szárnyak védelmére kell rendelni az utászokat is, akik közül mindegyik vigyen a vállán egy karót, amelynek a vasalt végén legyen egy gyűrű, amelybe bele lehet illeszteni egy láncot. Álljon az utászok rendelkezésére elegendő mennyiségű, nem túl-ságosan vastag lánc! Amint észreveszik az utászok, hogy az ellenség támadni készül, a karókat fadorongokkal verjék a földbe, és a karók végén lévő gyűrűkbe fűzzék be, és feszítsék ki a láncokat két és fél, három láb magasan, úgy, hogy a rohamozó lovak lábai beleakadhassanak! Ezzel a módszerrel véleményem szerint 300-400 emberrel sikeresen lehet biztosítani a szárnyakat. Ezek után az utászok visszavonulhatnak a láncok mögé, és társaikkal együtt nekiláthatnak a sáncok kiásásának.

Az így felállított láncok nyilván nem csodafegyverek, de arra jók, hogy a hirtelen támadó ellenséget egy időre feltartóztassák, és nekünk legyen időnk elsáncolni magunkat. A láncokon átjutó ellenség fogadására váltakozva három-három sor pikást és muskétást kell rendelni, amelynek fedeznie kell egyben a sáncokat ásó utászokat is. Abban az esetben, ha az ellenség nem kezdeményez semmit, akkor könnyűlovasainkat küldjük csatározásra (*scaramuccia*), akik bármely helyen könnyen kivonulhatnak, hisz a karókkal kifeszített láncakadályok a láncok egyszerű leakasztásával megszüntethetők. Ha az ellenség arra kényszerül, hogy visszavonuljon a táborába, akkor a tábornagy is nyomuljon fokozatosan utána! Minden esetben, ha állást foglal, a tábornagy sáncoltassa be a seregét, és közben a tüzérséggel folyton lövesse az ellenséget! Így megakadályozhatja azt is, hogy az esetleges felmentő sereg a törökök segítségére siethessen. Ha a fentiek szerint jár el a tábornagy, akkor vállalkozását előbb-utóbb siker koronázza, és győzelmet arathat a törökök felett.

8. ábra

Magyarázat a 8. ábrához:

*Miként kell szekerekkel és láncokkal fedezni a szárnyakat, és biztosítani
az utászok számára a zavartalan munkát akkor, amikor az ellenség a közelben
van, vagy amikor meg szeretnénk támadni az ellenséget állásaiban?*

Forrás: BASTA 1617: III. 5

- 1: A szárnyakat fedező szekerek három párhuzamos sorba rendezve és kötelekkel összekötve, hogy abban az esetben se kelljen megállni, ha valamelyik ló elesik. Mindegyik szekéren három-három muskétás, aki szükség esetén lőheti az ellenséget.
- 2: A sáncokat ásó utászok.
- 3: A lánc és annak kihúzási módja.
- 4: Három sorba felállt pikások és muskétások a támadó ellenség feltartóztatására.
- 5: A láncot kihúzókat észreveszik, hogy közeledik az ellenség, és igyekeznek befejezni a lánc kihúzását.
- 6: Néhány század támadásra induló török lovas katona, akit elsőként a muskétások és a pikások tartóztatnak fel.
- 7: Vasalt végű, gyűrűvel ellátott karó.
- 8: A karókat összekötő lánc.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAGI Zoltán Péter (2017): Csak zsoldosvezér? Giorgio Basta, a hadtudós és politikus. *Mediterrán Világ*, 41–42, 158–171.
- BASTA, Giorgio (1614): *Le gouvernement de la cavallerie legiere*. Ford. és ill. Jean Théodore de Bry. Hanu: [k. n.].
- BASTA, Georges [Giorgio] (1617): *Le maistre du camp général*. Ford. és ill. Jean Théodore de Bry. Francfort sur le Mein: Iacobi.
- BASTA, Giorgio (1625a): *Il governo della cavalleria leggiera*. Milano: Bidelli.
- BASTA, Giorgio (1625b): *Il mastro di campo generale*. Milano: Bidelli.
- BREMAN, Paul (2021): *Books on Military Architecture Printed in Venice: An Annotated Catalogue*. 't Goy – Houten: Hes & De Graaf.
- GÖMÖRY Gusztáv (1897): Adalékok az 1601–1602. évi erdélyi hadi események történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 10(1), 59–54.
- GDTM = *Gran dizionario teorico-militare* (1847). Italia: [k. n.].
- HAUSNER Gábor (2013): *Márs könyvet olvas – Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest: Argumentum.
- ILARI, Virgilio (2011): *Scrittori militari Italiani del XV–XVIII secolo*. Roma: Litos.
- KLANICZAY Tibor szerk. (1991): *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*. Budapest: Argumentum–Zrínyi.
- LAMAL, Nina (2015): Publishing Military Books in the Low Countries and in Italy in the Early Seventeenth Century. In Richard KIRWAN – Sophie MULLINS (szerk.): *Specialist Markets in the Early Modern Book World*. Leiden: Brill, 223–240. Online: https://doi.org/10.1163/9789004290228_012
- MAURIKIOSZ (2023): *Sztratégikon. Hadvezérek kézikönyve*. Ford. Kákóczki Balázs, Kató Péter. Budapest: Ludovika.
- MAZZUCHELLI, Giammaria (1758): *Gli scrittori d'Italia cioè notizie storiche, e critiche intorno alle vite, e agli scritti dei letterati italiani: volume II. parte I*. Brescia: Bossino.
- MIKÓ Imre szerk. (1855): *Erdélyi történelmi adatok. I. kötet*. Kolozsvár: magánkiadás.
- MONTECUCCOLI, Raimondo (2019): *A magyarországi török háborúkról*. Ford. Domokos György. Budapest: Dialóg Campus.
- NAGY László (1982): Erdély és a tizenöt éves háború. *Századok*, 116(4), 639–688.
- NÉGYESI Lajos (2004): Az 1604. évi diószegi és oszgyáni ütközet, valamint az edelényi vitatott kérdései. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117(4), 1281–1306.

- SPONTONE, Ciro (1638): *Historia della Transilvania raccolta dal cavalier Ciro Spontoni e registrata dal cavalier Ferdinando Donno*. Venetia: Sarzina.
- SZILÁGYI Sándor szerk. (1880): *Monumenta Hungariae Historica* 2. *Scriptores* 30. Szamosközy István történeti maradványai, 1542–1608. IV. kötet: *Vegyes följegyzések*. Budapest: MTA.
- TARDUCCI, Achille (1601): *Fattioni occorse nell’Ongaria nel 1597, et la Battaglia di Transilvania contro il Valacco 1600*. Venetia: *Fatte dal Signor Giorgio Basta etc.* Venetia: Ciotti.
- VÁRI Rezső (1898): Bölcs Leó császárnak „A hadi taktikáról” szóló munkája. Budapest: MTA.
- VERESS Endre szerk. (1909): *Monumenta Hungariae historica* 1. *Diplomataria* 34. Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607). I. kötet: 1597–1602. Budapest: MTA.
- VILTSEK Anna (2016): A kiadói szerződések jogi szabályozásával kapcsolatos kérdések. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 121(5), 35–66.
- XENOPHÓN (2003): *Filozófiai és egyéb írásai*. Ford. Fein Judit, Lőrincz Ádám, Keisz Ágoston, Gelenczey-Miháltz Alirán, Gradwohl Edina, Agócs Péter. Budapest: Osiris.

„A katonai szakírók, akik dicsérik a múltbeli eseményeket, amelyeknek nem is voltak részesei, és szidják a jelent, amelyet nem is ismernek rendesen, leginkább a hadművészet tárgyában képesek kitalálni szörnyszülött gondolatokat. Ennek leginkább az az oka, hogy a hadművészetről mélyreható tapasztalat és sok éves gyakorlat nélkül nem lehet érdemben szólni.” – figyelmeztette a hadtudomány művelőit Giorgio Basta (1550–1607) itáliai születésű császári hadvezér, diplomata, hadtudományi szakíró mintegy 400 évvel ezelőtt.

Bő fél évszázados katonai pályafutása során harcolt Németalföldön, Franciaországban, Magyarországon és Erdélyben, győzelmei pedig olyannyira megalapozták hírnevét, hogy a magyarországi török háborúkét legjelesebb hadtudósa – Raimondo Montecucoli és Zrínyi Miklós – is hivatkozik rá írásaiban. Előbbi *A magyarországi török háborúkról* című művében említi példaként a Basta által irányított hadmozdulatokat, utóbbi pedig mind a *Tábori kis tracta*, mind a *Vitéz hadnagy* megírásakor felhasználta az itáliai hadvezér munkáit is. Még az is elképzelhető, hogy Zrínyi az ő javaslatait továbbgondolva fogalmazta meg *Az török áfium ellen való orvosság* című művében a magyar állandó hadsereg felállításának gondolatát.

Giorgio Basta a 17. században vetette papírra gondolatait, de a vezetéssel, szervezéssel kapcsolatos tanácsai ma is hasznosak lehetnek mind a katonai vezetők, mind a tudósok és gyakorló szakemberek, mind pedig a hadtudomány iránt érdeklődő olvasók számára.

